

OB CERKNIŠKEM JEZERU

B. BRINSEK

Delo in denar.

Povest. Spisal dr. Fr. Detela.

I.

animanje budi vsaka razlika v navadni enoličnosti, prelepa ali pregrda, prekratka ali predolga, pretesna ali preširoka obleka, nenavadna govorica, posebno vedenje, čudna postava; sploh vsaka izvirnost, bodisi pristna ali ponarejena, opozori družbo nase, ki začne hvaliti ali grajati, občudovati ali zavidati, ki se začne zanimati za ta napad na ljubo vsakdanjost, najprej nehote in natihoma, potem glasno in glasneje.

Tako sta zanimala v Medgorju vso vas dva kmeta, Kocjan in Kos, ki sta se razlikovala od vseh sosedov in se bližala, ker sta si bila tudi drug drugemu popolnoma nasprotna v nazorih, po nasprotnih potih istemu cilju.

Kocjan je bil od mladih nog zaspan nazadnjak, ki je popolnoma krivo razumel kralja Salomona nauk, da naj gre lenuh gledat mravlje. Zakaj kot pastir že je Kocjan na paši najrajši legel na trebuh in opazoval kakšno mravljo. Pri tem opazovanju pa je vedno zadremal in zaspal in spal toliko časa, da ga je zbudilo kričanje in kletev, ki je podila njegovo živino iz škode.

Kot fant je dremal naprej. Kadar je hodil s tovariši, se je vedno zvrnil v kak jarek ali čez kakšno ranto, ki je ni bil zapazil; in če se niso brigali zanj tovariši, se tudi on ni zanje, ampak je mirno obležal. Neko noč pa si je pridremal nevesto. Šel je bil na vas, brez posebnega namena, prvič in zadnjič, in samo zaraditega, ker so mu pravili fantje, da je to stara navada; in starih navad se je hotel držati Kocjan vse življenje. Vasoval pa je tako, da je sedel na prvo pripravno skladanico drv in za-

dremal. In ko so hodili ljudje drugega jutra mimo k prvi maši, je Kocjan še vedno dremal in visel na skladanici. Kdor ga je videl, se je nasmejal, dasi stvar ni bila samo smešna. Skladanica je stala namreč pod oknom Kraguljeve Lenke in ljudje, ki so hodili mimo, se niso smejali samo mlademu Kocjanu, ampak tudi v okno. Teh neslanih šal pa se je Lenka hitro naveličala. Poklicala je očeta in brata, da maščujeta njeno dobro ime. Kako bi se godilo Kocjanu, če bi ne bil dedič lepega posestva, se ne ve; tako se pa nista posebno pohujševala ne oče, ne sin, ampak spravila fanta v hišo, kjer se je mati nekoliko jezila nad hudobnostjo tega sveta in Lenka nekoliko jokala. Moška dva pa sta govorila pametno in stvarno in Kocjan je kimal zdaj sem, zdaj tja. Kmalu so si bili vsi dobri prijatelji; zajtrkovali so skupaj in čez nekaj tednov so šli delat pisma.

V zakonu je dremal dobrovoljni Kocjan naprej, kar je zelo jezilo mlado ženo. Kocjanka je bila namreč varčna in pridna; mož pa je sanjaril okrog kakor kak pesnik, se zagledal zdaj v kakšno žival, zdaj v čudno rastlino in obstal, obsedel ali obležal in zadremal. Rad je delal samo družino tovarišem v krčmi, ki so mu dopovedovali, da se njemu, ki ima tako pridno ženo, ni treba truditi, varčevati pa celo ne.

„Ne govorite neumno! Denar jaz dobim težko,“ jih je zavračal Kocjan, ki je govoril resnico, a ni hotel razodevati rodbinskih skrivnosti.

Denar je imela namreč Kocjanka v rokah in ga skrbno skrivala. Takšne so žene! Toda Kocjan je bil bolj prefrigan, nego se mu je videlo. Zdajpa zdaj se mu je posrečilo, da je iztaknil in pobral skrite prihranke, brez vseh pomislov, ponosen, da

je prekanil ljubo ženko. In ta se je res čudila, ne samo jezila. Saj je bila vendar poiskala najskrivnejši kotiček za težko prislužene krajcarje. In vendar je izginil denar in z denarjem mož, denar za vse večne čase, mož za en dan ali dva.

Kako se je moglo to zgoditi, to je bila Kocjanova poslovna tajnost. Kadar je namreč zaslutil Kocjan denar doma, je začel dremati še huje, da ne bi motil žene, ki je skrivala svoj zaklad. Črez nekaj dni pa je začel miže opazovati, kam da uhaja skrivaj ženka, kam da se izgublja vsak dan ali tudi večkrat na dan, kam jo goni takorekoč slaba vest. Potrpežljivo se je držal potem svojega sledu in odkrival zaklad za zakladom.

Ker je pa Kocjan rad delil s tovariši, kar je imel, so ga tudi vsi radi imeli. Lenke pa niso marali, zlasti tisti sosedje ne, ki so se bili nadejali, da bo kmalu dogospodaril ljubi Kocjan in da se bo posestvo ceno prodalo. Ta lakomna ženska pa je zadrževala uresničenje lepih nad, kljubovala s svojim gospodinjstvom takorekoč vsem gospodarjevim naporom in prekriževala sosedom načrt za načrtom.

Ko je prodajal Kocjan natihem in poceni mesarju junca, češ da ga ne potrebuje črez zimo, denarja pa vedno, je razdrla razjarjena žena lepo kupčijo in vpila tako, da nista prišla do besede ne mož, ne mesar, in da se je ves tresel mesarjev pes in pobegnil še pred svojim gospodarjem. In ko je bil podjeten sosed že kupil od Kocjana njivico, se je obrnila Lenka celo na sodišče in ovrгла pogodbo.

„Počlejš naj si pa opomore ubogi kmet!“ je zabavljal obsojeni kupec črez sodnika. „Ti ljudje nimajo nobenega zmisla za socialne potrebe.“

„Oh, kako vendar gospodariš!“ pa je očitala uboga žena doma dobremu možu. „Drugi te imajo za norca in skrbe samo za sebe; ti pa skrbiš za vse druge, samo za svoje ne.“

„Zato me imajo pa tudi radi drugi,“ je kimal Kocjan in poudarjal, da bo pač pred njim dogospodaril nekdo drug, sosed Kos, ki premišljuje in preudarja in popravlja in prenareja naprejinnaprej.

In res, sosedu Kosu se ni godilo nič bolje, tako da dolgo ni mogel umreti Maričin Jože, ker ga je mučila na smrtni postelji radovedna želja, da bi vsaj še videl, kaj da bo s Kocjanovino in Kosovino.

Kos pa je bil radikalen naprednjak, ki je bridko čutil, s svojim strokovnim listom vred, kako zaostalo da je naše gospodarstvo. Hlastno je segel po vsakem tiskanem nasvetu, ne zato, da bi zabavljal in kritiziral, o čemer se tako bridko pritožujejo strokovni listi, ampak da bi izvršil, kar se je nasvetovalo. List ve, kaj piše, je dejal, in jaz vem, kaj delam.

Imel je v hlevu lepo živino, ki je dajala obilo mleka in mnogo prireje, ki se je ob slabi krmi hitro

debelila in našla vedno dobrih kupcev. Ko pa je bral Kos nekega dne, da je naša goveja živina vsa skup za nič, da je treba vse drugačne pasme, ako hočemo napredovati, je takoj vedel, kaj da ima storiti. Kako bi tudi mogle priti resno v poštev skromne vrline domače živine spričo neodpustne napake, da je zaostala, nemoderna! Žena je prosila, jokala, ugovarjala, naj ne verjame vsega ljudem, ki samo bero in pišejo, ki rede vse pasme samo na papirju, natislikane, ki uče druge, sami pa ne primejo za delo, ki razkosajo in razprodajo vsako posestvo, ki jim pade v pesti, ali pa dajo v najem komursibodi, kakor da bi bili prepričani, da bo najzanikarnejši kmet bolje gospodaril nego oni sami. Zaman. Kos je bil kremenit značaj, ki bi šel v smrt za svoja načela.

„Le beri tukaj,“ je dejal, „kako se godi v Švici, kjer imajo vse drugač uravnano živinorejo in vse drugačne dohodke!“

„Ali je pa tudi zapisano,“ je ugovarjala ona, „če imajo v Švici tudi tolikšne davke in doklade kakor pri nas, če vzemo tam tudi vsakega odraslega fanta v vojake, če rede tudi takšno armado uradnikov in biričev?“

Kos ni bil tak omahljivec, da bi se bil dal pregovoriti. Sosedje so hitro pokupili njegovo živino in ga potrdili v naprednih nazorih, češ da naj le poizkusi, in če se obnese poizkus, pojdejo vsi za njim; kdor ne vaga, je brez blaga.

„Tako je,“ je dejal Kos ponosen in naročil novo pasmo, ali muricodolsko ali simodolsko ali murbodensko, to je brez pomena; vsekakor tisto, ki je bila takrat najmodernejša.

Na Kosovem vrtu je raslo lepo, zdravo drevje različnih vrst, tako da je bilo od Velikega Šmarna do Vseh svetih vedno kaj obirati in za zimo hrušek in češpelj in krljev zadosti.

„Naravnost name meri strokovni list,“ si je pa mislil nekoč Kos, ko je bral, kako napačno da je to, če goji kdo sadje raznih vrst; koliko koristneje da je saditi samo eno vrsto, in sicer zgodno sadje, ki se najlaže spravi v denar. Tak lep nauk seveda ni bil bob ob steno. Kos je razdal, kar je bilo mlajšega drevja sosedom, starejše pa je tebi nič meni nič posekal.

„Vsak govori, kakor se mu zdi,“ je zavrnil ženo, ki se je držala zastarelih nazorov.

Nabavil in nasadil si je zgodnih žlahtnih hrušek, za katere se bodo trgali ljudje, kadar jih bo on prodajal, in sicer ne prekupcem in branjevcem, ki kupujejo nadebelo in iščejo velikanskega dobička in odirajo pridelovalca in potrebovalca, ampak naravnost, brez posredovanja, poštenim potrebovalcem, ki kupujejo nadrobno. O, Kos je poznal tok moderne časa.

Kot modernist in reformator pa se Kos ni izkazal samo v gospodarstvu, ampak je segel tudi v gospodinjstvo. Perutninarstvo velja vsaj na deželi za ženski posel; gospodinje skrbijo za kure in race, gospodinje pobirajo jajca in prodajajo piščeta; moški gledajo skoraj vsi pisano kokoši, ki jim brskajo po mrvi in zanašajo perje med krmo; nekoliko morda tudi zaraditega, ker ne gre ta izkupiček v njih mošnjiček.

Kosovkine kokoši so bile pridne, poštene in ponizne. Gospodinji so prizadevale prav malo skrbi; iskale so si same živeža, nosile jajca, da jih je komaj sproti pobirala gospodinja, in poleti je mrgolelo dvorišče piščancev, ki so se kmalu dobro prodajali. Nekega dne pa prinese strokovni list tužno vest, da je naša domača perutnina vsa izpačena, izprijena, degenerirana; da bi nikjer na tem svetu ne trpeli tako zanikarnih in ničvrednih kokoši in da je skrajni čas, da se vpelje boljša, imenitnejša, plemenitejša pasma; sicer da propade naše dobro kmetско ljudstvo popolnoma.

„Če ne poprodaš hitro teh grdogledih kokoši,“ je dejal Kos razjarjen svoji ženi, ko je držal list še v rokah, „ti jih pobijem jaz vse.“

„Oh, nikar, Tomaž!“ je prosila žena; „saj nam ne prizadevajo nič hudega. In glej, šele včeraj sem prodala piščet za dva in jajc za tri goldinarje.“

„Po čem jajca?“

„Po dva krajcarja.“

„No vidiš. Tukaj je popisana pasma, ki prodaja jajca po kroni. Ali razumeš? Po kroni. Stoinpetdeset kron bi bila dobila ti včeraj za jajca, če bi imela pravo pasmo. Kaj hočeš s tako malopridnim, pokvarjenim plemenom, ki samo zoblje!“

„Petdeset goldinarjev in čez mi dajo vsako leto moje kokoši.“

„Nova pasma ti jih bo dajala čez petsto.“

„Premisli vendar, Tomaž, da pošljamo mi jajca in kokoši v tuje kraje in iz tujih krajev hodijo k nam ponje. Nam ni treba tujih nič kupovati, ker celo domače prodajamo. Če so tiste tuje pasme tako dobre in imenitne, zakaj pa hodijo k nam ljudje po te zanižarne?“

„Ti tega ne razumeš. Ljudje, ki to pišejo, imajo svoje izkušnje.“

„Le tega nikar ne verjemi! Ti ljudje samo prepisujejo in ne pomislijo, da ni vse za naše kraje, kar se morda drugje izponaša. List seveda mora biti poln, in če ni zrna, se dobe prazne besede.“

Lahko si mislimo, da niso omajali tako nazadnjaški ugovori naprednih načrtov. S solzami v očeh se je poslavljala gospodinja od svojih kokoši, ki so jo pogledovale postrani tako milo, kakor da bi dvomile o pravičnosti in hvaležnosti tega sveta.

Tako se je pričelo pri Kosu popolnoma moderno gospodarstvo, in to gospodarstvo bi bilo še nekako uspevalo, ako bi bila prispevala dežela ali država vsaj s toliko podporo vsako leto, kolikor je bilo izgube. Tako pa je šlo vse rakovo pot. Niti plemenita živina, niti imenitne kokoši se niso počutile dobro na novem kraju. Nič jim ni ugajalo, ne zrak, ne voda, ne družba. Nad krmo so vihale krave svoje plemenite nosove, da je lahko videl gospodar, da so česa boljšega vajene; in katera krava bi v takih razmerah, polna nezadovoljnosti in domotožja, dobro molzla!

„Prav molzne niso,“ se je tolažil Kos; „ampak izpitale se bodo lahko in hitro.“

Kaj še! Hujšati so začele, kakor gosposke kokoši, ki so tudi v prvih dneh počasi in visoko dvigale noge po dvorišču in ponosno prezirljivo gledale krog sebe in čakale, kdaj da se jim bo natreslo pšenice. Ko pa so čakale dolgo in zaman, so se jim povsili kljuni. Počenile so skup, kokotale ogorčene in sklepale, da ne zneso ob taki postrežbi nobenega jajca in ne izvale nobenega piščeta. In z malimi izjemami so se držale svojega sklepa in nagajale gospodinji, ki jim ni znala ali ni hotela postreči, kakor se spodobi gosposkim kuram.

Tako ni bilo pri hiši ne mleka, ne jajec, ne sadja, in gospodinja se ni dala potolažiti, naj je še tako trdil gospodar, da je začetek vedno takšen: da pa to ne sme oplašiti razumnega človeka; ti troški da se bodo poplačali, z obrestmi poplačali; samo da treba dobiti nekoliko posojila za prve težkoče. In kako lahko se dobo dandanes posojilo!

Škoda, da se ne dá dognati, kako bi se bili obnesli Kosovi poizkusi! Mož je namreč umrl sredi svojega novotarjenja, ravno tisto leto, ko so mu bile prvič obrodile zlahtne hruške. — Kako se jih je bil razveselil gospodar Kos! Kako šele medgorska mladina! Naj bi bil plot krog vrta še dvakrat tako visok in gost, medgorski dečki bi ga bili preplezali; tako imenitne so bile te hruške.

Naravno in umevno je tedaj, da je dobil Kos nekega jutra nekaj drevja obranega in nekaj vej polomljenih na svojem vrtu. Srdit je čakal prihodnjo noč tatov in se grozno prehladil. To je bila prva nesreča, druga pa, da ni samo prepodil tatov, ampak jih tudi naznanil sodišču. Tako neslišano postopanje so hudo obsojali vaški komunisti, ki jim ni šlo v glavo, da bi bilo sadje krasti tatvina. In zopet nekega jutra je dobil Kos vse imenitne hruške kroginkrog debela za celo ped široko obeljene, tako da so se začele sušiti.

Kosa je rešila kmalu potem pljučnica vseh bojev tega čudnega sveta, kjer so pred paglavci varne samo lesnike in tepke.

Vdova pa ni nadaljevala poizkusov. Uredila je gospodarstvo zopet bolj po starem kopitu, češ da predniki tudi niso bili sami tepci, in prepuščala poizkuse sosedom. Gledala je le, kje bi se dalo kaj pridobiti, kje kaj prišchediti, in ker je imela pridne otroke, se ji je posrečilo v nekaj letih poplačati skoraj vse dolgoe.

Tako se je boljšalo pri Kosu gospodarstvo, pri Kocjanu pa, ki ni hotel umreti, slabšalo. Zakaj kot producent ni bil Kocjan za nobeno rabo, konsument pa dober. Iz tega nasprotja pa so nastali doma prepiri, ki so ovirali delo in grenili življenje ženi in otrokom. Žena se sicer ni bala domačih bojov; otrokom pa je bilo silno hudo, kadar so se vlekli za mater proti očetu. Najstarejša dva sina sta se tudi kmalu naveličala domačih težav in brezuspešnega dela. Šla sta služiti in pobegnili v Ameriko, kakor hitro sta si bila prislužila potnino. Tudi starejša hči Lojza, materina ljubljanka, ni hotela ostati doma. Dobila je službo v mestu, pisala parkrat materi, poslala par goldinarjev; potem je bil konec. Ne od Lojze, ne iz Amerike ni bilo nobenega pisanja, nobenega poročila več.

„Andrej,“ je dejal Kocjan krčmarju, ki si je držal novine, „ti bereš novice iz Amerike, kdaj da je katerega zasulo ali ubilo ali polomilo; drugega se tako nič ne sliši o naših ljudeh. Pazi, kdaj da bo kateri naših dveh na vrsti, da mi boš povedal. Dal bom za eno mašo, dasi ne pošiljata denarja nič, ki bi ga jaz potreboval.“

Ostala sta doma še Franca in najmlajši sin Janez, hčerka, rahločutna dušica, ki je samo molila, kadar je prišlo staršema kaj navzkriž, sicer pa vse odpuščala, vse trpela in živela bolj na onem svetu nego na tem, in Janez, trmast fant, ki je hudo gledal in malo govoril; a kadar je izpregovoril, je vsekala beseda v živo, in kadar je pogledal izpod mračnega čela, je povedil oče Kocjan oči, pokimal in šel. Janez je stal zvesto materi na strani, kadar se je prepirala z očetom ali s sosedi, Franca pa je samo tolažila in mirila na vse strani, češ da naj se nikar ne vlečejo tolikanj za posvetno blago, ko je življenje tako kratko in prava naša domovina oni svet.

„Ti pojdi moliti!“ jo je zavračala mati. „Jaz pa sem gospodinja in meni je Bog naložil dolžnost držati hišo pokoncu in skrbeti, da ne boste otroci beračili po svetu. Krivico, ki se godi meni, jaz lahko odpuštim in prenesem; tistih pa, ki se gode hiši in vam, ne bom prenašala.“

„Ta ženska je tako huda,“ so dejali sosedge, „da še otroci ne prestanejo pri njej.“

In res je premišljeval tudi Janez, ali naj bi šel za bratoma v Ameriko ali v druge kraje, kjer bi si kaj prislužil. Toda zadrževala ga je mati, češ da je

dom izgubljen, če odide še on, in da bo ona pregovorila očeta, da prepiše nanj domačijo.

Preden pa se ji je to posrečilo, so vzeli sina v vojake in mati je ostala sama s hčerjo in se trudila in ubijala, dokler ni oslabela in onemogla popolnoma. Kocjan je kimal, da mora že tako biti božja volja in da se ne dá nič opraviti. Mati pa je silno želela še enkrat videti svoje otroke. Toda sinovi so bili predaleč, dva onostran morja, eden na Tirolskem Bog ve kje.

„Da bi le Lojzo še videla, preden se ločim!“ je vzdihovala in čakala nestrpneje od dne do dne. Da bi jo zagledala prva, si je dala pomekniti posteljo k oknu in gledala po cesti, proti dolini, odkoder bi imela priti vsak čas.

V takem pričakovanju je prišel zadnji večer njenega življenja, soparen večer, poln goste teme, v kateri se je bližala nevihta. Po šipah so padale težke kaplje, zdajpazdaj je razsvetlil blisk vso siromašno sobo in okna so zadrhtela pod gromom. In enkrat, ko se je zablistalo, je zaječala bolnica, da vidi Lojzo zunaj, ki gleda skozi okno in drži otroka v naročju. Franco, ki je molila ob postelji, je stresla slutnja, da se bliža zadnja ura, mož, ki je dremal na klopi, je menil, da blede reva; žena pa je strmela v okno, se sklanjala v postelji in trdila, da vidi svojo hčer, in se jezila, zakaj da je ne gre ne mož, ne Franca poklicati.

„In otroka ima, otroka ima,“ je mrmrala. „Bog ve, kaj to pomeni. Ali se je omožila? In jaz nič ne vem. Oh, pojdita no ponjo!“ Toda Franco je bilo strah grmenja in še bolj, ker je govorila mati tako čudno; mož pa si je mislil, da bi Lojza ne ostajala zunaj na dežju, če bi bila res prišla; prav pa bi bilo, če bi prišla in prinesla kaj denarja, ki ga je on zelo potreben.

Še tisto noč je umrla žena in par Medgorcev je celo videlo smrt, v črn plašč zavito, ki jo je odnesla kakor otroka v naročju.

Kocjan se je vdal v svojo usodo in brskal po skrivnih kotih svoje hiše, če bi se dobil še kje kak denar. Toda iskanje je bilo brez uspeha; zakaj rajnica je bila izročila zadnje krajcarje hčeri Franci z naročilom, da jih ne sme dati očetu. S tem naročilom pa je spravila dobro dušo samo v veliko stisko. Ko je namreč začel povpraševati oče, ali res nobenega denarja ni zapustila mati, si hčerka ni upala tajiti. Oče je spravil denar, češ da je vse tako slutil, in pohvalil Franco, da je pridna.

Kocjanova hiša pa je lezla na kup, počasi in nevzdržno; majhna posestva se namreč tiho, nevidno sesedajo, velika zgrme nanaglomajo, kadar je udari nesreča, kakor izpodjeda bolezen slabotne ljudi polagoma, krepke trešči namah ob tla.

Kosovka si je bila medtem precej opomogla, in ker so ji doraščali otroci, je premišljevala, kako bi jih preskrbela. Svoji hčeri Meti je bila že izbrala ženina, Kocjanovega Janeza, ki je bil še pri vojakih. Seveda bi moral Kocjan prepisati posestvo nanj, kakor ga je že naganjala njegova rajna žena. „Zdaj pa je to moja skrb,“ je dejala Kosovka hčeri, ki je bila zadovoljna z načrtom in se le bala, da ne bo morda zadovoljen Janez.

Kocjan pa, ki ni še poznal tega načrta, je premišljeval in se čudil, zakaj da tako pogosto prihaja v hišo soseda Kosovka in zakaj da ga tako ljubeznivo tolaži v njegovi žalosti. Dozdevalo se mu je pač, da jo nekako razume, toda poguma ni imel; ko mu je pa zopet nekoč govorila na srce, se je osrčil, jo prijel za roko in pokimal, da če je ona takšne volje, bi pa tudi on jenjal žalovati po rajnici. „Še vedno mi je žal za njo,“ je dejal, „ker je bila res dobra žena, ti boš pa nemara še boljša.“

„Kaj midva, ki sva stara!“ ga je pomirila žena. „Otroci so zdaj na vrsti, otroci, tvoji in moji.“

„To sem si precej mislil,“ se je popraskal Kocjan za ušesom. Kosovka pa mu je opisovala prijetno, brezskrbno življenje, kadar bo gospodaril Janez in gospodinjala pohlevna, dobra ženica.

„Ki bo tudi skrivala denar pred menoj,“ je pokimal Kocjan.

To so bili prvi napadi na Kocjanovo samostalnost; odbijal jih je uspešno z zaspano neodločnostjo, kakor je proti topovom boljša bramba mehka prst nego kamenito zidovje. Zahrbtne naklepi pa so se kovali naprej in zalezovanje se je šele pričelo. Kocjan je dobival koline, bob, odpustke z božjih potov; vsak dan ga je srečala Kosova vdova, ga pozdravila, zapletla v razgovor in celo vprašala za kakšen svet; da, ko je imel nekoč Kocjan toliko dela, da se mu je komaj umaknil v senco, sta prišli tiho Kosovka in hčerka Meta in pomagali Franci, da si je mislil Kocjan, ko se je bil predramil in si mel oči, kako bi bilo lepo, če bi imel takšno gospodinjo. Da bi ji povedal kaj duhovitega, je dejal, da naj pusti Meto kar pri njih.

„Prav rada,“ je poprijela Kosovka in začela govoriti tako zanosito in prepričevalno, da ji je Franca takoj pritegnila. Kocjan, ki se je hitro pokesal svojih nepotrebnih besed, se je obotavljal in ustavljal in branil na dve strani; a preden se je še prav zavedel, je prikimal in obljubil, da bo prepisal dom na Janeza.

„In Meta bo gospodinja, nobena druga,“ je dejala Franca in se ozrla, kje da je tovarišica. Toda ta si je bila takoj, ko se je vnel zanimivi razgovor, potegnila ruto na oči in zbežala.

Za izpolnitev obljube pa se Kocjanu ni toliko mudilo, kolikor Kosovim. Odložiti, kar se da odložiti, to mu je bilo po mnogih izkušnjah potrjeno pravilo,

ki se ga je zvesto držal odnekadaj, in le prenaglit se ne, si je prigovarjal, ko nihče ne ve, kako se bodo zasukale razmere. Kadar je govoril s Kosovko, je bil z njo enih misli in enih besedi, da bo Meta Janezova gospodinja, on pa bo živel prijetno in brez skrbi; kadar je bil pa sam, se je veselil natihem, da se ni še zagovoril, da ni še postavil nobenega roka. Zavlačevati in odlašati in nepotrpežljive ljudi jeziti ni znal nihče tako v Medgorju, in hudo se je morala premagovati Kosovka, da je krotila nejevoljo. Tako ji je bilo pri srcu kakor človeku, ki se ne more izvleči iz vode, ker se mu vdaja pod rokami mehka zemlja in pesek.

Tako so tekli v pritajeni borbi dnevi in tedni. Ko pa je začelo pisano listje z dreves posipati vlažna pota, se je vrnil Janez z lesenim kovčgom v roki domov, nenapovedan in nepričakovan.

„Dober dan, oče! Vojaščino sem doslužil,“ je pozdravil očeta, ki je sedel pred hišo in čakal večerje.

„Ali si prinesel kaj denarja?“ je odzdravil oče.

„Nič,“ je dejal sin. Temna senca mu je preletela zagorelo lice in čelo se mu je gubančilo.

„To sem si precej mislil,“ je pokimal Kocjan. „Lojza je bila pa prinesla nekaj, Lojza, pred dvema letoma. Veliko ni bilo, nekaj pa le, in ti si bil tudi dve leti pri vojakih.“

„Vi pa gospodarite že trideset let,“ se je nasmejal Janez skoz zobe. „Kje pa so mati?“

„O, ta se že zdavnaj pri Bogu veseli,“ je dejal oče in se čudil, da sin ne ve, česar mu ni nihče pisal. Sin je prebledel, ker ga je stresel mráz po vsem telesu. Potegnil si je z roko čez oči in se obrnil nejevoljen.

„Franca je pa na njivi,“ se je obrnil oče za njim; „menda žanje ajdo.“ —

„In nič mi niso pisali, nič mi niso pisali!“ je sklepal Janez roke in jih pritiskal na čelo in usta, ko je hitel na njivo k sestri. Pristrčno sta se objela brat in sestra in zardela od sladkega ponosa je ogledovala Franca brhkega brata, ki ji je očital, zakaj da mu ni nič pisala o materini bolezni in smrti.

„Kaj naj bi ti pa bila pisala!“ je dejala ona, „saj nisi mogel nič pomagati. Ti nisi mogel k nam, mi ne k tebi in tudi mati ni hotela, da bi se ti prestrašil in žaloval. Žalostne novice se vedno prehitro izvedo; ampak zgodi se, kar je božja volja!“ Pripovedovala mu je, kako je umrla mati, kako si je želela videti še svoje otroke, kako se je prikazala na smrtni postelji Lojza, ki je ni videl drug nihče.

„Iz Amerike ni nobenega domov?“ je vprašal Janez.

„Nobenega,“ je dejala sestra tiho. Brat pa si je grizel ustnico in gledal mračno po zapuščenem polju in raztrgani strehi in menil, da bi bilo zanj

tudi najboljše, da odide za bratoma. Sestra ga je začela pogovarjati, da se mu bo prepisala hiša in da mu je izbral oče že nevesto, Kosovo Meto, ki ga vzame rada, in kako bi si potem opomogel dom.

„Kakšna pa je zdaj Meta?“ je vprašal fant malomarno.

„Brhka in pridna,“ je dejala sestra in začela z vso svojo zgovornostjo hvaliti tovarišico.

Janez je premišljeval sem in tja. Amerika ga ni vlekla in silno rad bi ostal doma, ko se mu je v tujini tako tožilo po domačih krajih; toda ostati ni maral kot hlapec brez plače, ki bi samo delal in gledal, kako brezuspešen je ves trud.

„Dobro, Franca,“ je sklenil, „dom naj se prepiše in jaz vzamem Meto, če je količkaj komu podobna.“

Zvečer sta že šla brat in sestra v vas h Kosovim, kjer so ju sprejeli prijazno in prisrčno. Janez, ki je videl zadovoljen, kako čedno dekle da je Meta, je govoril tako, kakor da bi bilo že vse določeno in gotovo; Meta pa ga je pogledovala od strani, plaho in zardela, kadar sta se srečala z očmi, ker jo je bilo sram v zavesti, da je zasnovala in spletla pravzaprav mati to zvezo, da je pač on njen izvoljenec, ona pa ne izvoljenka, ki bi si jo bil izbral on za nevesto. Tako ponižana in osramočena se je zdela sama sebi, da si je komaj upala govoriti. Čim bolj pa se je silila, da bi se vedla mirno in ravnodušno, tem bolj je bila videti izbegana, tako da se je jezila sama nase, še bolj pa mati nanjo.

Ta ji je tudi očitala, ko je odšel Janez s sestro, čudno vedenje proti ženinu.

„Oh, saj ni še moj ženin,“ je stokala hči.

„Kaj pa drugega! In ti, norica, ga nisi niti vredna.“

„Saj ne mara zame, oh!“

„Čemu pa je prišel! Ali se nismo zgovorili do konca? Toda to ti povem: Če boš ti nagajala, te bom pustila jaz pri miru in kar pri hiši mi ostani kot dekla svojih bratov!“

Dasi nekoliko potolažena in hvaležna skrbni materi, je Meta vendar še nekaj časa ihtela; zakaj zdelo se ji je nespodobno kazati očitno zadovoljnost. Sedla je s svojim delom k oknu in pogledovala proti Kocjanovim in premišljevala, kdaj da pride zopet Janez in če jo bo v nedeljo že spremljal iz cerkve proti domu.

Prišel je zopet drugega dne in ona mu je tekla naproti žareča od radosti. On pa je pozdravil tako kratko in govoril tako pametno, da jo je užalilo v srce, da je povabila oči in umolknila, kakor zapre cvetica čašico pod puhom mrzle sape. Oh, da bi bil vsaj nekoliko bolj lahkomišeln in vesel ta Janez!

V Janezovem srcu pa ni bilo prostora za veselje, ker je bilo polno nejevolje in skrbi. Kaj mu je po-

magalo, če se je zdelo Kosovim in sestri vse dogovorjeno in določeno, če je pa oče molčal in dremal in hodil kakor v sanjah iz dvorišča v hišo, iz hiše na prag gledat mačka, ki se je umival na klopi, in psa, ki se je zlecal in zeval na solncu, zaspan kakor gospodar! Nepotrpežljiv je izpraševal Janez Franco, kaj da to pomeni, in oba sta prišla nad očeta. Ta pa je pogledal mirno in vdano zdaj sina, zdaj hčer, pokimal in menil, da ni mislil tako resno, kar je govoril, besede so pač besede in nobena ni konj.

„Čemu sva pa šla midva potem h Kosovim!“ se je razjezil Janez in gledal sestro izpod čela. Ta se je spustila v jok in očitala očetu, kaj da je govoril in obetal njej in Kosovki in Meti in da vendar ne more umekniti besede. Oče je pa zmigal z rameni, pokimal in se obrnil. Sinu je vrela kri v srcu.

„Še mene boste pognali v Ameriko,“ je vpil za njim.

Hči je jokala doma, sin pa je begal po polju, se ogibal ljudi in se prepuščal onemogli jezi.

Kakor jesenske sence po pogorju, ki se zdaj zasveti v pisanem lesku, zdaj zatemni pod oblakom, so mu hiteli skoz dušo dogodki mladih let, spomin za spominom; kako sta zapustila z jezo v srcih oba brata očetov dom, kako se je poslavljala in jokala ljubljena sestra Lojza. O bratih ni nobenega glasu. Lojze ni odnikoder; Bog ve, kje žive med tujimi ljudmi, če so še živi. In mati, mati! Ni je videl več, odkar ga je prekrizala, ko je odhajal v vojake, in tožila z ihtočim glasom, da se vidita zadnjikrat. In poleg vseh teh bridkomilih spominov mu je stal v duši oče in kimal in dremal. Janez je zaškripal z zobmi in stiskal pest, ker so se mu porajale v srcu iz srda in jeze grozne misli. Videl je domačijo zapuščeno in zanemarjeno in vedel, da bi je ves njegov trud ne rešil poloma ob takem gospodarstvu. On, sedaj mlad in krepak, bi se doma postaral in oslabil, in ravno, kadar bi ne mogel več delati in kadar bi najbolj potreboval zavetišča, bi ga izgubil. Oče, ki ni skrbel za druge otroke, se tudi za njegovo bodočnost ne bo brigal. Poskrbeti mora tedaj on sam zase. Toda kako? Čakati doma, da postane dom njegov, bi bilo nespametno; zakaj oče bo gospodaril, dokler ne bo dogospodaril. In gledati, kako gine, kako pojema, kako umira rodna hiša, to bi bila bridkost, ki bi je on ne prenesel. To more prenašati samo srce sestre France, ki je imela oči uprte v večnost v trdni veri, da skrbi zanjo močnejši in skrbnejši in boljši oče od onega, ki dremlje pri peči. Po Janezovem srcu pa je plala vroča kri, ki je zahtevala tudi pozemeljske sreče, ki je pričakovala za delo in trud že tukaj plačila. Da ne more ostati doma v takih razmerah, to je bilo Janezu jasno, naj ga je tudi opominjal spomin, kako je hrepenel pri vojaki po domu, kako

je srečnega štel ubornega kmeta, ki obdeluje svojo zemljo. Oh, kako bi jo on ljubil in negoval in oskrboval, da bi mu hvaležna vračala s stoternim sadom ljubezen in skrb! Oh, prazne sanje! Kakšna je bila njegova vrnitev, kako so ga sprejeli doma! Sram ga je bilo tega spomina in jeza ga je lomila, kadar se ga je domislil.

Izprevidel je pa tudi Janez, kakšnim groznim izkušnjam bi ga izpostavljala doma nagla jeza. Bal se je sam svojega srda in strahoma premišljeval, kaj bi se zgodilo, če bi mu ta enkrat kakor uporen konj stisnil žvale med zobe in bi ga on ne mogel več obdržati na uzdi.

Ko je stal tako v Janezovem srcu trden in nemajhen sklep, da zapusti očetov dom, tedaj mu je prišla na misel tudi Kosova Meta, ki je bila prav napoti njegovemu načrtu. Čemu se je vteknil v to snubitev, ki nima zdaj nobenega pomena in mu je le zveksala domačo zadrego! Hud je bil na sestro, ki ga je bila izpeljala, dasi je poznala očeta, in premišljeval je, kako bi mirno in lepo razdril to nepotrebno zavezo. Tolažila ga je zavest, da je malo še govoril z dekletom in, kakor se mu je zdelo, pametno, in da je tudi ona videti razumna, ki bo znala presoditi njegovo namero.

Tako je šel Janez s trdnim sklepom v težkem srcu h Kosovim po slovo. Sprejeli so ga ljubezniveje, nego si je on želel; in prav milo se mu je storilo, ko mu je stisnila Meta roko in so mu obsijale mračno lice kakor modrožarne zvezde njene krasne oči. Mati je veselo pozdravljala in pogrinjala mizo; Janez pa je stal nekaj časa, potem sedel, pogledal mater, potem hčer, si vihal brke in molčal.

„Zakaj si pa tako slabe volje, Janez?“ je vprašala mati.

Zdaj pa je začel pripovedovati Janez počasi in pretrgoma, kakšne težave da ima doma, da ne misli oče več na prepis, kako gre vse navzkriž in da se je odločil tudi on, da odide za bratoma, v Ameriko.

Meta je prebledela in povedila oči in težko požirala solze; mati je gledala predse, trkala lahno ob mizo in premišljevala; vsi trije so molčali.

„Oh, narobe svet,“ je dejala mati, ko je bila zbrala svoje misli, „da mora sin čakati štiridesetega in petdesetega leta, preden se more oženiti! Kadar umrje, pa zapusti po dve, po tri leta stare otroke. Mladina naj se ženi; starci pa naj se izpočijejo in pripravijo na smrt. Očetov trmoglavost goni sinove v Ameriko, kjer umirajo pred svojimi starši, mladi ljudje pred onemoglimi starci, narobe svet! Ta trma je kriva, da toliko sinov komaj čaka očetove smrti. Zato tudi, Janez, jaz tebi nič ne branim, da greš za nekaj časa od doma. Toda daleč ne smeš hoditi. Tvoj oče je neodločen in omahljiv; če govori danes

tako, bo govoril jutri drugače. Ravno zato, ker se ne moreš zanesti na njegovo besedo, moraš biti vedno pri rokah in pripravljen. Če bi bila jaz s teboj, Janez, jaz bi šla za nekaj časa delat v tvornico, na Fužine. Poizkusi! Ti boš malo postrašil očeta; jaz ga bom vzela pa doma v roke. Preden mine teden, pride sam pote. Le zapomni me!“

Meta, ki jo je bila misel na pretečo ločitev vso potrla, je prosila, da le v Ameriko ne, in Janez se je nekoliko obotavljal, nekoliko pomišljeval in se nazadnje vdal, ker mu je ugajal materin nasvet in ker se je nadejal natihem, da ga bo oče res kmalu pogrešil in poklical domov. Segel je materi in hčeri v roke in se poslovil. Meta ga je zadrževala in mu prigovarjala, da naj si nika ne žene k srcu domačih sitnosti; da je najboljšje, da ostane v domačem kraju, kjer bosta oba pričakala boljših časov. „Če nama je namenjeno.“

„Oh, kaj! Namenjeno! Namenjeno je človeku enkrat umreti, drugega pa nič,“ je dejal Janez in šel. Meta pa je gledala žalostna za njim in premišljevala, če ga ni morda razžalila s kakšno nepremišljeno besedo.

Janez pa ni šel naravnost domov, ampak je zavil za vasjo na domače polje, ki se je razprostiralo v mesečini po zložnem pobočju. Slovo od domačega kraja ga je bolelo huje, nego bi sodil človek, ki ga je slišal govoriti. Kako mirno je ležala prijazna vas med gozdnatimi griči, za poljem travniki in ob gozdu bistri potoček; čista voda in čist vzduh in čisto nebo nad milim krajem! In komaj se je vrnil, mora oditi zopet. Druge pomoči ni. Rad bi bil še Janez sanjaril v gorkem mraku, ki je vabil od juga sem težke oblake na vedri nebeški oblok; toda pogovoriti se je moral še s sestro in ji naročiti, da mu mora pisati kmalu in večkrat o domačih razmerah. Še mu je svetila nada skoz temno noč, kakor so ga iz oken po vasi pozdravljale lučke, ko se je bližal domači hiši.

Postal je na dvorišču in čakal sestre, ker je hotel govoriti z njo samo. Ker je ni pričakal, je stopil v vežo.

„Janez, ali si ti?“ je vprašala sestra iz kuhinje. „Na peči imaš večerjo. Očeta ni doma.“

„Ne bom jedel,“ je dejal Janez in stopil v kuhinjo. „Ampak tebi imam nekaj povedati.“ Razložil ji je svoj sklep, razkladal, zakaj da ne more ostati doma, in tožil, kako neprilichna da mu je zdaj snubitev.

Sestra je ugovarjala in jokala in prosila, da naj je ne zapusti, naj ostane doma, in obtoževala samo sebe, da je ona zakrivila vso neprilichko in da jo po pravici kaznuje Bog; on pa naj ne bo hud ne na očeta, ne nanjo, ki mu je prizadela to bridkost.

„Da se nismo dogovorili z očetom, to je prvi križ,“ je dejal Janez in ji stisnil roko, „drugi pa, da smo se dogovarjali s Kosovimi.“ Naročil ji je, da

naj mu piše takoj na Fužine, kakor hitro bi se oče izpremislil, jo miril in tolažil in ji voščil lahko noč.

Njemu pa noč ni bila lahka, ker so ga nadlegovale težke misli. Žal mu je bilo sestre, ki bo morala delati in trpeti za vso hišo, edina med brati in sestrami, ki se ne trudi za sebe, ampak za druge. Nekako sramoval se je sam svoje sebičnosti, tiste človeške slabosti, ki jo na drugih tako hudo obsojamo, a na sebi tako izborna in uspešno zagovarjamo. Razlog za razlogom si je navajal Janez za svoje ravnanje in se popolnoma prepričal, da je prisiljen tako delati. In če doseže svoj namen, kolika sreča! Če ne, ima pa načrt vsaj še eno dobro stran. Če ga namreč ne bodo pogrešali doma in ga ne klicali nazaj, potem tudi on ni vezan na nobeno plat, ne na dom, ne na Kosove, svoboden in sam svoj gospod. Te misli so ga tako pomirile, da je zaspal.

Zbudilo ga je deževno jutro in sestra je že pripravljala zajtrk. Hitro je povezal Janez svojo praznjo obleko in stopil po dežnik v sobo, kjer je spal oče na klopi. Ropot je predramil očeta, ki si je pomel oči in vprašal, če je že dan zvonilo. Janez je pritrdil, razpel proti luči dežnik, če bo še držal, in povedal obkratke, da pojde delat v tvornico, na Fužine.

„Na Fužine?“ je ponovil zaspano oče. „Tam je pa dober zaslužek, tam, na Fužinah. Menda boš vendar poslal kaj denarja domov.“ Z nobeno besedo ga ni zadrževal doma, tako da se je inako storilo sinu in so mu silile hude besede na jezik. Toda premagal se je in molčal, ker je vedel, da olajša taka beseda srce le za hip in navidez, če se umakne kesanju.

„Zdravi!“ se je poslovil tiho, zaprl vrata za seboj in objel v veži objokano sestro, ki mu je prigovarjala, da naj še ostane vsaj toliko časa, da se razvedri. Janez je pogledal na vreme in nekaj premišljeval, kakor v nadi, da ga pokliče oče nazaj. Potem pa je stisnil sestri roko, zgrabil svoj zveženj, razpel veliki dežnik in se hitro obrnil proti dolini.

Pri Kosovih se ni oglasil nič. Čemu? Saj vedo, kam da gre; saj so mu pokazali pot. Zaničljivo so se mu stisnila usta, ko je pomislil, kako so ga poslali prav Kosovi od doma, da si prisluži v tvornici nevesto. Tako je valil, kakor vsi žalostni ljudje, krivdo svoje nesreče na tuje rame in hodil počasi po blatni cesti, kakor da bi ne bil še izgubil upanja, da prihititi kdo za njim in ga pokliče nazaj. Toda nikogar ni bilo. „Kakor hočejo,“ si je dejal in pospešil korak.

Hodil je, v neprijetne misli zatopljen, dolge ure skozi gozdove in planjave in vasi. Srečal je malo potnikov, došel ni nikogar. Kakor hitro pa se je približal dolini, se je oživljala cesta. Srečaval in dohajal je ljudi in vozove, ki se niso gibali počasi in premišljeno

kakor v hribih, ampak kakor bi se vsem mudilo; in bilo jih je vedno več, vedno več. Mirna tihota je ginila in skozi dež se je začul polagoma, vedno jasneje in razločneje, šum in hrum, kmalu hrušč in ropot, in iz vlažne megle so rasli, nedoločno najprej in zalito, dimniki in prostrana poslopja, potem majhne in velike hiše in cerkev, vsa vas. To so bile Fužine, pust, dolgočasen kraj. Nad vsem pustim krajem je ležala vlaga dežja in dima in saj in gnusno rjavo blato se je prijemalo težkih črevljev. Ognjen žar je zableščal zdaj iz te, zdaj iz druge line; enakomerno so puhali stroji, razbijala kladiva, hreščale kovine in dim je sipal v ozračje drobne saje, ki so tiho padale na polja, na drevje, na hiše in na blatna pota.

Janez je stal in strmел, kakor bi strmел marsikak delničar delniške družbe livarne in valjarne na Fužinah, ki še nikoli ni videl, kako goni deroča Peščata mogočne turbine, kako se prenaša in cepi in širi orjaška moč po valjih, vretenih, kolesih, jermenih na vse strani, v vse stroje mogočne tvornice, velikanskega ustroja, kjer opravlja stoinsto priprav, stoinsto rok vsaka svoje delo, vse po enem načrtu, vse v skupen smoter. Kadar zatrobi zjutraj sirena, hite delavci in delavke od vseh strani na svoja mesta, k svojim strojem, da jim strežejo in jih ravnaajo, pazljivo in previdno; zakaj stroj je občutljiv; če sežeš ali stopiš mimo, te zgrabi za roko ali nogo in vsaka nerodnost je poguba tebi ali stroju. In dokler sije beli dan in obseva solnce pisano dolino in temne gore, ki kažejo Peščati tesno pot, se v tvornici vse giblje in vrti in suče in vzdiguje in tolče, šumi in hrumi in vzdih in stoče, se poti in trpi, in človek goni stroj in stroj človeka; kadar pa se stemni, se oglasi zopet sirena, in široka vrata se odpro, in trumoma hite trudni, izmučeni delavci, blede, slabo oblečene delavke v mrak in noč; razkrope se in razgube po hišicah, zgrajenih tako dolgočasno, tako enolično kakor od ljudi, ki so vajeni samo enega in vedno istega dela, in za ljudi, ki hodijo noter samo počivat in spat; drugi, zlasti mlajši delavci, pa si poiščejo svoje, samosvoje družbe in svojih prostorov za svoje pogovore in gledajo prezirljivo in postrani kmeta, ki se vleče za vsak krajcar in jim utruje z draženjem svojih pridelkov zaslužek, in obračajo v trmi in zavisti oči proč, da ne bi videli krasnega gradička, ki se beli nad temnim dolom, letovišče bogatih, srečnih ljudi.

Gradiček Javorje pa se smeje onemogli trmi in zavisti, kakor se malo menijo kmetje okrog za težnje delavcev, nejevoljni, da jim uhajajo mladeniči in dekleta v tvornico za boljšim zaslužkom in večjo prostostjo.

(Dalje.)

Megleno morje proti jugu

Prešernova koča S. P. D.

FOT. J. KUNAVER
Pogled proti severovzhodu

ZIMSKI PRIZORI S STOLA (2239 m)

Delo in denar.

Povest. Spisal dr. Fr. Detela.

(Dalje.)

II.

ekaj dni poprej je bila pripeljala kočija v Javorje važno gospodo, kuharico, hišno in strežaja gospoda Klepša, upravnega svetnika delniške družbe livarne in valjarne na Fužinah. To je zbudilo po vasi živahno pozornost, vsestransko domnevanje in mnogo govorjenja. Zakaj gospod svetnik Klepš je prihajal navadno samo poleti, za par dni, redkokdaj z rod bino v Javorje; zdaj pa se je kazalo, da pride za dalje časa in ne sam. Kaj čuda, da so imeli ta dogodek v mislih tisti večer tudi v Rožičevi gostilnici, kjer sta v gosposki sobi večerjala dva inženirja iz tvornice v družbi krčmarja Rožiča in mesarja Mastnaka.

„Klepš je duša in motor vsega podjetja,“ je razlagal inženir Sadnik. „Predsednik upravnega sveta je samo figurant; pravi predsednik je Klepš. Zakaj da pride zdaj na zimo, ne vem. Morebiti bomo razširili obrat.“

„Koliko plače ima le tak človek,“ je dejal Mastnak, ki je sopihal poleg inženirja.

„Nekoliko več, ko mi vsi skupaj,“ se je smejal Sadnik; „a ima tudi več dela ko nas kdo.“

„No no,“ je ugovarjal mesar, „v pisarni sedi in piše. Ali je to kakšno delo?“

„Telet seveda ne kolje,“ je dejal drugi inženir; „ampak od svojega dela se je on že ves posušil; Vas bo pa Vaše razneslo, če ne pojedete v toplice.“

„Vam je lahko govoriti, gospod inženir,“ je poprijel krčmar, „ker se Vam godi dobro. Plačo

vlečete gotovo in stalno, naj kmetu tudi pobije toča ali konča suša ali povodenj ves pridelek.“

„Moja stalna plača ni kar nič stalna,“ je popravljaj inženir. „Če se podraže živila in stanovanja za 20%, sem izgubil takoj eno petino takoimenovane stalne plače. Draginja pa že raste ne od leta do leta, ampak od meseca do meseca in pritiska na delavca in uradnika. Vsaka izprememba mere in vage ali denarne veljave pomeni dobiček trgovcu in obrtniku; mi pa plačujemo toliko za liter, kolikor prej za bokal. In naj se naloži kakoršenkoli nov davek, takoj ga prevali prodajalec z dobičkom na kupovalca, ki mora plačevati ne samo ves novi davek, ampak tudi prodajalcu ves novi dobiček.“

„E, saj se zvišujejo tudi delavcem in uradnikom plače.“

„Oh, seveda; in kakor hitro se jim zvišajo za 10%, pritisnejo prodajalci nanje z 20%.“

„Kaj se hoče!“ je vzdihnil krčmar in voščil lahko noč inženirjema, ki sta se odpravljala. „Vsi moramo živeti in vsak si pomaga, kakor more.“

„Takle uradnik,“ je nadaljeval Mastnak, ko sta bila odšla inženirja, „nič ne ve, kako se pridobiva denar v vročini in mrazu in dežju. On sedi na gorkem in piše in riše in potegne vsak mesec svojih sto goldinarjev.“

„Pusti ga!“ je miril krčmar. „Naj potegne, kolikor hoče, v začetku meseca! Ampak koliko mu ostane konec meseca in konec leta, to mi ti povej!“

„Njegova stvar. Kaj pa mesar Strgar? Ali je bil kaj pri tebi?“

„Zadnje dni nič.“

„Zaradi semnja moram govoriti z njim. Ali veš ti, da so semnji dobra naprava? Vsaj ni treba za vsakim teletom laziti po hribih. Ampak mi ne smemo drug drugemu delati konkurence. Najboljše bi bilo, če bi šel na vsak semenj samo po en mesar. Če nas pa gre več, bi se morali vsaj poprej pomeniti za kupno ceno. Drugač nastane divja konkurenca.“

„Da, organizacija je dobra reč.“

„Dobra. Ampak vedeti moraš, kdaj da potrebuje kmet denarja; takrat se kupuje dobro. Če bi se povzdignila živinoreja tako, da bi bilo vedno nekoliko več živine nego krme, bi ne bilo slabo. No, za vas so pa vinski semnji tudi dobri.“

„Dobri; ampak zmeniti se moramo poprej tudi, kako bomo kupovali. A večkrat se dobi kak figa - mož, ki plačuje skrivaj draže. Zanimivo pa je, kako se pogajamo. Kmetje napravijo svoj kup, mi svojega. Kdo bo zmagal? Trdo se moraš držati in potrpežljiv biti. Dopoldne nič kupiti, samo izbirati. Kdor se naveliča čakati, ne bo opravil dobro. Ura gre naprej, na poldne, na eno, na dve; kmetje postajajo čimdalje nepotrpežlivejši, začno kleti in se pridušati, da bodo popili vino rajši sami, ko da bi ga dajali po takšni ceni, in marsikateri se obrne, da bi šel. Nič zadrževati ali nazaj klicati! Sam bo prišel, voljen kakor gođen lan. Zdaj je pravi čas; zdaj udari v roko! Vsak si pomaga, kakor more. Ampak tole bi se moralo prepovedati, da kupujejo ljudje, ki ne plačujejo ne daca, ne patenta, vino iz prve roke in ga pijo brez daca. Tole je škoda za državo.“

„Kaj pa ti? Ali nam mesarjem ne delaš škode ti, ki kolješ vsak teden doma?“

„Saj ne pobijem nikoli nobenega vola. Ampak prav, da me spominjaš. Zadnje dni si dal trdo, žilavo meso. Inženirja sta se pritoževala.“

„Če sem ga jedel jaz, zakaj bi ga tadva ne?“ je zmignil Mastnak z rameni.

„Ej, ne verjamem, da bi ga bil ti jedel?“

„Molči, Rožič! Če ni bilo meso najboljše, je bila pa juha dobra. Saj veš, kako je. Same pitane živali ne moreš klati. Kam pa prideš! Semtertja pomakneš vmes kakšno bušo ali bika, da se ne razvadijo ljudje.“

„Ali imate kakšno bolj gosposko sobo?“ se je začul ženski glas iz prve sobe.

„Tale bo menda zadosti gosposka,“ je odgovarjal precej nižji glas krčmarice, ki je odpirala vrata, da so vstopili novi gostje, dve gospodični in en moški. Starejši gospodični se je poznalo na prvi, mlajši pa na drugi pogled, da nista vedno nosili klobukov, in fant, ki ju je spremljal, je bil oblečen pregosposko, da bi ga imel izveden človek za več kot lakaja. Lase je imel razčesane v prečo spredaj in zadi, brk in brade nič, pač pa mehke zalizce,

ki jih je zdajpazdaj počesal z glavničkom. Krčmar in mesar sta se ozrla po novih gostih in jih gledala s prezirljivo radovednostjo.

„Najbrž Klepšev strežaj,“ je dejal krčmar in mignil z obrazom proti gosposkemu fantu, ki je vlekkel debele prste iz debelih usnjenih rokavic, „in hišna ali kuharica.“ Mož se ni motil.

„Kaj pa imate dobrega, mamka?“ je popraševala starejša, kuharica.

„Jedilni list imate, kajne?“ je dejala mlajša in snemala klobuk.

„Ne, tega pa nimamo,“ je odgovorila krčmarica in se namuzala proti drugi mizi, kjer sta žaljivo hehetala krčmar in mesar. „Oh, Liza, ali si ti?“ se je zavzela naenkrat in prijala hišno za ramo. „Ali je nič ne poznaš, France?“ se je obrnila na svojega moža. „Gostičeva Liza.“

„Pa res!“ je dejal krčmar. „Ali služiš zdaj pri Klepševih? Kdaj pa pride gospoda?“

„V par dneh,“ je dejala Liza, nekoliko osramočena in v zadregi, ker ni pomislila reva, da se v domačem kraju ne imponira izlepa in izlahka.

„To so ljudje, gospodična Elza!“ je šepetal užaljeni strežaj Emil in sunil s komolcem in s kolenom gospodično Lizo. Krčmarica se je menila s kuharico zaradi večerje.

„Kaj pa hčerka Klepševa, Berta, ali ima že kaj ženina?“ je nadaljeval krčmar.

„Ženina še ne prav,“ je dejala Liza; „ampak snubca ima dva.“

„Potlej bo pa kmalu poroka,“ je menil krčmar in se obrnil k Mastnaku, s katerim sta imela važnejše pogovore.

Krčmarica pa je blagorovala Lizo, kako dobro službo da ima, in jo opominjala, da naj le varčuje, da se bo mogla enkrat omožiti.

Takšna breztaktnost je presedala vsem trem grajskim gostom tem huje, ker si nihče ni upal zavrniti oblastne krčmarice. Prav oddahnili so si, ko je odšla ona k drugi mizi in jih prepustila zaupnim pogovorom, ki so se sukali okrog vprašanja, ali postane mladi gospod Mosterih, sin bogatega železnarja, ali pa gospod pl. Rumpel, ki ima tako junaške brke, Klepšev zet. Navajali so se za enega in za drugega tehtni razlogi, denar in stare zveze, postava in nastop.

„Gospodična Elza, še en kosček pečenke,“ je ponujal strežaj, „ali pa tole bedrce! In ne pijete nič? — Ampak da bo dobil Mosterih Berto, o tem ni dvoma.“

„Prav moja misel,“ je šepetala Liza in pogledala pomenljivo strežaja Emila, „ker meni se zdi, da snubi Rumpel bolj mater nego hčer.“ Vsi trije so se spogledali in namuzali.

„Jaz, če bi bila z gospodom,“ je dejala strogo in poluglasno kuharica, „bi vrgla Rumpla iz hiše.“

„Zakaj in čemu?“ je ugovarjal Emil, ki se je ponašal z ohlapnejšimi nazori. „Privoščite tudi gospe nekaj zabave! Stari Klepš je vendar živ ali napol živ dolgčas.“

„In kako ji bo šele dolgčas,“ je šepnila Liza, „ko pride v to pusto Javorje! In zdaj, na zimo! In niti Rumpla ne bo tukaj!“

„Jaz stavim svoje zalizce,“ je dejal Emil in si jih začel česati, „da bo v treh dneh za njo.“

Ko so bili gostje tako obdelali vso družino, so plačali pošteno in se poslovili prijazno. Minula jih je bila vsa oblastnost, zasluga krčmarja Rožiča, ki mu ni imponirala nikoli obleka, vselej le denar, in ki je trdil, da tudi velika gospoda ni tolikanj ošabna, kolikor so majhni ljudje ponižni.

„Kako gosposko se nosi Liza!“ je dejala krčmarica, ko so bili odšli.

„Ker obeša vse nase,“ je dejal mož. „In zdaj služi drugod; ko se postara, pa pade na občino.“

„Na občino, na občino,“ je prikimal mesar. „Drugim meso, nam pa kosti in priklada. To so postave!“

„Ampak prisluži se več drugod.“

„Ali je pa tudi vse pošteno, to vaju vprašam,“ je omejevala žena opravičevanje.

„Poštenost je obrt, ki malo nese, ker nič ne riskira,“ je dejal krčmar; „toda izgube ni; to je.“ Potem so premišljevali, ali premore Klepš pol milijona, ali ne, in se začeli smiliti sami sebi kot pravi siromaki v primeri s tolikim bogastvom.

Istega večera je bil razburil uradništvo po tvornici strokovni list „Napredni Kovinar“ s sestavkom, ki je ostro napadal obrat te tvornice, češ da je tako zanikaren, da bo moral upravni svet od glavnice odpisati tretjino, ki je popolnoma izgubljena, da imajo delničarji pričakovati še drugih presenečenj in da je polom neizogiben, če se ne sanira podjetje; zakaj vodstvo je nesposobno, ravnateljstvu pa so vezane roke; „Napredni Kovinar“ da si šteje v sveto dolžnost opozoriti delničarje na te nedostatke.

Vse je bilo ogorčeno nad podlim obrekljivcem, in ko je sprejel nekaj dni pozneje ravnatelj tvornice, gospod Adamič, svetnika Klepša, ki se je bil pripeljal s soprogo in hčerko, si ni mogel kaj, da ne bi takoj izrazil svoje jeze nad toliko lopovščino; on da slutiti, iz katerega kalnega vira da je pritekla ta mlakuža, toda dokazov nima. Dolžil je tega in onega tekmece in žigosal podlost. Hkrati se je čudil, da ni bil videti Klepš nič potrft, nič užaljen. Ta ravnodušnost mu je imponirala, kakor ga je očarala ljubeznivost Klepševe gospe, ki ga je vabila na obed drugega dne.

Ko pa je sedel Klepš drugega dne v pisarni svojega letovišča, sta se pripeljala dva nova gosta. Klepš, ki je bil stopil radoveden k oknu, ju je spoznal takoj in se zavzel, ali prijetno ali neprijetno, to se ni dalo razbrati z obraza, ki si je ostal vedno enako resen in prijazen.

Po stopnicah je prisopihal debel starec in za njim je stopical mlad gospod s ščipalnikom na kljukastem nosu, živahen in nemiren; govoril je vso pot z jezikom, z očmi, z obrazom, z rokami.

„Dobro došli, gospod Mosterih!“ si je mel roke vrh stopnic gospod Klepš, „dobro došli na kmetih, gospod dr. Lajb!“

„Gospod Klepš, gospod Klepš,“ je hropel zabuhli gospod, „Vi ste pričakovali bolj mojega sina, bolj mojega sina.“

„Tudi, tudi, gospod Mosterih.“

„Toda, kaj sem že hotel reči. Da, kupčijske zadeve so me privedle; da, da, in potem tukaj gospod urednik „Naprednega Kovinarja“. Kaj sem že hotel reči. Da, ali ste brali v listu napad? Ha, ha!“

„Prosim, gospoda, stopita malo v mojo pisarno!“ je vabil Klepš, ko se je Mosterih grohotal, da se je moral nasloniti z obema rokama na držaj, in dr. Lajb mahal z rokami in si snemal in natikal ščipalnik.

„Prisrčna hvala, gospod doktor!“ se je zahvaljeval v pisarni Klepš in stiskal uredniku roke.

„Malenkost, gospod svetnik,“ je dejal ta, se vrgel v fotelj, prekrižal noge in „Vi dovolite, gospod svetnik,“ si prižgal smotko. „Čemu hvala?“ je dejal in puhnil dim po sobi. „Ali je to zame umetnost? Če ne bi bili Vi sami ublažili napada, ko sem Vam predložil rokopis, bi bil učinek še večji.“

„Kaj sem že hotel reči?“ je iskal Mosterih misli in besed in vzdignil razprostrte roke, kakor bi hotel blagosloviti urednika. „Zadostuje tudi ta, gospod doktor, zadostuje.“ Dr. Lajb se je priklonil.

„Jaz občudujem Vašo spretnost,“ je hvalil Klepš, „Vaše strokovnjaštvo.“ Dr. Lajb se je priklonil zopet, medtem ko se je Mosterih zopet grohotal: „Oh, oh, oh, strokovnjaštvo! Jaz sem razumel rokovnjaštvo, oh, oh, oh!“

„Kamor mahne Vaš meč,“ je nadaljeval Klepš, ne da bi se oziral na breztaktni Mosterihov grohot, „useka smrtno rano. Delnice naše družbe so padle v kurzu že za 30%.“

„Kaj je to 30%?“ je mahal dr. Lajb z rokami. „Pasti morajo še. Prosim, ali nisem manevriral imenitno? Ali je to zame umetnost? Prosim. Jaz napadem prvič, z odprtim šlemom, ostro, toda fino, strupeno, upravo družbe, ki je veljala doslej za vzorno. Učinek? Kurz delnic pade za 10%. Nič več? Jaz čakam. Nič? Dobro. Jaz objavim po novinah, da je naperil odvetnik gospoda Klepša proti meni, uredniku

„Naprednega Kovinarja“, tožbo, da se pa urednik nič ne boji, marveč veseli, ker bo mogel odkriti še hujše rane tega labilnega podjetja. Delnice padejo zopet za 10% in jaz čakam zopet. Kaj nič več? Bomo videli. Čez par dni razglasim, da je odvetnik gospoda Klepša umeknil tožbo brezpogojno; zakaj, to morata pač vedeti gospod Klepš in njegov odvetnik. Kurzi so padli zopet za 10%. No, kaj, gospoda? Ali nisem izpeljal imenitno?”

„Imenitno,“ je prikimal gospod Klepš; „in poštenega dela čaka pošteno plačilo.“

„In kakšno razburjenje na borzi, gospod Klepš. Prav, da ste izginili za nekaj časa s pozorišča. Delničarji bi Vas bili pretepli. Goljuf in slepar so bili najmilejši priimki, ki so Vam jih dajali.“

„Da, in kaj sem hotel reči?“ je pihal Mosterih. „In Vas so slavili kot pogumnega in značajnega poštenjaka. Oh, oh!“

„Sodba svetá, sodba svetá,“ je kimal vdano Klepš. „Gospod doktor, ker ostanete pri nas pri kosilu, ali ne bi hoteli počastiti zdaj moje soproge? Toda ona se ne briga za naše zadeve; zato se predstavite rajši kot dr. Klajb, K-l-ajb. Razumete?”

Dr. Lajb je odšel samosvestno; Klepš pa je razlagal Mosterihu, koliko delnic da se je že posrečilo vsled nizkega kurza spraviti v zanesljive roke zavveznikov, da ne bo treba tolikanj deliti dobička. „Vtekniti pa bo treba mnogo denarja v tvornico, da se razširi obrat.“

„Aha,“ je kimal Mosterih, „in dividende prav nizke.“

„Po mojem mnenju,“ je dejal Klepš, „naj bi se jih prvo leto ne izplačalo sploh nič. Tako se okrepi podjetje in mi dobimo še več delnic v roke; zakaj siromaki se delnic brez dividend hitro naveličajo. Potlej pa se bo začelo pravo, uspešno delo, ki bo dokazalo, kdo da je imel prav, tisti, ki so prodajali delnice, ali mi, ki smo jih kupovali.“

„Da, in kaj sem hotel reči? Na moja naročila se bo vendar v prvi vrsti oziralo v tvornici.“

„Gotovo, gospod Mosterih. Roka umiva roko. Ravnatelj Adamič je danes moj gost.“

Medtem sta vstopila vsak od svoje strani Adamič in Lajb, in Klepš je predstavljal: „Ravnatelj Adamič — odvetnik dr. Klajb.“

„Klajb? Klajb?“ je ponavljal Adamič. „Boga zahvalite, da ste Klajb in ne dr. Lajb, ker urednika Lajba bi klofotal jaz. Njegovo početje je razbojništvo.“

„Tudi moje mnenje,“ se je smehljaj dr. Lajb stresel roko ravnatelju, ki se ni dal pomiriti in je zabavljaj naprej čez lopove.

„Ta falot piše,“ je dejal, „da naše podjetje ni pošteno, da se pritožujejo odjemalci, ko jim komaj

sproti izvršujemo naročila in bomo morali najeti zopet novih delavcev. Ali ni to lopovščina?”

„Lopovščina, lopovščina,“ je komaj premagoval grohot Mosterih.

„Takšen je dandanes svet,“ je vzdihnil Klepš, „najpoštenjši človek ni varen pred zahrbtnimi napadi. Toda pomirite se, gospod ravnatelj; to je one-mogel izbruh zavisti naših konkurentov.“

„Napadati kristalnočiste značaje!“ je dejal dr. Lajb, zadovoljen, da je bil že odvadil svoje lice izpreminjati barvo.

Klepš je obračal pogovor na druge stvari; Mosterih pa je lomil smeh, da je pokal stol pod njim. K sreči je bilo kosilo že pripravljeno.

Pri mizi je predsedovala gospa Klepševa, mlada, okusno oblečena dama prikupljivega vedenja, ki je znala ljubeznivo poslušati in mirno govoriti, tako da ni povedala sicer nikoli nič posebnega, a tudi nikdar nikjer zadela. Zanimala se je zdaj za Mosterih na desni, zdaj za Lajba na levi strani. Poleg Mosterih je sedela njena svakinja, sestra Klepševa, ki se je držala resneje in važneje, kakor v strahu, da ji ne bi kdo kratil dolžne časti; poleg Lajba pa živahna gospodična Berta, ki si ni mogla misliti, da ne bi bila poglobitni namen človeškega življenja smeh in zabava; zato je sicer resno kimala govorjenju svojega soseda, ravnatelja Adamiča, ki je razpravljaj s Klepšem načrte o preustroju obrata; poslušala pa je dovtipnega in zabavljivega dr. Lajba, ki ga je bilo največ slišati. Dr. Lajb je jedel in govoril hlastno, kakor da bi se bal, da mu kdo prehitro vzame krožnik ali besedo; Mosterih je bil premišljen v jedi in v govorjenju, a ker je vedel, da pospešuje smeh prebavo, je napeljeval razgovor na „Naprednega Kovinarja“ in se veselil Adamičevega zabavljanja, Lajbove jeze in Klepševe zadrege.

„Kaj pa boste počeli, milostiva gospa, v tem romantičnem kraju?“ je vprašal dr. Lajb gospo, ki se ni zanimala za „Naprednega Kovinarja“.

„Dolgočasila se bom, gospod doktor,“ se je nasmehnila gospa.

„In Vi, gospodična?“ se je obrnil Lajb na drugo stran.

„Jaz pa pomagala materi,“ je dejala Berta.

„Berta!“ jo je pokarala teta in gubančila čelo. „Mladi gospod Mosterih je vendar obljubil, da nas kmalu obiše.“

„Jaz se nadejam, da ne bo držal obljube,“ je šepetala Berta, da je slišalo vse omizje.

„Grozno!“ se je zgrazala teta in gledala po strani hudomušno nečakinjo, ki je zelo zabavala dr. Lajba.

„Jaz govorim, kar mislim,“ je dejala Berta.

„Misli rajša, kaj govoriš!“ jo je zavrnila ona.

„Gospodična Berta,“ je pohvalil Lajb, „jaz sem popolnoma Vašega mnenja in vnet za žensko volilno pravico v srčnih zadevah. V starih časih so izbirali ženine in neveste starši; dekleta niso imela ne aktivne, ne pasivne volilne pravice. Dandanes je drugač.“

„Stari časi so bili dobri časi, gospod doktor,“ je dejala teta. „Dandanes pa hočejo imeti ženske aktivno volilno pravico, pasivno bodo pa izgubile.“

Ženska družba se je poslovila od mize; gospodom pa, razen Klepša, ki ni ne pil, ne kadil, je natočil strežaj močnejšega vina in prinesel finih smotk, da so udobneje reševali socialna vprašanja.

„No, prosim,“ je razlagal Lajb, „ali nista gospodar in hlapec vzajemno odnosna pojma, ki zahtevata drug drugega? Ni gospodarja brez hlapca, ne hlapca brez gospodarja. To razmerje je državotvorni princip. Prvo državo je ustanovila močnejša pasma, ki je podjarmila slabejšo, in odtodaj je država ustroj gospodujočih in služočih slojev in državniška modrost ima težiti za tem, da se zagotovi in olajša enim gospodovanje, drugim služenje.“

„Kaj pa, če hočejo pač eni gospodovati, drugi pa ne služiti?“ je vprašal Adamič.

„Potem nastane boj, dokler se ne ustanovi zopet prejšnje razmerje ali pa tudi novo, da pridejo nove plasti na vrh. To podjarmiljanje ali ustanavljanje držav se je vršilo stoletja in stoletja s sirovo silo. Najsilovitejša pasma je zmagala in iz njenih najbojevitestih zaštopnikov se je rodilo plemstvo, grofi, knezi, vladarji, ki so pobrali podložnikom orožje, jim vzeli pogum in samosvest in jih ukrotili, kakor je ukrotil človek premnoge koristne živali. Potem so nastale v državah stalne razmere, kjer so eni mirno gospodovali, drugi mirno služili, kar se je zdelo koristno na obe strani in takorekoč naravno in zakonito. — Toda gospoda Mosteriha ne zanima ta zabava?“

„Pač, pač. Naravno in zakonito,“ je ponavljal Mosterih, ki se je najbolje izpočil, kadar mu je kdo pripovedoval, kar ga ni zanimalo.

„Ali gredo gospodje pogledat tvornico?“ je vprašal ravnatelj.

„Pozneje, gospod ravnatelj, pozneje,“ je branil Mosterih. „Gredoč, preden se odpeljemo. Prosim, gospod doktor, nadaljujte! Pri Vas se človek vedno kaj nauči. — Naravno in zakonito, tako je bilo.“

„Da, ampak vaditi in uriti treba vsako dušno in telesno moč, da ne oslabi. Razvoj rastlinstva in živalstva nam kaže, kako so se spačili, izhabili, okrnili udjé in organi, ki se niso rabili, in kako so se ojačili, izpopolnili, izobrazili drugi z rabo in vajo. Kako razvije telovadba telesne moči in kakšni bebci postanejo ljudje v starosti, če jim preseda duševno delo, to vidimo v vsaki družbi.“

„Torej ena pasma mora vladati v dobro urejeni državi,“ je poprijel besedo Klepš, ki se je bal, da si bo privoščil Lajb dobrega Mosteriha.

„Da; toda ta gospoduje le toliko časa, dokler izpolnjuje pogoje vladanja. Plemstvo, ki je zavladovalo v burnih časih, je izgubilo v mirnih svoje vrline, temelj svoje vlade, ker ni bilo prilike jih uriti in vaditi; naposled mu je zadala smrtno rano demokratična naprava splošne vojne dolžnosti. Tako je nastopila druga vlada, vlada denarja in tiste pasme, ki je najspretnjša v pridobivanju denarja. Plemstvo se je že začelo mešati ali vezati s tem novim slojem ter si pridobivati na ta način prej neznanih finančnih vrlin, ki se potem dedujejo od roda do roda. Moderna aristokracija je aristokracija denarja in stare vrste aristokrat je smešen, če nima denarja.“

„Ampak današnji čas je aristokracijam sploh nasproten,“ je dejal Klepš, „in poudarja demokratična načela.“

„Ah, dokler naša aristokracija,“ je rekel Lajb in se priklonil Klepšu, „tako skrbno uri in razvija svoje vrline, ni nobene nevarnosti. Narava sama nam je ustvarila ugodne razmere. Da pisano gleda katoliški delavec protestantskega, nemški slovenskega in narobe, to je za nas velike važnosti. Vera, narodnost, domovina, pasma, to so mogočne imponderabilije. Dobro bi bilo, če bi se bolj negovale in gojile te razlike med delavskimi masami.“

„Da, da,“ je vzdihnil Klepš; „toda godi se ravno narobe. Delavci se vežejo in družijo med seboj, kar je bilo nedavno še prepovedano, kar je veljalo za upornost in prekucijo; mi podjetniki pa se pobijamo s konkurenco. Kdo se more dandanes še zanešati na delavstvo! Ali ste že kaj razmišljali, gospod ravnatelj, kako bi se dali delavci bolj privezati na podjetje? Svoja hišica, svoj dom, to je močno vezilo, ravnotako zakonska zveza, žena in otroci. Jaz se bojim, gospod ravnatelj, da živi tudi nekaj Vaših delavcev v divjih zakonih.“

„Mislim, da,“ je zmignil ravnatelj z rameni; „toda če pošteno delajo, se jaz za to ne brigam.“

„Kar ni prav, gospod ravnatelj, ni prav. Nравnost se ne sme omalovažati, ker je tudi gmotno koristna. Zakonski ljudje so pohlevni, pokorni; kako razbrzdani pa so marsikaterikrat samci! O tej zadevi bom govoril jaz sam z gospodom župnikom in Vi mi boste pomagali, da uredimo nezdrave razmere.“

Kočija je čakala pred gradičem in Mosterih in Lajb sta se poslavljala pri gospeh, oni s tolažilom, da pošlje kmalu svojega sina, ki jim bo preganjal dolgčas, ta z obžalovanjem, da bo bridko pogrešal duhovito družbo. Potem so se odpeljali v tvornico. Pri vhodu so se poklanjali uradniki, po raznih oddelkih je vodil goste ravnatelj.

Kazal jim je, kako je ukrotila človeška roka divjo Peščato, da ji opravlja najtežja dela in goni največja kolesa, ne sicer vdano in mirno; toda kaj ji pomaga, če šumi in hrumi in se peni od jeze! V livarni so se topile kovine. Zdajpazdaj je zažarela kakor peklensko žrelo v kotlu odprtina, da je pri-tekla kakor iz ognjenika težka ognjena lava v pripravljene posode in kalupe in obžarila z bliščem, ki je jemal oči, molčeče delavce, ki so krotili razjarjeni element, mu odpirali pot in jo zapirali zopet, ravnali stroje, ki so dvigali in odvajali žareča bremena, ali odnašali napolnjene kalupe, iz katerih je cvrčal in žvižgal in sičal razbeljeni vzduh.

„Tam pa zelen žar?“ je vprašal Lajb.

„Ker teče baker,“ je dejal delavec in zamašil odprtino z glinjem.

„Naša valjarna!“ je dejal ravnatelj in pokazal med silnimi stebri težke valje, ki so se vrtili paroma v nasprotnih smereh, prvi par daleč narazen, drugi vedno bliže in bliže in razstop zdaj okrogel, zdaj oglat. In delavci so pokladali težke kose žarečega, mehkega železa med valje, ki so potezali kovino medse, jo raztezali in obračali; ko pa so jo prevladali, so jo prestregli na drugi strani drugi delavci in jo pomeknili zopet med drug par valjev, ki jo je podaljšal in potanjšal še bolj in razločneje določil obliko in tako naprej, dokler se ni izdelalo tu okroglo ali robato železo, tam pločevina ali žica, ki se je vila in žarela in rdela in temnela po mokrih, umazanih tleh kakor dolga goreča kača, ki se zvija in siče, ko jo je presekala na travniku kosa. Od vseh strani šum in ropot in puhanje in cvrčanje in gibanje in vrtenje, gori in doli in sem in tja, na levo in desno, enakomerno in brez prestanka kakor sto rok in sto nog strašnega velikana, ki se upira in lomi in trga okove, da se stresa zemlja pod premikanjem orjaškega telesa, pod hropenjem silnih pljuč. In človek, ki je ukrotil in vklenil tega velikana, kako se ga boji še vedno, kako stopa oprezno, da se mu ne približa preveč, kako se umiče, kadar se iztegne železni ud in seže po njem!

V drugem poslopju drug ropot, ne več debel in zamolkel kakor grom, ne več kakor hreščanje drevja, ki ga lomi po gozdu vihar, ampak tenak in droban, klepanje in trkljanje, tu hitrejše, tam bolj počasi, zdaj glasneje, zdaj tiše na vseh koncih in krajih, in vmes brnenje in brenčanje jermenov, ki nekako ob vretenih in gonijo kolesa. Za stroji pa sede ali stoje delavci, ki pazijo, da dela stroj vestno in tolče pravilno in vrta in pili in brusi kovino. Tudi tega oddelka naprave goni oddaleč voda Peščata, ki so jo v strojnici z ognjem strahovali mogočni stroji, jo izpremenili v paro in prisilili napeti svoje moči in prerivati težke bate in delati tlako človeku.

Gospodje gostje niso mnogo razumeli o teh strojih; zaraditega je Mosterih molčal in poslušal, Lajb pa govoril in kritikoval. Svetnik Klepš pa je izpraševal delavce, kako da se jim godi in koliko časa da že služijo v tvornici, in jim dajal gredoč dobre nauke.

„Pridno delo,“ je dejal, „in zmernost, to je pogoj sreče; delo in zmernost.“

„Zatorej nič bati, gospod!“ je odvrnil kovač Brnot. „Dela je dosti; za našo zmernost pa skrbte Vaše plače.“

„Nesramna predrznost!“ je šepetal naglas uradnik, ki se je hotel prikupiti. Klepš pa je samo karajoč pogledal delavca in šel mimo.

„Kaj pa ta kup?“ je vprašal Lajb, ko so ostavljali tvornico.

„Odpadki,“ je dejal ravnatelj.

„Zakaj ne porabite in spravite v denar?“ je opominjal Lajb. „Pomešajte z žaganjem ali s kakšno drugo redilno snovjo in napravite umetno krmno za živino!“

„Naše krave,“ se je smejal ravnatelj, „niso tako neumne, da bi jedle kaj takšnega.“

„Tudi ni treba, da bi bile krave tako neumne; da so le ljudje. Treba je samo priporočila v kakšnem strokovnem listu in imenitnega imena, na primer krmol ali klajalin ali debelon in zraven ilustracijo: na eni strani sedem debelih egiptovskih krav, ki so se krmile s klajalinom, na drugi sedem suhih, ki jedo navadno seno.“

„Gospod doktor, Vi ste dobre volje.“

„Zakaj? To je bridka resnica. Če pa nočete umetne krme, napravite umetno gnojilo, kar je tudi moderno; postavim, kakšen gvanol ali stęrkorin ali kopron, seveda z ilustracijo: šop bujnega žita, kakršno je vzrastlo ob kopronu, in zraven siromašno polje, ki se mora zadovoljevati z navadnim gnojem. Poizkusite! Ljudje so mnogo neumnejši, nego si Vi mislite. Kemija, gospod ravnatelj, kemija, ta dohaja naravo na vseh njenih potih, na nekaterih jo je že prehitela.“

Ravnatelj in Klepš sta se menila, koliko novih delavcev da bo treba najeti in kakšnih strojev naročiti, da bi šlo delo hitreje izpod rok in se prihranilo nekaj delavskih moči.

Pred Rožičevo krčmo pa je stal naprežen voz za Mosterih in Lajba in Rožič je pozdravljaj na pragu gospodo, zlasti svetnika Klepša, in zagotavljal, da je čast in veselje za Fužine, da ostane gospod svetnik dalje časa v Javorju. Klepš je odzdravljaj prijazno in izražal trdno nado, da se bosta večkrat videla.

„Ali se dobi kaj zabave v Vašem kraju, gospod krčmar?“ je vprašal dr. Lajb.

„O, zabave dosti,“ je odvrnil krčmar. „Dobra voda, zdrav zrak, lepa okolica, godba, ples ob nedeljah.“

„Ali imate drkališče, sankališče?“

„Kolikor ga naredo otroci pozimi.“

„Ali imate pokrito kegljišče, ki bi se dalo kuriti?“

„Ne, takšnega še nimamo.“

„Priskrbeti bi ga morala občina.“

„Za take stvari pa nimamo denarja.“

„Prositate državne podpore!“

„Država vendar ne more podpirati nepotrebnih naprav, dokler strada še kak revež na svetu.“

„Stradanje ni nič modernega, gospod krčmar; zakaj stradali so ljudje odnekadaj. Država pa podpira samo moderne stvari in pomaga s tem tudi revežem. Zabavišča privabijo tujce in tujci prinesejo denar. Od tujcev ima občina dobiček, od siromakov nič. Prosite! Jaz Vam svetujem. Zakaj bi Vam država ne napravila zimskega kegljišča z avtomatom, ki bi zaigral Radeckega koračnico, kadar bi jih padlo vseh devet!“

„To naj plača, komur koristi in kogar zabava; ne pa tisti, ki ima od zabave tujcev samo draginjo doma!“

„Vidi se, gospod krčmar, da ne razumete politike. Brena se morajo vendar razdeliti med vse, da se pozna malo, korist pa med nekatere, da se kaj pozna. Ali mislite, da prihranite kaj državi, če ne prosite Vi? Prosili in dobili bodo drugi. Denar je pripravljen in se mora porabiti.“

„Ampak kako —“

„— bi utemeljili prošnjo? hočete reči. Razlogi tujskega prometa. Ti drže.“

Mosterih in Lajb sta se odpeljala, Klepš in Adamič pa sta vstopila v Rožičevo krčmo, ki jo je vso vznemirila tolika čast. Polna hvaležne radosti je povpraševala krčmarica, s čim da more postreči; krčmar pa je obžaloval, da gospod Klepš nič ne je in nič ne pije. Takšnih časti in takšnih gostov je bil on hitro sit. A Klepš je hotel pokazati samo svojo vljudnost in je govoril prijazno o domačih razmerah, socialnih potrebah, občinski upravi.

Rožič, ki je bil popolnoma zadovoljen samo s seboj, je zmignil z rameni, češ, da so dandanes ljudje brez vsake moči in brez vsake volje, da se ne zanese sam nase nihče nič, zmeraj na druge, ki naj pomagajo. „Bode že občina dala, tako pravijo. Prej je bil vsak sam svoje sreče kovač; zdaj bi morala občina in dežela in država kovati srečo vseh ljudi.“

„Naravno,“ se je smehljaj Klepš, „ker tudi nikoli ni kriv posameznik, kadar se zgodi kak zločin; ampak vselej družba. Družba pa nima skupne vesti,

ne čuti skupne odgovornosti in ne zardi od skupnega sramu. Kdo je tedaj kriv in kaj bo iz tega?“

„Ljudje bodo pozabili, kaj je prav in kaj ni prav, ker se bo vsak izgovarjal z družbo.“

„A družbe pravzaprav tudi nimamo; samo stranke; vsaka stranka svojo debelo vest in svojega voditelja; vsak voditelj svoje priganjače. Ti odločijo, kaj je prav in kaj ni prav; potem se predlaga; kdor ugovarja, se pobije; kdor ima svoje misli, se proglasi za sebičneža, ki ruši disciplino; naposled se sklene in s sklepom je izvrnil voditelj svojo odgovornost na stranko, ki je ne čuti nič, ker je porazdeljena na vse.“

„Ej, naši občinski možje,“ je dejal Rožič, „kako varčen je vsak sam zase! Za občino bi pa kar delali dolgo. Nočindan premišlujejo, kako bi se dal denar plodonosno, kakor pravijo, napraviti, češ, da bo v sili pomagala dežela.“

„In dežele pravijo,“ je dodal Klepš, „da mora pomagati država. Državi pa bo moral pomagati sam Bog; sicer postane enkrat vsa družba ena sama velika beračija.“

„Ampak kar se izda res plodonosno,“ je pripomnil ravnatelj, „to ni zapravljeno; in upravičeno je, da tudi potomci še nekaj plačujejo za koristne naprave, katerih sadove bodo uživali.“

„To je vse res,“ je dejal Rožič; „toda kaj pomaga lepa hiša, če je vsa zadolžena! Posameznik je varčen, družba zapravljiva. V družbi si izmisli vsak čas kdo kakšno veselico in zabavo in srečolov in vsega vraga. Vsak teden pride k meni par prirejevalcev ali prirejevalk: To in to bomo priredili, toda troški, troški! — Zakaj pa prirejate? — Častna dolžnost. — Ali imate preveč denarja? — Ne solda; nabirat smo prišli. Koliko boste dali? — Kolikor se da, je premalo, in ko si že plačal, še nimaš miru; moraš se še veseliti in zabavati.“

Tako se je zabaval v Rožičevi krčmi gospod Klepš; ženstvo pa se je dolgočasilo v Javorju. Mati in hčerka ste se čutili utrujeni in počitka potrebni po kosilu in se jezili tiho na teto, ki je prestavljala stole in brisala mizo in omare in godrnjala nad razposajeno nečakinjo.

„Sedi vendar, Mara!“ je govorila v polsnu gospa. „Človek postaja nervozen, ko ti vedno brišeš in drgneš in snažiš.“

„Koliko pa se tudi nabere prahu!“ je dejala teta, odprla okno in iztrepala brisačo. „Elza briše zanikarno in površno. Berta, poglej, kak lep razgled se odpira na to stran!“

„Zapri ga, prosim, da ne bo prepaha!“ je mrmrala gospa.

„Poglej vendar sem, Berta!“ se je hudovala teta in dušila glas.

„Ne morem. Jaz prebavljam,“ je dejala gospodična.

„Sram te bodi!“

„Ali se sliši? — Če Mosterih prežvekava, zakaj bi jaz ne prebavljala!“

Teta pa je odprla vrata na hodnik in zaklicala: „Pufi!“ in trije majhni, debeli psički, pufi, mufi in šnufi, so pribevskali v sobo, se smolili nekaj časa

okrog svojih gospodinj, se spenjali po obleki in po nekaterih ponesrečenih poizkusih poskakali s pomočjo nežnih rok v mehka naročja. Gospe je padla iz rok knjiga, teti omahnila roka z brisačo, vsa družba je utihnila in zadremala; samo kak pufi ali šnufi je v spanju zastokal ali se preleknil ali se popraskal zaradi kakšne nadležne skrbi za ušesom.

(Dalje.)

Drobljanci.

Zložil Anton Medved.

17.

Mendà je le res, kar ljudje govore,
da pamet je kratka, kjer dolgi lasje.
Če ženski se skrajšajo, ko zasive,
tako se ji pamet podaljša,
da hitro si kupi nove lase
in ž njimi spet glavo ozaljša.

18.

„Zdaj knjige v stran in predme
polno skledo!“
Nekteri si domišlja mlad,
da je veliko storil že za vedo,
če je napravil doktorat.

19.

Kadar ti začno iz lire
pikre švigati satire,
kadar nehaš peti vnet
o sijajnih vzorih,
takrat, o poet,
sodi svet,
da si let matorih.

20.

Predpust je kratek. Gospice, na ples!
Hudo bo, če boste na post osamele
popravljale bluze in tarnale vmes:
Vso noč smo lovile, a nič ujele.

21.

Samorasel in izviren
duh je tvoj in tvoj izraz
in zato lahko preširen
pišeš z veliko svoj „Jaz“.
Vzvišen, zmeraj nov, drugačen,
v mislih, čustvih samopaš,
škoda le, da večkrat lačen
za zemljana se izdaš.

22.

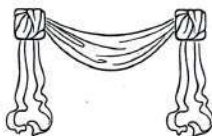
Otroke učiti ni majhen križ.
Preprost in nevešč je mladi drobiž.
A stokrat je težje učiti ljudi,
katere ohola zavidnost mori,
če zna kdo kaj več, kot znajo sami.

23.

Še vedno se dobi možič,
ki misli, da je velik ptič,
da vsem je vse postal,
pa ni nikomur nič.

24.

Ni le tebi, o Prešeren,
bila vzeta vera vase,
ves tvoj narod je neveren,
kadar velik duh mu vzrase:
„Velik ni, če ni primeren
za široke ljudske mase.“

Donatis prepovedani

S TRETJE SLOVENSKE UMETNIŠKE RAZSTAVE L. 1909.

FOT. FR. VESEL

Delo in denar.

Povest. Spisal dr. Fr. Detela.

(Dalje.)

III.

Tako je prišel Kocjanov Janez iz Medgorja na Fužine o pravem času, ravno takrat, ko je najemala tvornica zaradi obilih naročil novih delavcev. Ravnatelj je sicer menil, da bi mu bil izučen rokodellec ljubši, vendar ni zavrnil Janeza, ki mu je nekako neodločen molil poselsko knjižico. Opominjal ga je, kako se mora pokoriti vsakemu nadzornikovemu ukazu, kako se držati tvorniškega reda, če noče, da ga zadene kazen, da se mu utrga plača, da se odpusti iz službe. Janez je prikimal in šel. Ko pa je stopil iz pisarne, ga je zajela, obrnila in potegnila s seboj množica delavcev, ki so hiteli iz tvornice, oblačili si gredoč suknje, prižigali pipe in neprijazno gledali fanta, ki je zašel mednje, dasi ni njih vrste. Slišal je pripomnje, da naj bi kmetje rajši pridneje obdelovali svojo zemljo, da ne bi bila živila tako draga, ne pa hodili v tvornice izgage in konkurence delat. Janez se je preril in stopil v kraj. Od druge strani so pričebljale delavke, si zavezovale rute, pletle pričete nogavice in se zunaj dvorišča razprševale na vse strani ali pa se sčakavale z delavci, svojimi soprogi ali brati ali znanci.

Janez bi bil rad nagovoril kakšnega človeka in ga vprašal, kje da bi dobil stanovanje; toda ni si prav upal, ker je videl same neprijazne obraze. Oziral se je neodločen na desno in levo in premiš-

ljeval, kam naj se obrne, ko ga dojde prileten delavec. Janez ga pozdravi nekako boječe in nezaupljivo; ker pa je odzdravil mož prijazno in iskreno, se mu pridruži Janez in mu začne razkladati svoje težave.

„Jaz sem livar Jemec,“ je dejal mož, ki je bil zbudil s svojim odkritim, od ognja in saj zatemnelim obrazom v Janezovem srcu zopet zaupljivo samozavest, „livar v tvornici. Eno posteljo imam še v hiši. Če ti je prav, pojdi z menoj pogledat. Moj sin Jože je ključavničar v tvornici in Draga, moja hči, tudi delavka, tako da služimo trije, dokler nam Bog ljubo zdravje da. Žena pa gospodinji. Odkod pa si ti?“

Janez je pripovedoval, da hoče nekoliko poizkusiti, kako da se dela po svetu, in videti, če je tvorniško delo res tako težko in če bi se dalo kaj več prislužiti v tvornici nego na kmetih. Tako sta prišla po blatni stezi do preproste hišice, ki jo je obdajal od dveh strani par korakov širok zelnik in na spodnji strani vrtiček.

Livar je peljal fanta v hišo in mu pokazal spalnico z dvema posteljama; ena je za sina Jožeta in drugo dobi on, če hoče. Janez je prikimal in odložil prtljago.

Oh, kako je bilo vse tesno!

Toda kaj je hotel! Drugje morda še zatorej ni; in tukaj mu je ugajal vsaj gospodar.

„Kje pa je Jože?“ je vprašal mož v veži drobno ženico.

„Umiva se,“ je dejala ona in mu vzela suknjo, da bi jo iztrkala na vrtu.

„Kje pa Dragica?“

„Preoblači se.“

„Mladi svet,“ je pokimal livar Janezu. „Kadar prideta iz tvornice, se fant umiva kakor dimnikar, dekleta pa preoblači kakor za nedeljo. Čemu? Ali kazi delavca obleka, ki si jo je umazal pri delu?“

„Ej, Filip,“ je dejala žena, „dokler je voda poceni, tudi snaga ni draga.“

„Vidiš, tako je,“ se je nasmehnil Jemec Janezu in hvalil zaupno svoja otroka, kako da sta pridna in varčna, kako jima odtegne on vsak teden nekaj zaslužka, ki se naloži na obresti za hude čase in stara leta. „Kdo se pa more zanesti na svoje zdravje in kdo ve, kaj vse nas čaka! Da ne trpim ponočevanja in pijančevanja, to ti povem naprej, da se ne boš pritoževal zastran hišnega reda. Če ti ni vseč, si lahko prebereš; boljša je prva zamera ko zadnja. Vidiš, tukaj je Jože, bel kakor sneg in rdeč kakor kri.“

Janez se je zasmel, ker Jožetov dobrodušni obraz je bil v resnici rjav kakor usnje.

„Le sezita si v roke, ker sta zdaj tovariša!“ je dejala mati in fanta sta si povedala vsak svoje ime in Jože je omenil, da bi tudi Janez ne bil tako rdečih lic, če bi stal dannadan pri primažu, v dimu in sajah.

„Večerja na mizi!“ se je začul ženski glas iz sobe.

„Dragica kliče. Pojdiva!“ je dejal Jože in peljal tovariša v veliko sobo, kjer se je kadila skleda na pognjeni mizi.

Draga je preletela z očmi novega sostanovalca in nekako pomirjena pričela moliti. Potem so sedli, oče za mizo, poleg njega mati in hči, fanta nasproti.

Da je Draga Jožetova sestra, tega bi ne bilo treba praviti Janezu; iste poteze je kazal črnikasti obraz, samo finejše in milejše; iste rjave oči, samo resnejše in mirnejše, so se bile enkrat toliko zagledale, da jih je ujel Janez za trenutek.

Govoril je skoraj samo Jože, ki je povpraševal Janeza, če je že videl, kako da se vliva železo, in obetal, da mu razkaže o priliki vso tvornico, in kazal ponosno zadovoljnost, da je v službi takšnega podjetja.

„Jaz bom samo nakladal in razkladal vozove,“ je dejal Janez.

„Polagoma prideš drugam,“ je dejal oče, „če boš na svojem mestu priden in vesten. Na točnost se gleda posebno. Če količkaj zamudiš, se ti utrga plača in vsak opomin se ti zapiše sproti.“

„Da bi si le kaj prislužil človek!“ je menil Janez.

„Zaslužiti je lahko,“ je dejal oče; „prislužiti težje. Če zaslužiš na teden tudi dvesto kron, koliko si prislužiš, če jih porabiš tudi dvesto ali še več? Ne krajcarja. Če imaš pa kot hlapec na kmetih za celo leto dvesto kron in jih potrošiš samo sto, ti ostane sto kron prislužka. — Kdor dela, ta pač zasluži; prisluži pa samo tisti, ki je varčen.“

„Ampak kako naj si kdo kaj prihrani,“ je dejal Janez, „če zasluži komaj toliko, kolikor potrebuje!“

„Da, da, kolikor potrebuje! Ali veš, kaj vse potrebujejo ljudje? Nekateri misli, da potrebuje tobaka, drugi vina in žganja, tretji gosposke obleke in zopet drugi še kaj drugega, o čemer ni da bi govoril. S potrebami opravičujejo ti ljudje zapravljivost, in če bi imeli še več zaslužka, bi si vendar ne prihranili nič, ker jim rastejo potrebe še hitreje. Toda samcu ne zamerim jaz tolikanj. Kdor ima pa otroke in zapravlja, ta je pa po mojih mislih ubijalec. — Pred hišico našega soseda Smuka si videl kup otrok; lakota jim gleda iz oči in skoz raztrgano obleko; iz hiše vsako leto pogreb; oče pa pije. Ker hočejo živeti starši, umirajo otroci.“

Janez je pritrjeval natihem, ker se je spominjal žalostnih domačih razmer. — In vendar se mu je tožilo po domu, ker je bilo tukaj vse tako majhno, nizko in tesno. Kamor bi se iztegnil človek, bi se zadel. Hišica kakor igrača, in vrt bi preskočil. V sobi, v spalnici vsak kotiček porabljen; večerja odmerjena in odvagana, da bi še za berača ne ostalo, prav kakor v tvornici odločen čas za delo in za počitek. Postelja, ozka kakor krsta, ima komaj prostora v spalnici. Vse ozko, vse tesno. Nebo stesnjeno med gorami, dolina med hribi, voda med strmimi bregovi, hiše v soteski, ljudje med zidovjem. Oh, doma pa širono obzorje, prosto in odprto, široki travniki in ravno polje in povsod prostora za hiše in za ljudi! In koliko je časa za delo, za počitek, za življenje! Tukaj pa se vsem ljudem nekako mudi delat in počivat, živeti in umirati. Oh, in to se imenuje življenje, to prostost!

Takšne misli so odganjale spanje Janezu, ki je nejevoljen in zavisten poslušal, kako trdno spi tovariš v nič manj tesni postelji. V spominu so se mu vrstili ljubi domači kraji, zdaj v jasni, zdaj v temni luči, kakor da bi se zdaj bližali, zdaj oddaljevali. Če pa je odprl težke oči, so izginile v črni temi pod nizkim stropom vse pisane slike in enakomerni šum od tvornice se je rogal rahlim, mehkim, jokavim čuvstvom zapuščenosti in domotožja. Toda kaj mu pomagajo čuvstva, ko mu brani in prepoveduje ponos, da bi se vrnil ponižno domov, ko je odšel tako moško. Da, če bi ga poprosili domači, da naj se vrne, ali ga vsaj poklicali nazaj, ukazali

mu magari, to bi bilo drugače. Janezu se je zdelo, da bi se pokoril.

Komaj je lahko zadremal siromak, ga je že klical tovariš, da naj vstane. Pobit na duši in na telesu je izlezel Janez iz ležišča in po malem zajtrku so se napotili vsi štirje, fanta naprej, oče in hči za njima, proti tvornici, kamor so se zgrinjali delavci in delavke, resni, malobesedni, kakor v strahu pred nevidno silo, ki jih je zganjala skup. Na dvorišču tvornice se je razdelila množica. Ženske so se obrnile na eno stran, moški na drugo, in ločila se je gruča za gručo, livarji, kovači, ključavničarji, kaluparji.

„Fant, tukaj je tvoje delo,“ je zavpil nekaj nadzornik na Janeza in pokazal velik kup premoga, da ga naloži na voz, ki je tekal po šinah od poslopja do poslopja. In Janez je zastavil lopato in delal in nakladal celo dopoldne, tih, sam, enakomerno, kakor je hrumelo enakomerno po tvornici, kakor je gnala brez prestanka bistra Peščata orjaško kolo, kolo pa kolesa in vretena in valje.

„Hitreje, hitreje!“ je zdramil čez nekaj časa paznik Janeza, ki so mu bile ušle misli v Medgorje.

Janezu so se zabliskale oči in srdito je zasadil lopato v premog, nakopičen kakor v zoprn spomin njegovih domačih razmer. Polagoma pa so se izgubljale kakor v polumraku puste misli in neprijetna čustva, dušo je prevzela nekaka topost in kakor samogibno so delale roke, dokler se ni oglasilo opoldne znamenje odmora.

„Pojdiva po Drago!“ je zaklical Jože, ki se je odpravljal. Fanta sta se obrnila na levo in vstopila v delavnico, kjer je stalo po vrsti šestdeset in več delavk, ki so izbirale, zavijale in zabijale drobne tvorniške izdelke. Ženske so se ozrle in „Kaj pa hočeta vidva?“ je zavpilo pet, šest visokih in nizkih glasov in Jože je hitro zaprl vrata. Smeh in zabavljanje se je slišalo še skozi.

„Pravzaprav bi ne smele govoriti,“ je razlagal Jože, „ampak star stroj škriplje, če ga še tako mažeš, in kakor hitro se zasuče en jezik, se zavrti tudi drugi. Ti ne veš, kako jih časi ozmerja nadzornik.“

Delavci, ki so stanovali blizu, so hiteli domov, drugim so nosile žene, matere, sestre ali otroci v loncih kosila. Tu in tam je sedela kar cela družinica skupaj in se pomenkovala, veselo in živahno, če je bil oče ali brat dobre volje, ali pa otožno in boječe.

„No, kako je v tvornici, Janez?“ je vprašala Draga in si iztrkavala gredoč prah iz obleke.

„Dobro,“ je legal Janez.

„Navaditi se mora človek,“ je modroval Jože. „Dokler ne znaš prav prijeti za delo, trpiš precej in se utrušiš hitro; ročnemu človeku je pa vse lahko.“

„Dobra volja olajša vsako delo,“ je pristavila sestra. „Delavec pa bi moral biti tem boljše volje, čim več je dela; zakaj tem večji je zaslužek.“

„Nekateri so tudi jako dobre volje,“ se je nasmejal Jože, „ker se jim zdi dobro znamenje, da je najel ravnatelj toliko novih delavcev. A je dobil tudi nekaj tičev, ki pojo čudne pesmi. Seveda, čim več je imel kdo gospodarjev, tem teže ga zadovoljiš, ker primerja vedno: tu je bilo tako, tam je bilo tako, in hoče posnemati po vseh loncih. Nekateri že sitnarijo med tovariši in hujskajo.“

Doma je čakalo kosilo in popoldne so šli zopet na delo, in kakršen prvi dan, takšen drugi in tretji. Janez je prikrival nejevoljo, ker je videl Jožeta in sestro in očeta tako mirne in dobrovoljne. Tudi ni bil nejevoljen zaradi dela, a neizpolnjene nade so mu težile srce. Čim bolj pa je ginilo z dnevi upanje, da ga pokličejo domov, tem manj je bolela prevara, in ko je prešel teden, se je bil mladenič že toliko privadil, da ga je močno pomirila prva plača. Pri večerji je bil vesel in zgovoren, kar je ugajalo vsej Jemčevi družini.

„Jeza in kletev ne olajša nobenega dela,“ je dejal livar. „Čim bolj te tišči čevlji, tem bolj moraš stopati nalahko. Lepo se mora ravnati s človekom, z živino in tudi s strojem. Če pretepaš otroka, ki ni zaslužil kazni, ga izpridiš, ravnotako kakor žival. Tudi stroju moraš lepo streči, da te bo rad poslušal.“

„Oče misli, da imajo stroji tudi svoje črne duše,“ je dejal Jože in pogledal Janeza.

„Naj jih imajo ali ne! Ampak vse drugač teče stroj dobrodušnemu človeku, ki ga vodi mirno, nego srditemu, ki ga suje in preklinja. Stroj se tudi srdi in ječi in stoka.“

„Če ni osnažen in namazan,“ je razlagal Jože.

„Tudi če je osnažen in namazan; in kadar ima dosti, seže po človeku. Že letos smo imeli več nesreč. Neki Furlan, Peter, je bil grozno hude jeze. Vse je hotel razbiti in razdejati, če mu ni bilo kaj prav. Veliki jermen je nekoliko mahedral krog vretena, kakor da bi se hotel sneti. Peter ga je popravljal in klel zraven, klel, kakor znajo samo Lahi. Jaz sem ga miril in pogovarjal, da naj pazi na svoje roke in na suknjo, ker jermen je renčal kakor razjarjen pes. Ali menita, da me je poslušal Peter? Kakor besen je skakal okrog in se zaletaval zdaj sem, zdaj tja, dokler ga ni zgrabil jermen, ga zavihtel kvišku in mu zlomil hrbtenice.“

„Stal je pač preblizu, morda še malo vinjen.“

„Peter ni pil in tudi stal ni preblizu, ampak jermen je segel predaleč. Kaj pa Podboj, ki se je ponesrečil pri smirkovem brusu? Ali je bilo temu vseč kakšno delo? Vedno je bil nezadovoljen, vedno se je jezil in zabavljaj. Ampak kje je ogenj brez

vročine, kje tvornica brez dima in prahu! Vsako delo ima svojo lepo in svojo slabo stran. Če se ga poprimeš vesel, se ti pokaže na lice; če jezen, pa narobe. Če bi pa ljudje ne bili prisiljeni delati, bi pa svet razdrli; saj jih je že sedaj težko krotiti, ko jih delo toliko moti, da jim ne hodijo same nerodnosti na misel. Mlad človek brez dela in izpočit konj sta vedno nevarna, sebi in drugim. Ta Podboj ni imel nikjer obstanka in si je vedno prebiral in povsod godrnjal. Novo delo je seveda vedno težko; čim bolj se ga navadiš, tem bolj si ga olajšaš, ker opravi spretnost več ko moč.“

„Kako je bilo s Podbojem?“ je vprašal Janez, nekoliko nepotrpežljiv.

„Le počakaj! V tvornici, v tretjem oddelku, boš videl o priliki bruse, težke smirkove kolute. Ampak kako se ti vrte, vrte! Če se ti razleti tak kamen med vrtenjem, ti ubije tudi vola, ako ga zadene odlomek. Podboj je stal za brusom in klel in godrnjal, brus se je pa vrtel in vršel kakor sršen, ki se zaletava v obraz. Le brenči, prokleti brus, je dejal Podboj, in razleti se! — In res! Brus se razlomi, razbije obod in se razleti na vse strani. Drugega ni zadelo nobenega; Podboju je razbilo črepino. Zatorej pamet v eno roko, v drugo pa dobro voljo! In vsako delo pojde srečno izpod rok.“

„Ampak da ste ženske v tvornici tako hude,“ se je nasmejal Janez Dragici, „ne bi bil nikoli mislil. Kako sva tekla z Jožetom opoldne!“

„Hotele so naju raztrgati,“ je potrdil Jože, „z jeziki, ki jim teko hitreje in brenče huje ko vsi smirkovi koluti. Samo ne razlete se ne.“

„Kakšne reve bi pač bile me, če ne bi imele ostrih jezikov!“ se je smejala Draga.

Lepi jesenski dnevi so vzbudili v Janezovem srcu novo hrepenenje po domu. Kako prijetno je moralo biti delo v Medgorju! Za jasnim jutrom solnčen dan in po tihih večerih nebeški mir vso božjo noč! V tvornici ne čutiš nič, ali sije zunaj solnce, ali lije dež. Iste saje ti polne usta, isti dim oči, isti ropot ušesa. Kadar stopiš vun, ti pokaže solnčni sij, kako se živi v naravi, kako proti njej.

„Ni čuda, da ljudje na polju vriskajo in pojo, tukaj pa kolnejo,“ si je mislil Janez, ko je hitel v soboto zvečer ob rjavem obzidju tvornice vun iz vasi, vun iz družbe. Sam je hotel biti s svojo žalostjo in svojim hrepenenjem, kakor je ostal sam med ljudmi, odkar se je bila zaklenila za njim domača hiša. Sestra mu je bila pisala. Toda kaj mu je pisala! Same žalostne novice. Kako zapuščeni in osamljeni so doma — kakor da bi on ne bil! — Kako zastaja vse delo — seveda ob takšnem gospodarstvu — in kako bridko da pogrešajo njega — hinavci! Naročala mu je v svojem imenu, da naj ne

pozabi Boga, v očetovem pa, da naj pošlje kaj denarja. Drugega nič. — Ali je še kak človek tako nesrečen! Janez je začel premišljevali in se primerjati z drugimi delavci v tvornici, čim dalje pa je primerjal, tem bolj se mu je mirilo srce. Zakaj proti svojemu pričakovanju se je prepričeval polagoma, da se tovarišem ne godi pravzaprav nič bolje. Jemčevi imajo sicer hišico in lepo družinsko življenje. Kaj pa drugega! Isto delo dannadan in za razvedrilo pol ure pogovora zvečer in spanje ponoči. Čudil se je, da so tako mirni, tako zadovoljni videti ti ljudje, ki sta jim dom in tvornica ves svet. Noben hlapec na kmetih ne živi tako skromno, si je mislil Janez in ugibal, ali jih ne žene zgolj lakomnost, da si ne privoščijo nobenega veselja. Drugi delavci pozabljajo vsaj v gostilnici svojih nadlog, in tudi on, Janez, bi šel mednje, če bi vedel, da dobi pripravno družino; Jemčevi ne pogrešajo takšnega razvedrila nič.

Ko se je Janez, tako pomirjen, vračal počasi, sta ga došla dva tovariša in se mu pridružila. Izpraševala sta ga, odkod da je, koliko časa da že dela v tvornici, kako da se mu godi, in mu prigovarjala, da naj se ne odteguje družbi; da se morajo delavci oklepiti drug drugega, si pomagati vzajemno in se zavedati svoje moči, ki je nepremagljiva, ako je složna. Mogočna reka razdere jez in preplavi polje; ako pa se razdeli, izgubi svojo moč in podjetniki si jo napeljejo na svoje mline, da jim melje rumeno žito.

„Ali ni to pametneje, da se melje rumeno žito, nego da se preplavlja zemlja?“ je dejal Janez, ki je le napol poslušal in bi se prav rad odkrižal nove družbe. Toda moža ga nista izpustila. Potrpežljivo sta popravljala nesporazumenje in pripovedovala, koliko bolje da se godi delavcem drugje, kjer imajo večje plače, dasi živila niso tako draga.

„Živila so še vse prepoceni v primeri s trudom, ki ga zahteva pridelovanje,“ je dejal Janez, da sta kar osupnila moža. Zdelo se jima je, da si Janez norca dela, da bi ju jezil, kar se mu ni smelo posrečiti. Zato sta se kakor sporazumno z njim zasmejala in razvijala svoje nazore, kako da bi se morale uvozu žita in živine odpreti vse meje, za prevoz po železnicah pa nastaviti znižane cene; potem bi se dalo živeti. Janez je ugovarjal. Obrtni izdelki naj bi se po njegovem mnenju izvažali in uvažali prosto, brez carine, kamor drago; ampak za žito in za živino bi on izvoz sicer dovolil, uvesti pa bi se ne smelo nobeno zrno in noben rep, dokler ne bi imel domač pridelek primerne cene, ki bi jo določili poljedelci in živinorejci. Potem bi se izplačevalo poljsko delo.

„Za gospodarje bi bilo to že dobro,“ se je smejal tovariš; „kaj pa bi imel delavec, hlapec? Ali bi bil kaj na boljšem? Ali ne bi bilo prav, da bi imel ta tudi svoj delež pri dobičku?“

„O prav; samo prevzeti bi moral tudi delež pri izgubi. Da bi pa izgubo nosil gospodar sam, dobiček pa delil s hlapcem, bi bilo vendar čudno.“ Delavca, ki bi bila rada poučila Janeza, sta ga vabila s seboj v krčmo.

„Nocoj ne,“ je dejal Janez, da sta čutila, da mu presedata.

„Pa jutri večer, k Dečmanu!“

„Pridem, pridem. Lahko noč!“ ju je odpravljaj Janez.

„Kmet je kmet,“ sta dejala moža, ko sta se bila oddalila. „Iz kmeta ne narediš nikoli poštenega delavca, ker kmeta je sama sebičnost.“

Janezu pa se je zdelo, da se je bil dobro odrezal, in toliko ga je bil raztresel pogovor, da se je vrnil boljše volje domov.

„Ob nedeljah hodiš v cerkev?“ ga je vprašal pri večerji Jemec.

„Kako pa!“

„No, prav, ker eni hodijo, drugi pa ne. Toda za druge meni nič mar; naša hiša pa hodi.“

Janezu se je storilo inako, ko je stal med tujimi ljudmi v tuji cerkvi, kjer mu ni ugajalo ne zvonjenje, ne petje tako kakor doma. Toda cerkev je bila polna. Še bolj pa popoldne krčme.

„Pojdiva na polič vina k Dečmanu!“ je dejal Janez tovarišu in ga spravil v zadrego. Jože namreč ni hodil v krčmo. „Plačal bom jaz,“ je bahal Janez, ko je videl, da se fant obotavlja.

„Saj ga pijeja lahko doma,“ je dejal Jože. „Pri Dečmanu nastane skoraj vsako nedeljo kak prepir in meni kar nič ne ugaja kričava družba.“

„Tudi meni ne; toda obljubil sem.“

„Komu pa?“ — In Janez je pripovedoval, kako sta ga vabila dva delavca, kako sta mu hotela nadvesti vsake sorte; toda nista zadela na pravega; on da je služil cesarja, preživel dve leti na Tirolskem in videl najbrž več sveta nego onadva oba skupaj; zato ju je tudi zavračal, kakor se spodobi.

„K Dečmanu pa grem, ker sem jima zagotovo obljubil.“

„Dobro. Pa pojdiva!“ je sklenil Jože, ker se je nadejal, da se bo tovariš hitro naveličal družbe. „Na nekaj pa te moram opomniti, Janez,“ je dejal gredeč. „V naših krčmah se shajajo vsake vrste ljudje in govore, kar ni vsakemu všeč. Najbolje je molčati in poslušati. Zakaj prepričal jih ne boš in ugovarjati se ne izplača, ker jim ne ustaviš besede nikoli. Ti jih poslušaj; misli si pa, kar hočeš! Kdor noče verjeti, temu se ne dá dopovedati; vsak pa verjame, kar mu je všeč. Nekateri pa zamerijo, če jim ne verjameš vsake besede, in kdor ni njih misli, tega imajo za sovražnika. Dandanes, ko se vse združuje, je svoja misel greh.“

„Ali veš, Jože, kaj ti jaz povem?“ je dejal Janez. „Če skrivajo pametni ljudje svoje misli, neumni pa kažejo, ali se ne vidijo potem same neumne?“

„Seveda,“ se je smejal Jože; „toda ni tako lahko ločiti pametnih od nespametnih, ko ima svoje vsak za pametne.“

Janez je zmignil z rameni. Da on, ki je obhodil toliko sveta, ne more biti neumen, to mu je bila dognana reč; po kakšni pravici pa da se imajo drugi za pametne, o tem ni hotel govoriti, da se ne bi zbesedil s prijateljem.

Tako je, ljubi Janez! Svoje misli imeti je lažje nego jih zagovarjati, ko se ozira človek pred vsako besedo na toliko strani, da pride v popolno veljavo le, kdor je brezobziren.

Iz krčme se je razlegalo petje in poskočna godba. Prva soba je bila polna. Za mizami so sedeli delavci in delavke in pili in peli, se menili in smejali in gledali plesalce in plesalke, ki so se vrteli v dimu in prahu, žarečih oči in potnih obrazov. Plesalci so vriskali in bili z nogami, plesalke se nasmihale in spogledovale in pari se zadevali v vrtincu drug ob drugega, ob mize in stole in goste. Natararica se je vila s krožniki in steklenicami skoz metež, in kadar se je vračala, jo je ujel kak plesalec in zavrtel skoz gnečo. Mlada, cvetoča lica so drhtela pod temnimi, brkatimi obrazi in lahka svetla krila so se ovijala okoli črnih oblek, kakor da bi škrtati vlačili angele v pekel.

Janez in Jože sta se prerinila v drugo sobo, kjer sta stali dve veliki mizi, tako polni gostov, da sta komaj dobila prostora. Okrog ene mize so sedeli mladi prešerni ljudje, ki so se šalili in peli in si napivali. Štefan vina je romal brez prestanka in gasil žejo, ki je tlela naprej. Naša dva fanta pa sta sedla k mirnejšim gostom, ki niso hodili samo zaradi pijače v krčmo. Imeli so med seboj priletnega delavca z veliko plešo nad rdečim obrazom, od katerega so viseli dolgi sršasti brki. Kratki vrat mu je ovijala rdeča, črnopikasta ruta z debelim vozlom. Daleč od sebe je držal mož novine, bral par stavkov, pogledal ostro s sivimi očmi po omizju in razlagal potem živahno, kar je bil bral, dodajal svoje pripombe, navajal zglede in mahal zdaj z eno, zdaj z drugo, zdaj z obema rokama, stisnil časi pest, pokazal figo, se zaničljivo zasmejal ali se raztogotil in zagrozil. Za njim so se zaničljivo smejali ali grozili in stiskali pesti močje, ki so sedeli za isto mizo, pili počasi in pazili, da ne bi preslišali nobene besede.

„Kovač Brnot,“ je šepnil Jože. Janez je malo marno prikimal. „Prišel je iz Gradca.“

„Jaz sem bil na Tirolskem in sem videl kaj sveta; to veš ti,“ se je ponesel Janez, ki mu ni imponiral Brnot iz Gradca.

„A razume mnogo in govori še več,“ je nadaljeval tiho Jože; „in delavci ga poslušajo kakor pre-roka.“ Janez je pomilovalno zmignil z rameni, nejevoljen, da je zašel v dolgočasno družbo. Da bi vsaj sosednje omizje zopet kaj zapelo, si je mislil, da se ne bi vedno slišal ta Brnot iz Gradca! Neumevno se mu je zdelo, kako morejo pametni ljudje tako zvesto poslušati človeka, ki je bil samo v Gradcu; najbrž niso slutili, da je bil on na Tirolskem. Nekako užaljen je premišljeval Janez, ali naj bi se obrnil stran in pokazal očitno, da ga ne zanima ne Brnot, ne njegovi marnji, ali naj bi segel možu v oblastno besedo. Poslednje se mu je zdelo bolj moško in začel je poslušati.

Brnot je govoril o kapitalizmu, ki je vir vsega zla na svetu, in o kapitalistih, ki naj bi jih vse hudič vzela. Janez se je čudil, da tako malo razume o tem predmetu. Premalo je bil pozoren.

„Zemlja je last vseh ljudi,“ je nadaljeval mož. „Po kakšni pravici more kdo reči: to je moj svet, to moja last! Naj bi bili prvega lopova, ki se je drznil ograditi kak prostor in reči: to je moj svet, obesili na prvo drevo; potem bi mi potomci drugač živeli in ne stala bi si nasproti kot smrtna sovražnika kapital in delo. Vsi bi bili kapitalisti in vsi delavci, vsi bratje, vsi prosti, brez gospodarjev. In kjer ni gospodarjev, tam ni hlapcev. Imenitno bi živeli, ko bi bila skupna last vsa zemlja.“

„Kdo bi jo pa obdelaval!“ se je oglasil Janez, ki je prežal na priliko.

„Kdo obdelaval!“ se je zavzel Brnot in zavzeti so se ozrli v Janeza vsi gostje pri mizi.

„Da, da, kdo obdelaval,“ je poudarjal Janez in gledal zdaj enega, zdaj drugega. „Ali mislite, da ne vem, kaj je skupna last? Če imata dva kmeta skupno pot, je nobeden ne posiplje in na občinskem pašniku zraste največ osata. Skupna last, da! Jaz vem, kaj je skupna last. Mene ne bo nihče učil, ker sem sam dosti izkusil, doma in po svetu. Na Tirolskem sem bil dve leti.“

„Da si bil na Tirolskem in da nisi še star štiri-deset let, to se ti pozna,“ je dejal Brnot in zbudil smeh, ki ga Janez ni razumel.

„Kdor dela,“ je poudarjal Janez, „hoče delati za sebe in za svojce.“

„Za koga torej delaš ti?“ je vprašal Brnot.

„Jaz? Menda vendar zase.“

„To se ti tako zdi. Ampak če zaslužiš ti s svojim delom deset kron, ne dobiš jih pa še pet ne, ali si delal res samo zase? In če se tako godi milijonom delavcev, ali delajo ti zase? Po tvojem dela vol, ki orje njivo, tudi zase; saj dobi sena in slame.“

„No, seveda,“ se je umikal Janez, „nekoliko dela delavec tudi za gospodarja, ki mu daje delo.

Če bi mu pa nihče ne dal dela, bi pa še zase ne mogel delati.“

„No, vidiš. Za kapital, za tuji kapital delamo delavci.“

„Če bi torej tujega kapitala ne bilo, bi še tega dela ne imeli.“

„Kaj pa! Ker je ta ljubi svet tako pravično uravnan, da jih dela tisoč, uživa pa eden. Če bi ne bilo zasebne lastnine, bi uživali vsi.“

„Ne delal pa nobeden.“

„O tudi vsi. Kdor ne dela, naj ne jé, bi veljalo za vse. Zdaj velja samo za delavce. A treba bo izpopolniti to pravilo, da se bo glasilo, da kdor dela, naj tudi jé. Lenuhe bi kmalu ugnali.“

„Torej nova tlaka.“

„Nič tlake; vse človeštvo ena sama velika za-druga.“

„In delalo bi se kakor v hrvaški zadrugi, kjer pet junakov eno kravo pase.“

„Opravki bi se lepo razdelili. Kdor je močnejši, bi opravljal težja dela, šibkejši lažja.“

„Kako pa!“ se je smejal Janez. „Narobe. Kar nas je močnejših, bi sedeli po pisarnah, slabotnike bi pa gonili mlatiti in kositi.“

„Jerica, jaz plačam, za najudva,“ je dejal Jože natakariči, ko je videl, kako se jeze pivci na Janeza.

„Ta kmet je cel kapitalist,“ je sunil sosed to-variša s komolcem.

„Samo brez kapitala,“ se je rogal Brnot.

„Toliko še zmeraj kolikor vas kdo,“ se je pridušil Janez in udaril ob mizo. Moške besede pa je prekricalo glasno petje sosednjega omizja:

Če rdeč demokrat ali črn sem tič,
tič,
ne briga ne mojstra, ne mojstrovke nič,
nič,
hedidl hompa, hompa, hompa.

Veseli pevci so tolkli po taktu s komolci in pestmi ob mizo kakor kladiiva in kladivca v fužini; Janez pa jih je gledal grdo, ker so bili izkazili učinek njegovih besed. Jože ga je miril, brez posebnega uspeha; zakaj Janezu ni šlo v glavo, da ne bi on, ki je bil po svetu, na Tirolskem, več vedel o vseh rečeh nego kdorsibodi teh ljudi, ki znajo pod milim Bogom samo eno delo, samo eno delo in še tega samo vsak svojo četrtino.

„Pojdiva, pojdiva!“ je prigovarjal Jože, ki se je kesal, da je zašel v krčmo. Nerač in z godrnjanjem se je vzdignil naposled Janez, se potrkal na prsi in pristavil, da kar na svetu živi, vse kmet preživi.

„Ampak prej mu mora,“ je dodal Brnot mirno, „kovač narediti orodje in kovaču rudar in plavžar pribaviti železa. Ali si kidal gnoj doma z golimi rokami?“

„Doma ne, ampak tukaj-le ga bom, če stopiš sem,“ je kričal Janez, ko ga je vlekel Jože iz soparnega vzduha skozi gnečo plesalcev in plesalk pod vedro nebo. Zunaj je rohnel fant svojo pot naprej, kakor hrušči še v oblakih, ko je že odgrmel. Nikakor ni hotel verjeti Jožetu, da sta bila v kakšni nevarnosti.

„Vragi črni! kako so zabavljali čez tvornico, čez uradnike, čez ravnatelja! Zakaj pa ne gredo proč, iz službe, ki jim ni všeč? Saj jih ne sili nihče v tvornico; in na uradnike in ravnatelja niso navezani. Na kmetih bi dobili dela dosti. Ali meniš, da bi jim bilo tam všeč? Druge ljudi kličejo na delo: sami se ga pa boje in zabavljajo. Če bi vedel ravnatelj, kako zabavljajo, bi jih zapodil vse.“

Tako se je hudoval Janez, ki ni vedel, da se bo ravno tisti delavec, ki je najsrdejeje pritrjeval Brnotu, prikradel takoj drugega dne h gospodu ravnatelju in mu sladko in priliznjeno sporočil, kako da je hujskal Brnot, kaj da so govorili drugi, kdo vse je zabavljaj, in da bo ravnatelj stisnil poštenjaku roko in nekaj v roko; zapodil pa da ne bo zaradi tega nobenega delavca.

„Zabava, da se Bogu smili!“ je razsodil Janez, ki ni vedel, da je družčina le tedaj prijetna in zabavna, če so družabniki v glavnih stvareh istega, v postranskih različnega mišljenja. Janez pa se je čutil v vsem mišljenju tujca med tujci.

Doma ga je čakalo pismo iz Medgorja. Janez je bral napis, zardel nekoliko, ker je zaslutil, odkod da je, in vteknil pismo v žep. Za branje se mu ni mudilo.

Ko pa je izvedel Jemec, kako se je godilo fantoma v krčmi, ni bil nič nejevoljen. Nadejal se je, da bo ta izkušnja izmodrila Janeza.

„Dandanes je družba uniformirana,“ je dejal, „kakor bojniki v vojni. Kdor strelja brez uniforme, tega ustrelje kot razbojnika.“

Jože je menil, da je Janez dobro odgovarjal vsem skupaj; Janezu pa se je dozdevalo, da bi bil lahko bolje. Toda kaj, ko padejo človeku dobre misli vedno prepozno v glavo!

D drugega dne je odprl Janez pismo, ne hlastno in brez nepotrpežljivosti, pač pa na samem. Res mu je bila pisala Meta in opisovala, kaj da delajo pri Kocjanu, kaj pri Kosu, kaj da je novega v Medgorju in kako grozno da je njej dolgčas. Živo ga je vabila, da naj se vrne, ker njeno srce teži bridka misel, da je morda ona zakrivila, da je šel Janez od doma. Prisrčno da ga pozdravlja, za spomin pa mu pošilja blagoslovljeno podobico z božje poti ter ga prosi še enkrat, kakor se le more prositi, da naj se vrne domov ali vsaj piše, kako da se mu godi.

„Kako je sitna!“ si je mislil Janez, ko je vtikal podobico v žep, pismo pa mečkal. „Domov naj se vrnem! Da me zopet zapode in da izgubim potem dom in službo! Kako se mi godi? Bolje ko doma.“

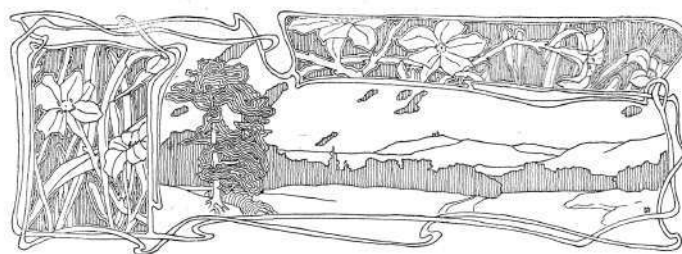
Pismo ni doseglo svojega namena. Janez je sklenil še trdneje, da se ne vrne domov, in sklenil hkrati, da ne odpiše Meti. Čemu? Če piše, bo ona zopet odgovorila. Tako se bo morda vsaj naveličala.

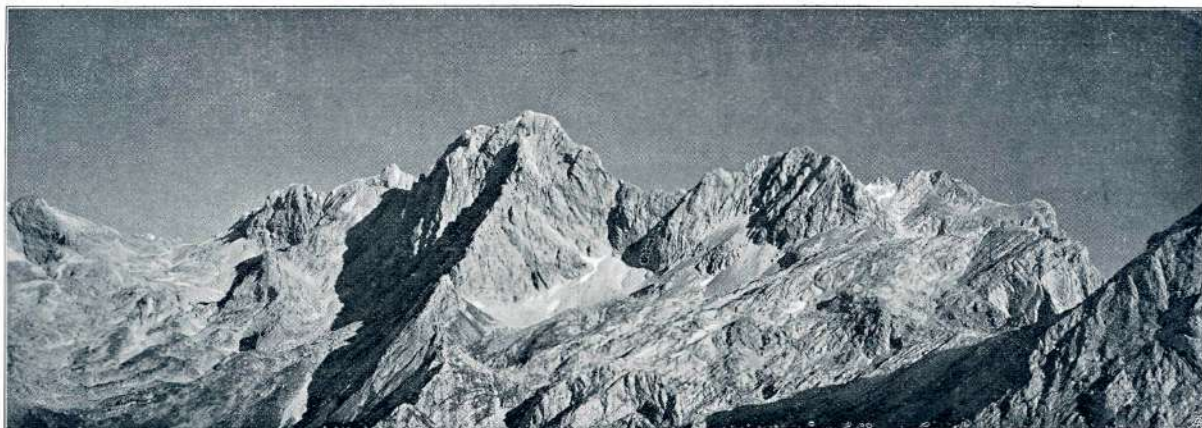
Tako so Janeza navajale domače razmere, da ni tolikanj čutil tujih neprijetnosti. Čez nekaj tednov se že niti ozrl ni, če je pogledalo sonce kakor v ječo skozi kakšno lino temnega zidovja, in še v krčmo ga ni vleklo več. Saj niso znali ceniti tovariši njegovih vrlin. Sami so si domišljevali, da vedo več nego on. Zato je ostajal in pomagal Janez v prostem času rajši doma ali pa se je izprehajal z domačimi po okolici, kar je bilo tem prijetneje, ker ni stalo nič. Janez je namreč začel spravljati krajcarje.

„No, ali ni lažje delo v ponedeljek, če se ne pije v nedeljo?“ se mu je smejal Jemec. „Poštenemu življenju se je treba samo privaditi; potlej dela človeku veselje in postane navsezadnje potreba. Zdravje, pamet in dobra volja je na tem svetu najboljše. Skrbi so pa nepotrebne, ker nam nič ne pomagajo, in ker tako Bog za nas skrbi, če smo količkaj vredni. Bogatin brez vere ima vsaj na tem svetu nekaj dobrega; kaj pa siromak brez vere, ki nima ne tukaj nič, ne tam nič! Takega bedaka umej, kdor moreš?“

Fantoma se je zdelo, da ima oče prav, dasi ju niso posebno zabavale njegove besede; verjela pa sta mu lahko, ker je živel sam po svojih pravilih.

(Dalje.)

FOT. BOG. BRINSEK

ŠTRUCA, SKUTA IN RINKA NAD PODOM V SAVINJSKIH ALPAH

Delo in denar.

Povest. Spisal dr. Fr. Detela.

(Dalje.)

IV.

Oh, Janez,“ je rekla nekega večera Dragica, „danes je pa prišla k nam nova delavka, iz vaše vasi, in premisli! v praznji obleki. Reva ni vedela, kako da smo me oblečene. Prav smilila se mi je, ker so se ji smejale tovarišice in jo dražile, da je prišla kakor nevesta; samo šapelj in pečo da naj bi bila še nateknila. Skoraj jokala se je.“

Janeza je obšla neprijetna slutnja in ni si upal vprašati, kako da se imenuje rojakinja; vprašal je samo, kje da stanuje.

„Pri sosedu Smuku.“

„No, ta je pa dobro izbrala,“ je dejal Jože. „Zmeraj bo imela pred seboj majhne otroke in veliko lakoto. Ampak človek, ki hoče pošteno delati, mora tudi pošteno jesti.“

„Meta je,“ si je mislil Janez, ki ga je bila vznemirila novica, ko si je bil komaj priboril nekoliko dušnega miru. Zopet se je moral boriti za ravnodušnost. Zakaj ne bi smela ona priti na Fužine? si je dejal. Pot je prosta in pravica ista za njo, kakor za njega. Toda prišla je za njim. Njena reč. Če bi bila ona prej tukaj, bi bil prišel on za njo. — Ali pa ne. Neprijetnega čuvstva se ni mogel iznebiti. Menda vendar ne misli ona, da velja še beseda, ko so se izpremenile razmere. Če tako misli, tem slabše zanjo. On je sedaj drugih misli. Na roke se vendar ne bo ženil. A že možnost, da bi vedeli drugi, da jo je on snubil, mu je bila zoprna. Kaj

si bosta mislila Jože in Dragica! Od doma mu pa res prihajajo same sitnosti. — Morebiti se bo ona celo bahala s svojim snubcem. Še tega se manjka! Kar pobegnil bi človek nazaj v Medgorje. A to bi bilo šele prav smešno, to. In zakaj naj bi se umikal on, ki je bil prej tukaj! Čemu bi se sploh razburjal, da je prišla, ko njega to pravzaprav nič ne briga! — Morda je strah celo prazen in je prišla kakšna druga ženska. Če je pa res ona, se bo morda vendar toliko sramovala, da ne bo kazala javno, da je prišla za njim.

Ta misel se mu je zdela utemeljena in pomirljiva. Na izprehod vendar ni hotel iti mimo Smukove hiše in na izprehodu z Jožetom ga je spremljalo vso pot pusto pričakovanje, da bo zdajzdaj srečal Meto. Oddehnil si je, ko je bil zopet doma. Kmalu pa ga je zopet napadla zavest, da se ne bo mogel vedno ogibati in da se vidno nalašč niti ne sme ogibati, če noče zbuditi hujšega suma, in da se je treba vdati v neprijetne razmere.

Drugega dne je hitel vendar sam v tvornico. Potegnil si je klobuk na oči in naredil ovinek, da ni prišel delavkam preblizu. Ko pa se je vračal opoldne proti domu, ga je čakala Meta. Zdelo se mu je, da ima objokane oči.

„Kako pa, da si prišla na Fužine?“ jo je vprašal nejevoljen in ji segel v roke.

„Za teboj,“ je dejala tiho in izkušala ujeti oči, ki jih je Janez umikal. „Doma mi ni bilo prestatu več. Tvoj oče pravi, da sem te odgnala jaz od doma.“

„Kaj poslušáš neumne besede! V tvornici vendar ne boš delala; vrni se!“

„Če se vrneš ti. Sama ne grem.“

„Ali nisi bila že prvi dan sita nove družbe?“

„Slabi ljudje se dobe povsod in dobri tudi. Snedle me delavke ne bodo; vaša Dragica pa me je sprejela tako ljubeznivo, da ji ne bom nikoli zadosti hvaležna. Vendar, Janez, ali bi ne bilo najboljše, da se vrneva oba. Vrniva se oba!“

„Jaz ne grem. Ti pojdi!“

„Brez tebe ne grem,“ je odgovorila Meta in potegnila z roko čez rosne oči. „Oh, poslušaj me, Janez, in pojdiva oba!“

„Prazne besede!“ je dejal fant osorno. „Jaz nisem prišel, da bi se vračal. Zdaj sem tukaj in ostanem tukaj, dokler se doma kaj ne izpremeni.“ Molče sta hodila počasi vstric, mladenič jezen in dekle žalostno.

„Še nekaj mi je prišlo na misel,“ je dejala ona čez nekaj časa tiho s povešenimi očmi in se obrnila v stran. „Oba bova služila v tvornici, in če bi se devalo skupaj, kar si prisluživa, bi bilo že nekaj denarja. Kaj, če bi se poročila tukaj? Meni bi mati dovolila in tebi ne more nihče braniti.“

„Na to še misliti ni,“ jo je zavrnil Janez. „Jaz da bi se ženil v tem nesrečnem kraju! Nikdar. Še naslikan ne bi hotel ostati tukaj. To so tako neumne, tako nore misli, da si jih takoj izbij iz glave. Jaz, oženjen na Fužinah, v tem dimu in blatu!“ Janez se je tako raztogotil, da ga je prestrašena prosila Meta, da naj ne kriči, da ne bodo mislili ljudje, da se prepirata. „Tem ljudem tukaj,“ je končal Janez s pritajeno jezo, „tudi ne pripoveduj, da sva se mislila vzeti! Njim to nič mar in jaz nočem, da bi se brigali za mene ljudje, za katere se jaz ne brigam nič. Torej molči!“

Ločila sta se oba slabe volje, oba s trdnim sklepom, da ostaneta, kjer sta. Mladeniču je poje-malo upanje, da bi ga poklicali domov; v Metinem srcu pa je prevarjeno pričakovanje rodilo trmo, ki se je upirala grenkim čuvstvom in jih sladila s tiho nado srečnega izida. Da jo je hotel Janez takorekoč zatajiti, jo je bolelo; toda opravičevala ga je z rahlo-čutno obzirnostjo, ki noče, da bi njo obirali zlobni jeziki; zdelo se ji je celo, da mu mora biti hvaležna za to uslugo, za to nežno skrb. Kako previdno je občeval Janez z njo! Najsumljivejšemu človeku bi ne mogel zbuditi nobene slutnje. Sčasoma pa se izide vse po sreči.

Tako je ostala tudi Meta kot delavka v tvornici. Imela pa je svoje razloge, da se je prijateljila z Drago, ki se je bila tako lepo potegnila zanjo. Hodila je k njej v vas, tem rajša, ker ni imela no-bene druge družbe; nosila ji je sadja in kar je dru-

gega dobivala od doma in ji pomagala pri domačih opravkih.

Janez pa se je previdno in ozirno odtegoval tej vsakdanji družini. Dobro došel izgovor se mu je ponudil, ko je dobil za proste ure nekaj kmetškega dela pri krčmarju Rožiču.

„Človek vsaj tudi postrani nekaj zasluži,“ je dejal. Zvečer pa je moral pač prisedati doma in poslušati, ko je pripovedovala Meta, kako siromašno da žive pri Smuku, kjer porabi gospodar skoraj ves zaslužek zase in morajo stradati žena in otroci, hvaležni in veseli, kadar jih vrhu vsega drugega ne pretepe oče.

„Meni se tako smilijo, da jih ne morem gledati, če jim ne morem nič dati. Z besedami me ne prosijo, ampak z očmi, z očmi. Niti mleka ne dobe zadosti. Pridni so pa vsi. Komaj shodijo, že primejo za delo. Deklice sede doma ves dan, kadar niso v šoli, in vezejo ali pleto, dečki pa nabirajo suhljad ali jagode ali gobe po gozdih ali pa letajo lačni za krajcarji. Oh, ti siromaki nimajo nobene mladosti.“

„Starosti pa tudi ne,“ je dejal Jemec. „Saj ne bodo živeli. Zdravje je kapital, ki se ne sme manjšati, če hočemo dobivati obresti. Ali ni tako, Janez?“

„Seveda,“ je pritrdil fant. „Kdor mladega konja prezgodaj vpreže in mu preveč nalaga, ga ugonobi.“

„Kaj pa ti, Janez?“ je dejala Jemčevka. „Ali si nisi naložil preveč dela? Ali boš vzdržal?“

„Oh, res, Janez,“ je pritrdila Meta in ga pro-seče pogledala, „poslušaj pametne ljudi! Denar ne nadomesti zdravja; bolezen pa pobere oboje. Oh, varuj se!“

„Če bi pomagalo varovanje, bi bogatini večno živeli,“ je dejal Janez in se začel meniti z Dragico, ki je bila mirna in resna, brez nepotrebnih skrbi za sebe ali za druge. Poslavljal se je z Meto, kadar je odhajala, kakor vsi drugi, morda še nekoliko hlad-neje, in spremil je ni nikoli.

„Čemu!“ si je dejal. „Saj pride jutri zopet.“

In ni se motil. Prišla je s polnimi rokami, da bi delila, kar so ji bili poslali od doma. Nakopičila je na mizo pred Janeza jabolk in hrušek in belega kruha in suhega mesa. On pa je nabiral obrvi in porinil darove od sebe: „Čemu mi bo! Saj ne stradam. Dragica, vzemi in spravi!“

Meta je zardela in se nasmehnila v zadregi. Opravičevala je sama pri sebi Janeza, ker se ji je zdelo, da umeje njegovo ravnanje. Drugič pa si ni več upala ponuditi Janezu domačih darov. Kar na mizo jih je postavila, v nadi, da dobi vsaj svoj del tudi Janez, in najljubše ji je bilo, če so res vsi segli po tem, kar je bilo enemu posebno namenjeno.

Janezu se je vendar zdelo njeno ravnanje pre-malo previdno. Po pravici. Zakaj Jemčevi so imeli

že svoje misli. Meta se prikupuje Janezu, morebiti nevedoma, to je bilo jasno; fant pa da je tako ponosen in tako moder, da se ne briga za nobeno žensko nič. Janezov ugled je rasel in stari Jemec je bil vesel in srečen, da je dobil njegov sin takšnega tovariša, ki mu ni vedel para med vrstniki. Meti pa so se nekoliko muzali in nekoliko so jo milovali. Mati in hči sta preudarjali, kako bi lepo in ozirno spametovali deklico, ki se jima je zdela dobra in poštena, samo nekoliko ničemurna in premalo resna. Bali sta se zanjo, da se ne bi seznanila s kakšnim malopridnim delavcem; začeli sta jo lepo učiti, in da bi lažje pazili nanjo, sta jo držali v svoji družbi. In ker je bila tako ljubezniva, da je rada zahajala k njima, se je tudi začelo materi in hčeri dozdevati, da postaja vse bolj resna in modra, da se ne ozira po moških in ne nasmiha več Janezu. Kaj čuda, ob takšni vzgoji in v takšni družbi! Ugajalo jima je posebno, da se je Janez časi, kadar je prihajala Meta, kar poslovil. Moder, zlata vreden mladenič! Kako pridno je delal, kako premišljeno govoril, kako pametno se vedel! Da začno ljudje brez posebnih razlogov natoscevat in opravljati, to se ve; a njemu ni mogel nihče do živega.

Mati in hči sta čimdalje bolj cenili Janeza in zlasti Dragici se je zdel, kadar ga je primerjala z drugimi znanimi mladeniči, pravi fant, kakor se spodobi, in skoraj tako ljub kakor brat. Kaj to, če je bil nekoliko svojeglaven; pač moški značaj; in če je naglo vzkipeł; mlada kri, ki se bo umirila sčasoma in polagoma. Kako pa je bil brhek, kadar so se mu v srdcu zablistale temne oči! V njegovem varstvu bi se pač ne bal človek nobene nevarnosti. Umela je Meto in jo opravičevala sama pri sebi in ji ni kar nič zamerila, če ni mogla prikriti svojih čuvstev. In ker je bila prepričana Dragica, da je Janezu tudi znana Metina skrivnost, se mu je ob takih prilikah sporazumno nasmejala in ga zaupljivo pogledala, tako da se je zbudila fantu pozornost in nove misli, kaj da bi to pomenilo. In ker ni vedel, kaj da pomeni prijetna zaupljivost, se je muzal tem pristrčneje in lovil tem željnejše prijazne poglede. Midva že veva, zakaj se smejeva, si je mislil zadovoljen; drugim pa treba ni.

Tako so tekli jesenski dnevi, in čim bolj so se krajšali, tem bolj se je dozdevalo, da se daljša opravilo; zakaj ko se je začejalo delo, še niso videli delavci solnca, in zvečer že ne več, ko se je skončavalo.

Nekega meglenega večera se je napotila Meta s svežnjem perila na perišče ob Peščati. Tam je dohila mlado, borno oblečeno perico, ki je tolkla ob perilnik in ovijala in ožemala hodno prtenino. Poleg velike košare ji je prezebalo kakšnih pet let staro

dekletce, ki je stiskalo glavo med suhe rame, skrivalo rdeče, hrapave, do polu lakta gole ročice pod kratki predpasnik in prestopalo z noge na nogo.

Perica se je ozrla, ko je prišla Meta, in kar posivel ji je blede obraz.

„Lojza Kocjanova, ti si?“ se je zavzela Meta in ji gledala strmo v upadlo lice in ugasle oči.

Ona je pokimala in se obrnila stran, da bi izžela vodo iz kosa perila.

„Kaj pa ta otrok?“

„Moja hči, Lojzika,“ je dejala ona in obrisala hčerko krog oči in nosa.

„Kdaj pa si se omožila?“

Ona je molčala in izpirala perilo.

„Oh, nikar me ne izprašuj, Meta!“ je izpregovorila čez dolgo časa in solze so se ji udrle po licih. „Tako sem nesrečna, da ti ne morem povedati. Z Brnotom živim, s kovačem Brnotom. Oh, da bi ga ne bila videla nikoli! Toda kar je, to je. Za to življenje sem si že nakopala zadosti nesreče.“

Obe sta molčali v veliki zadregi. V srce se je smilila Meti sirota v nesreči in sramoti in drhtela je v mislih, da je ona njej vrstnica in prijateljica, nič manj mehkega in slabotnega srca, v istem okolišju, isti nevarnosti.

„Doma ti je umrla mati,“ je dejala Meta sočutno. „Pred smrtjo te je še pričakovala; toda ni te bilo.“

„O pač,“ je odgovorila ona. „Prišla sem z Lojziko. Hodila sem cel dan, da bi jo videla še enkrat. Ko pa sem bila prihitela zvečer v dežju in nevihti do doma, si nisem upala pred njene oči. Videla sem jo skoz okno in ona me je tudi zagledala in se me prestrašila tako grozno, da je morda izdihnila tudi od strahu. In jaz sem bežala proč, da bi me ne videl nihče, ko me ni smela videti mati. Njo bi bila zdravo umorila moja sramota. Oh, da bi nikdar ne bila šla od doma ali pa da bi se ne bila vrnila nikdar v svoji nesreči! Zdaj pa se moram skrivati pred vsakim domačim človekom.“

Pripovedovala je, kako je služila v Gradcu in se seznanila z Brnotom in kako jo je zavedlo in prevarilo upanje na možiteve.

„Oni teden je dobil Brnot službo na Fužinah in šla sem z njim, nerada in s težkim srcem. Ali kaj hočem sedaj! On dela v tvornici in jaz perem delavcem. Kadar se nas naveličajo tukaj, pojdemo naprej, po svetu, kakor cigani, brez doma, brez prijatelja.“

Meta je omenjala rahlo, po strani, zakaj da je ne vzame v zakon Brnot.

„Oh, koliko sem ga že prosila,“ je tarnala ona, „koliko prejkala noči! Grozila sem mu in prepirala sva se, da se mi je smilil otrok, ki ga zviije kakor

božjast, kadar začne on divjati. Vse zaman. Venomer propoveduje o prostosti in svobodni ljubezni in svojih načelih in da naj kar poberem svoje reči in naj grem, kamor hočem, če mi ni všeč pri njem. Toda kaj hočem, Meta, kaj hočem! Povej mi, kaj naj storim! Ihtenje ji je zaprlo besedo in Meta sama se je solzila ganjena in ni vedela nič odgovoriti in nič svetovati. Lojza si je obrisala naposled rdeče oči z razbolelo, od luga in vročine in mraza razjedeno roko in začela izpraševati Meto, zakaj pa da je ona prišla na Fužine, ko ima doma dosti dela in kruha. Meta, ki ni hotela razodeti pravega povoda, se je izgovarjala, da je bila slišala doma, kako dober zaslužek da se ponuja v tvornici in kako potrebujejo delavcev in da je hotela pokusiti tudi nekoliko tujega kruha, da pa se nadeja, da ne ostane tukaj, privadila da se ni še kar nič.

„Tvoj brat Janez je tudi tukaj,“ je pristavila in se takoj pokesala nepremišljene besede. Čutila je, kako ji prihaja vroče, in se sklonila k Lojziki in ji božala z gorko roko mrzlo drobno lice.

„O vem,“ je govorila kakor sama zase perica. „Saj se mu že skrivam kakor tatica in se bojim vedno in čakam, kdaj me bo zalotil. In če ga ti kaj vidiš, Janeza, ne povej mu nič, ne da sem tukaj, ne da si me videla. In čemu bi mu tudi pripovedovala! Moški ne umejo naših križev in težav; očitaneje pa mi ne pomaga nič in kletve slišim doma dosti. Morebiti si še ti huda name.“

„Oh, kaj bi bila huda! Smiliš se mi, Lojza, prav v srce se mi smiliš. Vedno sva se imeli radi in nikdar mi ti nisi storila nič hudega. Počakaj, jaz ti bom pomagala izplahovati in izpirati perilo. Zaučaj v Boga! Morebiti še vse dobro izteče. Potrp-ljenja ne smeš izgubiti. Z lepo se pri moških več opravi ko z grdo.“

„Oh, ti jih ne poznaš, Meta,“ je dejala ona žalostna. „Kaj njim mar naša nesreča in naša bridkost! Me živimo zanje; oni samo za sebe.“

Meta je zadela Lojzi težko košaro in jo spre-mila proti domu. Spotoma je kupila Lojziki belega kruha in obetala pri odhodu, da pride še pomagat, kadar bo utegnila.

Otožne misli so ji plale po glavi, ko je premišlje-vala nesrečo svoje vrstnice. Kakor je milovala njo, tako se je hudovala nad brezvestnim Brnotom. Ne-hote se ji je vsiljevalo primerjanje z Janezom. Se-veda se je videl ta ves drugačen, dober in blag; toda ona sama, ali se sme bolj zanesti na sebe in svojo krepost, nego se je zanašala nesrečna vrstnica? Kakor opomni na nevarnem kraju, kjer se je pri-petila nesreča, spomenik popotnika, da mu prefi ista nevarnost, tako je stal Meti ves večer pred očmi živi opomin in vidno svarilo, in ko je molila zvečer:

„In ne vpelji nas v izkušnjava!“ se je razjokala nad nesrečo uboge Lojze in nad vso ljubo človeško ničemurnostjo.

„Zakaj te snoči ni bilo k nam?“ jo je vprašala drugega dne Draga. Meta se je opravičevala, da ni utegnila, ker je imela preveč nujnega dela.

„Saj me ni pogrešil nihče,“ je dejala kakor sama zase in zamišljena pogledala tovarišico.

„Oh, vsi smo te pogrešili, prav vsi,“ je odgo-vorila Draga in umolknila, ker je začutila, da je rekla morda preveč in ker je imela prerada Meto, da bi ji hotela narediti z nepremišljeno besedo kratko ve-selje in dolgo bridkost. In res ji ni naredila veselja, pač pa bridkost in sumnjo, kakršno zbudi nenadoma došlemu gostu hipni molk in spogled in zadrega živahne družčine.

Zvečer pa je zopet prišla v vas, ker ji je bilo neizrečeno dolgčas sami s svojimi mislimi.

Stari Jemec je pripovedoval zaupljivo, kaj da vidi in sliši po tvornici in po vasi in kaj da sluti. Odkar da so najeli toliko novih delavcev, da se širi skrivaj govorica, da ima tvornica ogromna naročila, ki jih mora opraviti v gotovem roku, ako noče za-pasti velikanski globi; zato da je tudi prišel sam upravni svetnik Klepš v Javorje, da priganja in po-spešuje dela; zdaj ali nikoli ima delavstvo imenitno priliko pritiskniti na kapital in iztisniti boljše plače in olajšanje dela; če prejde neporabljena ta priložnost, ostanejo delavci še mnogo let na milost in nemilost izročeni izkoriščevalcem.

„Z eno besedo, pripravlja se stavka,“ je dejal sin Jože.

„Oh, Bog nas varuj!“ je vzdihnila mati, ki jo je obšel strah, kako hitro da bo izginilo z zaslužki skromno, tako težko pridobljeno blagostanje. Hči je pripomnila, da je zapazila tudi ona, kako stikajo delavci glave skupaj in se skrivaj razgovarjajo, kako nevljudno in nekako uporno se že vedejo nekateri proti nadzornikom in uradnikom.

„Pravzaprav,“ je dejal Jože, „če zmanjšujejo tvornice število delovnih dni in znižajo plače in odpuščajo delavce, kadar nimajo zadosti dela, zakaj ne bi smel delavec, kadar je več dela, zahtevati višje plače?“

„Saj ne dobi posamezen delavec nič več dela, če dobi tvornica več naročil,“ ga je zavračal oče. „Ker je več dela, zato so se najeli novi delavci, kakor najme kmet dninarjev za košnjo in mlačev. Če bi se uprli vsi kmetijski delavci, bi seveda grozno oškodovali kmeta, sebe pa še bolj. Zakaj, kje bi do-bivali živeža? In brez živeža ne more živeti naj-upornejši delavec čez dva dni. Tako spravimo tudi mi lahko vso tvornico v veliko zadrego, sebe pa tudi, in vsi delavci lahko uničimo vse tvornice, s

tvornicami pa tudi sebe. Zakaj če nimamo dela, kako bomo živeli! In kateri podjetnik bi hotel vzdrževati podjetje, ki ne nese dobička! Združba rodi moč, moč pa je izkušnja k zlorabi, ki jo zbuja hlepenje po dobičku. In to hlepenje je v družbi tem hujše, ker ga ne moti in ne ovira nobena vest; kjer so vsi enaki, se ne čuti nihče krivega. Koliko krivic stori narod narodu, država državi! Ali se ima kdo za krivca? Časi se še imeti ne sme. Naj bi rekel vojak pred vojno: Vojna je krivična; jaz ne bom streljal — ali ga ne bodo ustrelili?"

"Ampak proti združbi," je dejal Jože, "pomaga zopet le združba, ker ne opravi posameznik nič."

"A vpraša se takoj zopet, katera združba bo močnejša; saj nastane takoj boj združbe proti združbi, sloja proti sloju, in najmočnejši ni vedno najpravičnejši. Posameznik, ki se bori s posameznikom, ima svojo vero ali vsaj vest in srce in čuti nekoliko usmiljenja; združba nima ne vere, ne vesti, ne srca in ne pozna usmiljenja. Naša tvornica je bila v prejšnjih časih, kakor pripovedujejo, v rokah enega samega gospodarja in delavcem se ni godilo slabo. Zdaj pa je v rokah delniške družbe, in kdor ima kako delnico, pričakuje kar se dá velikega dobička. Kako se doseže ta dobiček, zato se ne briga nihče nič in nobenega delničarja ne bo spekla vest, če pogine polovica delavcev od lakote. Človek ima dušo; družba dela kakor stroj, in kdor pride pod kolesa, je izgubljen. Meni se zdi, da bo še vse hujše na svetu. Če se zviša delavcu plača, se zviša takoj tudi cena živil in drugih potrebščin. Podjetnik hoče imeti svoj dobiček, in kar izda več za delavca, prevale na cene svojih izdelkov."

"Samo kmet ne more prevaleti svojih bremen," se je jezil Janez; "samo kmet ne more postaviti sam cene svojim pridelkom in namesto kupca mora povpraševati kmet, kakšne da so cene, ker mu jih postavljajo drugi ljudje. Danes so višje, jutri nižje in nihče ne ve, zakaj, in celo ob slabih letinah so bile že nizke cene."

"Ker so bile boljše letine po drugih krajih, trgovina pa pravna hitro ceno poljskih pridelkov."

"Dvema delavcema," je dejal Janez, "sem jaz že povedal svoje mnenje, da jima je zaprlo sapo. Naj bi se kmetje vsi združili in zvezali, bi že postavili cene, kakor se spodobi. Toda kmete družiti pa kože pasti."

"Če se pa upro delavci kmetu, ga pritisnejo tudi."

"Dokler ima kmet svojih ljudi, se mu ni nič bati."

"Kaj pa, če se mu upro domači?" se je namuzal Jemec Janezu in Meti, ki sta se takoj spogledala.

"Prej pogine delavec nego kmet," se je ponesel Janez.

"Kaj pa če bi delavci ne hoteli mirno poginiti! S tem, da se obsodi in kaznuje delavec, ki noče vdano stradati, se ne reši delavsko vprašanje. Besedo ima pravica, ki jo mora uveljaviti država."

"Država?" se je muzal zdaj Janez, "ki ne pozna ne vere, ne vesti, ne srca?"

"Tisti, ki odločujejo v državi," je popravljaj v zadregi Jemec, "tisti so odgovorni za vse krivice, ki se store, in če nimajo ne vere, ne vesti, ne srca, tem slabše zanje. Srca jim pravzaprav še treba ni, ker nedolžen človek ne prosi milosti, ampak pravice. Pravica daje človeku prostost, milost in miloščina mu jo jemljeta."

"Oh, morebiti pa vendar ne izbruhne stavka," je vzdihnila Dragica, ker je hotela preprečiti besedovanje med očetom in Janezom. Zagrizla sta se bila že vsak v svoje mnenje in najbrž bi se jima ne zdelo nobeno razsodišče zadosti pristojno.

"Kdo ve?" je zmignil Jemec z rameni. "Jaz ne slutim nič dobrega, odkar je prišel ta Brnot iz Gradca."

"Tega človeka, tega Brnota, jaz ne morem trpeti," je pritrdil Janez, ki je bil še huj od razgovora sem. "To vam govori oblastno, kakor da bi vsi drugi ne vedeli nič. Če je bil on v Gradcu, sem bil pa jaz na Tirolskem, dve leti, in sem mnogo izkusil; toda Bog me varuj takega bahaštva!"

Meta je zadržavala sapo v napeti pozornosti in tesnobnem pričakovanju, kaj da se bo povedalo o Brnotu. Janezovo mrzenje se ji je zdelo nezavedna slutnja, ki pogodi tolikrat pravo kljub izkušnji in razumu.

"Stavka je huda reč," je nadaljeval oče. "Koli nesreča, če izpodleti, in koliko sovraštva, če se tudi posreči!"

"Ampak če hoče človek delati, kdo ga more siliti, da bi stavkal!" je vprašal Janez in pogledal svetlo okrog sebe kakor pripravljen kljubovati vsemu svetu.

"Vidiš, Janez," je dejal Jemec, "če si bil tudi na Tirolskem, ljudi poznaš vendar malo. Kdo te bo silil? Družba sama. Kadar se razlegne klik: Vsi za enega, eden za vse! takrat potegne družba posameznika s seboj kakor vrtinec plavalca. Če vpije ves svet, da je to prav in le to prav, začne omahovati tudi tisti, ki je bil prepričan, da ni prav. Osamljenost je huda človeku in še hujša, če jo teži videz in sovraštvo sebičnosti. Ljudje odpuščajo radi, kar zagreši kdo zaradi drugih, drugim na korist; hudo pa zamerijo, če grešiš zaradi sebe samega. Grešiš pa v njih očeh, kadar storiš, kar njim ni prav; naj se zdi tebi še tako pravično..."

„Ej, če jaz vem, da je pravica na moji strani, se ne umaknem nikomur in naj jih pride nadme, kolikor hoče,“ se je bahal Janez in oči so se mu bliskale, kakor da bi hotel kar udariti na nasprotnika. Ponosni sta zrla vanj Meta in Draga in srce jima je igralo, da so se kar utrinjale modre in rjave oči. Modri oče in previdni Jože nista prišla nič v poštev; tako nizko cenijo ponavadi ženske moško modrost.

Jemec in njegov sin sta se muzala Janezovi nezkušenosti. Kaj je poznal on silovitost delavcev, kadar jih ženeta zavisten glad in obupna zavest, da zanje ni pravice na svetu! Niti pojmiti ni mogel on čuvstva skupnosti pri onih, ki nimajo pod milim Bogom nič zasebnega.

„Če se ustavi delo,“ je kimal Jemec, „bodo poiskali delavci, ki živijo v tujih stanovanjih, novega dela v drugih krajih; nas bo zadržavala hišica kakor spona konja na paši. Kruha mi ne dá, s seboj vzeti je ne morem. Če bi jo prodal prisiljen, bi ne dobil polovice tega, kar sem zazidal. Kadar je stiska, se delajo dobički.“

„Človek se ne sme nobene stvari preveč veseliti,“ je pristavila mati. „Kakšno veselje je bilo, ko smo si bili postavili svoj dom! In zdaj nam postane lahko breme in zadrega.“

„Nikar se ne bojte! Saj ne bo nič hudega,“ je prigovarjal Janez. „Če poreče Brnot: Mi stavkamo, recimo: Mi pa ne. Ali menite, da ne pojde z nami nihče? Ampak srčnost velja! Kadar nas hoče kdo udariti, ga je treba prestreči, ne čakati.“

Jože je omenjal veliko nevarnost, ker se dobe ljudje, ki se ne ustrašijo zločina, kadar se bore za skupno korist, in skupna korist je edino vodilo vsake družbe. Kar je koristno, to je dobro, velja za družbo, in kdor ji koristi največ, ta je mož, naj bo sicer, kakršen hoče. „Zato ima Brnot takšno veljavo. Govoriti zna in delavci pričakujejo svoje koristi od njegove odločnosti; sicer ga pa ni dosti prida, kolikor jaz vem.“

„Kje pa stanuje ta človek?“ je vprašal Janez, ki se je ujema z Jožetom v splošni sodbi o Brnotu. Nazori o družbi pa so se mu zdeli čudni in ga niso prepričevali. Čutil je, da ima nasprotne misli, ki jih ne more povedati; z neutemeljenim ugovarjanjem pa ni hotel kaziti družčine. Dozdevalo se mu je, da ni vselej dobro, kar se zdi koristno, in da je prvo važnejše; toda kaj bi se vlekel za besede! Kadar bo treba delati, bo vedel, kaj mu je storiti. Meta pa bi se bila kmalu zarekla in povedala, kje da stanuje Brnot. O pravem času je vprašal zopet Janez, ne da bi čakal odgovora na prvo vprašanje, če je Brnot oženjen.

„Napol,“ je dejal oče; „z neko Lojzo živi, ki pere delavcem.“

„Koruznik,“ je pristavil poluglasno Jože in sunil Janeza s komolcem.

Meta je prebledela in povesila oči, da se ne bi nehote spogledala z Janezom in zbudila v njenem srcu težke slutnje ali celo ovadila skrivnosti, ki jo bo izvedel siromak gotovo sam prezgodaj.

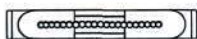
Janeza pa je pretreslo ime ljubljene sestre po vsem telesu in kar stegnilo se mu je pred očmi pod grozno slutnjo. Prisiljeno se je zasmejal in pogledal po obrazih, če bi videl kje zapisano potrditev svoje sumnje. Samo na enem obrazu jo je bral, kakor se mu je zdelo, in z novo mrzkostjo mu je napolnila dušo misel, da si upa kdo sumničiti njegovo sestro ali le slutiti kaj podobnega. Niti samemu sebi ni odpustil takšnega natolcevanja, kakor hitro se je zavedel. Delal se je ravnodušnega; toda ni se mu spešilo in na glas se je razodeval notranji nemir. Zavest razburjenja pa ga je razburjala še bolj, ker se mu je zdelo, da ovaja sam svoje slutnje.

Mati je sklenila roke in vzdihnila, da se godi tako, kjer je izginila vera.

Janez pa se je jezil na glas, da ga ne bi izdajalo molčanje, na hujškače, ki bi jih ugnal on hitro, ako bi imel deset odločnih tovarišev. Neljubo mu je bilo, da mu ni nihče ugovarjal; najrajši pa bi bil ostavil družbo; toda ni si upal. Kaj si bodo mislili, če odide! Morda bodo steknili glave skupaj in ugibali in Meta, ki gotovo sluti in sumi ali celo ve, ta bo namigovala in pripovedovala in obrekovala. O, same ne sme pustiti družbe.

Težko je pričakal Janez, da so se vendar že vzdignili spat. Za razburjeno glavo pa ni zrahljana nobena postelja. Janez je preobračal na ležišču trudno telo in se boril z mislimi, ki so silile vanj, kakor se oteplje in beži pred srditimi osami nepreviden deček, ki jim je razdril ponevedoma osišče. Oh, vedno nove težave in sitnosti brez konca in kraja! Komaj se je bil nekoliko privadil novemu delu in novemu življenju, komaj se mu je bila priljubila Jemčeva družina toliko, da se mu je zdela prijetnejša tesna delavska hišica od prazne domače, ki mu je bila kakor izumrla z materino smrtjo: že ga je vznemiril zopet in spomnil domačih nadlog prihod Kosove Mete. In komaj se je bil z njo pogovoril in jo prepričal, da se je z razmerami izpremenilo razmerje; komaj se je sprijaznila ona z mislijo, da ji ni dolžan on nobenih posebnih ozirov: že prihaja nova stiska nad ubogo, od vednega nemira utrujeno srce. In Bog ve, kaj vse ga še čaka. A naj pride nadenj, kar hoče, domov ga ne spravi, domov ne.

(Dalje.)

PRI SVETEM DUHU OB BOHINJSKEM JEZERU

Delo in denar.

Povest. Spisal dr. Fr. Detela.

(Dalje.)

V.

Gospoda v Javorju pa ni čutila, da bi se krajšali dnevi. Zdeli so se ji vedno daljši. Naravno. Psa pestovati se naveliča človek, izprehod preseda brez zabavne družbe, branja je kmalu dosti in jesti in piti se ne more čez gotovo mero; kaj naj se počenja ves ljubi božji dan!

Prvi teden so izpolnila dolgi čas vsaj obiskovanja sosedov. Toda stranko, ki te obišče ali ti vrne obisk, obiraš en dan, dva; potem je zabave konec, in kaj potem! Oh, kratkost življenja našega je dolga!

Dame niso prikrivale svoje nezadovoljnosti. Kadar so sedele za mizo, je bilo slišati izza polnih krožnikov vzdihovanje in stokanje in demonstrativno zehanje. In, neznosno! Gospod Klepš, ki je zamišljen jedel svojo juho, se niti zmenil ni za to.

„Jeseni na deželo!“ se je pikro smehljala gospa. „To je novo in zanimivo in nezaslišano. Čudaštvo se nam je posrečilo izborno. Niti misliti si ne upam, kako govori o nas ves lepi svet, ki se je že vrnil v mesto. Res, duhovita, genialna misel!“

„Oh, škoda,“ je zehala hčerka, „da je človeku odrekla narava zimsko spanje! Kako prijetno bi bilo v Javorju zaspati o Vseh svetih in se prebuditi o Veliki noči!“

Klepš je tolažil, da pride kmalu mladi gospod Mosterih, in omenjal, koliko ljudi da živi zadovoljnih v tem kraju.

„Slab okus, papa,“ je dejala Berta, „slab okus.“

„To so ljudje,“ je razlagala gospa, „ki niso prišli nikdar iz domačega kraja. Naravno je, da ne hrepene po tem, česar ne poznajo; čudno pa, da nas ti primerjaš z njimi. Kdor nima pomočkov za boljše življenje, se mora zadovoljiti s tem, kar ima; pri nas bi bila malopotrebnost nespametna, pokora starega Tantala, ki trpi glad in žejo poleg jedi in pijače.“

Klepš je vstal od mize in šel. On ni poznal dolgega časa. Bral, pisal, računal, premišljeval je od jutra do večera. Kratek odmor mu je bilo edino razvedrilo in tudi tak odmor je porabil v zadovoljno preračunjanje posrečenih spekulacij in pričakovanih dobičkov. Kar je bilo pridobljeno, ni prišlo več v poštev; z denarjem je rasel pohlep, ki je dušil naravno misel, čemu da zbira pravzaprav, ko ima več, nego bi mogel potrošiti s svojo družino, in kakšen užitek da mu daje denar. Od vednega razburjanja mu je bilo oslabeledo srce, ki ga je ponoči časi s tako silo butilo pod rebra, da je kar planil iz rahlega spanja, in želodec, kakor da bi se hotel maščevati nad udi, ki so se bili za časa Menenija Agripa zarotili in uprli proti njemu, ta je kljuboval, trmast in uporen, najboljšim zdravnikom. A glava se ni ozirala ne na srce, ne na želodec, glava ni mirovala; naprej in naprej je izpeljevala ali izpreminjala po razmerah stare načrte ali snovala nove, da ne bi usehnili stari viri dohodkov, da bi se napeljali še novi.

Tvornica je delala izborno. Pomnožila so se bila naročila, pomnožilo število delavcev. Toda kaj,

ko ni svetlobe brez sence! Čim več je dela, tem bolj čutijo delavci, kako da so potrebni, čim več jih je, tem bolj se zavedajo svoje moči, tem oblastneje nastopajo, kakor da bi vedeli, da se boje ljudje navadno le onega, ki more škodovati in je tudi pripravljen škodovati.

Tako se je bal gospod Klepš, da se ne bi delo oviralo ali ustavljalo. V prometu je bil tir uglajen in zapreke odstranjene; a delavci, delavci! Na stroj se človek zanese, na človeka ne. Dobro bi bilo zgraditi še par delavskih hiš, ki bi priklenile najemnike na tvornico; še boljši in še cenejši pomoček pa bi bil, če bi se povzdignile med delavci družinske razmere.

Gospod Klepš je obiskal gospoda župnika, poudaril dvajset kron za cerkev in začel govoriti o delavskih razmerah; kako da ga boli srce slišati o divjih zvezah. Župnik je prikimal in mu stisnil roko. Z ostrimi besedami je obsojal Klepš svobodno ljubezen, ki vzame ženski svobodo, moškemu ljubezen in otrokom srečo dobre vzgoje.

„Kako more biti svoboden, kdor je suženj strasti!“ je dejal. „Kje se more govoriti o ljubezni, kjer ni spoštovanja!“ je modroval. „V pravem zakonu,“ je pristavil, „so otroci božji blagoslov, v divji zvezi neznosno breme.“

Župnik je poslušal osupel, ker tako nekako je bil govoril on sam v cerkvi, kjer pa ni bil še zapazil gospoda Klepša. Ta pa je slavil naprej z vznesenimi besedami mravnost kot temelj dušnega in telesnega zdravja, kot edino korenino, iz katere rastejo krepka debla.

„Jaz poznam svet,“ je dejal, po pravici, „in vem, da v visokih, višjih in najvišjih krogih tudi ni vse tako, kakor bi imelo biti. Toda če zapravlja bogatin en mesec ali tudi celo leto, bo zapravil pač en del svojega premoženja, a osiromašel ne bo; nižjim slojem pa je potrata pogubna in kdor živi na rokah, tega uniči tudi mala zapravljenost. Če si pokvari zdravje gospoda, se trudijo vsi zdravniki, vse lekarne, toplice in zdravilišča, da jo spravijo zopet na noge; kdo se meni za bolnega siromaka! Človeška družba je velikansko poslopje. Če se raztrga nekoliko strehe, če se okrušijo kakšni okraski, se popravi škoda lahko in naglo; a če začne trhleti temelj in spodnje plasti, se mora porušiti vsa mogočna stavba.“

Oba gospoda sta se skladala v misli, da kdor skrbi za mravnost, deluje v najsocialnejšem zmislu, in kmalu bi bila ušla župniku breztaktna in nepremišljena in nepriljučna beseda, da ga veseli slišati, da uvidevajo že visoki, višji in najvišji krogi, da izpodkopava temelje vse družbe, kdor izpodkopava mravnost. Torej kako pomagati? Župnik je pripo-

vedoval, kaj da je že vse poizkusil, tuintam uspešno, mnogokrat zaman.

„Jaz Vas hočem podpirati v plemenitih težnjah,“ se je poslavljaj Klepš. „Jaz sem takorekoč delodajalec in odgovoren za dušno in telesno blaginjo svojih delavcev, da, tudi za dušno, in tej odgovornosti se nočem odtegniti.“

„Dober gospod in pameten,“ si je mislil župnik, ko sta se bila ločila. „Da bi le bilo mnogo takšnih! Potem bi se godilo tudi delavcem bolje.“ Stopila mu je pred oči grozna beda ubogih otrok, ki ne vidijo in ne slišijo doma nič lepega in blažilnega, ki v strašni dušni stiski ne morejo spoštovati svojih staršev, ki se jim zamore že v brstju mravna čustva, da se ne razcveto in ne dozore nikdar.

Klepš pa je že obdeloval ravnatelja Adamiča in mu izražal svoje posebne želje. Ravnatelj je ugovarjal, da so to zasebne zadeve, ki niso v nobeni zvezi s tvornico; zakaj kakor se plačuje le zahtevano delo, naj bi se zahtevalo tudi le plačevano delo; nove naredbe da bi bile nekakšna omejitve osebnosti svobode, ki bi rodila precej razburjenja tudi pri onih, ki bi ne bili prizadeti; češ, čemu za delavca izjemna mravnost!

Klepš, ki je zavzemal idealnejše stališče, je poudarjal, da dela trezen človek brez primere bolje od pijanca in da je povsod vestnejši in zanesljivejši oni, ki drži v strahu svoje strasti, kakor brzda krepak voznik iskre konje, ki bi razbili voz, da jim popusti vajete.

„Kaj pa je vzrok toliko nesrečam in nezgodam, umorom in samomorom, tatvinam in goljufijam?“ je vprašal. „Poleg pijače ljubezen, da govorimo s pesniki. Toda kakšna ljubezen je to, če poniža možak žensko, da ji ne ostane niti pošteno ime! Hujšega ji tudi sovražnik ne more storiti. Kje ostane enakopravnost obeh spolov, kje osebna svoboda, ko se polasti možak vseh pravic, dolžnosti pa naloži ženski! To suženjstvo je tem hujše, ker se pokriva s hinavskim plaščem svobode. Slabejšemu, zatiranemu spolu je treba priskočiti na pomoč, ne braniti samopašne premoči moških. Vse uboge delavke, ki vzdihujejo v svoji sužnosti, Vam bodo hvaležne, če jim pomorete do poštenega imena in poštenega razmerja. In slednjič, mi živimo v dobi otroškega varstva. Vse se peha in trudi, predava in pobira, poje in pleše za varstvo otrok. Česa pa potrebuje otrok najprej in najnujnejše? Vendar poštenih staršev. Zakaj najskrbnejšega sodnega svetnika ne more ljubiti tako kakor svoje matere in nepokvarjenemu otroku je preprosta hrana v domači hiši poleg očeta ljubša ko krmljenje s tortami v sijajni dvorani, kjer strežejo dame, ponosne na lepoto svojih teles in usmiljenost svojega srca, v svilenih oblekah

s spremljevanjem godbe v drhtečem pričakovanju, kaj vse da bodo poročale novine o krasno uspeli prireditvi. S starši je treba pričeti, gospod ravnatelj. Ta pot bo krajša in uspešnejša in družba si prihrani zidanje poboljševalnic. Druga pot seveda je pospeševati najprej z nezdravimi razmerami širjenje tuberkuloze in potem, ko se začne družba sama bati za svoja pluća, graditi zdravilišča.“

Ravnatelj, ki je potrpežljivo in spoštljivo poslušal modre besede, se je usodil opomniti, da bi nekatere delavce z lahnim pritiskom pač prepričal o resničnosti Klepševih nazorov, pri nekaterih pa bi zadel na odpor; zlasti kovača Brnota, tistega, ki je odgovoril tako predrzno na blagohotne besede gospoda svetnika, bi si on ne upal pritisniti; zakaj mož je odločen in trmast in ima velik ugled med delavci in veliko stranko za seboj; da tudi hujška proti upravi tvornice, to je njemu, ravnatelju, dobro znano; nova naredba bi mu utegnila biti ugodna pretveza, in da bi potegnil za seboj večino delavstva, o tem ni dvoma.

„Tako, tako,“ se je zamislil gospod Klepš. „Tako mislite Vi, gospod ravnatelj? Prav, da se razsvetli zadeva od vseh strani. Korist podjetja ostane seveda zmeraj prva in najvišja postava. Tako, tako. Vi mislite torej, da bi izločili tega moža, Brnota. Dobro; jaz se strinjam z Vami, ker nisem tako svojeglaven, da bi trdil svojo, če me je prepričal kdo, da nimam prav. Pustiva torej Brnota pri miru! Hvaležen sem Vam, da ste mi pojasnili razmere, ki jih Vi seveda bolje poznate od mene. Torej Brnota ne vpletajmo v to zadevo, gospod ravnatelj! Ampak druge, kajne? kjer je upanje, da izteče gladko in brez nevarnosti, druge bomo izkušali pridobiti. Vi poznate ljudi, Vi imate takt, na Vas se jaz zanašani.“ Prijazno je stisnil ravnatelju roko, priporočil še enkrat ozirnost proti Brnotu in šel.

Doma pa je dobil gospod Klepš, ki je pričakoval enega gosta, kar dva, mladega Mosterih in pl. Rumpla; in razveseliti se je moral obeh. Družba je sedela v salonu in se živahno zabavala. Dame so imele v naročjih svoje psičke, ki sta jih gospoda gosta zdaj dražila, zdaj mirila s sladčicami.

„Poglej, papa,“ je dejala Berta, „kakšen nakit mi je prinesel gospod Mosterih.“

„In kak prekrasen šopek gospod pl. Rumpel,“ je dodala gospa in pokazala na mizo.

„Ta šopek,“ je dejal Mosterih, ga vzel v roke in ogledoval od vseh strani, „stane kakšnih deset kron.“

„No, prosim lepo,“ je ugovarjal Rumpel.

„Kolikor si dal čez deset kron,“ je nadaljeval Mosterih, „za toliko si bil osleparjen; častna beseda! grdo osleparjen. Jaz ti dobavim po osem kron in pol takšnih šopkov, kolikor hočeš.“

„Prihodnjič se obrnem nate,“ se je jezil Rumpel.

„Brez skrbi. Še provizijo bom dobil povrhu. Toda poglej ta nakit! Prosim, gospodična Berta, za en trenutek! Tu zapestnica; fino zlato, dvajset karatov, garantirano, v sredi briljant, pravi briljant. In ta broša! Imenitno delo, vzorec iz Firence. In uhani, v vsakem cel biser, cel biser, ne razpolovljen. Kaj meniš, koliko je to stalo?“

„Noben agent ne bi bolje hvalil svoje robe,“ je dejal Rumpel in se obrnil k damam, ki so se tiho spogledovale.

„Kaj hočeš? Mama mi je kupila, češ, tako zvanih pomenljivih daril, cvetic in zelenjadi, naj nikar ne nosim.“

Gospodično Berto je izborno zabaval prepri in pritrdila je zdaj enemu, zdaj drugemu gospodu; gospe in svakinji je bil mučen in gospod Klepš se ga je kmalu naveličal in odšel v svojo pisarno, češ, zdaj je pač minul dolgčas v Javorju.

In res se je tako videlo. Gospa je izpraševala Rumpla, kaj da je novega v mestu, in Rumpel, ki je vedel mnogo povedati, je govoril počasi, važno in, kakor se mu je zdelo, duhovito. Toda kaj, ko mu je segal vedno v besedo Mosterih, češ, da on to tudi ve in da bo povedal on in da je slišal on to drugače od druge popolnoma verodostojne strani. Berta se je smejala na ves glas, dočim si je vihal Rumpel v nejevolji brke in izkušal zaman s ponižujočim smehom in zaničljivim pogledom ugnati vsiljivega tekmeca.

„Pojdimo kvartat!“ je plosnila gospodična z rokami, skočila na noge in stresla psa iz naročja. Silno rada je kvartala z gospodom; zakaj igra je spravljala oba v najzabavnejšo zadrego. Dobivati si namreč nista upala, niti ugovarjati gospodični, če je pogledala katerikrat v tuje kvarte, izgubljala pa tudi nista rada; zakaj Rumpel ni imel denarja, Mosterih pa je stiskal.

„Dobro, gospodična,“ je dejal vdano Mosterih; „toda za majhen denar, da se ne razburi človek.“

„In samo za pol ure,“ se je smejal prisiljeno Rumpel, „ker je škoda presedeti v sobi tak krasen večer.“

„Pa se pojdimo izprehajati!“ je vzkliknila Berta, ki si je bila izpremisnila. „Jaz poznam jako lepo pot.“

Kmalu so hiteli v glasnem šundru proti Peščati veseli mladi ljudje, da jih je komaj dohajala teta Mara, ki jih je nadzorovala.

„Do vode dol!“ je zavpila prešerna gospodična in preskočila močno ranto nad strmim bregom.

„Bog ne daj!“ jo je zadržala teta in prebledela od strahu.

„Torej na ono stran!“ se je obrnila gospodična čez travnik, potem čez njivo, vprek, samo da ni

bilo pota ali steze, ona spredaj, oba gospoda za njo. Če je zapirala prehod kakšna ograja, kakšen graben, je vzkliknila: „Črez!“ in preskočila oviro in za njo Rumpel in, kolikor je mogel, Mosterih, da so se naglas smejali kmetje in se natihem jezile kmetice.

„Ah, teta,“ je kričala gospodična na ono stran, na pot, kjer se je zgrajala teta kakor kokla, ki so ji ušle mlade goske v lužo, „ali se to ne spodobi? Ne bodi huda. Saj smo na deželi. Poglej gospoda Mosteriha, kako je padel, kako kobaca iz grabna! Rajski pogled! Na kolenih je raztrgan, ah, ah, ah!“ Začela je ploskati z rokami.

Izza grmovja pa se je pridušal star kmet, ki se je bil naveličal gledati.

„To je moj travnik,“ je vpil in se pridušil še enkrat, če bi ga bila morda prej preslišala gospoda. „Jaz ne pustim teptati otave.“

„Oh, kako zanimivo!“ se je smejala Berta. „Oče, ne bodite hudi! Koliko pa je škode?“

„Kaj škode! Ampak s travnika dol, pravim.“

„Če Vam damo deset goldinarjev, ali smemo črez?“

„Za deset goldinarjev pa smete plesati tod vso noč,“ je dejal mož, ko se je bila obrnila Berta do obeh gospodov, da naj odštejeta to malenkost. Mož je vzel denar, se lepo zahvalil in zaklical družbi: „Pa še drugič!“

„Ali ste se zabavali dobro, gospod pl. Rumpel?“ je vprašala pri večerji gospa.

„Strašno dobro,“ je dejal Rumpel.

„Gorostasno,“ je dodal Mosterih. „Gospodična Berta ravna z nama kakor s svojim psičkom, ki ga zdaj gladi, zdaj vleče za uhlje.“

„Oh, mufi, ali slišiš, kako me obrekujejo?“ je dejala Berta in vzdignila psa in ga poljubila na gobec, da je kihnil in si začel s tačico brisati smrček.

Po večerji pa je prišlo gospodični na misel, da naj bi eden izmed gospodov naglas bral nekaj pesmi. Ker je vedela, da bere gospod Rumpel posebno dolgočasno, mu je pomolila drobno, krasno vezano knjižico: „Ah, gospod Rumpel, Vi nam boste brali nekaj čarobnolepih pesmi Burnsovih. Prosim lepo.“

Z mirnim, dolgočasnim govorjenjem se je posrečilo že marsikakemu visokemu gospodu spraviti kakšnega nepotrpežljivega demokrata tako iz ravnotežja, da se je zaletel v neprevidne besede. Tako je spravljal Rumplovo branje Mosteriha mirno in polagoma v neznosno nejevoljo. Začel se je presedati, zehati, kašljati; brez uspeha. Razburjen je vstal, da bi ostavil družbo. Toda zadržala ga je Berta, mignila z roko, da naj miruje, in položila prst na usta, da naj posluša. Nazadnje je tudi njo

posilil smeh ob tem branju in tej nepotrpežljivosti. Začela je ploskati bralcu, sedla za klavir in zaigrala.

„Gospod Mosterih,“ je dejala in mu podala note, „zdaj nam boste Vi kaj zapeli. ‚Molitev mlade device‘. Lahko in prijetno. Prosim.“

Mosterih, ki je imel močan glas, a malo posluha, je ugovarjal, da še nikoli ni pel te pesmi, da zna samo eno, ‚V globoki kleti‘.

„Dobro. Pa ‚V globoki kleti‘, ker ste tako neposlušni.“

„Kolikat smo jo že slišali!“ je dejal Rumpel.

„Pa je vedno lepa,“ je odločila Berta in Mosterih je pel, da je spravil vso družbo v najprijetnejšo razpoloženost.

„Lepo je bilo,“ se je muzal Rumpel.

„Jaz pa stavim, kolikor hočeš,“ se je ponesel pevec, „da ne seže tvoj glas tako globoko, in pri tej pesmi je globokost poglavitna reč. Ah, ruski pevci, ti znajo, to so basovi!“

Tako sta zabavala Berto mlada gospoda do pozne noči. Kaj sta hotela! Berta je bila razvajeno dekle, vzgojena ob lepih Backfisch- in Guglhupf-romanah, kjer nastopajo junakinje sicer prekrasne in skrajno plemenite, ampak nagajive in muhaste, in junaki tako pogumnega, tako blagega srca in tako mehkih plavih brk. Ti si nagajajo nekaj časa milo in prisrčno, v finih oblikah in izbranih besedah, dokler ne pride obrat. Junak prezre svojo miljenko na sijajnem plesu; ne prinese sladoleda njej, ampak kakšni hudobni zavistnici, in v zaupnem šepetu se začuje beseda ‚goska‘, ki jo obrne junakinja nase. Zdaj obup in smrtna žalost, dokler ne poseže vmes kak dobrodušen stric, kakšna podjetna teta, ki razvozza v splošno zadovoljnost zapleteno zadevo. Takšnega romantičnega junaka je pričakovala gospodična Berta, ko sta se javila na obzorju Mosterih in pl. Rumpel, oni nekak debeloličen agent s samozadovoljnim vedenjem, ta dolgočasen siromak z bordinim plemstvom in dolgimi brki; oni je dokazoval sedaj, ta je bil dokazal že pri vojakihi nesposobnost za resno delo, oba pa sta si izkušala z bogato ženo priboriti lepšo bodočnost.

Takšna sta bila viteza, ki sta se poganjala za Bertino roko; zato se je tudi zdela prešerni gospodični vsa ta snubitev kakor dobra parodija njenih romantičnih sanj; zato si je tudi iz obeh snubcev tako bridko norca delala, da se je jezil oče, ki je priporočal mladega Mosteriha, in jo je oštevala mati, ki je branila Rumpla. Debela koža Mosterihova ni posebno čutila muh in mušic bogate gospodične; vrednejši pomilovanja je bil Rumpel; zakaj varovati nekakšno dostojanstvo brez denarja in v mučni zavesti, da se človek ne sme zameriti nobeni vplivni osebi, je silna težava.

Rumpel se je moral laskati in prikupovati na vse strani, materi, hčeri, teti, celo na gospoda Klepša se je moral ozirati. To pa ga je spravljal v neprilike. Kadar se je klanjal materi ali teti, se je lotevala obeh nekaka zadovoljna radovednost, kaj da pomenjajo pokloni, kam da merijo sladke besede. Misli lenuhov so namreč navadno lopovske in dolgčas je velik zapeljivec; gospodi v Javorju pa je bilo pošteno dolgčas. Rumpel je tudi miloval gospo, ki je, še tako mlada, taka krasna, kakor živa zakopana v tem pustem kraju. Gospa ga je hvaležna poslušala in vzdihala, da se ne da nič storiti; mož da je tako odredil.

„Naj odredi on zase,“ se je hudoval zaupljivo Rumpel; „a drugih naj ne zapira v ječo. On seveda ne čuti nobene potrebe več razen postrežbe. Ena noč ga bo vzela.“

„O, to se motite, gospod pl. Rumpel,“ se je bridko nasmejala gospa, nabrala usta in pogledala po strani kakor podobe v modnih žurnalih; „enkrat je bil že tako pri kraju, da je izrekel consilium zdravnikov, da ne preživi dveh dni; no in v dvanajstih urah je bil pokonci.“

„Nesramnost!“ si je mislil Rumpel in omenil, da se na zdravnike ni nič zanesti. „Ampak soproga ni usmiljena sestra. Vsak človek ima pravico do življenja in le skrajna samoljubnost hoče kratiti drugim uživanje, za katero ni sama več sposobna.“

Gospa je pritrjevala tiho in vdano. Čutila se je nesrečno; tolažila jo je edino zavest, da jo razumeva vsaj en človek na svetu, da spoznava vsaj eden njeno vrednost, njeno nezakriviljeno nesrečo.

Pl. Rumpel pa se je moral truditi tudi za naklonjenost tete Mare in z nekako podobnim govorjenjem zabavati tudi to. Ta je zavračala ljubeznivo poklone, češ da pretirava vljudni gospod, a sukala se je pred njim mladostno, popravljala si je skrbno lase in iskala potrdila laskavih besed v zrcalu, ki je viselo v pozlačenem okviru na steni.

Pridobival si je lahko pl. Rumpel naklonjenost obeh gospe; svojih uspehov se vendar ni mogel prav veseliti; zakaj čim prijazneje sta gledali obe njega, tem bolj pisano druga drugo. Komaj je izpregovoril on nasamem par besedi z eno, je prihitela že pod kakšno pretvezo druga, in kadar sta bili obe skupaj, je moral Rumpel devati na vago vsak poklon; sicer je bila zamera zdaj tu, zdaj tam. Siromak je bil pl. Rumpel, ker sta se preveč zanimali zanj dve ženski, ena pa premalo.

On pa se je moral klanjati, klanjati na vse strani za vsakdanji kruh.

Ko pa je sedela družba nekega dne pri obedu, je vstopil hrupno živahen mladenič, se priklonil gosposko na vse strani, zgrabil z eno roko stol pri

steni, ga vzdignil, držal nekaj časa v ravnotežju, se zasukal, ga postavil spretno k mizi in poljubil gospe Klepševi roko.

„Artur! To iznenadenje!“ se je zavzela gospa.

„Emil, krožnik, nož, vilice!“ je zaklical strežaju gospod Artur. „Klanjam se, papa.“

„Ali si vzel dopust v vojaški akademiji, Artur?“ je vprašal mirno in nejevoljno oče.

„Ne, papa,“ je odgovoril sin in vlekel prtič skoz vilice; „vzel sem slovo.“

„Kako to?“

„Kako se je zgodilo, še sam komaj vem. Tudi mene je iznenadilo. Malenkosti. Povsod je toliko pedantstva, ne srednjeveškega, staroveškega, papa. Parkrat sem izostal s tovariši čez uro, ker smo se dobro zabavali. Potem sem imel aferico z našim starim stotnikom, učiteljem češčine, ki ga ne morejo spraviti v pokoj. Dobil je že priznanje svojih zaslug, odlikovan je že bil; a mož noče razumeti, kaj da to pomeni. Okrog mene je sitnaril vedno; jaz pa sem mu odgovoril odločno, da se ne maram več učiti tega jezika, ki ga že znam za potrebo in za porabo v službi; toliko se ga pa nočem naučiti, da bi me oviral v napredovanju. To mu ni bilo všeč in poveljniku, ki je sicer pameten mož, tudi ne. Jaz pa sem si mislil: Če jim ne morem ustreči, kaj hočem! in sem se lepo priporočil.“

„Nepremišljen korak,“ je dejal oče.

„Ne, papa. Jaz sem mislil na ta svoj korak že dolgo, odtakrat, ko sem bil prvič kaznovan. Po dolgem, treznem premisleku sem prišel do neomajnega sklepa, da vojaška akademija ni zame in jaz ne za njo.“

„Pridi po obedu k meni v pisarno!“ je dejal oče in odšel.

Mati in teta se nista posebno veselili Arturjevega prihoda, tem pristrčneje ga je sprejela sestra, tem živahneje sta ga pozdravljala Mosterih in Rumpel.

„Papa ni posebno dobre volje,“ je razlagal Artur; „toda jaz mu ne morem pomagati. Upam, da se bo kmalu potolažil in privadil. Jaz imam posebno naravo. Nekateri vam sede pri knjigah in se uče in gulijo, da se jim začno mehčati možgani. Prav, če komu to ugaja; jaz ne zavidam. Toda jaz nisem tak. Za življenje je treba presneto malo učenosti. Kaj, Mosterih?“

„Teže se izhaja brez denarja,“ je dejal ta.

„Učenost ovira prebavo, zabavo in dobavo,“ je pristavil Rumpel.

„Grozno, Rumpel! Odkdaj si postal ti duhovit, tako neznosno duhovit? Zdaj grem k raportu. Če bo slišal papa, kaj je zagrešil tvoj jezik, me zapodi.“ Artur je poljubil zopet materi roko, prosil, da naj ostane omizje še skupaj, in šel.

Po pisarni je hodil oče s sklonjeno glavo, roke na hrbtu, in premišljeval, koliko da se trudi za svojo rodbino in kako malo zahvale da mu rodi trud. Žena nezadovoljna v neutešnem hrepenenju po zabavah, hči brez vsake resnobe in sin, koliko mu je že prizadel skrbi, kaj vse že poskusil! Oh, obupal bi človek!

„Ali ne motim?“ je vstopil sin, se vrgel v fotelj, prekrižal noge in potegnil cigarnico. Oče se je ustavil pred njim, ga srepro gledal in uprl roke v bok.

„Artur,“ je pričel, „lepo mi vračaš skrbi in troške svoje vzgoje. Bil si v trgovski akademiji; zvršil je nisi; bil si v vojaški akademiji; tudi to si zapustil. No, in kaj zdaj, Artur?“

„Ravno to sem te hotel vprašati jaz,“ je dejal sin in si prižigal smotčico. „Zazdaj, mislim, sem tukaj, na Javorju.“

„In tvoja bodočnost?“

„Moja bodočnost, praviš. Aha, bodočnost. Za to skrbiš vendar ti mnogo bolj, nego bi mogel jaz sam. Prav tako. Tudi jaz, če bi imel kaj otrok, bi jim izkušal preskrbeti brezskrbno bodočnost. Zakaj otroke imeti in ne se brigati za njih bodočnost se mi zdi lahkomišno. Celo žival skrbi za svoje mladice.“

„Dokler ne dorasejo. Potem si morajo iskati hrane sami.“

„Če bi pa čutili pri starših kakšno zalogo živčevja, bi se lotili najprej te. Torej, papa, čemu ta skrb za mojo bodočnost, ki je poleg tvojega premoženja popolnoma odveč in poniževalna za mene in za tebe! Ali naj poreko ljudje: Glejte mladega Klepša, kako mora delati, ker mu stari skupuh — oprosti! tako bodo namreč dejali ljudje, drugi ljudje — ne privošči udobnega življenja? In pomisli! To-liko delavcev ne dobi dela, zdaj naj jim pa še jaz, ki mi ni treba, odjedam delo in kruh! Človek mora dandanes socialno misliti in čutiti. Brez potrebe naj nihče delavcem ne dela konkurence. To je moje načelo.“

„Načelo trogov človeške družbe.“

„Prosim, papa, trojce izpolnjujejo jako važno nalogo v družbi čebel in so vse časti vredne živalice. Da se jim ne vračuje po zaslugah, je običajna nehvaležnost. Ali sva se dogovorila?“ Artur je vstal in se priklonil.

„Česa se hočeš lotiti? Ali hočeš samo čakati na mojo zapuščino?“

„Oh, papa, zastran mene živiš še lahko sto let, stanu primerno, kakor jaz nisem mogel živeti.“

„Nisi mogel živeti, ko si imel po dvesto kron samo za zabavo?“

„Prosim. Jaz pravim: stanu primerno. Vem, da marsikateri mojih tovarišev niti po dvajset kron ni

dobival na mesec za zabavo. A jaz sem Klepšev sin; jaz nisem vaju tako živeti kakor siromaki, ki jim je stradanje zabava. Kar si mi pošiljal ti, je bilo komaj za napitnino natakarnjem in markerjem.“

„Zdaj umejem, da so te zapodili iz akademije.“

„Predvsem, papa, me niso zapodili, ampak sem šel sam. Potem je pa še neki drug povod, ki tebi ne bo ljub, kakor ni bil meni. Neki moj tovariš — ime je brez pomena — siten, nagajiv človek in nevoščljiv vsakemu, ki je dobival več denarja nego on, pravi petroler, je prinesel nekoč h kosilu neki umazan list, „Napredni Kovinar“ po imenu, ki je tebe grozovito trgal. No in začelo se je povpraševati, kdo da je ta Klepš, če ga jaz poznam, morda kak sorodnik. Jaz sem rekel, da je ta Klepš moj oče, ta urednik pa lopov in še večji lopov tisti, ki je povzročil ta dopis.“

„In kaj potem?“ je vprašal Klepš, se obrnil in pritisnil roko na prsi.

„Potem? Potem sem ostavil jaz akademijo, poiskal urednika tega umazanega lista, nekega dr. Lajba, in ga oklofotal.“

„Nova nepremišljenost.“

„Različen okus,“ je zmignil sin z rameni.

„Če te toži, ko si takorekoč vlomil v tuje stanovanje!“

„Tožil ne bo. Ko mu je pokalo po nesramnih licih, je samo kričal, da boš ti to drago plačal. Ali si tožil ti ta brezsrarnni list?“

„Ne.“

„Ne? Čudno.“

„To je moja stvar.“

„Gotovo, gotovo in okus različen.“

Sin se je vrnil v veselejšo družbo; očeta pa so obšle nove skrbi, koliko naj bi ga stala Arturjeva lahkomišelnost, da bi se potolažil in pomiril gospod dr. Lajb. Sedel je za mizo in začel pisati s tresočo roko dolgo, težko pismo.

Artur je vpeljal na Javorju nov dnevni red. Življenje se je pričenjalo proti poldnevu in se javljalo najživahneje pozno zvečer, ko se je pelo, godlo, igralo in plesalo. Najmirnejše so bile jutranje ure, ko je počival utrujeni mladi svet in je morala družina tiho opravljati svoje posle, da ne bi motila sladkega spanja.

Rumpel se je bil Arturju kmalu tako prikupil, da mu je zaupaval ta vse svoje misli in želje in mu zaupal tudi svoje denarne stiske.

„Godi se ti kakor meni,“ je prikimal Rumpel in mu stisnil roko. Tesneje od skupne sreče veže ljudi skupna nadloga, in Rumpel že res ni vedel več, odkod bi jemal denar za igro in druge potrebe. Namignil je bil že Mosterihu, da bi bil pripravljen pustiti snubljenje in njemu prepustiti nevesto pod

gotovimi pogoji, kakor se odpravi pri dražbah kak siten dražitelj. Toda samozadovoljni umazanec Mosterih ni hotel kupiti, kar je bilo po njegovih mislih že njegovo.

„Denar bi midva dobila,“ je dejal Rumpel zamišljen, „če bi hotela.“

„Jaz sem radoveden,“ je dejal Artur.

„Reciva, da potegnem jaz menico na tebe in jo ti akceptiraš; ali bi je nama ne skontovala vsaka banka?“

„Kako pa bi vrnila midva, kadar zapade menica?“

„Če tega ne umeješ, dragi moj, je škoda, da si katerikrat vtaknil svoj nos v trgovsko akademijo. Zahtevaj učinino nazaj! Stvar je enostavna. Z majhnimi troški dobiva lahko denar; a vrneva ga, kadar se nama bo zdelo.“ Artur je pazljivo poslušal. „Najprej se podaljša zapadni rok,“ je nadaljeval Rumpel, „dokler se dá. Preden zapade prva menica, potegneš ti na menz drugo za isto vsoto primeroma in akceptiram jo jaz. S to menico poplačava prvo, drugo pa s tretjo in tako naprej, da bo ena vedno v prometu. Plačevati bo treba samo procente in provizijo.“

Arturju je bil načrt všeč, pomisleke je imel le zaradi očeta, ki bi utegnil zvedeti te manipulacije; izbrati bi bilo treba pametno banko. „Ali poznaš ti bankirja Samstaga?“ je dejal.

„Žida Samstaga? Gotovo. Zaradi njega sem jaz pravzaprav kvitiral. Zdaj bi bil morda že major.“

„Denarne zadeve?“

„Seveda. Poslušaj! Med drobnimi oglasi nekega lista berem nekoč, da ponuja neki bankir kavalirjem posojila pod najugodnejšimi pogoji. Dobro, moja zadeva, si mislim in se oglašim pri uredniku, nekem dr. Lajbu.“

„Lopovu.“

„To se umeje. Dobro. Lajbu plačam provizijo, in Lajb me napoti do bankirja Freitag. Dobro, bankir Freitag je čepel v najumazanejši luknji neke umazane hiše. Jaz plačam drugo provizijo, zato da mi pove Freitag, da on pravzaprav nima denarja, da pa posreduje pri posojilih in da me hoče priporočiti bankirju Samstagu. Nekaj časa sem se trudil razžaliti vrlega bankirja, a ko sem videl, da je vse zaman, sem šel. Kaj sem hotel? Poiščem bankirja Samstaga, ki je zahteval najprej provizijo. Dobro. Jaz se jezim, kolnem, plačam. Kaj sem hotel? Gospod bankir Samstag mi naznani, da dobim posojila tisoč kron proti petprocentnim obrestim. Krivo sem sodil tega lopova, sem si mislil; in ko je pisal Samstag zadolžnico na rjav papir, sem ga prosil jaz v srcu odpuščanja. No, dobro. Jaz podpišem hitro, v strahu, da se bo skesal poštenjak. „Zadolžnico ste prebrali, gospod lajtnant,“ je dejal gospod bankir in se mi

klanjal, „našli ste jo v redu, podpisali ste jo, gospod nadlajtnant. In tukaj je denar, ena, dve, tri, štiri, pet zadolžnic à 200 kron, skupaj tisoč kron z odstopnimi pismi vred; zadolžnice vse zapadle, da se lahko izterjajo takoj ali pa prolongirajo z dobičkom.“ Mene je seveda zadevala kap. Toda kaj sem hotel! Sam sem bil podpisal, da sem zadovoljen s takšnim posojilom, sam podpisal, da so mi znani pogoji. Šel sem. Doma preberem podpise na zadolžnicah. Saperment, sami moji tovariši v polku. Čakajte, vrage! sem si mislil; jaz vam navijem uro. Imenitna zloradost, seveda. Ko sedimo tovariši v menaži skupaj v najprijaznejšem razgovoru, izvlečem jaz zadolžnice in cesije: „Bratje Hrvatje, plačajte, kar ste dolžni!“ No, dobro. Oni v smeh, jaz tudi; beseda dá besedo in posledica? Dva dvoboja z majhnimi praskami in velik družabni bojkot. Ko sem tako spoznal, da je nominalna vrednost mojih zadolžnic tisoč kron, realna pa xy, tečem nad Samstaga in vpijem, da je to sleparstvo, goljufija, da nimajo zadolžnice nobene vrednosti. „Nobene vrednosti, gospod lajtnant?“ se je čudil Samstag. „Podpisi kavalirjev nobene vrednosti? Jaz jih kupim nazaj za petsto kron.“ Jaz, vesel, mu jih vržem na mizo. „Torej, gospod lajtnant,“ je dejal bankir, „bodeva naredila midva tako. Jaz imam Vam dati petsto kron, vi meni tisoč kron, diferenca petsto kron; vzamem jaz te zadolžnice nazaj in ostanete Vi meni dolžni samo še petsto kron, plemeniti gospod Rumpel.“ Jaz zrasem, vzdignem bič. No, dobro. Petsto kron sem dobil, za tisoč sem se zadolžil.“

„Ali si jih potem vrnil petsto ali tisoč?“

„Mislim, da nič; kvitiral sem. Sasmtaga torej pustiva! Jaz poznam boljšo firmo.“

Ko sta bila obravnavala prijatelja resno zadevo, sta začela misliti na še resnejšo, na kakšno posebno zabavo. Po dolgem preudarjanju sta si izmislila nekaj posebnega, imenitnega, kolosalnega.

Čudili so se ljudje po Fužinah drugega dne, če je res toliko miši v Javorju, da iščeta hišna in kuharica maček po vasi. Ko pa je sedela vsa naša družba po kosilu pri črni kavi in so si bili zapalili gospodje smotke in smotčice in pufi, mufi in šnufi poskakali damam v naročja, se je izmuznil iz sobe najprej Artur, kmalu za njim Rumpel in nazadnje Mosterih. Preden so jih pogrešile dame, so se vrnili vsi trije, vsak z nekakšnim šopom, zavitim v fin papir, in sedli vsak k svoji sosedinji, skrivnostne šope na rokah. Pufi, mufi, šnufi so se kmalu zgenili, začeli vohati, zehati, vzdigavati zdaj eno, zdaj drugo uho in renčati. Zavitki v finem papirju so se pa tudi vznemirjali, se vzdigali, bočili in pihali. Zdaj skočijo psi z glasnim bevskanjem pokonci, mačke pretrgajo ovitke, se postavijo v bran, hrbet na oblok,

rep kvišku, in metež in gonja in skakanje in cviljenje in mijavkanje in vpitje in smeh, da je drla vsa hiša skup. Teta je kričala, gospa se jezila in odpirala vrata, da so planile mačke vun in psi cvileč za njimi, Berta pa se je smejala na vse grlo in Artur se je kar tolkel ob kolena. Imenitno! Pobitih je bilo pet kristalnih kupic, dve skodelici za kavo in skleda za kompot. Zabava je bila vredna mnogo več.

A takšna radost se ne doživi vsak dan. Prišle so tudi sitnosti. Rumpel je čakal denarja in se držal rajši doma, nego da bi hodil na izlete. Gospe se je pa tudi zazdela mirna zabava ljubša od hrupnega veselja in začela se je odtegovati družbi. Teta pa ni trpela takšnih posebnosti.

„Ah, tukaj se zabavata vidva,“ je prihrumela v sobo, kjer sta sedela gospa in pl. Rumpel; „mi vaju pa iščemo in čakamo, ker je vse pripravljeno za izlet.“

„Tako, takoj, gospodična,“ je vstal Rumpel, se poklonil in šel.

„Ali se ti ne zdi, da se vede gospod Rumpel nekoliko predomače?“ je dejala teta in bistro pogledala svakinjo. „Nekoliko predomače.“

„Vedenje popolnoma kavalirsko,“ je dejala gospa kratko, se obrnila stran in si natikala pred zrcalom klobuk.

„Drži pa se ta kavalir bolj tebe nego Berte.“

„Ker je Berta bolj razposajena. Odgnala bo oba snubca.“

„Veselo, zdravo dekle. Jaz jo imam rada. Mosterih naj zahvali Boga, če jo dobi. Rumpel pa se suče tako okrog tebe, da bi ji zbudil ljubosumnost, če bi ga imela ona količkaj rada.“

„Morebiti jo je pa zbudil tebi,“ je dejala gospa malomarno.

Pred gradičem je cepetala Berta od nepotrpežljivosti in poučevala Mosterih, da bi se bil moral opravičiti popolnoma turistovski, predvsem z golimi koleni, in Artur je priganjal, da komur se ne ljubi,

naj ostane doma; samo drugih naj ne zadržuje. Črez dolgo časa sta se prismehljali obe svakinji kakor dve posestrimi izza mladih let. Gospa je stopila takoj v prvo vrsto, kjer je poveljeval Artur, teta je zaostala, nalašč, gnev v srcu in smeh na polodprtih ustnicah. Ker je namreč gospa stiskala usta, kadar se je smejala, je kazala svakinja vedno nekoliko belih zob, ker se ji je zdelo aristokratsko in mladostno. Čim hitreje je hodila gospa, tembolj je pešala teta. Da ne bi hodila sama, se ji je pridružil pl. Rumpel, ki je slutil, da ni in zakaj da ni posebno dobre volje. Trudil se je pregnati tiho nejevoljo. Dolgo zaman. Šele ko je začel postrani in duhovito zbadati in ščipati odsotno svakinjo, je zadel pravo struno in začul prijazen odmev. Toda kaj! Komaj se je bil vnel zaupljiv razgovor, je opešala gospa, ki je nadzorovala spredaj mlade ljudi; ali pa se ji je zdelo, da potrebujeta zaostajalca tudi nadzorstva. Družba se je sčakala in Rumpel se je pomešal spretno med druge. Da ne bi pa zopet zaostala draga tetka, se ji je pridružila gospa sama.

„Ljuba moja,“ ji je dejala poluglasno, ko so se bili nekoliko oddaljili drugi, „ti mi ne smeš zameriti, če si prepovedujem jaz vsako impertinentno namigavanje.“

„Oh, kar nič ti ne zamerim, ljuba svakinja,“ se je smehljala teta in jo pogledala strupeno. „Samo previdna bodi! Ljudje imajo oči in ušesa.“

„In jezike.“

„Meni se zdi gospod Rumpel predrzen.“

„Proti Berti ni nikdar predrzen,“ se je smejala gospa z visokim, žaljivim glasom. „Zavrni ga, kadar bo predrzen! Moška predrznost ni nikoli večja od ženske popustljivosti.“

Teta se je ugriznila v ustnico, da ne bi odgovorila še pikreje, in obe sta molčali, ko sta si bili olajšali nekoliko težki srca, obe s trdnim sklepom, da bosta še vestneje pazili druga na drugo in vsaka na gospoda pl. Rumpla. (Dalje.)

Čas.

Zložil Anton Medved.

Gradov mogočnih zid razmaje čas,
obraz premeni ter kraje čas
neviden in neslišen kakor duh.
Zdaj celi rane, zdaj zadaje čas.
Ko sladko upaš, iz prihodnosti
naproti sklical bi najraje čas;
v kesanju bridkem iz preteklosti

nazaj, nazaj želiš jokaje čas.
A kar si storil v njem, si storil sam.
Ni vreden hvale, niti graje čas.
Vse tvoje misli spremlja in želje,
dejanja vsa in položaje čas,
in vendar ti ne veš in nihče ne
razjasni vprašanja: kaj je čas?

IIPOZSCIIPOZSCII

POGLED NA GRINTAVEC S KORENA
Kočna, Grintavec, Dolgi hrbet, Štruca, Skuta, Rinka

FOT. BOG. BRINSEK

Delo in denar.

Povest. Spisal dr. Fr. Detela.

(Dalje.)

VI.

Arturjevih šal je bil gospod Klepš kmalu sit in nekega dne je iznenadil ljubega sinka z napovedjo, da je že govoril z gospodom ravnateljem v tvornici, ki ga hoče sprejeti v svojo pisarno za praktikanta. „Postopanje brez dela je za mladega človeka sramota.“

„Ne zameri, papa!“ je dejal Artur. „Preskrbljevanje svojcev na tak način, in celo nesposobnih svojcev, tudi ni častno. Jaz namreč poznam samega sebe in govorim odkrito. Ali te nič ne speče vest, če pomisliš, da izpodrinem jaz zato, ker sem Klepšev sin, kakšnega poštenega in pridnega siromaka? Meni se vidi to krivično in prostaško. Toda če je tebi všeč, hočem poskusiti, kaj se bo dalo storiti. A ti se ne zanašaj na moje moči, da te ne iznenadim. Meni manjka tiste nadarjenosti, ki je potrebna za resno delo. Sicer mi pade vedno kaj v glavo; a kakor hitro sedem za pisalno mizo, mi umolknejo glasne misli kakor naša družba, kadar jo počastiš ti s svojim prihodom. Toda poskusimo! A če ne pojde, bo neuspeh, papa, tvoja krivda, ne moja. Kaj pa, za slučaj onemoglosti ali si me že zavaroval?“

„Onemoglosti! Koliko si pa star?“ se je jezil oče.

„Prosim, ne za slučaj starosti, ampak onemoglosti. Jaz se bojim, da onemorem kmalu. In kaj potem?“

Artur se je branil zaman. Zvečer je še tožil pri igri svoje gorje Mosterihu in Rumplu in ju blagroval, da nimata tako krutih očetov; drugega dne pa ga je peljal oče v tvornico. Spotoma ga je poučeval, kako je poleg zemlje, ki nam daje vsakovrstnih prirodnih, človeško delo edini vir blagovitosti, omike in sreče, in da je spoštovanja vreden samo človek, ki dela. Artur je poslušal vdano in se naslajal v mislih, kako hitro da se ga bo naveličal dobri gospod Adamič.

Ko je ravnatelj spoštljivo sprejemal gospoda Klepša, je poizkušal Artur težo stolov po pisarni in dvigal z eno roko proti stropu zdaj enega, zdaj drugega.

„Artur, ali se to spodobi?“ je karal oče.

„Brez zamere, gospod ravnatelj!“ je prekinil Artur telovadbo in sedel. „Jaz poslušam.“

Ravnatelj je poklical starega uradnika, ki naj bi vpeljal mladega gospoda v skrivnosti resnega dela. Temu je še posebej priporočal Klepš svojega sina. „Če bo količkaj pritožbe, mi morate takoj sporočiti,“ je dejal slovesno. Uradnik se je priklonil vdano in molče, ker je razumel šalo.

„In na koga se bo treba obrniti za kak dopust?“ je vprašal Artur in pogledal nedolžno zdaj ravnatelja, zdaj voditelja pisarne in se veselil njune zadrege. Oče, ki se je dogovarjal o podrobnostih Arturjevega dela, je spretno preslišal te besede, se hitro poslovil in potegnil sina s seboj, da ga na potu proti domu počeno ošteje.

Skesani grešnik je hotel doma pokazati očetu vsaj svojo dobro voljo.

„Emil,“ je kričal in ukazoval z veliko vnemo strežaju, „pripravite jutri listnico, v listnico pet pol konceptnega, pet kancelijskega papirja, lenuha, pivnik, ravnilo, držalo, peresnik, peresnico, tucat peres, dva svinčnika, ošpičena, in radirko! Budilnika naravnajte na poludevetih zjutraj! Do devetih bodite pripravljeni na pot!“

In, kdo bi si bil mislil! Komaj je odbila drugega dne ura devet, sta že romala Artur in Emil, Artur naprej s slovesno resnim obrazom, Emil za njim z debelo listnico v rokah, proti tvornici.

„Emil, listnico na to mizo!“ je ukazal Artur v pisarni, ko je bil pozdravil uradnike. „Razložite pisalno orodje! Opoldne pridete zopet po moje stvari.“ Artur je sedel, prekrižal roke in noge in vzdihnil: „Jaz sem pripravljen.“

Tako slovesno romanje v tvornico in iz tvornice je trajalo par dni, na jezo zagrizenih demokratov in na zabavo pametnih delavcev in uradnikov. Potem pa se je naveličal Artur sam, ko je videl, da ne spravi v pričakovano nejevoljo ne očeta, ne ravnatelja.

Ko pa se je seznanil novi praktikant nekoliko z mladimi uradniki, ki so imeli takisto vesele nazore o življenju kakor on, je postal takoj zvest član nove družbe. Začel je spoznavati življenje od druge, nič manj prijetne strani, in se kmalu izbornu zabaval med živahnimi somišljeniki, ki so govorili o vseh rečeh s tako ljubeznivo površnostjo in prešernostjo, tako bahato in odločno, da se je videlo, da jim ne motijo še mladih glav pomisleki izkušnje in razmišljanja. Siten in nadležen mu je bil odkraja samo občutek zardevanja ob kakšni bolj kosmati ali robati besedi; toda s trdno voljo je premagal polagoma mučno občutljivost; in ker je smatral za demokratično dolžnost, da si prisvoji ne samo skupni način mišljenja, ampak tudi enako obliko govorjenja, je bil v kratkem času popolnoma večč novemu občevalnemu jeziku. Časi je že tako zadel pravo struno, da so ga pohvalili tovariši, kako izbornu da se kvalificira.

Toda kaj, ko se je moral bahati z lahkomiselnostmi, katerih ni bil še zagrešil! Ta nedostatek si je gnal ubogi Artur k srcu in zdelo se mu je potrebno pokazati ne samo v besedah, ampak tudi v dejanju, da je izkušen človek, da pozna svet. Moško se je ustopil nekega dne, ko so šle delavke iz tvornice, pred izhod. Ker se mu ni zgodilo nič hudega, jih je kmalu začel pozdravljati. Delavke so mu veselo odzdravljale in se mu nagajivo muzale; marsikatera ga je pogledala tako naravnost v oči, da je zardel in se nasmehnil v zadregi. V malo dneh se je bil vsem priljubil.

„Gospod Artur, eno smotčico!“ je poprosila nekega dne pogumna delavka.

„Prosim, prosim,“ je hitel Artur, zardel od veselja.

„Pa še meni, je dejala druga in tretja in Arturjeva cigarnica je bila, kakor bi trenil, prazna.

„Zdaj pa še ognja, gospod Artur!“ se je oglasila zopet ena, in Artur je prižigal cigarete, obkoljen od veselih deklet, ki so ga imele vse rade.

Artur je postajal predrznejši. „Ali Vas smem spremiti, gospodična?“ se je pridružil nekega večera Meti, ki je šla domov.

„Zakaj pa ne, gospod Artur?“ se je zasmejala Meta. „Prosim. Ampak počakajva malo, da pridejo še drugi. Janez, Jože, Dragica, pridite no!“

Artur, ki ni želel tolikega spremstva, je bil v zadregi. Ali naj ostane, ali naj odide? To bi bilo smešno, ono neprijetno. Ves rdeč je bil mladenič od premišljevanja, na kateri način da naj se osmeši. Medtem so došli Metini tovariši, ki so spoštljivo pozdravljali gospoda Arturja in ga prijazno vabili s seboj. Artur se je nasmihal, odzdravljaj, podajal roko in šel z njimi. Kaj se mi more zgoditi? si je mislil.

Jemčeva hiša se je čutila silno počaščeno. Po vina bi bila poslala mati, če bi ne bil ubranil Artur. Črna kruha je morala prinesiti na mizo in Meta je dodala domačih jabolk. Artur je sedel za mizo, se zahvaljeval za postrežbo in pripovedoval, kako da se hoče seznaniti z delavci in izvedeti, kako da se jim godi. Ljubeznivo je hvalil črni kruh in prijazno jedel jabolka.

Kdo da je v večji zadregi, ali visoki gost, ki je kazal tako vesel obraz in se v srcu tako grozno jezil nad svojo neumnostjo, ali nizki gostitelji, ki od plahe radosti niso vedeli, kaj da bi počeli, je bilo težko določiti. Mirna sta ostala samo Janez in Meta, ki nista čutila socialne razdalje kar nič. Pomenkovala sta se z Arturjem odkrito in naravno kakor z vsakim drugim človekom. Razvajeni mladenič je najprej nekoliko osupnil; a kmalu mu je začela ugajati odkritosrčnost, ki je imela preproste, a svoje nazore o svetu in svojo sodbo o ljudeh in ni prihuljeno čakala, kaj da poreko drugi.

Meti se je zdel ves dogodek tako smešen, da je govorila naprej in naprej, da je ne bi posilil smeh. Kadar se je obrnil Artur proti njej, se mu je nasmejala tako pristrčno, da mu je prešinila srce gorka sreča in da ni zapazil, kako poredno je potem izpod čela pogledala Janeza. S samoljubno zadovoljnostjo si je razlagala Meta mladega gospoda neodločnost, boječnost in razburjenost in prav ugajali so ji nerodni pokloni, s katerimi je pokrival vročo zadrego. Njena prijaznost je bila namreč dobro preračunjena. Janez je moral videti in vedeti, da je

njegova izvoljenka tudi drugim in visokim gospodom vseč. Zakaj bi ona ne podražila za pokoro malomarnega fanta? Morda ga izpreobrne. Morda ga vname tuji ogenj.

Ah, ubožica! Janez ni čutil nobene ljubosumnosti in se ni bal za Meto nič. Gosposka neumnost! si je mislil prevzet, ko je videl, kako se trudi gospodič za naklonjenost, ki je njemu na ponudbo. On se je samo zabaval in se skrivaj z Dragico sporazumno muzal.

„Šopek za slovo gospodu Arturju, Meta!“ je dejal, ko se je odpravljaj Artur, češ da se je predolgo zamudil, a da že dolgo ni preživel tako lepega večera.

„Nagelj in rožmarin za mladeniče,“ je dejala Meta, ko mu je pripenjala šopek. Arturju se je pod gorkimi žarki svetlih oči zmetla vsa pripravljena zahvala.

„Jože in Janez, spremita gospoda Arturja,“ je dejala gospodinja in vsi trije mladeniči so odšli skupaj. Jemčevi pa so gledali moško zdaj za njimi, zdaj po drugih hišah, če stoje vendar ljudje na pragih in pri oknih. Tak obisk bi mogla prezreti samo največja zavist.

Gospod Artur pa je hodil poparjen po Peščati. V gostilnico ni hotel iti, domov se mu ni mudilo. Stvar se je bila končala sitno, pusto, drugač nego si je bil on mislil. Zdelo se mu je, da je igral smešno, žalostno vlogo, takšno, da bi se sramoval pred tovariši. Da bi ti le ničesar ne izvedeli! Hitro je odtrgal Artur šopek od suknje in ga skril v žepu. Naslonil se je na debelo ranto ob strmem bregu in gledal kakor v poluspanju v tmino pod seboj, kjer je šumela deroča voda. Tako so hitela in šumela njemu po srcu neprijetna čuvstva, ki jih ni mogel ne ustaviti, ne razglobiti.

Pozno se je vrnil domov in vso pot mu je gnala kri v lice ničemurna misel, kaj da bi rekla prešerna sestra, kaj tovariša Rumpel in Mosterih, če bi se odkrilo pred njima njegovo junaštvo. Saj je tolika naša ničemurnost, da odpuščamo rajši onemu, ki nas ima za hudobne, nego onemu, ki nam očita neumnost. On, sin bogatega svetnika Klepša, ki mu vsi zavidajo srečo, se je bil tako temeljito osmešil. Kako neprijetno je iztekla ta šala; šala seveda, toda šala na njegov račun, na njegove stroške. Kakor otroka so ga imeli v svoji družbi. Saj ni vedel, kaj da hoče.

Iz kesanja se mu je rodil trden sklep, da ne zbije več nobene takšne šale.

Doma se je trudil mladi svet, da prežene čemernemu tovarišu slabo voljo ali vsaj izve vzrok; a brez uspeha. Arturju se je mudilo spat, dasi je vedel, da ne bo zaspal. Razburjen je hodil po spal-

nici, zmajeval z glavo, sklepal roke in se bridko muzal sam sebi in svoji ogorčenosti in užaljenemu ponosu.

Sicer pa sta bila ta izkušnja in ta nauk za gospodiča zdrava in dobra. Artur se ni ustavljal več pred tvornico, se ni šalil več z delavkami in koliko si je prihranil smotčic! A še več! Da bi si pregnal sitne spomine, se je resno lotil dela v pisarni; in da bi se mu ne smejali tovariši, se je ogibal krčme. Da bi se le mogel tudi zmeraj ogniti Jemčevih, teh neprijetnih znancev!

Prešel je teden pridnega dela in ravnatelj Adamič je poročal vesel gospodu Klepšu, da postaja Artur prav poraben delavec.

Ta porabni delavec pa je začel, ko se je bil pomiril, drugače in treznejše soditi o svojem dožitku. Malenkostno in smešno se mu je zdelo, da si je tako k srcu gnal otročjo zadevo. In kako bi se smel jeziti on na nedolžne ljudi, ki se jim je bil on vsilil! Ali ga niso sprejeli s prijazno spoštljivostjo? In kako hvaležni so se veselili njegove prijaznosti! In zdaj naj mu bo žal, da je bil prijazen! Ali mora vedno ločiti sovražnost in nezaupnost gospoda in delavca? V spomin mu je stopila prisrčna odkritost, nepri-siljena ljubeznivost preprostih ljudi, ki je zbudila v njegovem srcu tak oduren odmev. Začel se je sramovati svoje ošabnosti, ki se mu je zdela popolnoma neutemeljena. Kako prazna, neslana je navadno zabava gosposke družbe, kjer izključuje tesni obzor vsako resno besedo, kjer zahteva tesno srce, da se suče življenje le okrog osebnih ničemurnosti! Kako trezno pa je mišljenje teh delavcev, kako naravno govorjenje in vedenje! Meta v gosposki obleki bi nadkriljevala tudi duševno, s svojo bistroumnostjo, vse njemu znane gospodične, kakor je nadkrilila z ravnodušno dostojnostjo, z mirno vljudnostjo njega, ki se je bal šibe doma, smeha v krčmi, jezikov po vasi! Ali je še kak človek na svetu, katerega se on, siromak, ni bal? To je samozavest, to možatost! Artur je zardel nad svojo strahopetnostjo. On da bi moral prositi ves svet dovoljenja, če sme govoriti s tem ali onim človekom, on dajati račun vsem ljudem o svojih dejanjih ali celo mislih! Rodile so se mu v srcu smeje, prevratne misli, da smo si ljudje takorekoč in pravzaprav vsi enaki in da zaradi naključja, ki spravi enega na vrh, drugega na dno, ne zasluži še oni spoštovanja in ta preziranja. Artur je vzdignil pokonci glavo v ponosni zavesti, da je dokazal s svojim ravnanjem, da je moškega, samostojnega mišljenja, brez zastarelih predsodkov, da stisne rad poštenega delavca žuljavo dlan, ki ni nikdar tako umazana kakor v finih rokavicah mehka roka gosposkega sleparja. Potegnil je iz žepa šopek, ki je še vedno dišal, dasi zmečkan in vel, in napovedal

je v srcu boj proti predsodkom. Pred nikomer se ni več skrival; vsakemu je pogledal v obraz in odzdravljaval prijazno delavcem in delavkam, dasi je izmed teh marsikateri le nekako prisiljen vzdignil klobuk, ta ali oni pa pogledal nalašč stran, da bi ne bilo treba pozdraviti. Tudi na te se ni jezil Artur, ker je čislal vsako prepričanje in vedel, da ne zavisi nikogar vrednost od čislanja drugih. Tako se je bil zedinil sam s seboj, da je s ponosom lahko preziral in preslišaval hvalo in grajo.

Da bi pa še bolj ključoval prejšnjim otročjim pomislekom, je nekega dne Artur nalašč počakal Mete in Drage in ju spremil domov in se zadržal zopet dalje časa pri Jemčevih. Odšel je ponosen in moški, s trdnim sklepom, da pride zopet. In držal je besedo. Kar pogrešati je že začel prijazne družbe in dolgčas mu je bilo, če ni vsak dan vsaj pozdravil katerega svojih novih znancev.

Rumpel in Mosterih, ki se jima je zdelo jako sumno, da je Artur tako priden v pisarni, sta ga začela zasledovati in poizvedovati, kam da zahaja. Ker se ju nekega večera ni mogel odkrižati, je šel z njima čez dolgo časa zopet v krčmo.

Veselo ga je pozdravilo staro omizje.

„Gitaro sem!“ je vpil inženir Sadnik in poskušal in ubiral strune na gitari, ki mu jo je bila snela s klina natakara. Potem pa je zabrenkal in zapel:

Zanke nastavljal sem
ptičkam vesel:
Ptičke zletele so,
jaz sem se ujel.

Artur je nekoliko zardel in hitro pušil smotčico, smejal pa se je z drugimi vred.

„Ali poznaš ti Jemčevo Drago?“ je vprašal tovariš Sadnika.

„Kaj bi je ne poznal!“ je dejal inženir. „Brhka, a nepristopna, zagrajena kakor trnuljčica.“

Artur je zadovoljen zapazil, kako zvesto da poslušata Mosterih in Rumpel, s koliko vnemo da gresta za krivim sledom. Vendar mu je presedala družba. Obrnila je sicer razgovor na drug predmet, ko je zaslutila, da ne ugaja Arturju prejšnji; a zanimanja ni našla in zabava je zastajala. Tovariši so se čutili nekako užaljene; po pravici. Oni so ostali vendar stari in se niso izpremenili nič; a on, Artur, se je bil izpremenil. Odtod nesoglasje, neubranost.

Kdor ne potegne z družbó, osami. Artur je čutil, kako sameva med tovariši. Iskal je povoda, da se poslovi, in ko ga je našel, si je dejal natihem, da se ne vrne tako kmalu.

Na samotnem potu je premišljeval, koliko prijetnejša da je družba preprostih ljudi, ki govore naravnost, ki ne prikrivajo ne žalosti, ne veselja in

ne mučijo ne sebe, ne drugih z zbadljivo duhovitostjo. A kako odločno hvalijo, kar se jim zdi dobro; kako brezobzirno grajajo, kar smatrajo za slabo; zamera gori, zamera doli! Prav zaželel je Artur te delavske družbe in preudarjal, ali naj bi šel ta večer še k Jemčevim, ali ne. Prepozno je že bilo in ni se mu zdelo umestno.

Doma pa so ga gledali vsi s tako neprijetno pozornostjo, da je vprašal nejevoljen, kaj da jim je. Vse se je muzalo in trdilo, da nič.

Rumpel in Mosterih sta bila namreč že sporočila, kar sta bila slišala v krčmi. Kar je še manjkalo, sta dodala sama, da sta spravila družbo v prijetno razpoloženo. Mati in teta sta se nasmihali brez vsakega očitanga. Kdo ne bi privoščil mladeniču, ki ima denar, male zabave! Sestri je postajal brat zanimivejši; Mosterihu in Rumplu, ki sta mu podtikala podle namene, je naravnost imponiral.

Artur se ni zmenil za neslano zanimanje in prazno govoričenje. Sestri in tovarišema bi je sicer še odpustil; a da ugaja materi in teti, se mu je zdel neodpustna brezokusnost.

„Kako se ti odseda delo v tvornici?“ je vprašal Mosterih.

„Precej bolje nego tebi postopanje,“ je odgovoril Artur.

Rumpel je pripovedoval, kakšno zabavo da so si bili izmislili. Nateknili so bili vsem trem psom pustne krinke na glave. Ah, kako srdito so se bili zagnali psi drug v drugega, kako so lajali in si trgali krinke z glav. „Vsi so bili nori.“

„Kdo?“ je vprašal malomarno Artur.

„Psi.“

„Ah, tako. — Lahko noč, mama!“

Ko je bil odšel Artur, se je spogledala družba. Vsi so sodili, da dela siromak prenaporno, da je postal že nervozen in da bo trpelo njegovo zdravje, če se ne razbremení kmalu.

„Čemu mu je treba tega!“ je poudarjal Mosterih.

„Izkazil si bo vso mladost,“ se je jezil Rumpel.

„Kakor jaz,“ je pritrjevala mati. „Kaj sem imela jaz od svoje mladosti?“

„Oh, kaj pa imam jaz, mama!“ se je oglasila Berta in pogledala po strani svoja dva snubca.

Artur pa je hodil naprej svojo pot, tem bolj brez skrbi, ker si je domišljeval, da mu je pravzaprav le zaradi Jožeta in Janeza tako všeč Jemčeva hiša. Da se ne bo brigal za Meto nič več, to je bil vendar že sklenil in zdelo se mu je, da ni še prelomil svojega sklepa. A Jože in Janez, to sta bila prijetna družabnika, oba fanta, kakor se spodobi, brhka in pogumna, z neomejenim poroštvom za vsako svojo besedo. Kako jima je zavidal Artur preproste vrline! Zakaj on ni tak korenjak! Sicer se je začel

oblačiti tudi on bolj preprosto; a kaj, ko mu obleka ni stala tako kakor Janezu! Začel je rabiti domače izraze, da se je časi kar zavzela družba v Javorju in se prestrašila, kadar je začel zagovarjati Artur načelo, da mora dobiti vsaka misel svojo besedo, vsak pojem svoje ime, in da bi se moral imenovati lopov ali goljuf vsak človek, ki zasluži tako ime.

Rumpel je menil, da bi se s tako brezobzirnostjo zelo otežilo občevanje olikane družbe, in stari Klepš je razkladal, da so npravna načela lepa in potrebna, a pravi napredek da sloni le na razumnosti, ki vodi človeško roko, in na pridnem delu, ki ustvarja do-brine. „Razumno delo je vir sreče.“

„Je rekel tat, ko je vrtal blagajno,“ se je rogala Artur.

„Pošteno delo seveda,“ je prikimal oče in odšel k svojim računom.

Celo imeni Janez, Jože sta se zdeli Arturju lepi in blagoglasni, dasi je mislil sam v prejšnjih časih, da človek s takim imenom niti zmožen ni blagih in plemenitih čustev, da je treba celo v povestih bolj gosposkih imen, če hoče pisatelj priboriti duševnim vrlinam količkaj verjetnosti. Posebno pa se mu je bilo priljubilo ime Meta.

Kratkomalo, največji slepar ne slepari svojega bližnjika tolikanj, kolikor človek o priliki samega sebe. Naj le pripoveduje Artur, kolikor hoče, sebi in drugim, da hodi zaradi Janeza in Jožeta k Jemčevim! Nas, ki poznamo svet, on ne bo osleparil. Zakaj pa pogreša Mete, če je ni v družbi! Zakaj gleda skozi okno, kdaj da pride! Zakaj mu je dolgčas, če je ni videl! Zakaj mu ni prav, če se nasmeje ona njegovima dobrima prijateljskima Janezu in Jožetu! Ali naj nastane med njimi še prepir in sovraštvo, da bo izpregledal Artur? Zakaj pa sloni tolikrat sam na ranti nad Peščato in gleda v šumečo vodo, ki srdita izpodjeda sivo skalo? Zakaj premišljuje žalosten svojo bodočnost, medtem ko se v krčmi vesele tovariši sedanosti brez premišljevanja? Ali hoče morda skočiti v vodo? Kraj bi bil pripraven, ker je breg visok, strm, porastel s polzavo travo, da bi se še ujel težko, če bi se skesal spotoma.

Kar je, to je. Gospod Artur se je bil zagledal v modre oči mlade Mete, ki ga zdaj gledajo ponoči in podnevi. Če bi bil on pameten, bi pustil Jožeta in Janeza in odšel kam daleč; morda bi se naveličale te žarne oči in se vrnil domov. A te mlade siromake je težko zdraviti, ker se branijo zdravil; najtrdovratnejši niti nočejo ozdraveti. Artur je bil že tak norec, da mu je bilo žal, da je bogat in gosposkega rodu. Oh, samo par dni naj bi živel in delal kakor Janez in Jože, takoj bi si želel zopet nazaj v staro gnezdo. Sama sitnost je takih nenormalnih mladičev. Da je bila Meta nezaupljiva proti njemu, da se je

muzala njegovim besedam, da jih je očitno smatrala za prešerne muhe razposajenega mladeniča, je popolnoma naravno, ker je bila razumno dekle. Artur pa si je gnil to pametno vedenje k srcu. Kolikrat mu je bila že pretrgala besedo, ki je stala njega toliko srčnosti in premagovanja! Kako bi jo mogel preveriti o istinitosti svojih čustev, o plemenitosti svojih namenov, ko odklanja tako prijazno in odločno vsako darilo in varuje s toliko ljubosumnostjo svojo prostost!

Artur je sklenil, da izpregovori o prvi priliki resno besedo z očetom o svoji nameri. Sicer ni imel posebnega zaupanja do gospoda očeta, ki se je briga tako malo za rodbinske razmere; a še težje je bilo govoriti z materjo in njenimi predsodki. Bal se je porogljivih besed in zbadljivega smešenja mnogo bolj nego jeze; a noben strah ni mogel omajati njegovega sklepa. Kadar pokaže on enkrat staršem svojo neupogljivo voljo, mu bo vendar tudi verjela Meta.

Priznati pa moramo, da Arturja ni odvrčala od dela mlada norost. Narobe; vestnejšega in pridnejšega delavca ni bilo lahko dobiti in ravnatelj je izpolnjeval prijetno dolžnost, ko ga je hvalil.

A kakor je ugajala ta hvala očetu, tako je vznemirila gospo mater. Tudi v uradu niso povsod priljubljeni vestni in marljivi ljudje, ker so navadno presamostalni. Razodela je gospa Klepševa svoje pomisleke gospodu Rumplu in ga prosila, da naj poizve, če nima morda Artur kakšnih resnih namenov, kar bi bilo strašno.

Rumpel je obljubil, da je to njegova stvar in da bo znal preprečiti takšno nesrečo.

Berto pa je mučila grozna radovednost, kakšna da je bratova izvoljenka. Od Rumpla in Mosterihja ni izvedela nič podrobnega, razen da se imenuje Draga ali Dragica in da jo spremlja Artur večkrat domov. Radovednost ji je vdehnila imeniten načrt. Pripravila je tiho svoj kodak, se zavila v plašč in se napotila proti tvornici ob času, ko so odhajali delavci. Skrita je čakala, kdaj da bo zagledala brata, in naklep se ji je posrečil. Ujela je na fotografsko ploščo Arturja in dve spremljevalki. Sreče je bilo nekoliko preveč, a Berta se je tolažila, da je izvoljenka pač tista, ki je brhkejša. Ko pa je bila fotografinja skrbno izprala in odtisnila ploščo, je spoznala z novo nejevoljo, da ne ve, katera spremljevalka da bi bila brhkejša.

Podobica je šla potem iz rok v roke, in ko se je vrnil Artur nekega večera domov, ga je pozdravil bučen grohot mladih prijateljev.

Mati in teta pa sta se držali hudo.

„Kaj pa se grohočeta?“ se je ustavil Artur pred Mosterihom in mrščil obrvi.

„Oh, dovoli, Artur, da se nasmejem!“ je prosil Mosterih, dejal roko pred usta in bruhnil zopet v smeh.

„Le smeja se, norca!“ je dejal Artur, se zasukal in šel. Gospoda pl. Rumpla je spravila njegova jeza v veliko zadrego; zakaj dasi materin zaupnik, se vendar on ni smel zameriti sinu. Hitel je za njim, ga pridržal, ko sta bila sama, in ga prosil, da naj mu odpusti, če ga je razžalil njegov smeh. Govoril je tako resno in prisrčno, da je genil Arturju srce. Pri takih ljudeh je namreč srce zelo mehko in jok in smeh vedno pri rokah. Artur je odkril prijatelju svoje srčne bolečine, svoje nade in pomisleke, in da se najbolj boji matere, očeta ne toliko in sestre nič. Rumpel ga je tolažil, da izteče morda vse gladko; on da ga bo zagovarjal, kolikor bo mogel.

„Ali se smem zanesti nate?“ je dejal tiho Artur in ga objel in mu pogledal v oči, ki so ga gledale pol porogljivo, pol usmiljeno. Rumpel mu je stisnil roko in se vrnil k družbi. Da je materi potem zaupno poročal, da je Arturjeva zadeva resna in vsega uvaževanja vredna, to se umeje; zakaj še manj se je smel zameriti gospe. Z gospo sta tudi potlej preudarjala, kako naj bi se uredila ta sitna stvar, da bi bilo na vse strani prav.

Ko pa je prišel Artur nekega večera lahko noč voščiti materi in teti, sta ga napadli obe, zakaj da se tako smeši pred vsemi pametnimi ljudmi. Artur je ugovarjal živahno, da je vse premislil in da je njegov sklep neomajen. Mati mu je opisovala, kako bi ga osmešila in osramotila takšna soproga v vsaki družbi; mož se mora vendar ponášati z ženo in žena z možem; a že možnost takšne zveze, kakršno zagovarja on, budi ali posmeh, ali pomilovanje; kako bi mogla sprejeti ona sneho, sestra svakinjo naravnost iz tvornice! Niti hlapci in dekle bi je ne spoštovali.

„Kajne, Artur, saj so to samo muhe, ki pridejo in prejdejo!“ je govorila sladko teta: „Če bi mogel ti zadosti občevati s to svojo izvoljenko, bi te ona sama kmalu ozdravila te otročje bolezni.“

Artur se je razvnel, kakšen pomen da bi pač imelo njegovo življenje, če bi si ne smel izbrati niti družice za življenje; on da hoče imeti soprogo za sebe, ne za druge, ne za svet. „Sploh pa, mama, jaz še ne vem ne, če mara ona zame.“

„Skromen si, Artur,“ je vzdihnila gospa. „A o tej zadevi bodeva še govorila.“

Ko je odšel Artur, sta se zbesedili svakinji. Teta se je srdila, da gospa ne zna vzgajati svojih otrok; da živi le svojim zabavam; to da bi se ne-omoženi ženski ne moglo zameriti tolikanj, pač pa soprogi in materi.

Gospa, ki je čutila, kam da merijo besede, je odgovarjala pikro, da je vseh teh sitnosti kriv le

gospod soproga, ki je pregnal svojo družino v to puščavo; naj bi imel Artur žensko družbo, primerno svojemu stanu, ne bi se bil tako izpozabil; a ljubezniva svakinja da bi bila tudi lahko nekoliko tistega nadzorovanja in varuhovanja, ki je obrnjeno proti njej, odmerila nečaku.

Artur je imel zoper sebe vso rodbino razen sestre. Ta je stala na njegovi strani, ga branila in zagovarjala. Zdaj šele se ji je zdel pravi junak, ko je takorekoč že nekaj doživel, ko ne životari več kakor goba na gnojniku. Le škoda, da ni hotel Artur z njo nič govoriti o svoji srčni zadevi. Oh, kako bi se radovala ona, če bi pripeljal brat kljubu očetu in materi in teti kakšno prav nenavadno nevesto v hišo; kako bi ga navduševala ona za boj proti predsodkom! Da je brat zamišljen in malobeseden, je bilo njej tudi popolnoma umevno, ker je bila že tolikrat brala, kako se vrsti in menja v ljubezni žalost in veselje. Iz tega znanja je tudi sklepala, da ne čuti ona sama nobene ljubezni ne za Rumpla, ne za Mosterih, ker ji nista prizadevala ne žalosti, ne veselja, samo zabavo in dolgčas. Pri Arturjevi zgodbi pa se je že pričela borba s hudimi starši, sebičnimi sorodniki, kruto usodo. Nastati mora še, si je naštevala, razpor med junakom in junakinjo, obrekovanje, spletke, nesporazumljenja, dokler se nazadnje, ko misli bralec, da je srečen izid po človeškem razumu izključen, ne usmili pisatelj nedolžnih trpinov in jim ne da svojega blagoslova. Berta se je že naprej veselila takšnega izida.

Artur pa se je menil tako malo za domačo družbo, da ni hotel ostajati doma niti ob nedeljah, ko ni imel službe. Najrajši bi bil sedel pri Jemčevih; toda Jemčeva mati, ki je vedela, da brusijo ljudje že jezike, je bila naprosila svoja dva fanta, da naj vzameta mladega gospoda pod kakšno pretvezo s seboj, na izprehod ali kamorsibodi, in naj ga zabavata sama. Tako so hodili o prostih dneh, če je bilo vreme ugodno, po bližnjih hribih, se razgovarjali z delavci in kmeti in se učili drug od drugega, Artur demokratskega govorjenja, onadva pa marsikaj drugega.

„Kaj je to pravzaprav, kapital?“ je vprašal Janez, ko so šli neke nedelje od doma. Povsod je slišal govoriti o kapitalu in kapitalistih in vprašati si ni upal nikogar, da ga ne bi imeli za bedaka, ki ne ve, kar vedo vsi. Saj se ne kaže nevednost samo v odgovorih, večkrat tudi v vprašanjih. „Kapital, koliko denarja je treba za kapital?“

„Kapital, kapital,“ je dejal Artur in hodil počasi in se oziral nazaj, če ne pride morda še kdo iz Jemčeve hiše za njimi, „kapital ni treba da bi bil denar. Kapital je vsaka stvar, ki ima kakšno vrednost in od katere pričakuje lastnik kak dohodek. Če imate

Vi, Janez, dva klobuka, enega za delavnik, enega za praznik, potem še ne govorimo o kapitalu; če imate pa enega naprodaj, je njegova vrednost Vaš kapital. Vol, ki orje, ali pa tudi ki se pita za mesarja, je posestniku kapital; od prvega ima dohodek takoj, od drugega, kadar ga proda, in če je vreden tristo kron, ima kmet tristo kron kapitala, četudi nima nobenega krajcarja v žepu, in je večji kapitalist od onega, ki ima dvesto kron gotovine in drugega nič.

„Presneta reč,“ je dejal Jože. „Komaj smo začeli govoriti o kapitalu, se je že prikazal Brnot. Ali ga vidita pred nami? Prav on je in še par delavcev z njim.“

„Hodimo bolj počasi,“ je dejal Janez, „da ne dojdemo tega človeka, ki ga jaz ne morem trpeti.“

„Lep demokrat ste Vi, Janez,“ se je smejal Artur. „Ali ste tako rahlega prepričanja, da se bojite, da Vas pridobi mož zase? Da se resnica prav spozna, je treba čuti dva zvona, in pravičen sodnik mora zaslišati obe stranki, ne samo ene iz strahu, da ga druga pregovori. Kar pridružimo se jim!“

Kmalu so bili skupaj in vesel je pozdravil demokrat Artur delavce, ki so ga gledali nezaupljivo in odzdravljali s pridržki in pomisleki in začeli zastajati, da bi se iznebili novih tovarišev. Artur, ki ga je zelo zabavala ta zadrega, se ni dal odgnati; začel jih je izpraševati o tem in onem.

„Le počakaj! Kmalu se nas bo naveličal gospod,“ je pošepetal Brnot tovarišu delavcu in se namuzal zaničljivo. Začel je razkladati svoje nazore, kako bi izravnal pošten progresiven davek lepo vse neenakosti v človeški družbi. Saj je istina, da plača oni, ki ima dvatisoč goldinarjev dohodkov, lahko trikrat in štirikrat toliko davka kot oni, ki ima samo tisoč. Delavska plača, dohodek, kolikor ga potrebuje delavska družina, da se pošteno preživi, bi se ne smela obdačiti, vse, kar je črez, pa po stopnjah čim dalje, tem huje. Kdor ima en milijon dohodka, zakaj ne bi plačal 50 %! Ostane mu še vedno pol milijona. Če ne more živeti, naj umrje! Dva milijona dohodka bi vrgla 60 % davka, ostalo bi še vedno 800.000 K, trije milijoni 70 % in tako naprej.

„Torej pri petih milijonih 90 % in pri šestih 100 %,“ se je zasmel Artur, „to se pravi ves dohodek. Tak kapitalist bi delal samo za davke; ampak takih norcev ne bo nikjer dobiti.“

„Saj jih tudi treba ni,“ je mrmral Brnotov tovariš. Brnot pa je razlagal, kako nevarno da je za državo in za družbo, če steče v posamezne roke ves kapital, ki zaslužni potem državljane.

„Kapitala sploh treba ni,“ je dejal en delavec.

„Najboljše, kajne?“ se je muzal Artur, „da bi ljudje ob dobrih letinah vse pojedli in ob slabih lakote umirali.“

„Kapital je nesreča za vsakega, kdor ga nima.“

„Niti za tega ne,“ je ugovarjal Artur. „Če zadene koga neizgoda, bodi posameznika, bodi državo, požar, potres, vojna, kam pa se naj zateče v stiski? H kapitalu. Kapital prihititi na pomoč, in sicer tem hitreje, čim bolj gladko obliko ima; a najgladkeje teče v obliki denarja. Če pa ne dobi država denarja pri domačih kapitalistih, ga mora najeti pri tujih; obresti gredo iz dežele in tujec postane upnik domačina dolžnika. Ali ni bolje, da je človek zadolžen pri prijatelju nego pri nasprotniku?“

„E, dolg je dolg.“

„To je res. Tembolj bi moral skrbeti vsakdo, da si pridobi nekoliko kapitala za hude čase. Delavca pa, ki sam nima kapitala, preskrbuje vendar z delom tuji kapital, ko gradi ceste, železnice, vodovode, zida cerkve in šole, oborožuje vojake, ki nas branijo.“

„Vas seveda, kapitaliste, branijo.“

„A če bi ne bilo vojakov, bi nam vzel sovražnik ves kapital. Ali bi se godilo delavcem zaraditega bolje?“

„A vam, kapitalistom, bi se godilo slabše.“

„Oh, res je, in mnogi ljudje izpodkopavajo rajši tujo srečo nego kujejo svojo. Zavist je mogočen motor človeškega delovanja. Toda če postanemo vsi preprosti delavci, ali vam ne zrasede preveč tekmecev, ali se ne bojite konkurence? Ali ni boljše za delavca, če je v kakšnem kraju mnogo kapitala in malo delavcev, ne pa narobe? Jaz sem prepotoval Holandsko, kjer je mnogo podjetnega kapitala, in sem bil na Ruskem, kjer ga je malo, in če bi videli vi, kako živi delavstvo tam in kako tukaj, bi spoznali, kolik blagoslov je za deželo kapital. Saj tekmujejo kapitalisti tudi med seboj kakor delavci, in čim večja je konkurenca med njimi, tem bolje se godi delavcu, tem ceneje dobi denar na posodo, tem več dohodka daje delo, tem manj denar. Oderuštvo cvete najbolj med siromašnimi ljudmi. Če bi imela naša dežela zadosti podjetnega kapitala, ne bi bežali ljudje v Ameriko. Toda saj ga ne privoščite domačinom; kaj, gospod Brnot?“

„Mi privoščimo bližnjiku, kar sami sebi,“ je dejal Brnot, „a nič več; saj bi bilo proti božji postavi ljubiti bližnjika bolj kot samega sebe.“

„Seveda, če bi vi sami sebi ne privoščili nič boljšega, nego kar imate. Vi seveda ne bi hoteli na noben način postati kapitalist.“ Brnot je molčal in gubančil čelo. „Ali ne bi hoteli imeti Vi več dohodkov, recimo petkrat toliko, kolikor imate, dasi bi ne mogli petkrat toliko niti jesti, niti piti? Indijanci v Ameriki in zamorci v Afriki so deloma še tako srečni, da ne poznajo kapitala, ki je pogoj vsake višje izobrazbe. Kapital vam nabavlja tudi liste in novine, ki vas uče zabavljati črez kapital.“

„Kakšne dobičke pa dela kapital!“

„Da, dobičke. Kaj pa ljudje, ki gredo v Ameriko? Ali gredo zaradi dela? Ne; saj ga imajo doma zadosti; ampak zaradi dobička, ki jim ga ponuja kapital. Kaj pa vi? Če bi vam ponudila kakšna konkurenčna tvornica večji zaslužek od naše, koliko bi vas pa ostalo? Kaj? Ali naj dela samo kapitalist brezplačno? In kateri kapitalist vam je ljubši, tisti, ki zapravlja v inozemstvu svoj kapital po veselica in kopališčih z igrami in ničemurnostmi, medtem ko stradajo doma njegovi ubogi rojaki, ker jim ne daje njegov kapital ne dela, ne kruha, ali oni, ki gre sam za dobičkom in daje s svojo podjetnostjo tudi drugim dobička? Priliznjenci seveda, ki zamerjajo hlepenje po kapitalu vsakemu razen sebi, vam slikajo podjetnike in bankirje kot krvoločne trinoge, ki režejo jermene s teles ubogega delavstva. Toda koliko slabše bi se godilo delavcem brez teh množiteljev in hraniteljev kapitala! In delavci, ki tako zabavljajo čez bogate podjetnike, zakaj ne gredo delat k ubogim kmetom, ki bi jih sprejeli z razprostrtimi rokami? Toda ne gredo in ne bodo šli; poslušajo pa radi zabavljanje čez kapital, ker ugaja to samoljubju, zavisti, škodoželjnosti, kakor ugaja prekanjenim govornikom vaše ploskanje in ugled in čast in dobiček.“

„Kaj pa tisti kapital, ki ne dela sam, ampak je naložen na obresti?“

„Tudi ta je koristen. Koliko ga je naloženega v dobroteljskih ustanovah za cerkve, šole, bolnice, podpore potrebnim! To so sejali nekdanji varčni kapitalisti, sedanji rod pa žanje in večkrat zabavljajo tisti, ki uživajo največ dobrot tega kapitala, črezenj najglasneje. Če ima kdo kapital, podjetnega duha pa ne, zakaj ne bi prepustil denarja onemu, ki je podjeten in delaven, denarja pa nima!“

„Ampak obresti!“

„No, kaj obresti? Če da kdo njivo v najem, zahteva vendar najemnino; če posodi konja ali vola, zahteva odškodnino, ali naj bi se moral posojati samo denar brezplačno? To bi bilo krivično. Obresti so najemnina posojila in zavarovalnina za nevarnost izgube. Boljše je za človeško družbo, da naloži kapitalist, ki se noče sam truditi, svoj kapital na obresti, nego da ga zakoplje ali zaje in zapije. Iz dela in varčnosti se rodi blaginja, iz lenobe in zapravljenosti siromaštvo. Najsiromašnejše dežele rode najzapravljivejše kavalirje.“

„Zakaj pa zapravlja ti kavalirji svoj kapital?“ je dejal Brnot in pogledal na dve strani. „Zakaj? pravim. Zato ker je njih zasebna last. Naj bi bila to skupna last vse družbe, bi se jim zabranilo zapravljanje.“ Začel je opisovati rajsko srečo človeške družbe, kjer bi bili vsi prosti, vsi enaki, vsi bratje,

kjer bi ne bilo zasebne lastnine, ampak bi delali vsi za enega, eden za vse. Država bi odkazovala dela odraslim, hranila starce, redila in vzgajala otroke, skupno, brez razlike. Zdaj pa je krivična neenakost že med otroki. A kaj so zakrivali eni, da se jim godi slabo, in kakšnih zaslug so si nabrali drugi, da jih je rodila bogata, imenitna mati! V stari Sparti je vzgajala država otroke in kakšne korenjake je vzgojila!

„In še prav lahko“, je prikimal Artur; „saj so jih morali živiti in oskrbovati sužnji helotje.“

„To smo zdaj mi.“

„Samo, da smete iti, kamor hočete, in da vas nihče ne more siliti k delu.“

„Želodec nas sili.“

„Ta je pač neizprosni trinog, in ker je delo vir vsakega napredka in vse blaginje, pogoj vedi in umetnosti, potem igra pač želodec velikansko vlogo ne samo za posameznika, ampak tudi za vse človeštvo. Krivičen pa je, ker terjata bogatstva in siromaka za enak davek, dasi se sicer upira splošni enakosti narava sama, ki rodi enega za umetnika, drugega za učenjaka, zopet drugega za vojaka.“

„Vojaška dolžnost je splošna.“

„Dolžnost pač, služba pa vendar ne. Človek mora biti sposoben.“

„Če ne za kaj drugega, za kmeta bi bil sposoben vsak.“

„To se samo tako zdi. Rokodelec se izučil v par letih in bi se morebiti še hitreje, če bi se ne rabil kot vajenec tudi še za pestovanje otrok, snajenje sob in postrežbo pomočnikom; kmet se uči vse življenje in ni izučen nikoli. Poznati mora zemljo, ki jo obdeluje, paziti na vreme, ki mu določa delo, skrbeti za delavce, za živino, delati kot hlapec in kot gospodar, z dušo in s telesom, premišljevali, kako bi obrnil vse prav, kaj kupil, kaj prodal, kaj opustil, kaj preuredil, poslušati mora druge, soditi sam, pisati račune in brati knjige. O kmetijstvu so se pisale že v starodavnih časih debele in poučne knjige.“

„Pri nas doma“, je dejal Janez, rdeč od ponosa in samozavesti, „jih imamo celo skladanico od Družbe sv. Mohorja, o poljedelstvu, živinoreji, sadjarstvu, čebelarstvu in kaj vem, kaj še. O kovaštvu še ni izšla nobena.“

„Seveda“, je dejal Brnot, „ker si ne upa nihče pisati o kovaštvu, kdor ne umeje obrta. O poljedelstvu se piše vse vprek, in če bi se bili vi kmetje poprijeli vsega, kar se vam je svetovalo, bi bili že zdavnaj vsi na tleh.“

„No, vidite“, je dejal Janez, „kako premeten mora biti kmet, da zna presoditi, kaj da je zanj in kaj ne.“

„Trudi se pa kmet zato,“ je dejal Artur, „ker ga izpodbuja zasebna last, ki si jo lahko pomnoži in zmanjša. Skupna last bi bila skupna tlaka, konec pridnosti in napredka. Za skupnost plačujemo davke; a kako jih plačujemo? Neradi, s silo, tako da utrgamo in prevajamo dajatve, da utajimo in prikrijemo dohodke. In kako se gospodari potem s temi skupnimi davki! Kako se kopiči dolg na dolg tudi v rednih, mirnih časih! Naravno. Komu se zdi škoda skupnega imetka? Vsak izkuša nagrabiti skupne stelje in skupnega sena, kolikor more. Slabotniki siromaki dobe seveda najmanj. Država naj bi le bolj strahovala goljufe in sleparje; zasebno last poštenih ljudi pa naj bi pustila pri miru; zakaj pošteno tekmovanje je za napredek potrebno; z goljufijo in sleparstvom pa ne more tekmovati nobena pridnost in nobena varčnost. Brez posebnega plačila se noče nihče posebno truditi; za skupni trud pa ni posebnega plačila. A vsaka zasebna last postane vendar tudi v nekakšni meri skupna last. Čast, slava, ugled kakšnega človeka je njegova zasebna last in vendar se ponša z njo tudi ves narod; da, celo prepirajo se kraji in dežele in narodi, čigav da je bil ta ali oni slavni umetnik, učenjak, vojskovodja. Židje se bahajo s svojimi Rothschildi, Američani s svojimi milijarderji in vsak kmet s svojim bogatim stricem ali svakom; nihče pa ne omenja rad sorodnikov beračev, ki so se odrekli vse zasebne lastnine. Ime slavnega rojaka je kapital, ki donaša stoterne obresti, ker izpodbuja rojake, da ga posnemajo. Takisto izpodbuja denarni kapital delavca k delu, ustanavlja občekoristne zavode, podpira vedo in umetnost. Če bi bilo pri nas zadosti kapitala, ne bi živeli pleskarji bolje od slikarjev.“

Janez je gledal navdušen mladega gospoda in se čudil, odkod ve toliko. Zdelo se mu je, da bi on sam ne bil mogel bolje izdelati Brnota; prav njegove misli je bil povedal Artur, da je zastajala onemu bahaču sapa. Brnot pa se je muzal zaničljivo in kimal oblastno in sunil s komolcem zdaj enega, zdaj drugega delavca, češ če bi hotel jaz govoriti. Na prvem razpotju se je iznebil sitnežev in krenil s svojo družbo v stran. Na samem je pobil potem imenito in korenito vse razloge kapitalista Arturja.

Ko so se vračali naši prijatelji v vas, so došli delavca, ki je iskal po cesti ravnotežja, pel samozadovoljen in rentalil poluglasno črez krivični kapital, hudo ženo in nesramne buržo.

„Oh, kako ga bo vesela žena doma!“ se je nasmel Artur spremljevalcema.

„Hup,“ se je kolcnilo možu, ki je bil pobral kakor v polusnu Arturjeve besede, „kaj žena! Kdo je gospodar? Ali je baba gospodar? Hup. Zopet en buržo,“ je govoril sam s seboj, „nesramni buržo,

vina sit, hup, in kruha pijan. Buržo, buržo, hup, da boš vedel!“

Veseli so se ločili mladeniči. Podobne misli so navdajale Arturja in Janeza, ki sta oba premišljevala, kako bosta z razumno pridnostjo in previdno varčnostjo povzdignila svoj dom in koristila sebi in drugim.

Doma pa je obdelovala skrbna mati svojega gospoda soproga in mu opisovala grozno nevarnost, ki preti zaradi Arturjeve nepremišljenosti rodbinski časti in sreči; ona da je vsa obupana, oče pa sedi in gleda in posluša in ne gane niti z mazincem, da bi preprečil nesrečo in sramoto.

Klepš, ki je imel glavo polno drugih, važnejših misli, je miril razburjeno soprogo, da so to domnevanja, marnji, v najhujšem slučaju mlade neumnosti; ravnatelj da je prav zadovoljen z Arturjem, ki je postal priden in vesten.

„Znamenje, da ima nespametne misli,“ mu je segla v besedo gospa. „Mladenč na Arturjevi socialni stopnji, v Arturjevih gmotnih razmerah postane sumen, kakorhitro postane resen. Še tega se mi manjka, da bi gledala jaz delavko v svoji rodbini. In ti, oče in soprogo, se ne brigaš nič, ko bi se morali celo zakoni in sodišča zavzemati za poštene hiše in kaznovati sleparstva malovrednih žensk, ki love neprevidne mladeniče!“

„Torej nekaka komisija za nravnost,“ je pripomnil poluglasno Klepš in pogledal postrani nejevoljno soprogo.

„Za nravnost preprostega ljudstva,“ je dejala ona ostro in zahtevala, da mora soprogo takoj do ravnatelja Adamiča; ta pa mora ukreniti, kar je potrebno, da se reši njen ubogi sin.

„O priliki, o priliki,“ je tolažil Klepš.

„O priliki!“ je dejala ona pikro, se obrnila in šla brez pozdrava. Takšen mož, ki se ne briga za ženo, ne za otroke! Ali ne bi bila nespametna vsaka soproga, ki bi se brigala zanj!

Razmišljanje tujih napak je zelo navadna in precej uspešna tolažba lastne vesti. Tudi gospo Klepševo je nekako mirila zavest, da je prava mučenica nesrečnega zakona.

„In ljudje me imajo za srečno!“ je vzdihnila in polile so jo solze. „O priliki, o priliki,“ se je smejala bridko in ihtela krčevito. „O priliki, kadar bo prepozno.“

Srdito se je oblačila in klicala svakinjo, da naj se pripravi, da pojmeta obe k ravnatelju Adamiču.

„Čemu?“ je klicala svakinja iz druge sobe.

„Čemu, čemu!“ se je smejala in jokala razjarjena žena. „Še ti poprašuj, čemu!“

Kmalu sta hiteli obe proti tvornici. Teta je napenjala usta, ker se ji je zdelo, da ravna svakinja

z njo brezobzirno; ta pa si je pritiskala, huda, da nima nikogar, ki bi sočustvoval z njo, robec zdaj na rdeče obrobljene oči, zdaj na drhteče ustnice.

Ravnatelj Adamiča je grabila nejevolja, ko sta mu razkladali nesrečni ženski svoje težave in ga prosili v stiski pomoči.

„Neprijetna reč,“ je dejal. „Malo prej se mi je bila izrazila od merodajne strani želja, da naj pospešujem po svoji moči zakonske zveze, zdaj pa, da jih preprečujem.“

„Premislite, gospod ravnatelj! Moj Artur!“

„Naš Artur!“ je zajavkala teta.

Ravnatelj je navajal zglede, kako da je ta in oni uradnik vzel preprosto delavko in našel srečo v zakonu.

„Oh, navaden uradnik pač,“ je dejala mati in si obrisala oči, „toda mladenič naše socialne stopnje! To je kruta šala, gospod ravnatelj.“

Ravnatelj je omenjal, zakaj da ne prepovedo sinu doma občevanja s takšno nevarno žensko.

„Oh, saj smo mu, gospod ravnatelj, saj smo mu,“ je pomagala teta, „toda zaman. Več bi pomagalo, če bi Vi to prepovedali dekletu.“

Ravnatelj je menil, da se to lahko stori, ako hodi ona za njim in ona na njegov dom; če pa hodi on za njo in on na njen dom, bi se moralo prepovedati vendar njemu.

„Ali bi ne mogli Vi, gospod ravnatelj, spraviti teh ljudi sploh iz tega kraja?“ je prosila mati in dostavila, ker jo je gledal ravnatelj nekako čudno

in kakor presenečen: „Saj ne brez odškodnine, ne brez odškodnine. Mi smo pripravljeni preprečiti tudi z žrtvami nesrečo. Navadnim ljudem in delavcem je pa vendar vseeno, ali žive v tem ali v kakem drugem kraju. Nam je do tega, da se odstrani priložnost. Saj poznate mlade ljudi, gospod ravnatelj, in veste, kaj je priložnost.“

„Kdor se hoče ogibati priložnosti,“ je modroval ravnatelj, „se jih ogne lahko povsod; kdor jih pa išče, jih najde povsod. Žensk ne moremo mi zapirati zategadelj, da ne bi hodili moški za njimi. Sploh pa mislim, da pretiravate, milostiva, nevarnost. Gospod Artur je pameten mož. Zdaj vre in kipi mlada kri in poganja demokratsko cvetje, same polne, pisane cvetlice s pisanim vencem, a brez semena. Cvet odpade in sadu ne bo nič. Vroči radikanci okamene navadno v debele stebre konservatizma. Zatorej nič bati, milostiva gospa! Nad gospodom Arturjem bo doživela še veliko radosti njegova mama in veliko časti njegov papa, ki se mu jaz toplo priporočam.“

Gospa je vstala in zatrjevala ravnatelju, da stavi vse svoje upanje le vanj in da pošlje kmalu gospoda pl. Rumpla vprašat, koliko da je že dosegla gospoda ravnatelja spretnost v tej grozni rodbinski žalostigri.

Na cesti sta godrnjali obe gospe o nepostrežljivih moških, v pisarni sami pa ravnatelj o sitnih ženskah.

(Dalje.)

Ob reki deroči . . .

Zložil G. Koritnik.

Ob reki deroči, se zdi mi, stojim —
krog mene pode se vetrovi,
pogreza se zemlja in jaz se bojim:
požro me besneči valovi . . .

Na trhli obali ujet, prikovan
nem plačem za mladimi leti:
vetrovi, vetrovi, odtrgajte me,
jaz hočem živeti, živeti!

Oh, strašna je smrt sred zelenih valov —
brez sleda izginiti vanje,
nihče ne prinese na grob mi cvetov,
ne zmeni za večne se sanje . . .

Vetrovi, vetrovi, odtrgajte me,
v krasnejšo me smrt ponesite:
cipreso zeleno na srčno mi stran,
nad čelo mi lovor vsadite!

Ponatis prepovedan

S TRETJE SLOVENSKE UMETNIŠKE RAZSTAVE

FOT. FR. VESEL

Delo in denar.

Povest. Spisal dr. Fr. Detela.

(Dalje.)

VII.

Jesen se je poslavljalja. Mrzla megla je pokrivala dannadan dolino in se oprijemala z opolzlimi prsti drevja in grmovja. Če je izginila ponoči megla, je belila drugega dne slana travnike in strnišča, davila cvetlice po vrtih in trgala po gozdu pisano listje s trudnega drevja. Izza gora so se valili počasi, tiho sivi oblaki, se spuščali niže in niže, se mešali s temnim dimom, ki je puhtel iz tvornice, gnali težke saje k tlom in prevlekli ves dol s tenko vlago, ki je silila skozi veže in okna in line v sobe in spalnice. Pohlevno pršenje je prehajalo v hladen dež, med dežjem so začele padati vodene snežinke in za njimi se je vsul kosmat sneg. Na tleh ga je sproti dušila in topila vlaga in moča; a padal je trdovraten naprej, se ustavljal in kopičil plast za plastjo, dokler ni zlomil upora in si osvojil vsega ozemlja. Potem je počival samozavesten, zmagoslaven. Za njim se je prihulila brezsrdna zima, ki zahteva od bogatina in siromaka brez ozira in razlike boljše hrane, toplejše obleke, gorke sobe. Zdravstvena pravila celo predpisujejo natanko, kakšna da bodi hrana pozimi, kako se moramo oblačiti, kolikrat prezračiti sobe, ki morajo imeti vedno 14° R toplote. Če pa zamaši in zabije siromak okna vlažnega stanovanja, katero ogreva večkrat samo dihanje zdravih in bolnih ljudi, začno seveda mreti otroci, hirati starci, bolehati odrasli. Statistika izkazuje to vse natančno mesec za mesecem — človek ne bi mislil, koliko dajo pisarjenja takšni ljudje — in navaja tudi vzroke, namreč premalo izobrazbe, premalo skrbi za zdravje. Zakaj

se gneteje cele družine po tesnih, vlažnih prostorih, ko bi morale imeti vendar obednice in spalnice ločene in sobe suhe, prostorne, najmanj 15 kubičnih metrov za vsako osebo, in zračiti, zračiti in 14° R toplote! A tako se godi, če se prezirajo nauki vede.

Seveda, kakor pride vsako leto zima, tako se podraži z vsako zimo kuriivo. Cena ostane potem čez poletje ista in poskoči šele z novo zimo zopet. Če pa poskoči cena kuriva, zakaj ne bi tudi cene drugih potrebščin? Ali naj ima samo ena vrsta prodajalcev dobiček? In če so cene doma sploh prenizke — in kateremu prodajalcu se ne zde prenizke! — ali se ne dajo lepo urediti tarifi po železnica, preskrbeti olajšave za izvoz, premije, darila izvoznikom? Ta bi bila lepa, da se ne bi dala dandanes napraviti umetna draginja. Kar je izgube zaradi nizkih tarifov in kar potroši država na darilih za izvoznike, to pristradajo hitro zopet siromaki, vsak nekoliko, a število izda. Zakaj ne bi plačevali domačini domačih pridelkov dražje nego inozemci? Tudi to je nekako domoljubje, dasi se dobe brezdomovinski čudaki, ki menijo, da jih ne boli nič manj, naj jih dere domačin ali tujec. No, to so znane manipulacije, ki se zde višek državniške modrosti tistim, ki jih zagovarjajo, in tistim, katerim koristijo. V svetli plašč krščanstva pa bi se ne smele zavijati, ker bi ga utegnile umazati.

Siromaka napade zima kakor besna zver. Podi ga po cesti pred seboj, grize ga skozi rokave v roke, skozi raztrgane podplate v otrple noge in ostre kremplje mu zasaja za nohte. V hišo mu vhaaja, naj še tako zabija okna in zapira duri, skozi špranje in

razpoke in nič več se ne da odgnati. Kamor dahne, izpremeni zrak v strupeno vlago, kamor seže, naredi ledeno skorjo, kamor leže, pije gorko kri iz drhtečega telesa. A moža delavca že še ogreje delo in po delu krčma; huje se godi ženi in otrokom, zlasti če moderno gospodarstvo izvaža in draži mleko, vino pa uvaža.

Na Fužinah so držale matere majhne otroke po cele dneve v posteljah, da niso preveč zmrzovali; večji pa so iskali po potih in gozdih bornega kuriva, polomljenega drevja, trhljih vej ali kosov premoga, ki so odpadali pri prevažanju z naloženih vozov. Marsikak paglavec pa je tudi oglaril in prezebal okrog tvornice, navidez malomaren, in pazil, kdaj da ne bo nikogar blizu velikega kupa premoga na dvorišču. Takrat je smuknil skoz vrata, zgrabil par kosov, se ozrl plah okrog sebe in izginil. A take prilike so bile redke in prezgodaj so se zapirala zvečer velika vrata.

Toda kjer je delo, tam je kruh in dela je dajala tvornica dosti. Klepš je premišljeval in računil, ali bi bolj kazalo z znižanjem cen uničiti konkurenčna podjetja ali pa se zvezati s temi podjetji, da bi se vzdržale skupno dogovorjene cene. Ravnatelju in župniku pa se je bilo posrečilo spraviti nekaj delavskih parov v zakonsko zvezo in lepo je bilo gledati, kako radostne so peljale neveste svoje izvoljence pred oltar, kako izpokorjeno ali trmasto so gledali ti predse, kako radovedni so se veselili otroci poroke svojih staršev in pojedine po poroki. To jim je dal pripraviti sam gospod Klepš, ki je tudi napil na pojedini poročencem in slavil častljivost zakonskega stanu tako genljivo, da so si neveste brisale oči in nekatere celo ihtele na glas in mu poljubovale roko, prepričane, da je gospod Klepš njih najblajši prijatelj. Saj je bil okrasil nje s poštenim imenom in dal njih možem ponos, da se ne bodo sramovali več ne svojih žen, ne svojih otrok, in otroci ne bodo slišali več priimkov, za starše sramotnih, žaljivih zanje.

Kovač Brnot pa se ni veselil z veselimi. Govoril je o neznajnosti in strahopetnosti takojmenovanih mož, o nenravnosti zakonskih zvez, ki družijo posili tudi to, kar se družiti noče, o poddedovani krivičnosti. „Toda naj misli o teh rečeh vsak, kar hoče in kakor se mu zdi,“ je dejal, „jaz ne vsiljujem nikomur svojih nazorov, ampak kaj se ima ravnateljstvo mešati v rodbinske razmere delavcev! Ali so nas že dejali pod varstvo? Nas, ki smo danes mnogo potrebnejši tvornici nego tvornica nam! O, kapital umeje porabiti ugodne prilike, mi pa ne umejemo, dasi se borimo mi za življenje, kapital za dobiček. Kdor je mož, je dolžan braniti vsaj svojo pravico, ne pa javkati v hlapčevski ponižnosti,

kako ga zatirajo. Kdor se noče braniti, naj si sam pripiše, če se mu godi krivica. A mi vsi moramo delati na to, da pride pravica na svet, in sicer na ta svet, na to zemljo, ki naj živi vse svoje otroke, ne samo nekaterih izvoljencev. Vsa zemlja naj bi postala ena sama država, vse človeštvo ena družina. Z vojnami bodo izginili vojaki, s krivicami biriči in le po zgodovinskih knjigah bodo brali naši otroci ali vnuki s strahom in grozo, kako se je prelivala človeška kri zaradi dobičkov zasebnega kapitala. Kakor obsojamo mi dandanes suženjstvo starega in srednjega veka, tako bodo milovali poznejši rodovi delavstvo naših časov. Dandanes pa se zdi bedno stanje delavcev kapitalu ravnotako naravno in opravičeno in potrebno, kakor so opravičevali in zagovarjali celo prosvetljeni možje starega veka suženjstvo. Tudi velika krivica se zazdi polagoma onim, katerim koristi, pravična, sveta, uprav božja naredba, tako da bi se moral pobiti vsak, kdor jo hoče odpraviti, kdor odpira siromakom oči in snema verige. Zatorej moramo mi vedno poudarjati svoje pravice, da nam ne zastarajo, in se ustaviti vsaki krivici, da si je ne priposestevujejo nasprotniki. Le premislite, kako krivični so ti postali! V prejšnjih časih se siromak ni smel ženiti brez dovoljenja svojega gospoda, dandanes se bo moral na njegovo povelje. O, gospod pozna svoje sužnje. Mi pa tudi poznamo te hlapčevske duše, ki prosijo palice in biča, ker ne preneso prostosti! Zakaj pa nad mene ni prišel ravnatelj s takšno poniževalno, sramotno zahtevo? Ker ve, da bi bil odletel kakor kosa od kamena.“

Popolnoma varnega pa se vendar ni čutil Brnot v svojem nravnem prepričanju, zlasti ker je vedel, da Lojza, s katero je živel, komaj čaka, da bi ravnateljstvo poseglo tudi v njuno razmerje. Odločil je, da odbije napad na zasebno svobodo takoj z napadom na zasebno lastnino, in hujskal naprej, češ da je treba zgrabiti sovražnika takrat, kadar je oslabiljen, in tam, kjer je najobčutljivejši, in nič prizanašati; saj ne prizanaša nasprotnik nikomur in pomendra brez usmiljenja, kar mu pride pod noge.

Besede so padale na rodovitna tla. V srcih mlajših delavcev, katerim še niso bile oplašile poguma žalostne izkušnje in bridka preudarnost, so se že vnmale sebične strasti. Rasla je upornost, čule so se grožnje in množile so se poškodbe po tvornici. Mirni delavci so bili poparjeni. Skupna korist jim je vezala roke in jezike in vsak se je bal očitka sebičnosti. Tako je bil ustrašoval Brnot skoraj vse delavstvo in čakal v jasni zloradosti povoda.

Janez, ki je videl in slišal, kaj da se godi po tvornici, kaj da govore delavci, je zabavljajl črez silovitost nekaterih in boječnost vseh drugih tova-

rišev in se jezil na Brnota posebe. Zasebno sovraštvo se namreč jako rado skriva za nasprotje v načelih. Brnotovo ščuvanje se je mu zdelo neznosno, in če bi se on ne bil sramoval ovaduštva, bi bil šel sam k ravnatelju in zatožil sovražnega moža, ki bo oškodoval tvornico in delavce. A kdo bi ovajal! Bolje bi bilo pridobiti pristašev svojim nazorom in se potem upreti nasilstvu s silo. Kdor ima pravico za seboj, temu se ni nič bati. Njega, Janeza, naj bi ustavil kdo na javni cesti! On bi zastavil življenje za svojo pravico; a umeknil bi se ne.

„Kaj pa, če bi ti pridrlo naproti par splašenih konj,“ je vprašal Jemec, „ali pa stekel pes?“

Janez je molčal in miloval strahopetno družbo.

Zamišljen je šel nekega večera po vasi in zrl zaničljivo na tovariše, ki so ga srečavali. „Siromaki, ki se tresejo noč in dan, zdaj pred ravnateljem, zdaj pred Brnotom,“ si je mislil in izvlekel iz žepa jabolko. Stopal je oblastno, da je škripal sneg pod izživajočimi koraki. Prijetno mu je hladila gorko lice mrzla sapa. „Naj se me le loti kdo teh Brnotovih podreptnikov!“ si je dejal in vrgel obrezek jabolka v blatni sneg. Takoj je priskočilo majhno, revno oblečeno dekletce, pobralo obrezek in ga hlastno neslo v usta. Janezu se je storilo inako. Vzel je iz žepa drugo jabolko in je ponudil otroku.

„Tukaj imaš, punčka. Vrzi obrezek proč! Kako pa ti je ime?“

„Lojzika,“ je dejala ona in stiskala z mrzlima rokama rdeče jabolko in je ogledovala z žarečimi očmi.

„Tako? Lojzika?“ je ponavljal Janez in premišljeval, ali naj bi vprašal še naprej. Z novo silo ga je napadla huda slutnja, ki jo je bil s težkim trudom komaj odgnal, in strah in radovednost sta ga prevzela.

„Čigava pa si?“ je vprašal tiho in oprezno in se ozrl okrog sebe.

„Lojzina Lojzika,“ je odgovorila deklica, „moja mama je Lojza.“

„Kdo pa je tvoj oče?“ je dejal Janez in prebledel. Lojzika pa ga je gledala molče z milimi, boječimi očmi, ki so razodevale toliko dušne in telesne reve in zbudile Janezu tak spomin, da ga je stresel mrz po vsem telesu. Nekaj časa sta se gledala iz oči v oči; naenkrat pa se je deklica zasmejala, se obrnila in zbežala v siromašno hišico ob cesti. Nem je zrl Janez za njo in stal neodločen sredi kolovoza. Vdreti je hotel v hišo in se znositi nad sovragom, ki je osramotil sestro in njega in vso rodbino. Gnev in sovraštvo, sram in usmiljenje je plalo vse križem v njegovih prsih. Ljubeznivo, dobrosrčno sestro, tako veselo in živahno, naj bi našel tukaj v sramoti! Kar vrtelo se mu je v glavi, ko

mu je kazal brezsrčni spomin ljubo podobo izza mladih let, pogaženo zdaj v blato. Oh, nesreča in sramota in prokletstvo zapeljivcu! Bled je bil od jeze, ker mu je silila vsa kri k srcu in v sivem plamenu so se mu svetile oči. Obrnil se je proti hiši in zgrabil za kljuko. A vrata so bila zaklenjena, hišica kakor izmrla. Janez je stal in trkal. Ubogo njegovo srce pa je napelo zadnje, obupne sile in zbudilo slaboten dvom o težkih slutnjah. Saj je vendar več Lojzik in več Lojz na svetu in glas je glasu podoben, oči očem. Ali je verjetno, da bi se bila njegova brhka, ponosna, pobožna sestra zagledala v kakšnega Brnota?

Počasi se je obrnil Janez proti domu, žalosten, ker se je zaman trudil verjeti, kar je želel in po čemer je koprnel. Pogumni ponos mu je bil prešel. Pobit in slabovoljen se je začel ogibati družbe in v delu je iskal pozabe in pomirjenja. Neka temna sila pa ga je gnala, kakor hudodelca slaba vest na kraj zločina, večer za večerom kakor proti volji proti tistemu kraju, kjer je bil govoril z Lojziko. V hišo si ni upal stopiti. Lojziki pa je dal vselej kruha ali sadja, kadar jo je srečal. In to se je zgodilo često, ker mu je hodila Lojzika damadan naproti ali pa ga je čakala za kakšnim ogrom, stopila zaupljivo predenj in vprašala tiho, če je kaj prinesel. Janez je izpraznil hitro žep, se obrnil in šel. Razgovarjati se ni hotel z Lojziko več.

Ravnatelja Adamiča pa so jezila pogostna popraševanja gospoda pl. Rumpla, kaj da je že ukrenil v Klepševi družinski žaloigri: Na tihem je bil upal, da bo zaspala ta stvar. A gospa in teta sta bedeli in čuli nad častjo ugledne rodbine. Nekaj je moral storiti ravnatelj. Izvedel je bil, da spremlja Dragico, ki je veljala za Arturjevo izvoljenko, tudi naš Janez iz tvornice in v tvornico in da celo stanuje pri Jemčevih, in zasvetil se mu je osnutek posebnega načrta.

Ko je ostavljal Janez nekega večera tvornico, ga je poklical ravnatelj k sebi. Kmalu za njim je vstopila v pisarno Dragica, nekoliko preplašena, a takoj osrčena, ko je zagledala Janeza.

Ravnatelj jima je začel razkladati, kolikega pomena da je za mlade ljudi нравno življenje, in na posled jima je priporočil, da naj se vzameta v zakon. Janez in Draga sta se spogledala, zardela in se nasmejala.

„O tem nisva še izpregovorila midva med seboj nobene besede,“ se je muzala Draga.

„Ravno to ni prav,“ je pripovedoval ravnatelj resno. „Znanja brez poštenih namenov niso nič vredna.“ Dragica je strmelala začudena. Ko pa je spoznala pomen besedi in razumela sumničenje, jo je oblila temna rdečica. Oči so se ji zablistale in jezik se je razvezal v razjarjeni zgovornosti, ki je za-

vračala očitane in sumničenje. Glas se je višal bolj in bolj in prešel v krčevito ihtenje. Draga si je zakrila z obema rokama oči in zbežala iz pisarne.

Janez, ki si je mislil, da so kakšna obrekovanja vmes, je ostal miren. Slovesno govorjenje ravnateljevo ga je celo zabavalo, ker je bilo brez povoda in brez pomena, še bolj pa ogorčenost mladega dekleta. V zadregi pa je bil ravnatelj, ker se mu je dozdevalo, da se je bil nekoliko zaletel. Kot nekakšno opravičevanje je začel splošno obsojati še enkrat nespametne zveze, ki so največ vzrok delavski stiski in bedi.

„Čemu pa zahaja vendar k vam, k Jemčevim mladi gospod Klepš?“ je vprašal naravnost. „Ali ne tudi za tem dekletom?“

Janez se je zasmejal in menil, da je to pač pomota, kolikor on ve. Če pa komu ni prav, da je gospodu Arturju všeč Kosova Meta, ta naj se obrne naravnost do gospoda Arturja, ki ga ne vabijo Jemčevi nič, a ga tudi ne morejo zapoditi.

„Kosova Meta, Kosova Meta,“ je prijel ravnatelj Janeza za besedo, „kdo pa je to?“

Janezu se je zdelo, da se je nekoliko zagovoril. Toda kaj bi tajil resnico, ki ne more nič škodovati Meti.

„Babje sitnosti!“ je godrnjal ravnatelj, ko je bil odslovil Janeza in mu naročil, da naj pomiri in potolaži Drago. „Treba bo poklicati še Kosovo Meto. Preklicana reč! Klepševka naj bi zapirala svojega fantiča, pa bi bil mir.“

Ko pa je šel Janez iz pisarne, je prihitela mimo njega delavka, ki je imela ruto potegnjeno globoko na oči, kakor da bi se skrivala. Za trenotje jo je videl Janez v obraz in ostrmel. Zdelo se mu je, da je sestra. Stopil je za njo; a že je bila v ravnateljevi pisarni.

Res je bila Lojza. Sprla se je bila zopet doma z Brnotom, ker ni razumela ali ni hotela razumeti njegovih razlogov proti zakonskim zvezam. In vendar so bili ti razlogi tako tehtni, da so se zdeli tovarišem polfantom, polmožem neovržni. Toda ženskam naj kdo kaj dopove! Take zveze, je dokazoval Brnot, so vendar nenravne, ker vklepajo v sužne verige najsvetejša človeška čustva in žrtvujejo brezvestno pohoti prostost.

„To se pravi podomače,“ mu je bila segla v besedo jezna ženska, „da bi živeli vi radi enkrat kot fantje, enkrat kot možje, žrtvovali zdaj pohoto prostosti, zdaj prostost pohoti, pridržali prijetnosti sebi, bridkosti prepuščali nam, ki bi ne bile ne žene, ne dekleta, ne gospodinje, ne dekle. To je prostost za vas, a ne za nas.“

„Vse te neumnosti vam natvezujejo farji po cerkvah in izpovednicah,“ jo je zavračal Brnot.

„Oh, po cerkvah in spovednicah! Saj veš vendar, da pridem jaz v cerkev vsake svete čase in k izpovedi se niti ne upam,“ je jokala reva neutolažno in prosila, da naj se je usmili, naj je reši sramote.

Brnot se je odpravljal iz hiše, ker se je bil naveličal tega jokanja. Opozoril je Lojzo enkrat za vselej, da naj ga pusti pri miru; on kot značajan mož da se kratko in malo ne vda zahtevam kakšnega kapitalista; on hoče biti prost, kakor je tudi ona prosta, in če ji ni všeč pri njem, naj vzame otroka in odide, kamor hoče; on si izbere lahko takoj drugo. Tedaj pa je planila izmučena ženska v obupnem srdi proti možu. Lojzika je zakričala in prijala mater za krilo, Brnot pa se je plašen umikal. Spoznal je, da je segel predaleč in da je beg edina rešitev.

Brnot je bežal, naravnost v krčmo, da se pomiri in preudari položaj. Našel je par sočustvujočih tovarišev, ki so tiho premišljevali in zalivali svojo žalostno usodo, trpko se spominjali, kako da tega in onega neznačajnega sodruga že drži baba doma, in utrjali drug drugega v značajnosti.

Najboljše zdravilo proti jezi, obupu, sploh vsakemu dušnemu pretresu je njega znanstveni razkroj. Kakor hitro si ga razkrojil v prvine, razkril vzroke in povode, premislil še posledice, se imaš že popolnoma v oblasti; hladni razum prime v klešče goreče čustvo, je dvigne na nakovalo in iz nevarne, nerabne gruče skuje kladivo treznega preudarka priročno orodje!

Brnot je že razkladal, popolnoma miren, kako zaostalo da je naše ženstvo, ki ne mara za napredek in ne zna ceniti svobode. Svoboda odpira ženskam vendar vrata, da bi šle lahko iz hiše proč, vsak čas in kamor bi se jim ljubilo, z vsemi otroki; ženske pa tišče kakor ovce ob nevihti v zakonsko sužnost. Žalostno!

„Na svetu ne bo bolje,“ je kimal tovariš, „dokler bodo ženske tako neumne.“

„Neumne, neumne,“ je pritrdjeval Brnot in štel na prste. „Praznoverje, predsodki, pomanjkanje prave izobrazbe in morebiti — jaz pravim, morebiti — plitvost ženskih možganov. Jaz sicer zagovarjam enakovrednost in enakopravnost ženskega spola, toda vpraša se, če bodo držali dokazi. Znanstvo in veda govori za enakovrednost; izkušnja ugovarja; stvar torej še ni dognana.“

„Trpimo pa pri vsem tem samo mi, moški,“ je pritrdil tovariš.

Sirota Lojza pa je bila prihitela medtem na Javorje, da bi prosila gospoda Klepša, da naj pomaga tudi njej, kakor je pomagal njenim tovarišicam, in prisili Brnota, da jo prizna javno za svojo ženo.

„Jaz? Siliti koga?“ se je čudil gospod Klepš. „Nikakor ne, ljuba žena. Zakon je prostovoljna zveza, srčna zveza. Jaz ne bi hotel braniti nikomur, če hoče stopiti v zakon; a siliti, Bog ne daj! Izkušajte pridobiti svojega — svojega — Brnota. Jaz Vas morem samo milovati, pomagati ne morem.“

Gospod je iskal po žepih, da bi ji dal vsaj miloščine, toda nesrečna ženska ni čakala: še ravnatelja je morala zaprositi pomoči, da si ne bi očitala pozneje, da ni poskusila, kar je mogla. Na kolena se je vrgla predenj v pisarni in prosila z vzdignjenimi rokami, da naj se je usmili. Ravnatelju je bila sitno neprijetna ta prošnja, ki je ni mogel uslišati. Tako vplivnemu in tako brezobzirnemu možu, kakršen je bil Brnot, se ni smel zameriti; korist tvornice bi bil pustil s tem v nemar. Običajna politika, ki jemlje vsak faktor v poštrev le toliko, kolikor pričakuje od njega koristi in kolikor se ga boji. Smilila pa se je zelo uboga ženska ravnatelju; zato jo je miril in tolažil z obljubami, da bo storil ob svojem času, kar bode v njegovi moči; toda prenačiti se ne sme.

„Torej Vi mi nočete pomagati!“ je ihtela Lojza. „Drugim ste pomagali, meni nočete. Oh, brez srca ste Vi kakor Brnot. Kaj mi je storiti!“

Zunaj pisarne pa je čakal brat Janez v težkem strahu, da je res videl sestro, in z mučnim sklepom, da se mora preveriti, če je videl prav. Prišla je iz pisarne, potrta, z objokanimi očmi, obraz globoko pod ruto.

„Lojza!“ je zaklical Janez zamolklo in pristopil. Ona se je zgenila, obrnila malo in hitela naprej. Janez je postopil zanjo in jo prijel za roko: „Sestra Lojza!“

„Kaj že, če sem tvoja sestra!“ je dejala ona nejevoljna. „Pusti me, da grem domov!“

„Ti živiš z Brnotom,“ je šepetal Janez skoz zobe.

„To nikomur nič mar,“ je odgovorila ona trmasta. „Jaz bom odgovarjala sama, in če se me ti sramuješ, kaj si me ustavil! Kdo pa se je brigal prej za mene! Ali si prinesla kaj denarja? sem morala slišati, kadar sem prišla domov. Kaj hočeš ti? Denarja nimam.“

„Oh, Lojza, sestra, kaj si nam storila?“ je vzdihnil Janez, da mu je zadrhtelo vse telo. Žalost mu je trgala srce, ko je gledal siroto in slišal krčevito ihtenje; a z jezika ni mogel spraviti nobene tolažilne besede. Srd mu je stiskal pesti, ko je vprašal tiho, če je on zdaj doma.

„Ni ga,“ se je prestrašila ona, ki je dobro razumela pomen bratovih besed; „in ti ga pusti pri miru. Kar sem si nakopala, to bom nosila sama.“

„Tukaj imaš dva goldinarja,“ je dejal Janez, „in v soboto ti dam zopet nekaj.“

„Ne vzamem nobenega krajcarja,“ se je branila Lojza in si brisala oči, „nobenega krajcarja. Kar pojdi, Janez, pojdi in nič se ne boj! Saj se bom zatajila, da ne bo zvedel nihče več, da sem tvoja sestra, in da te ne bo sram.“

„Oh, kako govoriš, Lojza!“ je dejal Janez in se ustavil. Ona pa ga je pustila sredi ceste in odhitela po snegu proti svojemu stanovanju.

Janez je stal in premišljeval, ali naj bi hitel za njo, da se pomeni takoj z Brnotom, ali naj bi počakal druge prilike. Kaj da bo storil, to je vedel, in vroča jeza mu ni dušila več srca, kjer je bil zrasel hladen, neomajen sklep. Ali ga izvrši danes ali jutri, to se mu je zazdelo brez pomena. Zdaj bi celo težko dobil Brnota v pest, ker bi ga najbrž posvarila sestra sama.

Zvečer je bil videti Janez zopet miren in celo dobre volje. Negotovost je bila prešla in ravno ta vznemirja človeka, ker mu veže razum in roke.

Draga pa se ni bila še pomirila. Nič se ji ni ljubilo govoriti; kar hudo je gledala in sapo pojemala.

„Ali si huda na mene zaradi te sitnosti?“ je vprašal Janez, ko sta bila sama.

„Kaj bi bila huda?“ je dejala Draga počasi in ga pogledala. „Saj si ti nedolžen kakor jaz.“

„Ampak kaj, ako bi ne bil odnehal ravnatelj in naju zapodil iz tvornice, če se ne bi hotela vdati!“

„Oh res, kaj bi bilo storiti,“ je vzdihnila ona in se obrnila proč, ko je trdil Janez, da on za svojo osebo nikakor ne zapusti tvornice. Molčala pa sta proti vsem drugim o razgovoru z ravnateljem oba kakor zgovorjena in čez par dni sta se skrivaj oba že sporazumno smejala vsemu temu obrekovanju in ogorčenju in čudni zahtevi ravnateljevi.

„Ravnatelj bi bil moral poklicati Meto, ne naju,“ je dejal zopet Janez Dragici.

„Pravzaprav pa Arturja,“ je dejala ona. „Mi jim ga vendar ne bomo gonili domov, dokler se vede spodobno in ne žali nikogar. Ampak to je tista gosposka ošabnost, ki misli, da se omadežuje, če pogleda delavca naravnost in ne postrani in odzgoraj doli. Če se ne bi smel prismoditi noben metuljček, bi še svetilk ne smeli prižigati. Pravzaprav se mi smili ta človeček. Kako občutljiv je za vsako lepo, hudo besedo, kako pogleduje Meto in kar ne ve, kako bi ji ustregel. Ona pa se drži imenitno in ponosno, kakor da bi ne bilo nič posebnega takšno klanjanje in prizadevanje, kakor da bi se razumevalo to samoobsebi. Lahko, ker ima izbranega najbrž drugega. Vsaka pa bi ne ravnala tako.“ Bistro je pogledala v oči Janezu, ki je zmignil z ramami in menil, da ni treba o tem Meti nič praviti.

Meta pa se je čutila prav nesrečno. Vse drugače so se bile zasukale razmere, nego je ona upala in želela. Približevanje Arturjevo, ki se ji je zdelo tako smešno in otročje, ji je bilo vdehnilo veselo nado, da se bo spomnil Janez svoje besede, da se mu zbudi vsaj ljubosumnost. Nič podobnega. Z njo in vso družino vred se je smejal Janez natihem gosposkemu mladeniču; v obraz pa se mu je dobrikal in celo vabil ga je v družbo. In koliko je trpela ona pri vsem tem! Zavrnila je vsak darek in vendar so jo posmehljivo izpraševale sodelavke, če ji je kupil gospod Artur to novo ruto, če je res tako dobrih rok, kakor se pripoveduje, in da naj ga le pošteno oskube. In doma nič bolje. Ko je ona razmišljena poslušala neslane besede Arturjeve in odgovarjala nakratko na nepotrebna povpraševanja, so se drugi zadovoljno spogledovali in sporazumno sta se muzala Janez in Dragica. Kolikrat je bila že ona povedala Arturju, koliko brhkejša da so po mestih gospodične, ki se varujejo mraza in vročine, ki jih ne starajo ne skrbi, ne težka dela. A nič si ni dal dopovedati mladenič, in če je bila prehuda, so mu stopile solze v mehke oči. Janez pa se je smejal in ji nagajal z gosposkim snubcem.

„Dober človeček,“ je dejal in se muzal; „le škoda —“

„Da je malo trčen; kajne?“ mu je segla v besedo Meta.

„Ej, zaraditega še ni trčen, če hodi za takšnim dekletom,“ se je smejal Jože.

„Ampak jaz bi bila trčena, jaz, če bi hodila za kom,“ je dejala Meta užaljena. „Toda ni se treba nič bati. Jaz sem vesela, da je vsaj še kak človek prijazen z menoj.“

„Ali nismo vsi prijazni?“ se je zagovarjal Jože, nekoliko poparjen.

„Saj tebi, Jože, ne rečem nič. Ampak jaz podim Arturja od sebe, Janez ga pa vabi, da se zabava z njim na moje stroške in moj račun. Smešna in prismojena se zdim samo jaz.“

Jemčevi so tolažili užaljeno deklico, češ da si lahko mislijo, kako neprijeten da ji je tak snubec; a naj se pomiri; to da so samo gosposke muhe, kakršne redi dobra hrana in dolgčas; gospodič se bode kmalu naveličal.

Meti se je zdelo, da veje tudi nekoliko zavisti iz prijazne tolažbe in da se Janez vendar malo jezi in da prikriva s smehom drugačno čustvo in da je njegova malomarnost morda vendar le nekoliko hlinjena. Kako hitro se prevzamejo takšni mladeniči, če se nimajo nikogar bati! Kadar bo dom njegov, takrat jo vzame, tako ji govori Janez kadar sta sama, in ona naj bi se vrnila domov in čakala, dokler se ne izpremene razmere. Kako pa! On pa bi

se medtem seznanil z drugo in morda se je že. — Bistro ji je pazilo sramežljivo oko na poglede, besede, kretanje neopreznega mladeniča in preprosto odkrite Dragice in videlo, zapazilo je več, nego je ovajala in izpričevala istinitost. Inako se ji je storilo, kadar je premišljevala sama svoje skrbi in težave, prevarjene nade in prazne obete. V taki žalosti ji je pač prihajalo na misel, kako obzirno, kako nežno se vede, kako prijazno in ljubeznivo govori Artur, kako žaljivo in prešerno pa nekdo drugi. Oni tako imeniten, bogat, izobražen snubi njo, preprosto deklico; Janez pa se brani in odlaša in išče izgovorov. Oh, kako odveč je ta njegova skrb! Lotevalo se je njenega srca novo čustvo samozavesti, kakršnega ni poznala doslej. Začela je više ceniti sama sebe, ko je videla, kako jo cenijo drugi; ponosneje je začela govoriti z Arturjem, ponosneje se vesti proti Janezu, ponosneje prezirati in zaničevati žaljive poglede, pikre opombe, sporazumni smeh zavistnih sodelavk. Tudi njene misli in nade so poletele više. Kaj pa je Janez? Navaden kmet. In kaj je čaka ob njegovi strani? Trud in trpljenje. — In morebiti ne učaka niti tega, ker je Janez tako neodločen, tako popustljiv proti svojemu očetu. Ta pa zadolžuje medtem s svojo zanikarnostjo lepo domačijo. In koliko sitnosti bi imela s svakinjama! Na drugi strani pa prijetno gosposko življenje. Da sama nima tako gosposke izobrazbe in olike, to je ni kar nič motilo. Saj je opazovala, kako malo ugleda ima najizobrazenejša ženska, ki nima denarja, poleg neolikane gospe, ki se ponaša s soprogom v višji službi ali z večjim premoženjem. Zdelo se ji je, da tiči razlika omike le bolj v besedah in v obleki; besedi pa se človek hitro navadi in za obleko je treba samo denarja. Kaj hočem tudi z možem, si je prigovarjala, ki bi ne maral zame! Čim rajša bi ga imela jaz, tem bolj bi trpela, tem bolj se poniževala pred njim, da bi mu ustregla. Kako prijetna pa mora biti soprogi zavest, da ji je mož vdan v zvesti ljubezni! Če si ga tudi ni izbrala sama, se ji mora vendar sčasoma zbuditi v hvaležnem srcu ljubezen. Tam je žena sužnja, tukaj ponosna gospodinja. Zdelo se ji je, da za srečno zakonsko življenje ni tolikanj potrebno, da ljubi žena moža, nego nasprotno, da hodi on za njo. Gosposka družba bi ji ne delala nobenih skrbi in preglavic. V svesti si je bila, da užene vse nasprotnike in nasprotnice, samo da ji ostane zvesto vdan soprog.

Tako sta se začela v njeni domišljiji potezati za njeno roko Artur in Janez; a popolnoma se še ni odločila za nikogar. Če je zmagoval Artur, je priskočila sama na pomoč Janezu, ki ga je imela vendar še rajša; a prevzeti se ni smel. Ta namišljena borba jo je nekako zabavala, dokler ji ni do-

kazal razum, da so to same sanje, da naj ne leta visoko, da ne pade nizko, in da so menda le resnico govorili Jemčevi, da zahaja Artur k njim le iz dolgega časa. Popolnoma pa si tega vendar ni mogla verjeti. Navajala si je razlog za razlogom, zakaj da je Arturjeva ljubezen resna in trdna in odločna tako, da bo premagala vse ovire. Saj se ni bal mladenič nobenega opravljanja in zasmehovanja; saj ga niso omajali ne staršev, ne sestre, ne prijatelj ugovori; saj je postal tudi sam ves resen in pameten. Spominjala se je njegovih prvih besed, kako so bile prešerne in samopašne, ker je najbrž mislil, da ona komaj čaka sladkih obljub in praznega govorčenja. A kako hitro in uspešno ga je ukrotila, da jo je prosil odpuščenja! Seveda mu je odpustila v srcu, dasi je kazala po zunanem nekaj časa razžaljen ponos. In kako ljubezniv in postrežen, kako smešno boječ je postal! O, gosposki ljudje so tudi dobri, če jih ne pokvarijo priliznjenci. Čisto prav bi se zgodilo prevzetnemu Janezu, če bi izgubil takšno nevesto.

S takimi mislimi si je mirila Meta srce, ki je vendar vedno ugovarjalo zdaj tukaj, zdaj tam, da ga je bilo treba vedno iznova glušiti in mamiti z razlogi, ki so držali tako malo časa. Ponosna je pač postala, ponosna, a srečna ne.

In sitnosti ni bilo konca. Namestu Arturja je poklical ravnatelj, ki je hotel ustreči vsaj navidez visokim željam Klepševe gospe, zopet njo k sebi kakor prej Janeza in Drago.

Nekoliko zbegana je zardela Meta, ko ji je razložil ravnatelj povod, zakaj da jo je poklical. Potem pa so se ji zasvetile v nejevolji oči, ko je začela očitati, zakaj da takih opominov in svaril ne dajejo gospodu Arturju, ki ga imajo bliže pri rokah; ona ga ni nikdar vabila; naj pusti tudi on njo pri miru in hodi svoja pota; tako bo ustrezno na vse strani; njej da ni treba iskati ženinov, ker ima že besedo z drugim.

„Tako, tako?“ je poprijel takoj ravnatelj in vprašal, zakaj da ne vzame onega, s katerim ima besedo.

Meta je zardela zopet in se zasmejala v zadregi, ker se ji je zdelo to vprašanje smešno in od-

več. Ravnatelj pa jo je osrčeval dobrodušno, da naj mu zaupa brez skrbi, kar jo teži; saj ve dobro, da so same čenče, kar se govori o Arturju; njej pa bode on pomagal rad, kjer bo mogel. In Meta mu je res razložila svoje težave, kako da je bil že obljubil Janezov oče, da prepiše posestvo na sina, ki bi potem njo vzel v zakon.

„Kdo pa je ta Janezov oče?“ se je smejal ravnatelj.

„To je kmet Kocjan v Medgorju, štiri do pet ur hoda odtod, zaspan gospodar, ki govori danes tako, jutri tako.“

„Torej Kocjan v Medgorju,“ je ponavljal ravnatelj in si zapisal ime v zapisnico. Potem je odslovil Meto s prijazno prošnjo, da naj nikar ne zameri nadležnosti in da ni treba govoriti naprej o teh sitnostih.

Meta je šla pomirjena domov. Zdelo se ji je, da je ravnala prav, in budila se ji je nada, da poskrbi morda ravnatelj sam ali pa gospoda v Javorju, da izpolni Kocjan svojo obljubo; in to bi ji naklonil proti svoji volji takorekoč ubogi Artur. Pri teh mislih so ji zažarela lica, ker jo je spekla vest, da morda ni zadosti iskreno govorila s tem ubogim Arturjem, da je morda iz golega samoljubja hlinila neusmiljeno prijaznost. Zdaj ji je bilo žal in začela se je opravičevati sama pred seboj, da ni ona iskala znanja, da se ga le odkrižati ni mogla in da je mnogo bolj kriv Janez, ki je vabil nepremišljenega fanta v njeno družbo.

A potreba opravičevanja raste iz zavesti krivde in tudi nove nade niso osrečile Mete. Ko jo je vprašal Janez nagajivo vpričo Dragice, kaj da ji je povedal gospod ravnatelj, je odgovorila nejevoljna: „To, kar sem vedela sama, da me imajo tisti radi, ki jaz ne maram zanje, drugi pa nič.“

Videlo pa se je, kakor da bi se hotel potegniti za njeno srečo, ali kar se je njej tako zdelo, res gospod ravnatelj sam, ki je imel že nekaj sklenjenih zakonov na svojem rovašu. Poklical je namreč takoj drugi dan gospoda pl. Rumpla, zaupnega moža vse Klepševe rodbine, na skrivno in važno posvetovanje.

(Dalje.)

SLIKE IZ BOSNE: VRH OTIŠ

Delo in denar.

Povest. Spisal dr. Fr. Detela.

(Dalje.)

VIII.

aj bi bila počela gospoda v Javorju brez gospoda pl. Rumpla! Komu bi zaupaval mladi Artur svoje srčne stiske, svoje nade in pomisleke! Kdo bi bil tako prijateljski svetoval najprej njemu, kako da bi se dali izpeljati načrti zaupljive ljubezni, kdo potem materi in teti, kako da bi se dali najuspešneje in najmirneje preprečiti!

Po takšnem poslu ga je poslala gospa kot svojega zaupnika skrivaj v Medgorje h Kocjanu. Kakor je bil namreč gospod Klepš že sklenil nekaj srečnih zakonov, tako je hotela gospa natihem osrečiti Janeza in Meto. A popolnoma se ji ni posrečila namera. Kocjan je bil sicer zadovoljen s predlogi in ponudbami in je kimal prijazno in mežikal zaupno gospodu Rumplu, češ da se mu je vse zdelo, da ga imajo na Fužinah in v Javorju v mislih, da se mu je tudi kolcalo celo dopoldne; a vso zadevo si mora on še dobro premisliti.

Če bi bila vedela gospa Klepševa, kaj da se pravi dobro premisliti v Kocjanovem jeziku, bi bila še nezadovoljnejša s poročilom gospoda Rumpla, ki je tožil, kak dolgočasen človek da je Kocjan.

„Kakor nalašč za Javorje,“ je dejala gospa in začela zopet dolžiti zimovišče kot vir vseh teh neprilik. Rumpel je poslušal nepotrpežljiv, tolažil raztresen in malomaren in komaj čakal, da je odšel. Imel je posebne, važne razloge.

Da je Berta zanj izgubljena, o tem ni dvomil; tudi si ni več prizadeval, da bi si pridobil njeno naklonjenost. Laže bi si bil pridobil mater. Toda to je bila kočljiva in nevarna zadeva, ko je pazilo nanj toliko nezaupnih, sumljivih oči. Tudi se ni bilo prav zanesti, da bi gospod Klepš kmalu umrl. Mož je bil vedno enak, slaboten in bolehen, a ne bolan; take narave bolehajo do najvišje starosti. Slabotnost sama jih varuje nereda in objestnosti in zdravniki pazijo nanje kot na svoje stalne dohodke. In naj tudi ovdovi gospa, vrag vedi, če nima že koga izbranega, ki bo pokazal njemu vrata. Kdo jo umeje! Morda hoče le

bolj svakinjo jeziti nego njega osrečiti. Škodo pa ima pri vsem tem samo on, ker se njemu zameri, kar zagreše drugi.

Po treznem, vsestranskem premišljevanju je odločil gospod Rumpel, da mu je namenila usoda za družico v življenju teto Maro, ki je bila zadosti bogata, da niso prišla leta več v poštev, in po tem sklepu je uravnal svoje nadaljnje postopanje. Slabih dovtipov na stroške tete Mare se je ogibal, naj mu je dajala ona še toliko povodov in gospa še toliko prilik, novi izvoljenki pa je začel zaupno tožiti svoje gorje, kako da ne mara zanj gospodična Berta in kako nespametno da je bilo sploh, da je zasnubil on, v teh letih, tako mlado deklico.

„V teh letih, gospod Rumpel!“ se je nasmehnila teta. „Vi se šalite.“

„Za šale nimam jaz nobenega razloga,“ je ugovarjal Rumpel.

„Vi bi se morali bolj prizadevati za hčerko nego za mater,“ je omenila kakor mimogrede teta in ga pogledala postrani.

Rumpel, ki že zdavnaj ni poznal nobenih zadreg razen denarnih, se je izgovarjal, da je pač mislil, da si pridobi hčer, če se prikupi materi.

„Posrečilo pa se Vam je samo poslednje,“ je dejala ona.

„Meni?“ se je bridko zasmejal Rumpel. „Jaz nisem tega nič zapazil.“ In začel je tarnati, kako da si iz njega norca delata hči in mati in da mu ne kaže drugega nego, da se poslovijo.

Teta ga je tolažila, da se ne godi njej nič bolje.

„Zakaj pa si Vi, gospodična, ne postavite svojega ognjišča?“ jo je spraval Rumpel v zadrego. Tako dobra, tako blaga gospodična bi pač osrečila vsakega moža, in postala bi vsaj samostojna; tako pa je sicer v jako dobri, blagi, ljubeznivi družini, toda sama svoja gospodinja ni; tuja miza je le tuja miza.

Mara je pritrdila in potožila z vso obzirnostjo, da njena svakinja pač ni tako blaga in ljubezniva, kakršna se kaže; ona, teta, da je že mnogo pretrpela in potrpežljiva; tudi je le zaradi brata pri hiši; svakino bi pogrešala prav lahko.

Kmalu sta se strnila oba v tej misli, da je rodbinska sreča najslajša sreča na zemlji, in ker se je zdela obema ta misel načelne važnosti, je hitro zblížala obe srci; zakaj soglasje v načelih je pogoj prijateljstva.

Zdaj se je čutil gospod Rumpel še bolj kot rodbinski član Klepševe hiše; z večjo pravico se je mešal v domače zadeve; z večjo potrpežljivostjo je čakal Klepševe smrti, da bi snubil vdovo; in za skrajno silo je stala pripravljena teta Mara, ki je bila odločila sama pri sebi, da vzame gospoda Rumpla, kakor hitro izpregovori pravo besedo, in

naj se ves svet s svakinjo vred postavi na glavo. Te svoje odloke niti skrivala ni. Kljub zbadanju ljube svakinje se je pomlajala vidno, v obleki, v hoji, v smehljanju, v živahnosti, s katero je zavračala ljubeznivosti Klepševe gospe.

Tako je bilo vedno kaj življenja v Javorju; časi celo preveč. Nekega dne je prišla na teto Maro, ki je slučajno ni bilo doma, skrivnostna poštna pošiljatev. Gospe se je lotila grozna radovednost. Kaj je notri? Menda vendar ni gospod Rumpel vmes? Gospa je ogledovala, tehtala, obračala, vohala zabojček. Kakor po naključju in pomoti ga je odprla naposled. Zabojček je bil poln raznih priznanih, preizkušenih, brezdvomno in pod poroštvom učinkujočih lepotil za nemudno pridobitev idealnih dražesti; zapreti pa se ni dal več, kakor bi bilo treba. Teta je zapazila takoj, da je bil odprt, in je cepetala od jeze, se tresla in jokala in niti poslušati ni hotela opravičevanja svakinje, ki se je bila zmotila, ker je menila, da je pošiljatev njej namenjena. Pri sodišču je hotela iskati pravice teta in s težkim trudom je pomiril hudi ženski gospod Klepš.

„Dokler bo Rumpel pri hiši, ne bo miru,“ - je dejal pomenljivo strežaj Emil hišni Elzi, ko je med gospema že polegala jeza in se umikala tihemu; obzirnemu, olikanemu sovraštvu.

Kako nesrečno se je čutila gospa Klepševa, kako se je smilila sama sebi, ker ni imela v Javorju ne gledališča, ne koncertov, ne plesov, to je preprostemu človeku težko dopovedati, ker živi nekako v drugem svetu. Nasproti se gospa ni nič čudila, če je slišala, da se je kdo ustrelil iz dolgega časa; a v siromaštvu od gladu umreti, se ji je zdelo nenaravno in nespametno. Kako bi mogel tudi želeti življenja, kdor se ga je prenasitil!

Teta pa ga ni bila še sita. Zdelo se ji je, da šele seda pa mizo. „Če drugega nimamo, snega imamo,“ je dejala v ljubeznivi malopotrebnosti in vnela vso mlado družbo za napravo intimnega sankališča. Svet za gradičkom je bil kakor ustvarjen za sankanje, nekoliko strm, nekoliko napet, z ravnimi presledki. V par dneh je bilo izvršeno delo ob majhnih stroških, za katere bi se vendar dalo dobiti, kakor je menil gospod Klepš, nekoliko prispevka bodisi od dežele ali od države. Sanke so došle iz Gornjega Štajerskega in dannadan je drčala gospoda v hrupnem veselju po bregu navzdol in vlačila zopet sanke, kar je zdravju jako koristno, s sopihanjem navkreber. Kakšen smeh in vik in krik, če je kdo zavezil in se zvalil v sneg! Najvažnejše delo bi se ne bilo opravljalo s takšno resnobo in tolikim naporom. In dobre dejne posledice niso izostale. Vse bolj je šla v slast jed in pijača, vse dalje in slaje je spala gospoda.

„Živela teta Mara, živela!“ je kričala nekega popoldne Berta, rdeča od zunanjega mraza in notranje gorkote, in ploskala. „Ti nas prekašaš vse. Kakor bi bila stara dvajset let! Gospod Mosterih, pogledajte jo, kako drevi črez hrib in dol, kako smelo zmaguje najhujše ovinke! Vzemite si jo za zgled!“

„Kje pa je mama?“ je vprašala teta, ko je bila pridržala v dol.

„Domov je šla,“ je dejala Berta in vlekla sani v klanec.

„In gospod Rumpel?“

„Spremil jo je.“ Teta ni rekla nič; vrgla je smuči po snegu, si ovila ruto okrog glave, poprijela krilo in hitela domov, da sta se ji smejala Berta in Mosterih.

Tete ni kar nič silil smeh. „Sta že skupaj, sta že zopet skupaj,“ je sopla in gazila na celem sneg po bližnjici, kolikor so ji dopuščale ne več mlade noge in pomlajeno srce, ki je burno utripalo pod modrcem iz Parizā. Doma je preletela vse sobe, se sesedla onemogla na divanu in klicala, kje da je gospa, kje je gospa. Hišna je povedala, da se izprehaja z gospodom Rumpelom ob Peščati, in teta je planila pokonci. „Elza, moje galoše, moje galoše!“ je kričala na hodniku in hrumela neučakljiva po stopnicah. Jeza je bila pregnala vso utrujenost in jezo so netile grozne misli in slutnje in sumnje. „Ta ženska!“ je sopihala uboga teta po bregu proti Fužinam, „ta nesramna ženska!“ Svakinja se ji je zdela prava Putifarka, da, Putifarka. O, da bi bil gospod pl. Rumpel le količkaj podoben egiptovskemu Jožefu! V dolini, tam kjer prehaja grajska pot v veliko cesto, je zagledala teta oba, svakinjo in njega. Kako živahno sta se zabavala, kako prešerno smejala! Najbrž njej, teti. Oh! Nesramnost! Omožena ženska se predrzne tako javno hoditi s spremljevalcem.

„Teta je že za nama!“ je vzkliknila v tem trenotju gospa, ki se je bila obrnila. „Nikar se ne trudi, Mara! Saj se midva že vračava.“

Teta pa je molčala in sopihala naprej proti njima, mrkla in namrščena kakor teman oblak, poln strele in toče. Gospod Rumpel je premišljeval, ali naj bi odjadral pred nevihto, ali odvedel strelo na kako tretjo osebo. Teta ni smela dobiti besede; to je bilo jasno. K sreči je bila vsa zasopena. Rumpel se je začel klanjati in laskati in pripovedovati, kako da sta imela z gospo Klepševo v mislih, da se bo dala Arturjeva zadeva vendar gladko rešiti; vse da je tako napeljeno, da dobi lepa Meta svojega ženina; Arturja da zadržuje on, da se ne prenagli, in s tem namenom da ga hoče tudi sedaj počakati pred pisarno in ne dalje motiti ljubeznive družbe; zakaj gospodična Mara ima gotovo kaj važnega govoriti z gospo Klepševo. „Priporočam se; poljubljam roko;

naklon,“ in gospod Rumpel se je izgubil. „Čudni ženski,“ si je mislil na potu proti tvornici. „Če imata obe radi mene, zakaj bi smel jaz imeti rad samo eno! Krivična zahteva. In naj bi jo tudi izpolnoval človek, ti dve bi si ostali vendar v laseh. Ta rodbina je vsa prismojena.“

Pred pisarno je počakal Arturja. Temu je govoril možko na videz, priliznjeno v resnici, tako da se je srečnega štel Artur, da ima zvestega prijatelja, ki se sicer ne laska in ne hlina, a vendar sočustvuje z njegovo srečo in nesrečo, vzvišen nad predsodki človeške družbe. „Zvest prijatelj je najdražji zaklad na zemlji,“ je vzdihnil Artur.

Rumpel pa se je držal važno in resno in menil malomarno, da se na njega Artur pač lahko zanese, a na ženske se zanašati —. „Tvoja Meta je seveda izjema. Ne zameri in ne bodi hud! Ali sta si že dala besedo?“

„Kako, kako, prijatelj!“ je vzdihl Artur. „Kadar jo vprašam, se mi začne smejati in pravi: Kaj bodo pa doma rekli, gospod Artur? Vidiš, to je grozno, to je žalostno.“

Svakinji pa sta korakali tihi in jezni vstric proti domu, teta tem srditejša, ker je hodila svakinja prehitro; nje pa ni bolelo samo srce, ampak tudi noge. A če so molčala usta, so govorili pogledi, razjarjeni, zaničljivi, uničujoči, polni žive strele, ki je pretila zapaliti netivo, nakopičeno v obeh srcih.

Jeza je prekipela najprej teti. Oglasila se je udušeno, v strupenih besedah, od kraja postrani, potem bolj in bolj naravnost. Odmevalo je točno, najprej tiho in redko, potem glasno in gosto. Iz besed so nastajali stavki, iz stavkov govori, prekinjeni in pretrgani, ker sta si segali nasprotnici v besedo in prosili obe hkrati zama, da naj jo vsaj posluša druga. A noben pameten človek ne posluša dobrovoljno govorov izpod pazduhe in nič se ne da opravi s človekom, ki hoče le govoriti, ne pa tudi poslušati. Kmalu sta se razgrela obe in začeli vikati druga drugi, da naj ona ne kriči tako, ker ni gluha nobena, drugim pa ni treba vedeti rodbinskih zanimivosti. Obe sta si pritiskali robce iz dehtečega batista na oči, na usta, na nos, ihteli, jokali in se usekovali in prikričali in pristokali domov z rdečimi očmi in nosovi in vršeli naravnost nad gospoda Klepša. Z glasnim jokom sta planili v njegovo pisarno, da potožita vsaka svoje gorje in dobosta pravice in pomoči in brambe.

„Takšna nesramnost!“ — „Takšna brezobzirnost!“ sta zavpili obe hkrati in obmolknili.

Gospod Klepš namreč ni bil sam; pri njem je bil gospod dr. Lajb.

„Poljubljam roko,“ je začuden planil pokonci dr. Lajb.

„Oh, oh, oh!“ je vstajal s stola Klepš, miril z rokami, prosil z očmi in kazal na gosta. A prva se ni hotela umekniti ne soproga, ne sestra.

„Jaz ne morem več; jaz sem uničena,“ je ihtela ena.

„Jaz pogibljem,“ je stokala druga in se zgrudila na stol.

„Rodbinske zadeve, rodbinske zadeve,“ je hitel dr. Lajb in zgrabil klobuk. „Jaz se klanjam na vse strani in se umičem.“

„Ostanite, gospod doktor!“ je dejal Klepš in pritisnil na električni zvonec, da je prihitela hišna. Njej je izročil gospod obe revi, češ da sta se prehladili; spravi naj ju v posteljo in skuha lipovega cvetja. Ko je bila odvedla hišna gospo, je skočila tudi teta pokonci, češ da odide sama, ker noče brat poslušati sestre; in vendar brani ona čast in dobro ime njegove hiše; navezana nanjo pa ni.

Kmalu sta ležali nesrečni ženski vsaka v svoji sobi, kuhali jezo in premišljevali krivico usode in krivičnost ljudi. Hišna jima je bila prinesla čaja, zagrnila okna in tiho odšla.

Gospod Klepš pa je nadaljeval posvetovanje z dr. Lajbom, mirno, kakor bi se ne bilo nič zgodilo. V srcu pa je bil razburjen, ne zaradi domačih sitnosti, ampak zaradi Lajbovih poročil. Premagoval pa se je izborno, ker ni hotel razodeti svojih misli in čuvstev dr. Lajbu, ki je opazoval na njegovem obrazu vpliv svojih besed.

„Kaj se pravi to?“ je začel dr. Lajb. „Mosterih prodaja ceneje ko vsi drugi, on prodaja ceneje, nego kupuje. Kaj pomeni to?“

Klepš je molčal in kimal; dr. Lajb pa se je presedal in premikal na stolu, vrgel eno nogo čez drugo in preklinjal v srcu polžjekravnega moža.

„Ali se ne pravi to z nepošteno konkurenco uničevati konkurentov?“ je vprašal Lajb.

„Ali pa samega sebe,“ je kimal Klepš, ki je imel glavo polno neprijetnih, ne še urejenih misli.

„Z uničenjem konkurentov se hoče polastiti Mosterih nekakšne samoprodaje, monopola.“

„Monopol, monopol,“ je poudarjal Klepš in premišljeval, „za monopol se poganja pač vsak interesent. Obrtnik vzame patent na svojo iznajdbo, da bi imel korist samo on, pisatelj in umetnik si pridržijo pravico proizvajanja, prevajanja, pomnoževanja in trgovec izkuša pregnati konkurente, da bi ostal sam na trgu. Družba ni boljša od posameznika, država ne boljša od družbe. Odtod majhne in velike vojne, po vaseh in mestih kakor med državami.“

„Da, da, gospod Klepš,“ mu je segel v besedo nestrpljivi dr. Lajb. „Vi hočete navajati zglede, Feničane in Grke, Grke in Kartazane, Kartazane in Rimljane, Špance in Angleže, Angleže s Holandci in

Francozi in Nemci. Vse jako zanimivo, jako zanimivo, kadar utegne človek poslušati. Toda kaj mislite o gospodu Mosterihu?“

„Monopol v rokah posameznega človeka,“ je razlagal Klepš, „je veliko breme za družbo. Boljši je monopol države, dasi je razmeroma najmanj izdaten, ker je državna uprava zapletena in potratna, dobiček državnega monopola se vendar razdeli med vse državljane, in če je kaj izgube, se pokrije z novimi davki.“

„Vse res, gospod svetnik, vse res,“ ga je prekinil dr. Lajb, „in še bolj res, da si nakladamo največje davke sami, s pijačo, tobakom, veselnicami; ampak o tem drugič. Z Mosterihom bi se napravila dobra kupčija. Kaj menite, gospod Klepš? Toda trgovska skrivnost in prosim zaupanja. Mosterih je poštena, bogata hiša, ki nekaj prenese.“

„Poštena, bogata hiša.“

„Ki prodaja ceneje, nego kupuje, z blagim namenom, da uniči konkurenco. Ugodna prilika za dobro kupčijo, gospod svetnik. Jaz sem se zvezal, za slučaj, da pridobim tudi Vas, z njegovim poslovojem. Mi trije bi od njega kupovali blago in mu ga prodajali nazaj; diferenca, razlika v cenah, je naš dobiček. Kaj menite?“

„Ali menite Vi, da bi Mosterih tega ne zapazil?“

„Izključeno. Ali ni že popolnoma na tleh? Ali se mu ne mehčajo možgani? Poslovodja dela, kar hoče. Kakor hitro dobo Mosterih par vagonov železnine, jo mi kupimo od njega ter mu jo takoj zopet prodamo; potem isto zopet kupimo in prodamo in tako naprej.“

„Ampak tvornica izgubi naročila in delo.“

„Njena stvar. Sebi ste Vi bliže. Tvornica naj odslovi delavcev, kolikor jih bo odveč. Za našo operacijo ne potrebujemo nikogar. Mosterih hoče vsekako nekaj izgubiti in vpraša se, ali naj vtaknejo dobiček v žep njegovi konkurentje, ali mi. Človekoljubnost zahteva, da mi, ki nismo njegovi nasprotniki. Zanj je vse eno, kdo ga skube; za nas pa ne. Vi prevzamete v svoje poslovanje takorekoč zalaganje, jaz nakup na Vaš račun.“

Klepš je vstal, prekrižal roke na hrbtu in šel parkrat po sobi. Načrt in ponudba sta se mu zdela vredna premisleka. Nekaj tisočakov izgube bi že pretrpel brez posebne škode gospod Mosterih in komu bi jih moral ta pravzaprav bolj privoščiti ko njemu, ki bo z njim kmalu v svaštvu.

„Dobro, gospod doktor,“ je dejal naposled Klepš in potrkal gosta po rami. „Načrt ni napačen, ampak kako ga izpeljati!“

Lajb ga je gledal debelo in se mu zasmejal. Tudi Klepš se je nasmejal. Oba sta bila ugenila drug drugega misli. „Ta stari grešnik si misli,“ si

je mislil dr. Lajb, „da bom jaz dajal še denar in on vlekel samo dobiček.“

„Za financiranje gre, gospod svetnik,“ je dejal Lajb, „za pribavo denarja za začetek in to pribavo moram prepustiti jaz Vam. Izpeljatev zahteva razuma in denarja. Vi razpolagate z obojim; jaz samo z razumom. S tem, z razumom, se udeležujem jaz podjetja, z denarjem se morate Vi.“

„Jaz bi prevzel torej dva deleža,“ je kimal gospod Klepš, „ne glede na to, da riskira človek denar teže nego razum.“

„Kaj mislite s tem reči, gospod svetnik?“ se je jezil dr. Lajb, ki se je bil naveličal nepotrebne razprave. „Ali niste imeli tudi Vi največjega dobička, ko sem riskiral jaz za Vas svoj razum in svojo čast? Saj umejete, gospod svetnik.“

„No, no, ne tako nagli, gospod doktor!“ je miril Klepš. „Saj Vam nisem očitil ničesar.“

Poštenjaka sta se pogodila in si stisnila roke.

„Ali ostanete pri nas pri večerji, gospod doktor?“ je vabil Klepš.

„Nemožno. Z vašim gospodom sinom se ne bi rad zopet sešel,“ je dejal Lajb in si zapenjal suknjo. Gorka rdečica mu je bila zalila bradasto lice, ki še ni bilo pozabilo Arturja.

„Nepremišljenost, mlada nepremišljenost,“ je opravičeval Klepš svojega sina.

„Nepremišljenost izvira iz nepoznanja razmer,“ je poudarjal Lajb resno in ostro. Zavihal si je kvišku ovrtnik vrhnje suknje in šel.

Klepš se je vdal prijetnim mislim o lahkem dobičku, ki se mu je obetal, in si dal prinesiti večerjo v pisarno, da ne bi motilo sladkih čuvstev in ne grenilo telesnega užitka stokanje sitnih žensk.

Bolnici sta ga čakali zaman ves večer in pozno v noč in nič manj se nista jezili obe na njega kakor druga na drugo. Polagoma je začela celo izpodrivati skupna jeza vzajemno, kakor se rada sprijaznita dva človeka, ki sovražita skupno tretjega.

Artur in Berta sta hodila okoli matere in tete kakor dva skrbna zdravnika. A kaj pomaga zdravnik, kateremu si ne upa razodeti bolnik svoje bolezni! Slabo vreme, sankanje, prehlajenje je moralo vzeti krivdo nase.

„Teta, ti si se preveč razgrela,“ je tolažila Berta. „Jaz sem se že včeraj bala za tvoje zdravje. Vsa si nahodna. Ali naj pošljemo po zdravnika?“

„Ne, Berta, jutri bode odleglo,“ je zastokala teta in se obrnila na drugo stran.

Materi pa je prigovarjal Artur, da se mora bolje varovati, bolj paziti na svoje zdravje. Kaj bi počel on, če bi mu umrla mati! Mati je bila ganjena, ker je bil sin tako ljubezniv in postrežen. Razlagala si je njegovo vdanost kot tiho prošnjo, da naj se ga

usmili mati. Kako rada bi mu ona tudi izpolnila srčno željo, če bi se ji le količkaj zdelo možno! Siromak, si je mislila, ki trpim jaz z njim, samo da ga obvarujem hujšega trpljenja, prepoznega kesanja in brezuspešnega očitania. Artur ji je zrl tiho v oči, kakor da bi čakal blage besede; toda mati ga ni hotela umeti in je zamežala, da ne bi brala v njegovem pogledu kakšnega očitania. Svakinja jo sumniči, po krivici; a kako rada se prime sumnja človeškega srca! Menda vendar ni že okužila srca sinovega? A česar ona niti sama sebi ne očita, ji nima očitati tudi nihče drug in najmanj svakinja, ki se ne sramuje loviti snubca svoje nečakinje. Tako poštena je ostala ona poleg takega moža, ki se ne briga zanjo in ne brani njene časti. Svakinja ima povsod oči, ušesa in nos, njo pa drži soprog kakor otroka, ki se odda pestunji, kadar moti družbo. Kaj tadv mislita, to je njej deveta briga in pred obema bi se ponašala ona s takšnim častilcem, kakor je bil gospod pl. Rumpel; samo pred sinom ne; pred sinom je pobešala oči. Ta pa se ni kar nič sramoval svoje ljubezni. Javno jo je kazal in se smešil, smešil. In vseh teh sitnosti je krivo življenje v Javorju. Da bi ga bilo že vendar enkrat konec! Tako se ga je bila naveličala gosa, da bi bila najrajša vzela sina in hčerko s seboj in pustila vse druge v tem nesrečnem kraju; ali pa naj bi se odpravil gospod Rumpel, da bi ga ona ne videla nikdar več, in še svakinjo naj bi odpeljal daleč kam.

Po zajtrku drugega dne je bil gospod Klepš že na poti h gospodu ravnatelju. Da gre izpod nog domačim težavam, na to ni mislil; silnega mraza, ki je težko ležal v dolini, ni čutil, zavil v debel kožuh in glavo polno novih načrtov. Veliki odjemnik tvornice, Mosterih, tako je računal Klepš, ne pride za podjetje toliko časa v poštev, dokler se ne naveliča doplačevanja; a da se bo naveličal v kratkem času, to se je dalo izračunati. Za ta presledek bi se moral ali skrajšati delovni čas v tvornici ali zmanjšati število delavcev, da ne bi zaradi nadprodukcije padla cena izdelkom. Ne eno, ne drugo ni prav kazalo; ne zaradi delavcev, ampak zaradi dobrega imena podjetja. Najbolj prav bi še prišla kratka stavka, s katero bi prevzeli delavci krivdo in škodo nase. Kakor hitro je padla gospodu svetniku stavka v glavo, se je spomnil takoj uboge ženske, ki ga je prosila tako milo, da naj ji pomore, da naj izpolni kovač Brnot svojo dolžnost in jo vzame za ženo. V srce se mu je zasmilila sirota in razjezil bi se bil nad hudobnim Brnotom, ako ne bi bila jeza tako škodljiva zdravju. Sploh pa se s čuvstvi samimi ne pomaga nikomur nič; dejanja je treba. Gospod Klepš je hotel pokazati v dejanju, kako mu je pri srcu usoda zatiranih ljudi.

V pisarni je pohvalil ravnatelja, kako uspešno da skrbi za poštenost in pravnost med delavci, in vprašal, kaj da je pravzaprav s kovačem Brnotom; neka ženska namreč, ki živi baje z njim, da ga je prišla prositi pomoči, in on je tega mnenja, da se mora kaj ukreniti v tej zadevi.

Ravnatelj je gledal debelo in menil v zadregi, da sta vendar že govorila o tej stvari in sklenila, da je treba nekaj obzirnosti.

„Obzirnosti? Proti takšnemu človeku, gospod ravnatelj? Jaz se čudim,“ je dejal Klepš. „Obzirnost je umestna proti dobrim ljudem, hudobne užene le brezobzirnost. Pomagati je treba tistim, ki se jim godi krivica, ne tistim, ki jo delajo. Jaz prosim, gospod ravnatelj, da se ugotovi moji želji.“

Ravnatelj je omenjal, da se boji odpora, hrupa, celo stavke.

„Pravičnost nad vse, gospod ravnatelj,“ je odločil Klepš, in „zraven pravičnosti usmiljenje. Ali se ne smili Vam nič tista uboga ženska? Kadar gre za pravičnost, se ne sme človek ničesar bati. Stavka! Ah! Kaj je stavka? Strašilo za obrtne novince. Naj prično! Bomo videli, kdo bo vzdržal. Želodec je imeniten stavkokazec. Kolikor delavskih želodcev, toliko naših zaveznikov. Odgovornost, gospod ravnatelj, vzamem jaz nase.“

„Imenitno!“ se je smejal Adamič. „In naši delavci mislijo, da je prišel zanje čas, da nas pritisnejo in izsilijo boljše plače in skrajšanje delovnega časa.“ Opisoval je, kako predrzno nastopajo nekateri, kako se upirajo, kako čakajo prilike in iščejo povodov, da ustavijo delo. „In prvi hujskač je Brnot.“

„Ker slutiti, da se ga boji ravnateljstvo. Stopite mu krepko nasproti! S tem boste varovali disciplino in branili pravni zakon. Pravni zakon, gospod ravnatelj, se ne vidi in ne sliši, ne meri in ne vaga in je vendar največja sila človeškega duha in njega preziranje se kaznuje vedno. To je torej dogovorjeno; ravnati pa je treba hitro in odločno. Jaz se zanašam na Vašo odločnost, gospod ravnatelj.“

Ravnatelj je pomagal Klepšu zlesti zopet v kožuh in ga je spremil do dvorišča. V pisarni je premislil novo naročilo. Zdelo se mu je, da se skriva za naročilom posebna špekulacija. Ali je trg prenapolnjen z blagom, da bi kazalo omejiti izdelovanje? Ne naroča se še nič manj; a hiša Mosterih ne plačuje več tako točno. Bog ve, kaj pomeni novi ukaz? Prebrisan špekulant slutiti že naprej izpremembe, ki se pripravljajo pri carini, pri tarifih, cenah sirovini; najneznatnejša iznajdba ga opozori na pomen, ki ga ima za obrt, kjer se začuti takoj vsako novo razmerje, kakor zavalovi vsa gladina, če pade kamen v vodo. In vsaka izprememba prinese enemu dobiček, drugemu izgubo in malokdo ve, zakaj in kako, in

tisti, kogar pritisne, vpije nad onim, ki ga tišči v gneči, ne vidi pa onih, ki stoje na vrhu in pritiskajo na vso množico, kakor vgrizne stekel pes v palico, s katero ga udariš. Prišli so mu na misel delavci, ki se slepe z nadami in se boje morda zaradi pravičnih pomislekov zgrabiti za orožje. A zopet se bodo borili zaman, zopet jih bodo prevarile nade. Tako zapelje jutrnji žar poletnega dne nezkušenega popotnika na viharo pot.

Drugega dne je hotel ravnatelj ravno poklicati Brnota, ko je ta sam potrkal oblastno na njegova vrata.

„Ah, ravno prav ste prišli,“ se je namuzal ravnatelj možu, ki je bil vstopil, snel kovaško kapo z glave in pogladil usnjeni predpasnik. „Nekaj imam namreč govoriti z Vami.“

„In jaz z Vami, gospod ravnatelj, tudi nekaj,“ je dejal mož in uprl smelo, prezirljivo bodeče oči v ravnateljev obraz. „Blagovolite naznaniti meni, gospod ravnatelj, kdaj da hočete sprejeti odpovedništvo delavcev!“

„Ali ni zapisano zunaj na vratih, kdaj da so uradne ure? Ob uradnih urah sprejemam jaz vsakega, kdor hoče z menoj govoriti. Vam, gospod Brnot, pa moram jaz naznaniti, da nam Vaše družinsko življenje nikakor ni všeč.“

„Prosim, gospod ravnatelj,“ mu je segel v besedo mož in vzdignil desnico, „ne dotikajte se z umazanimi rokami svetosti družinskega življenja. Kako jaz živim, to nikomur nič mar, samo da opravljam svoje dolžnosti kot delavec. Kakor se jaz ne vtičem v rodbinske razmere drugih, tako prepovedujem odločno enkrat za vselej, da bi se kdo drug mešal v moje razmere.“

„In če trpi javna pravnost?“

„Ah, javna pravnost,“ se je zasmejal Brnot. „Gospoda zopet ne vidi bruna v svojem očesu. Ali nimate po mestih zakonito koncesionirane, po zdravniških regulirane, po novinah priporočane javne pravnosti? Ali ni potem vse Vaše zgražanje smešno in farizejsko?“

Ravnatelja je ugovor razburil, ker je bil utemeljen, dasi ni prišel iz upravičenih ust. Začel je očitati možu hujskanje.

„Vi zapeljujete delavce,“ je dejal, „netite nezadovoljnost in upornost in zastrupljate soglasje med vodstvom in delavci. Vi tirate v nesrečo svoje tovariše in jim hočete odjesti kruh, ki jim ga mi dajemo.“

„Vi dajete kruh, gospod ravnatelj? Vi nam? Narobe, narobe. Mi ga dajemo Vam, mi delavci, in precej dobrega, belega, maslenega. Mi delamo, vi bogatite; mi stradamo, vi se redite; da morete vi zapravlјati, moramo mi varčevati.“

„Predrzna nesramnost,“ je dejal ravnatelj, ki se ni mogel več premagovati. Brnot pa se je obrnil, da odide, češ da nima z njim nič več govoriti. „Ostanite!“ je ukazal ravnatelj.

„Ne,“ je zamahnil mož z roko.

„Potem Vam odpovedujem službo z današnjim dnevom. Počakajte, da Vam vrnem knjižico!“

Brnot se je obrnil med vratmi, počakal in zaničljivo gledal za ravnateljem, ki je bil stopil po njegovo knjižico.

„Vi, gospod ravnatelj,“ je poudarjal in se muzal prezirljivo, ko je vtikal knjižico v žep, „ste pameten in prebrisan mož, a razmer v tvornici ne poznate nič. Ne zamerite predrzni nesramnosti, ki govori resnico. Srednji vek je prešel; delavec zahteva prostosti in solnca in užitka. Le glejte me! Jaz, ubog delavec, vem v tej zadevi več nego Vi, mogočni ravnatelj. Vi mi odpovedujete službo! Ah! Smeh me lomi.“

„Vun, vun!“ je kričal ravnatelj in prijel za ramo moža, ki se je grdo zagrohotal, zaškripal z zobmi in se umikal trmasto, počasi.

„Jaz ne poznam razmer!“ si je ponavljal ravnatelj, ko je hodil sam po sobi, razburjen zaradi razgovora in ker je vedel, kaj da se snuje, in slutil že dolgo, kaj se bo zgodilo. A kdaj je kdo popolnoma pripravljen na neizogibne dogodke, ko nam zakrivajo želje in nade in strah v nestalni domišljiji s pisanimi možnostmi in nemožnostmi nujne resnice! „Ubogi slepci, ki imajo takšne vodnike!“ je vzdihnil ravnatelj in čakal, kako da se razvije boj.

Novica, da je Brnot odpuščen iz službe, se je hitro raznesla po tvornici. Delavci so si pomenljivo, sporazumno migali, dajali duška soglasnim mislim in čuvstvom v zabavljicah in kletvinah. Odločna bojaželjnost je stala zarisana v moških od znoja in dima in prahu začrnelih obrazih, ki so se ponosno ozirali po toliki trumi somišljenikov. Tudi junaku upada pogum, če je sam; množica ohrabri tudi strahopetca. Zavest moči daje pogum in pogum hoče poskusiti in pokazati svojo moč. Nad dimom in šumom je plaval temna slutnja, polna teme in pričakovanja. Nekateri delavci so že malomarneje opravljali delo in manj pazili na orodje; drugi, resnejši so delali le še natančneje, kakor da bi valili od sebe krivdo in povod in hoteli pridobiti sočutnih zaveznikov in zagovornikov. Povsod je bila izginila ravnodušna topost, ki dela samogibno brez misli in čuvstev kakor stroj. Vsi so bili že slišali in brali o delavskih bojih in staveh; a to so bili dogodki drugih krajev, drugih delavcev. Zdaj je prišla vrsta nanje in mučna radovednost se je lotevala razburjenih src. Tako čaka vojaško krdelo s puškami ob nogah, kdaj da pride povelje, da se spusti v ogenj. Velik in slovesen je

bil dan. Vsi za enega, eden za vse, tako se je govorilo; mislili pa niso vsi tako. Marsikdo se je tresel za kosček kruha, ki si ga je služil, marsikdo se bal za krajcarje, ki si jih je bil privarčeval; a pokazati tega strahu si ni upal nihče. Le kadar je čutil somišljenika pred seboj, je pozabavljal ta ali oni postrani in oprezno čez nezadovoljneže, ki hočejo strahovati vse tovariše in žrtvovati svoji trmi in gospodljivosti skupno korist vseh. Tako so govorili nekateri tiho, zaupljivo tudi z Janezom. Janez pa je odgovarjal na glas, da je prav, da je Brnot odpuščen, da bi bil on že zdavnaj vrgel tega človeka na cesto, če bi bil z ravnateljem. Tovariši so se hitro porazgubili; Janez, ki je ostal sam, je gledal zaničljivo za njimi in šel svojo pot proti domu.

Zvečer pa so ga trdo prišli Jemčevi in Meta, zakaj da govori tako nepremišljeno in spravlja v nevarnost ne samo sebe, ampak tudi druge.

„Kaj pa koristi tebi,“ je dejal Jemec, „če zažgo nam hišo? Kaj hočeš ti proti toliki množici? Če nočeš dreti z njo, stopi vsaj v stran, da te ne poredere. Ali misliš, da bo razen nas še komu žal, če te ubijejo? Prav se mu je zgodilo, bodo rekli, izdajalcu, ki pomaga nasprotnikom. Delavci skupaj in smrt izdajalcem! se je že kričalo popoldne.“

Janez ni umel, zakaj da bi se moral pokoriti on nespametni in nezakoniti zahtevi še tolike množice.

„Ali meni, da je meni ljubo, kar se pripravlja?“ ga je zavračal Jemec. „Jaz bi delal najrajši mirno svoj pot; saj vidim že naprej revščino in stisko, če izpodleti namera. Toda jaz preudarjam tako. Če se dosežejo boljše plače, jih bom potegnil in vlekkel tudi jaz, naj jih pribori, kdor hoče. Ali bi bilo torej lepo in spodobno in pošteno, če bi napadal jaz tiste, ki hočejo doseči izboljšanje tudi meni? Pravica in krivica ni tako jasna. Če išče podjetje kar se da velikih dobičkov, zakaj ne bi iskal delavec kar se da dobre plače! Jaz hujskal ne bom in kričal ne bom; ampak toliko skupnega duha mora čutiti vsak pošten delavec, da ne dela izgage. Ne hujskač in ne stavkokazec.“

„Torej podpornik hujskačev,“ je godrnjal Janez. „Če mislijo tako vsi delavci in vedo to vsi hujskači, potem so vsi delavci v rokah hujskačev in le čudno, da niso ti še predrznejši. Čemu ima potem še vsak delavec svoje možgane? Ene skupne naj bi imeli, v žepih vodnikov. Zaradi neumne trme enega človeka homo trpeli vsi.“ Janez se je namreč zelo bal za svojo službo, prepričan, da se bodo najprej odslovili oni delavci, ki so se bili najeli najpozneje. A da bi se vdala tvornica zaradi obilega dela, tega se ni nadejal in razloga ni razumel; saj bi on kot gospodar zapodil predrznega in upornega delavca, in naj mu zginejo potem polovica žetve na njivi.

S svojimi nazori je bil Janez precej osamel. V družbi zmaguje brezobzirnost. Ta ne gleda na vzroke, ne misli na posledice, ampak zastavi vse moči za hipni uspeh. Mirni poštenjak, ki premišljuje, glavo polno zakonov in paragrafov, kaj bo in kako bo, se ustraši pred skokom in obleži v jarku. Brezobzirnost pa se je medtem zaletela predaleč. Treba se je umekniti in pri umikanju stopijo na čelo mirni poštenjaki, ki se umaknejo zdaj preveč nazaj. Eni streljajo predaleč in previsoko, drugi preblizu in prenizko; cilj pa stoji v sredi, nezadet in nedotaknjen.

Zvečer so bile krčme polne delavcev. Lica so žarela od silnega pričakovanja in srca prekipevala burnih čustev, ki so se prelivala v živahne besede. Ko so si bili zaupali vsi svoje misli in nade, so začeli poslušati tovariše voditelje, ki so bili že sami kaj izkusili. Ti so jih potrjali v prešernih upih in kazali krivice, katere se jim gode; kako da raste družbi dobiček; kako zvišujejo trgovci in obrtniki svoje cene; kako draži carina poljske pridelke; samo njim, delavcem, ostaja plača ista, naj jim zaleže zdaj tudi le za polovico tega, kar se je pred leti dobilo zanjo; a ni misliti, da se bo kdo drug potegnil zanje, če se ne potegnejo sami zase; tiho trpljenje in stradanje ne zbudi ne usmiljenja, ne pravičnosti; zakaj bogatin hoče živeti razkošno; razkošnost višjih slojev pa je zgrajena na siromaštvu nižjih, ki bi pač pridelali zadosti za vso družbo, ako bi se uživalo zmerno, ako si ne bi lastili bogatini tolikih deležev, da ostanejo najbolj prikrajšani tisti, ki imajo največ pravice uživanja. In najhujše: če trpi in strada delavec molče, sklepa gospoda, da je zadovoljen, da se mu godi dobro; če se zgane, se kliče proti njemu na pomoč država in cerkev. „Pravica spi; treba jo je zbuditi; obdana je z ograjo čudnih zakonov, opletana s trnovo žico paragrafov; da pridemo do nje, bo treba ograjo podreti in žico presekati; razen če hočemo prostovoljno trpeti in stradati. Bogatini nočejo poznati usmiljenja; zakaj če bi ga poznali, bi se njim ne godilo tako dobro in nam ne tako slabo in ubogi Lazar ne bi bil zaman čakal na drobtine z njih mize. Ali naj se nam smilijo tisti, katerim se ne smilimo in nismo nikdar smilili mi? Ali naj mi prizanašamo onim, ki nam še nikoli niso prizanesli? Če se oni ne boje delati krivice, imejmo mi vsaj pogum zahtevati pravico! Še nikdar ni bil noben krčmar, noben mesar, noben fabrikant za to kaznovan, ker je začel zahtevati zvišane cene od najubožnejših ljudi; ali se more nam zameriti, če zahtevamo nekoliko bolj človeških plač od najbogatejših ljudi, ki niti čutili ne bodo tega zvišanja, ker ga bodo takoj prevalili z dobičkom na druge rame? In nas imenujejo hujškače, ker se potegujemo za vaše pravice. Bratje, če ste vi tudi tega mnenja,

zatajite nas, še je čas, izročite nas orožnikom in izjavite slovesno, da nimate nobene zveze in nič skupnosti z ljudmi, ki ne smatrajo sedanjega družabnega reda za najpopolnejšega, ki se drzno zahtevati nekoliko pravice že na tem svetu. Tu roke; zvežite nas!“

Molče so si segali možje v roke in si prisegali v srcih zvestobo.

Ko je zatrobila drugega dne sirena, je bilo že vse delavstvo v tvornici, vsak na svojem mestu, vsak pri svojem delu, raztresen in razburjen, ker je bila vsa pozornost obrnjena na dogodke, ki so se bližali odločitvi. Nadzorniki in uradniki so pazljivo gledali in poslušali, kaj da govore, kako da se vedejo delavci. A ti so molčali oprezno in se skrivaj sporazumevali. Odposlanci iz raznih oddelkov tvornice so se bili napotili k ravnatelju zahtevati najprej, da naj se takoj brez vseh pogojev zopet sprejme v službo Brnot, in prosit potem, da naj bi se zvišale plače. Da bo ugodilo ravnateljstvo prvi zahtevi in sprejelo zopet Brnota, o tem ni dvomil nihče, ker bi takšna usluga tvornici nič ne škodila, delavcem nič ne koristila. Važnejša je bila prošnja zaradi plač. Tu se je bilo bati odpora, tu je zavisel uspeh tudi od spretnosti posredovalcev. Odkoder se je videlo do ravnateljevih prostorov, so gledale svetle oči, kdaj da se vrnejo poslanci in pod vsakovrstnimi pretevezami so prihajali posamezni delavci iz delavnic na dvorišče, da bi kaj izvedeli. Dolgo ni bilo nič videti, nič slišati; trosile so se govorice, da kaže dobro, kaže slabo, in netile razburjenost. Da se toliko časa ne vrnejo odposlanci, se je zdelo večini dobro znamenje, a negotovost je vznemirjala vsa srca in kakor mrzlica je bleščala iz oči. Če je kdo kaj izpregovoril, je vse poslušalo; če so se odprla vrata, vse pogledalo in z vsakim izpregledanjem, z vsakim razočaranjem je rasel nestrpni, mrzličavi nemir. Najnepotrpežlivejši delavci so začeli kleti, delati z naglico, kakor da bi se hoteli končati, kakor hudi, da se brezsrčni stroji ne brigajo nič za njih nemir in nič za njih jezo, pripravljeni vsako neprevidnost, vsako napako v strežbi neizprosno kaznovati.

Mučna nestrpnost je prehajala v onemoglo ogorčenost, ko so se naenkrat odprla vrata ravnateljeve pisarne in so prikorakali počasi odposlanci. Kar je bilo delavcev na dvorišču, so hoteli k njim; iz vseh oken so jim kinali obrazi; odposlanci pa so bili zamišljeni, da niso slišali nobenega vprašanja. Dva sta pobešala glavo, dva korakala ponosno s stisnjenimi ustnicami in eden se je obrnil nazaj, vzdignil pest in zažugal pisarni. Ko pa so jih ustavili delavci, so začeli odkimavati na vse strani in migati z rokami, da ni nič. V trenutku je zvedela vsa tvornica, da niso opravili odposlanci ničesar.

Obupna poparjenost, togotna trma, neukrotna osvetljivost se je pokazala na potnih, mračnih obrazih in se oglasila v pritajenih vzdihih in groznih kletvah.

Niti prve zahteve ni hotelo uslišati ravnateljstvo. Odposlanci so si bili predstavljali, da najdejo ravnatelja v zadregi, da bo ta takoj sprejel zopet Brnota, nje pa prosil, da naj se prične o drugih željah pogajanje, delo pa naj se nadaljuje, dokler se ne pogode. Vsega tega nič. Odločno je izjavil ravnatelj, da sprejema in odpušča delavce ravnateljstvo, ne delavstvo, ravnateljstvo pa da ima več ko preveč povoda, da zapodi Brnota. Potem jih je začel opominjati in svariti, dokler mu ni segel v besedo najpogumnejši odposlanec, ko so se drugi še spogledovali. „Tedad pa boj in stavka,“ je odločil, „od danes opoldne.“

„To je vaša pravica,“ je dejal ravnatelj in se jim priklonil.

Boj in stavka! je bilo geslo, ki je šlo od ust do ust in budilo v srcih strah in obup in srd in trmo.

Ravnatelj je brzojavil okrajnemu glavarstvu, da izbruhne v par urah v tvornici stavka, sklical je uradništvo, razložil položaj, dal navodila in sedel potem mirno k mizi, da spiše poročilo o dogodkih in opraviči svoje ravnanje.

Dasi so navdajale delavce različne misli in različna čuvstva, dasi je zvenela iz marsikake robate kletve ponižna malosrčnost, vendar je oklepala skoraj vse skupna zavest, da so tovariši, da morajo braniti vsi vsakega, ker se vsakemu lahko zgodi, kar se je zgodilo enemu, in da nimajo zunaj svoje organizacije nikogar, ki bi jih hotel braniti, da so zapuščeni in izgubljeni vsi, ako zapuste enega. Ugled Brnotov je rasel; zakaj krivico, ki se je bila zgodila po njih mislih njemu, so čutili vsi, on pa je trpel. Tudi tistim, ki prej niso marali zanj, se je zdelo krivično, da bi človek niti v družbi ne smel povedati svojih misli onim, ki ga hočejo poslušati, a si lahko mislijo sami, kar hočejo; če ne vsiljujejo delavci svojih misli višjim krogom, zakaj hočejo ti nadzorovati in strahovati misli delavcev! Naj se vendar zadovolje, da jim delavec služi in dela, a puste naj mu vsaj v prostih urah prosto misel in prosto besedo.

Ko je udarila ura dvanajst, se je ustavila velika turbina, kolesa in valji in vretena so zastala, široki jermeni so ohlapnili, kladiva obstala in hrum in šum in ropot je podelgal in polagoma oddonel. Delavci so zavarovali ognje in kotle, zložili orodje v red in zapuščali mirno in resno delavnice in se zbirali pred tvornico. Od druge strani so prihajale ženske in kakor na povelje so se zvrstili po trije in trije.

„Na trg! Pred županstvo!“ se je oglasilo povelje in nastopili so pot; spredaj so korakali v vojaškem redu moški, za njimi so se mešale in

gnetle in prehitevale ženske. Pri vratih tvornice so stali inženirji in drugi uradniki in gledali tiho dolgi izprevod molčečih delavcev, ki jim je škripal pod težkimi koraki od blata in saj in premoga očrneli sneg.

Pred županovo hišo je bil velik prostor z vodnjakom na sredi in okrog vodnjaka debeli kostanji, ki so raztezali na vse strani krivenčaste, grčave, gole veje.

Tu se je ustavilo delavstvo in čakalo svojih odposlancev, ki so se bili oglasili pri županu, da razložijo svoje razmere in težnje in poprosijo pomoči in podpore. Ko je stopil Brnot iz hiše, so ga obstopili delavci, radovedni, kaj da jim bo naznanil. Brnot je zlezal na pokriti vodnjak, mahnil z roko, da naj mirujejo, se oziral nekaj časa po množici in vzdihnil, kolika bridkost in ogorčenost da ga obhaja, ko vidi pred seboj lačne delavce v raztrganih oblekah na mrazu, večinoma brez stalnega doma, brez svoje strehe, na drugi strani pa velikansko tvornico s prelepimi poslopji in na holmu gradiček, poln bogastva in razkošja, in če pomisli, da je vsa tvornica in vsa poslopja in vse bogastvo delo in sad delavskih rok. Delavci so zgradili vsa ta krasna poslopja, toda za druge, srečne ljudi; zakaj sami nimajo pod milim Bogom kam položiti zvečer trudne glave. „Kakor se reže in jemlje čebelar vosek in med sproti, ko ga nanosijo, tako izgine iz vaših rok vsak pridelek in prejde v tuje roke, ki niso ne sejale, ne žele. In če pogledam, koliko nas je tukaj zbranih in koliko imamo tovarišev delavcev v celi deželi, v celi državi, in pomislim hkrati, kako majhno je število onih, ki žive razkošno ob vaših žuljih, se ne čudim tolikanj lakomnosti in predrznosti teh maloštevilnih pijavk, kolikor naši potrpežljivosti in boječnosti. Seveda, če bi se mi potegovali z isto odločnostjo za pravico, s katero vzdržujejo oni krivico, bi se bilo nam že zdavnaj izboljšalo stanje in ne bi uživali samo drugi sadov našega dela. Ko se nam je za vsako zamudo, za vsako nesrečo pri delu utrgavala plača, smo trpeli; ko so oni, ki nosijo gladke roke in mehka oblačila, ki sedajo za obložene mize, zmerjali nas z lenuhi in zapravljalci, smo molčali: kaj čuda, da smo jim dali pogum, da so nas začeli brez razloga, brez povoda, po svoji samovolji metati na cesto! Prisrčna vam hvala, bratje, da ste se potegnili za mene ali pravzaprav ne za mene; zakaj moja oseba je tu brez pomena; vsakemu izmed vas bi se bilo lahko isto prigodilo. Za pravico ste se potegnili in krivici ste se uprli. Prvi korak je storjen. Da ne bo storjen zaman, za to sem vam jaz porok. Verjemite mi, vaši zatiralci samo izkušajo, kako daleč sme seči njih lakomnost in predrznost in če ima naša potrpežljivost sploh kakšno mejo. Toda zdaj so se zaračunali. Kako milo so gledali izza ograj za vami, vsi osupli in iz-

nenadeni, ker niso pričakovali takšne odločnosti? In glejte, v kakšnem trenutju so vas vrgli na cesto! Zdaj, ko imajo največ dela, največ naročil, ko so komaj pomnožili število delavcev. Odkod pa mislijo dobiti namestnikov za vas? Moja pisma so že v rokah zvestih sodrugov, ki bodo zabranili, da nam ne bodo lastni bratje kazili in prekriževali načrtov. Zakaj da bi izmed nas kateri izdal skupno pravično stvar, tega si niti misliti ne morem. Seveda bodo hodili okrog vas gospodje inženirji in uradniki in vas izkušali z lepimi besedami in sladkimi obljubami potegniti za seboj in odtrgati od nas. Toda jaz se zanesem na vašo zvestobo, da ne boste iskali majhnih zasebnih dobičkov na skupno veliko škodo. Izvolimo odbor, ki se bo dogovarjal in pogajal s tvornico, če bo treba in kadar bo treba, in ki bo varoval vašo korist. Zakaj mi hočemo nastopati dostojno in zakonito, ne zaradi onih, ki niso zaslužili v svoji krivičnosti nobenih ozirov, ampak zaradi sebe samih, ki hočemo po poštenji poti izboljšati svoje stanje. Če se združimo, smo izgubljeni vsi; združeni bomo dosegli vse, kar smemo po pravici zahtevati. Vsi za enega, eden za vse!"

Poslušalci niso čutili ne gladi, ne mraza; s toliko pozornostjo so poslušali govornika, ki jim je dokazoval tako prepričevalno, da dosežejo gotovo svoj namen. Brnot je znal tudi tako skrivnostno namigovati, da so mislili vsi, da ve mnogo več, nego hoče povedati. Ženske so z žarečimi očmi požirale krepke besede samosvestnega moža, ki je postal namah priznani vodja delavcev. Slabo bi se bilo godilo vsakemu, ki bi si bil upal ugovarjati. To je

čutil z veliko nejevoljo Janez, ki je bil tudi prišel z delavci. Parkrat se je bil predrznil zagodrnjati in nekaj pripomniti. A zavrnili so ga tako osorni, tako divji pogledi, da sicer ni pobesil oči Janez, a molčal je vendar. Kaj so mu pomagale svoje misli, ko se ni mogel zanesti na svoje besede! Tako ni bolj krivega in varavega zaključka nego je ta, da se zлага in potrjuje, kdor molči. Odtod toliko nespačetnih sklepov pametnih zborovalcev.

Doma seveda je Janez vse bolj vedel in povedal. „Delavci, delavci!“ se je jezil. „Ali kmet ni delavec, če ima tudi svojo zemljo in svojo hišo? Ti-le da vse vzdržujejo! Vraga vzdržujejo. Da, če bi ljudje žreblije in šine in žico jedli. A brez te hrane se tudi živi; brez kmeta pa pogine v par dneh ves svet.“

„Veš kaj, Janez?“ je dejal Jemec. „Potrebni so vsi stanovi razen lenuhov. Če bi smel jesti samo tisti, ki prideluje kruh, bi smel črevlje nositi tudi samo črevljar; vsi drugi bi morali bosí letati okrog. Inženirji delajo načrte, mi lijemo kovino, drugi kupujejo in prodajajo in najboljše je, če pomagamo drug drugemu. Ti, Janez, pa pazi, da ne izkupiš. Ti si precej sam, in če si ti kaj primeri, ne poreče nihče, da se ti godi krivica. Zakaj, kjer so vsi ene misli, je samo ta misel pravica.“

Delavci so se razhajali v živahnih razgovorih. Tisti, ki so zavili proti tvornici, so že srečali osem orožnikov, ki so z nasajenimi bajoneti patrolirali po Fužinah. Brnot pa je bil tudi že razpostavil svoje straže, ki naj bi pazile, da ne bi nihče prijel za delo v tvornici in kršil stavke.

(Dalje.)

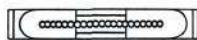
Vse gre mimo.

Zložil Silvin Sardenko.

Včasih iskra je veselja
me razvnela v srcu tem;
celi dan bi bil prevriskal,
sanjal celo noč o njem.

Včasih kaplja je grenkosti
zagrenila me trpkó:
z dnevom ni se pozabila,
prebolela ne z nočjo.

Ali danes duše moje
ne prevzame dan noben:
zarja sreče, tema tuge —
vse gre mimo kakor sen.

POGLED NA TRIGLAV S KRIŽKIH PODOV

FOT. BOGUMIL BRINSEK

Delo in denar.

Povest. Spisal dr. Fr. Detela.

(Dalje.)

IX.

Samo Peščata je še šumela in hrumela ob tvornici, nekako vesela, da ji ni treba več opravljati težkega dela; na okolici je ležala mrtvaška tišina. Iz visokih dimnikov se ni več valil in pihal dim; skozi okna in line niso žareli zublji raztaljenih kovin in velikanski stroji so si štrleli nasproti in si kazali ostre zobe in iztegali drug proti drugemu grozne ude kakor čudne pošasti, odrevenele na čarodejen ukaz, ravno ko so se hotele spopasti.

Mirna je bila tudi vas. Tiho so hodili orožniki po cesti gorindol, tiho delavci in delavke po trije ali štirje k vhodom v tvornico gledat, če se je že kaj izpremenilo, in zavračat, če bi bilo treba, tuje delavce, da jim ne bi prekrizali računov, ki so se tako lepo ujemali v nadpolnih mislih. Uradniki so redno še dohajali. Pregledovali so delavnice, če ni zlobna roka naredila ali zasnovala kakšne škode. Nakladali so nekoliko tudi sami izgotovljeno blago in vabili mimohodeče delavce, češ da se bodo še

kesali svoje nepremišljenosti. Ti pa so se jim rogali skozi ograjo, povpraševali, kako da jim ugaja novo delo in da naj le poizkusijo, kako trpi delavec; samo beraško delavsko plačo bi morali še vleči. Grohot je nastal, kadar se je po nerodnosti kakšnega uradnika prevagalo težko breme in zrožljalo na tla, ali če so se gospodje zaman trudili in upirali z vzdiganjem. Ravno ta trud je potrjal delavce v misli, da je tvornica v silni stiski, da se bo morala vdati, da se obotavlja le zaradi ugleda. Zatorej jih je bilo mnogo tega mnenja, da bi mogli zahtevati še večjega izboljšanja svojih plač, izdatnejšega skrajšanja delovnega časa in boljših nagrad za nadure.

Brnot je sedel v krčmi in narekoval zaupnikom pisanja na vse strani, kjer je opravičeval stavko, objestno izzvano od ravnateljstva tvornice, prosil podpor delavcem v trdem boju za obstanek, dolžil uradništvo krutega postopanja in zatrjeval, da se ne vdajo delavci in ne odnehajo, dokler ne dobe svojih pravic. K njemu so dohajala poročila o dogodkih v tvornici in okrog, on je nadziral, da se je pravilno menjavalo delavstvo, ki je oddaleč obsedalo vhode

v tvornico, da se je držal strog red in dobra disciplina.

„Ti norci v tvornici,“ se je smejal zlobno, „ne poznajo razmer nič. Kar bi danes lahko poravnali z majhno popustljivostjo, to bodo drago plačevali jutri. Vso našo škodo postavimo mi na njih račun, in čim dalje nam bodo nagajali, tem huje se bodo kesali. Zdaj kujmo in varimo železo, ko žari!“

Sicer pa so bili delavci precej osamljeni. Obrtniki po vasi in v okolici so računili, da se bo zdaj še teže dobilo plačilo za blago in za živila, in da se ne sme človek zameriti na nobeno stran; zakaj posamezen uradnik troši več od posameznega delavca, da pride tukaj le število v poštrev.

Še manj so se brigali za boj delavcev kmetije. „K nam naj pridejo delat,“ so rekli, „če hočejo dobiti kruha! Tvornica nam jemlje delavce in mi naj jih še redimo!“ Odtod ni bilo pričakovati nobene podpore. A tudi od delavcev iz drugih krajev je prihajala pičla in počasi; tem več se je pošiljalo pozdravov, izpodbudil, izrazov solidarnosti, hrabrenj in dobrih svetov. Odločno je stalo na strani delavstva javno mnenje, kakršno se nekoliko izraža in večinoma dela po novinah. Tvornica se je smatrala za močnejšo, delavstvo za šibkejšo, zatirano stranko; na tej strani je stalo sočutje, ki tako rado privošči izgubo bogatim, poraz mogotcu. Mnogo je tudi sumljivih ljudi, ki vidijo za vsakim velikim podjetjem zviti naklep na svoj žep, v vsakem velikem podjetniku nekakega poštenjaka, kateremu se ne more nič dokazati. Vsi ti gledajo pisano velika podjetja v rokah posameznikov in težje nevede za podržavljenjem; državnemu monopolu se ne upirajo; a zasebnega ne preneso.

Pripeljal se je okrajni glavar, da posreduje med delavci in ravnateljstvom. Posvetoval se je z zastopniki obeh strank in poudarjal, kako koristno bi bilo na obe strani, kako ljubo državni upravi, če se uredi mirnim potom razmerje, da ne bo ne zmagovalcev, ne zmaganih, da ne ostane v spominu strupeno želo; državi da je važna naloga pospeševati obrt, ki propeva najbolje ob slogi med podjetniki in delavci.

Klepš se je zahvaljeval v toplih izrazih in prosil, da se izporoči njegova zahvala še na višje mesto; on da je za popolno prostost na obe strani; kakor zahteva delodajalec prostost pri najemanju delavcev, tako se tem ne sme kratiti svobodno gibanje, dokler izkušajo z zakonitimi pomočki izboljšati svoj položaj; zatorej da je dirnilo njega jako neprijetno, ko je zagledal bajonete okrog tvornice, ko se vedejo vendar delavci mirno in lepo. Tožil je o brezvestnih hujšakih, ki zavajajo in strahujejo poštene ljudi, in izrazil nado, da se kmalu poleže razburjenje in poravna nesporazumljenje. Demonstrativno je podaril

sto kron podpore ubogim delavcem in poskrbel, da se je hitro raznesel ta dokaz velikodušnosti.

Delavce je genila blagosrčnost gospoda svetnika. Tem bolj je rasla nevolja proti ravnatelju, ki so ga dolžili, da ovira pogajanje proti volji gospoda Klepša.

Prosili so delavci posredovanja tudi poslance, a v svoji nepremišljenosti tri poslance različnih strank, tako da so bili po pravici razžaljeni vsi trije in ni prišel nobeden.

Siromaki so čakali uresničenja svojih nad od dne do dne željneje in nepotrpežliveje. Radovedni so prihajali vsako jutro, vsako opoldne k tvornici poizvedovat, če je že kaj novega, in žalostni in jezni so se vračali. Vedno nezaupljiveje so poslušali pomirjevanje in tolaženje voditelja Brnota, ki je miril komaj sam svojo razburjenost in le s težkim trudom kazal neomajno zaupanje na končno zmago. Tu in tam je že slišal in molče požrl kak izraz nevolje; marsikdo ga je pogledal pisano in malokdo ga je še pozdravil s prejšnjo vdanostjo in navdušenostjo, naj je nastopal mož še tako oblastno.

Kruta beda je začela trkati na trhla vrata siromasnih stanovanj; zahtevala je vstopa in že vlomljala siloma. Kdor živi na rokah, ne pozna tistega polahnega prehoda iz trdnega stanja v pomanjkanje, ki ga povzročuje draginja in nesreča onemu, ki ima vsaj malo posestva, nekaj zaloge. Pri siromaku se oglasi stiska čez noč v vsej grozoti. Dokler se je delalo, so dobili delavci živež tudi na upanje, na knjižico; to je zdaj nehalo; dolgovi so se izterjevali, stanovanja odpovedovala. Tihi sporazum posestnikov in obrtnikov in trgovcev deluje izborna, tudi brez oblastveno priznane zadrage. V stiski so bili tudi delavci, ki so imeli svoje hišice; zakaj kdo bi posojeval na to, kar se bo dalo v kratkem ceneje kupiti!

Glad in mraz sta prevzela gospodarstvo po stanovanjih in razkazovala svojo moč in zmago na upadlih licih, vdratih očeh, zanemarjeni, ohlapni obleki, mahedravi hoji, navzlic oblastnim besedam trmastih delavcev in nesrečnih delavk. Otroci so prosili, drhteč od mraza in lakote, kruha od hiše do hiše, molče ali s pritajenim jokom in pretrganimi besedami. Noben kosček premoga ni ostal na cesti, nobena trščica na potih; množile so se tatvine živeža in kuriva.

Ta beda je budila v srcih delavcev različna čuvstva. Nekateri so zrl topo predse v bodočnost, brez posebnega upanja, a tudi brez strahu; drugim je rasla nevolja na Brnota in jeza, da so se dali zapeljati; ti bi bili izkazili vso stavko, samo da bi dobili pogumnega in spretnega voditelja; večina je bila brez svoje volje, pripravljena potegniti z večino; precej, zlasti mlajših delavcev pa je kar divjalo od sovraštva proti ravnateljstvu. Ti so bili najzvestejši pristaši

Brnotovi, vdani na življenje in smrt, pripravljeni udariti in razbiti vse, kar bi jim prišlo pod roko, naj poginejo tudi sami. Ti bi bili udušili s silo vsak poizkus vdaje, vsako rušenje stavke. A strastnejše od moških so bile ženske, ki so se bile živeje vdale zbuženim nadam in so zdaj živeje čutile domačo revščino. V njih srcih je rasla razjarjenost, ne tolikanj zaradi lastne nesreče kolikor zaradi nepopisne stiske nedolžnih otrok, ki so jo morale gledati, ne da bi mogle pomagati. Ta muka se jim je zdela hujša od smrti.

Jemčevi so bili zelo potrti. Lakota jih sicer ni bila še pritislila s toliko silo, ker jim je bila varčnost v dobrih časih preskrbela podpore za hude dni; toda ravno ta varčnost je čuvala tem strože majhni zaklad. Kako radi bi bili vsi prijeli za delo, če bi jih ne zadrževala poleg strahu zavest skupnosti. A kako bi mogli zapustiti in izdati v stiski sodelavce, sotrpine! Bolje trpeti skupno škodo nego iskati zasebne koristi na škodo skupnosti. Zaman se je jezil Janez, da se dado tako slepo voditi takemu človeku, kakršen je Brnot, ki jih žene v mesnico kakor pes ovce. „Kadar se mu bo zazdelo, se bo obrnil in mi vsi za njim. Ali je to kakšna prostost, če si izmislijo trije, štirje kaj neumnega in silijo potem tovarišev na stotine skakati in dreti za njimi? Ali smo imeli mi kakšno priliko za posvetovanje, ali je bila dovoljena prosta beseda? Ali ni bil, kdor ni kimal, v nevarnosti, da ga pobijejo? In ti ljudje, ki strahujejo vse druge, se ustijo, da se bore za prostost. Vrag vzemi tako prostost, kjer ukazuje eden in se jih mora sto pokoriti! Ali nismo vsi enaki? Zakaj ne bi smel vsak misliti in govoriti in delati po svoji volji? Kdo mu sme braniti, dokler ne prestopi zakona! Če so uradniki kaj ukazali, kar ni bilo prav delavcem, je bilo vedno prepiranje in ugovarjanje; in vendar so nam oni štel denar: naj pa ukaže Brnot, karkoli se mu zdi, vse drži jezike za zobmi, vse posluša molče, no in videli bomo, koliko denarja nam bo naštel on.“

Pritrjeval je Janezu samo Artur, ki je še vedno zahajal v staro družbo, brez strahu in nevarnosti. Zakaj oče se je bil prikupil delavcem s svojo podporo in z nekakimi demokratičnimi nazori, ki so se raznašali o njem; sin pa je nosil z gradiča polne žepe kruha in sadja in delil med otroke, ki so ga čakali vsak dan na potu.

Arturju niso bile znane vse skrivnosti denarnega poslovanja; zato je trdil, da so pričeli delavci stavko lahkomišelnost, brez povoda. Pripovedoval je, kako nedostojno da se je vedel Brnot proti ravnatelju; takšnega delavca da bi pač zapodil vsak gospodar, in da se mora obžalovati, da se vleče za takšnega človeka vse delavstvo. Izpodbujal je Janeza,

da naj pridobi somišljenikov med tistimi, katerim preseda strahovlada; naj se organizirajo in dogovore z ravnateljstvom; njegov oče da bo rad posredoval.

Jemčevi niso ne ugovarjali, ne pritrjevali; samo svarili so Janeza, da naj bo previden, naj si z naglico ne nakoplje nesreče, ki bi ne pomagala nikomur nič. Da ni Janez kar nič ustvarjen za dogovarjanje in pogajanje, to so vedeli vsi; a bali so se, da Janez sam tega ne ve, ko so videli, kako da mu ugaja dobro mnenje Arturjevo.

Dasi pa se Janez res nikakor ni zavedal svoje popolne nesposobnosti za tak posel, se ga vendar ni hotel lotiti, dokler ni obračunal z Brnotom. Tega je sledil, tega zalezoval, da bi ga zalotil na samem. A Brnot je imel toliko javnega dela, da ga podnevi ni bilo dobiti doma; zunaj doma pa je bil vedno obdan od delavcev. Janez je moral čakati. To mu je bilo tem lažje, ker njega ni posebno zadela stavka. Pri Rožiču je dobil dela dosti. Žagal in sekal je drva golorok in žvižgal in premišljeval, kako se bo znosil nad onim, nad Brnotom. V njega bližini je vedno prezebalo par otrok in prežalo na iverje in trske. Kadar je pogledal Janez te siromačke, ki so si hukali v roke in prestopali z noge na nogo, se je jezil na nespametne, trmaste starše, ki se brigajo bolj za Brnota ko za svoje otroke.

„Mati, ali boste hudi, če dam kateremu kakšno grčo?“ je vprašal gospodinjo, ki mu je prinesla malico. „Saj pobirajo tudi vrabci, kadar trosite košim.“

„Če se le ne bodo preveč navadili,“ je dejala gospodinja, kar se je zdelo Janezu nekako dovoljenje.

„Dajte skladati polena, otroci!“ je dejal Janez, kadar so prežali večji dečki, „pa se boste ogreli.“ Toda reveži so bili prelačni, da bi se ogreli, in ko jih je pripeljal Janez v zakurjeno sobo, so nekateri kar tulili od bolečine, ker se jim je zanohtovalo.

Enkrat pa se je bilo vendar posrečilo Janezu priti v Brnotovo stanovanje; toda moža ni dobil doma in sestra Lojza se je grozno prestrašila, ker je slutila, kaj da ima brat v mislih.

„Lojziki sem prinesel kruha,“ je dejal Janez in preletel z očmi siromašno, mrzlo sobo, kjer je stala ob vlažni steni revna postelja in pri durih škaf vode, pokrit s tanko ledeno skorjo.

Lojzika se je skrivala pod odejo, obloženo zaradi gorkote z raznovrstnimi oblačili. Nasmehnila se je Janezu, vzela kruh in ga prelomila. Polovico je skrila pod odejo, ostali kos je začela hlastno jesti.

Janez se je poslovil na kratko in šel. Srečala ga je Meta.

„Odkod, Janez?“ ga je vprašala.

„Malo sem bil po vasi,“ je legal fant. „Kam pa ti?“

„S teboj grem, če hočeš,“ je dejala ona; da je bila namenjena k Lojzi, ni hotela povedati v strahu, da se bo fant sramoval pred njo ali se jezil, da ga hoče sramotiti. Pridružila se mu je in ga začela zopet prositi, da naj se vrneta domov vsaj zdaj, ko nimata na Fužinah ne dela, ne kruha.

„Jaz ga imam še vedno dosti, dela in kruha,“ je odvrnil Janez. „Tebi pa sem jaz že zdavnaj rekel, da pojdi. Ali se bojiš, kaj da poreče Artur?“

„Oh, Janez, kako znaš usekati!“ sè je žalostila Meta. „Prišla sem za teboj in ni ti bilo prav; gospodu Arturju sem povedala, da ne maram zanj in zopet ti ni bilo prav. Njega si sam ti vabil in zdaj očitaš meni ne vem kaj.“

Janez se je hitro ločil, češ da ima pri Rožiču še nekaj dela; njej pa se je storilo inako. Tako krivično očitaje! Kako je Janez sam vabil in klical in zadržaval Arturja; in da je Artur poslušal njega, očita on njej! Ali je ona že katerikrat njemu kaj oponesla? In vendar bi imela povoda dovolj. O, bridko ji je bilo še zapisano v spominu, kako so se izprehajali neke jesenske nedelje, kako so nalašč zaostajali Dragica in Jože in Janez, da je hodila ona sama proti svoji volji naprej z Arturjem. Ona se je ustavljala, da bi ju došla družba, in se ozirala nazaj in klicala Dragico. Artur pa je rekel: „O, Dragica se zabava izborna. Ali niste še zapazili, kako rada se imata z Janezom?“ In njo je stresel mrz, ko je spoznala, da drugi že govore, kar ona samo misli in sluti v mučni ljubosumnosti. Odtod to zaupno spogledovanje, ta sporazumni smeh, to preprijazno občevanje! Takrat se ji je zazdela grozna pomisel, da stanujeta oba pod isto streho. Zatorej se vede Janez tako čudno proti njej. A s kakšno pravico more on njej kaj očitati! Ali ne zasluži, da se mu vračuje, kakor on posojuje? Kako porogljivo ji je bil takrat zadonel na uho zvonki smeh Dragičin v Janezovi družbi! „Drugi so tako veseli,“ je dejal Artur in spogledala sta se oba in zardela in molčala. Oh, tudi ona je imela gorke sanje; toda zavedela se je vselej o pravem času. A kar bi smela ona njemu očitati, očita on njej! On sme biti prijazen s komersibodi, govoriti s komerkoli; ona pa bi se ne smela meniti z nikomer brez zamere. Zakaj pa se on z njo ne meni! Silno jo je bolela ta krivičnost, naj jo je tudi tešila misel, da se skriva za to krivičnostjo nekoliko ljubosumnosti, tistega čuvstva, ki je vendar še v nekakšni zvezi z ljubeznijo.

Z neusmiljeno počasnostjo so tekli zimski dnevi, ki so donašali z jutranjo zoro vedno novega, vedno šibkejšega upanja in ga jemali v naročju večernega mraka zopet s seboj. To enakomerno zbujanje in varanje nad je topilo misli in čuvstva. Kakor brez volje so tavalili delavci po cesti in okrog tvornice. V

tihi obupnosti so se gnetli po zadehlih krčmah, kjer so se mogli vsaj ogreti, vsaj z razgovori pregnati nepopisno dolgi čas.

„Kam ste se namenili?“ je vprašal takšnega žalostnega jutra Artur, ki je prihajal iz Javorja, svoje znanice.

„V cerkev, k maši,“ je dejala Meta.

„Pojdite z nami, gospod Artur!“ je pristavila Draga in se nasmehnila, ko sta jo karajoče pogledala Jože in Janez.

„No, pa pojdem,“ je dejal Artur, ko se je bil nekaj časa obotavljal.

V cerkvi je bilo nekaj delavcev, nekaj kmetov in mnogo delavk. Globoko je genilo Arturja preprosto petje. In kako bi ne! Tem ubogim pevkam ni bilo do tega, da bi imponirale pozemeljskim in nebeškim poslušalcem; iz potrlih src so puhtele koprneče prošnje tja, odkoder so še pričakovale pomoči, ki so je zaman čakale toliko časa pri ljudeh.

Janez se je oziral nekoliko okrog in zagledal v oni klopi kmeta v kratkem kožuhu. Mož in kožuh sta se mu zdela znana in vendar tuja v tem kraju. Janez je pazil radoveden, kdaj da bo videl obraz. Toda mož se ni obračal; sedel je trdo, povešal glavo in cincal pomalem. Ko je začel mašnik brati evangelij, so vstali vsi drugi; mož v kožuhu je obsedel in kimal naprej, dokler ga ni dregnil sosed s komolcem. Zdaj je pogledal začuden na dve strani in vstajal. Ko pa je enkrat stal, ni hotel več sesti. Evangelij je bil prebran, drugi so že zopet sedeli ali klečali, on je še stal in se priklanjal lahno zdaj na evangelijsko, zdaj na epistolsko stran, časi tudi naravnost predse, dokler ga ni zopet potegnil sosed za kožuh in ga spravil nazaj na sedež.

„Moj oče je,“ si je dejal Janez, neprijetno iznenaden. Zdaj ni mogel več zbrati svojih misli. Vedno mu je šlo po glavi, čemu da je prišel in kaj da hoče povedati njemu. Najbrž je slišal o stavki in hoče zdaj njega odvesti domov. Ali pa ga je pregovorila Franca, da hoče nanj prepisati posestvo in se dogovoriti z njim. Naj si je razlagal ta prihod kakorkoli, ni se ga veselil. Kar mu je tako hudo delo od začetka, kar mu je budilo toliko domotožja, duhomorna enakomernost dela, družba ljudi, ki so bili popolnoma drugačnih nazorov o življenju, zavest, da je priklenjen na eden majhen kraj: vsemu temu se je bil polagoma tako privadil, da mu je bila neljuba misel nove izpremembe. Celo možnost in prilika, da postane sam svoj gospodar, ga ni več posebno mikala. Zdelo se mu je, da bi tako dobrih in prijetnih prijateljev, kakor so bili Jemčevi, tudi doma ne dobil.

Meta je bila tudi zapazila starega Kocjana in hitreje ji je začelo biti srce. Sklepala je, da ima ta nepričakovani prihod važne razloge. Zgolj očetovska

ljubezen ali celo radovednost ne bi bila pripeljala moža v takšni zimi na Fužine. Morda je vendar uvidel, da ne more sam nikamor z gospodarstvom, morda ga je preprosila njegova hčerka ali pregovorila njena mati.

Izpod klopi, kjer je dremal Kocjan, se je nenkrat čvrsto oglasil mlad petelin. Vse oči so oživele in se obrnile na petelinovo stran; tudi Kocjan, ki je imel to žival v pletenici pod klopjo, se je predramil in becnil z nogo ob pletenico. Toda petelin, ki je imel fin posluh in gladko grlo, je zapel kmalu vnovič, ko je slišal druge peti.

Kocjanu ni bilo ljubo, da se ljudje toliko zanimajo za njegovega petelina. Po maši je takoj pobral pletenico, pretresel za kazen petelina in se majal iz cerkve.

„Ta grda žival,“ se je jezil zunaj, ko so ga bili obstopili Janez in Meta in Artur, „ima vedno kljun odprt in še v cerkvi ne drži jezika za zobmi. — Ha, Meta, ti si pa zdrava, to se ti vidi.“

„Kaj pa ste prišli, oče?“ je izpraševal Janez nevoljen.

„Le počakaj, da ti povem,“ je dejal mož. „Odkod pa ste Vi, gospod? Ne zamerite!“ se je obrnil do Arturja.

„Jaz sem iz Javorja,“ se je smejal Artur, ki je bil zelo vesel moža v kožuhi, „Artur Klepš.“

„Sem si precej mislil,“ je dejal Kocjan.

„Ali Vas ne bodo doma nič pogrešili, oče?“ mu je segel v besedo Janez, ki se je bal očetovih poklonov.

„Kar nič, Janez. Ti ne veš, kako pridna je naša Franca. Tej ženski ni nikoli dosti dela. Ko sem kosil otavo, mi je prišlo na misel, zakaj da jo moški kosimo. Srpe v roke ženskam in te naj bi jo pozele.“

„V nemških krajih,“ je dejal Janez, „pa moški celo žito kose.“

„Ker so norci,“ se je zavzel Kocjan za svoje nemške sotrpine. „Žito se mora žeti, da se ne otrese, in žetev je žensko delo.“

„Oh, zdaj umejem,“ se je smejal Artur, „zakaj se nekateri kmetski možaki tako branijo vodovodov. Ker ne nosijo sami vode, ampak ženske.“

„Kaj sem hotel reči,“ je dejal Kocjan. „V Javorje nesem tega petelina.“

„V Javorje?“ so se začudili vsi trije.

„Zaradi tebe, Janez, grem gor in pa zaradi Mete. Saj veš, Janez. Tisti prepis.“

Meta je prebledela, ker se ji je razkrivala zveza med tem, kar je bila ona zaupala ravnatelju Adamiču in Kocjanovim prihodom. Pogledala je skrivaj Janeza, ki je gubančil čelo in gledal srepo očeta, in v glavo ji je šinila misel, da je zasluhlil on njeno roko vmes. Sramovala in kesala se je svoje nepremišljenosti in

se poslovila z izgovorom, da jo čakajo doma opravki in da se bodo popoldne še videli. Janeza pa ni pustil oče proč in Arturja je začela zdaj šele zanimati zadeva.

„To je tako,“ je dejal Kocjan. „Pred štirinajstimi dnevi ali kaj je prišel k nam en gospod in je začel meni prigovarjati, da naj prepisem posestvo na sina. Kaj to mar temu človeku? sem si mislil jaz in si še mislim. No, on je govoril tako in tako in Franca mu je pomagala. Mene kar nista pustila do besede. Ali mi verjameš, Janez, da mi je ponujal ta gospod tudi denarja? No, začel sem ga poslušati in potem sva govorila na vse plati. Kmalu bi bila prišla skupaj. Za pet goldinarjev in en liter vina sva ostala narazen. Ko je odhajal gospod, sem ga vprašal jaz, odkod da je, ker se mi je zdelo, da se morda jaz še pokesam, da se nisem vdal. Rekel je, da je iz Javorja pri Fužinah.“

„Kakšen pa je bil?“ je vprašal Artur radoveden in sumljiv.

„Kakšen? Da povem po pravici, bolj suh in dolg; brke je imel pa takšne, da se ne bom nič zlegal, kakor odrske sorte vol roge.“

„Ali ni rekel, da je Rumpel?“

„Tako, tako.“

Zdaj pa se je poslovil Janez, češ da bo počakal očeta opoldne pri cerkvi. Tudi njemu se je svitalo in ni se hotel razgovarjati vpričo Arturja, ki se mu je zdel prizadet, dasi ni slutil prave zveze.

„Ker grem jaz tudi v Javorje,“ je dejal Artur možu, „pojdiva skupaj! Torej Vi hočete prepisati na sina posestvo; pa kaj ima Javorje, kaj Rumpel pri tem opraviti?“

„To bi jaz tudi rad vedel,“ je dejal mož iz Medgorja; „in če ne veste Vi več ko jaz, bova morala vprašati. Veste? Janez bi se rad oženil.“

„Zakaj pa ne? Jaz vem, kako rad ima svojo Drago.“

„Rad gori ali doli. Dokler ne prepisem jaz posestva nanj, se ne more.“

„A zdaj ste se Vi vendar odločili.“

„Kaj hočem! Vi ne veste, kako so bile ženske nad menoj. Gosposke ženske menda niso tako sitne. Ampak naša Franca in potem mati te-le Mete, te dve mi ne dasta miru.“

„Zakaj pa Metina mati?“ je vprašal Artur.

„Metina mati? Tašča bi rada postala. Meto hoče vendar vzeti Janez. In Meta ga ima tudi rada. Veste? Med nama! Za njim je prišla na Fužine.“

„Meta?“ se je zavzel Artur in se ustavil. Začuden je gledal moža, ki se je tudi čudil, zakaj da ga gospod tako gleda.

„Ej!“ je stisnil Kocjan eno oko in sunil s komolcem Arturja, „da se imata rada dva mlada člo-

veka, to ni nič čudnega. Ali nismo vsi enaki? V Javorju morate pa tudi radi imeti Janeza, da mu tako strežete. No, fant je, kakor se spodobi in radi so ga imeli povsod.“

„Zdaj pa kar tod!“ je pokazal Artur možu, se obrnil in hitel nazaj za Meto in Janezom. Žalost in srd sta ga prevzela. Raztrgati je moral mrežo, v katero so ga zamotale tajne, zahrbtnje spletke. Izvedeti je moral, kaj da pomeni to tihotapstvo. Ali so ga brezvestno sleparili, da bi se mu potem rogali? Kako naravnost, odkrito je govoril on z Meto! A ona ni rekla ne tako, ne tako. Zakaj ni govorila jasno? Zakaj ni razdrla takoj temelja, ko je začel on zidati svoje nade? Čemu zavlačevanje in prikrivanje? Oh, kako ji bo strgal on krinko s hinavskega obraza! In Janez, ali je bil kaj boljši? Kako osoren je bil z Meto, kako se je prilizoval Dragi! Ali je bilo res vse dogovorjeno in npleteno na preslepljenje? Nekako maščevanje preprostih ljudi, ki so doživeli že toliko prevar od brezvestnih izobražencev. Komu naj človek še zaupa, na koga naj se še zanesel!

Ko se je bil približal Artur Jemčevi hiši, je začel hoditi počasneje, ker so mu padle druge misli v glavo. Če je bilo res vse skrivaj napredeno, zakaj toliko čudenja nad prihodom tega moža? Kako sta ga gledala oba, Janez in Meta, kako izpraševala, čemu da je prišel! Mož sam jima je moral razlagati, kaj da ga je napotilo. Obvestil ju ni bil nič poprej in sama niti slutila nista ničesar. Kakšne spletke so to? Oh, da, spletke; toda zasnovane drugje. V Javorje pelje sled. Tam se je rodila nakana.

Pred Arturjevimi očmi se je razpršila megla. Spoznal je, da je samo njegova rodbina mogla imeti tehten razlog za takšen naklep. Rodbinski razlogi so gledali iz goste mreže. In Rumpel, ta lopov, ta je bil orodje in pomagač. Ta hinavec, ki mu je bil zaupal on vse skrivnosti svojega srca, je zlorabil njegovo prijateljsko zaupljivost; on, ki je bil obetal njemu tolikrat svojo pomoč in podporo, je prodal njega in kupuje s kupnino njegovo sestro. Toda zaman. Zapodila ga bo ljuba sestra, ko izve, kako je ravnal z bratom, ki mu je hlinil v obraz prijateljstvo in ljubezen in vdanost, za hrbtnost pa mu izpodkopaval življenje in srečo. Da so osnovali starši tak načrt, za to so imeli nesebične razloge; skrbeli so pač po svoje in delali po svojem razumu za sinovo srečo. A priliznjenega izdajalca je vodila gola, nesramna sebičnost.

Proti Rumplu se je obrnil ves Arturjev srd. Da zanj ni še vse izgubljeno, da mora še počakati in izvedeti, kakšen bo uspeh, kakšna posledica črne nakane, to ga je tolažilo. A govoriti je moral z Meto, govoriti odkrito in odločno.

„No, zdaj so pa šli vsi,“ je kimal Kocjan s petelinom v pletenici proti gradu. „Škoda, da nisem poprosil tega gospoda kakšne smotke! Nič, nemara da bi mi jo bil dal, ker je bil tako prijazen.“

„O dober dan,“ mu je prihitel naproti gospod Rumpel, „gospod, gospod —.“

„Kocjan, gospod Kocjan,“ je pomagal mož.

„Da, gospod Kocjan. Ali sem uganil, da ste se skesali?“

„V božjem imenu, gospod!“ mu je segel v roke Kocjan; „samo če ste Vi še tistih besedi kakor v Medgorju.“

„Pravzaprav bi morali Vi nekaj popustiti, ker sem naredil jaz zastoj dolgo pot v vašo vas.“

„Kako zastoj? Če sem pa prišel jaz za Vami. Kar pogovoriva se, da bo prav na obe strani! — He, kuharica! Kje je kuharica?“ je vpil Kocjan v veži in odvezaval pletenico. „Tukaj sem Vam prinesel petelina, gosposkega petelina.“

Kuharica je prijela petelina in ga tipala in tehtala.

„No, posebno debel ni,“ je dejala naravnost.

„Kaj debel! Ampak pevec, pevec. Zjutraj spravi vso vas pokonci.“

Gospod je bil hitro naročil jedi in pijače in poslal po notarja in po Janeza, da bi se izvršila vsa zadeva, preden bi se mož zopet premislil in skesal.

„Prosim, gospod Kocjan, vzemite!“ je ponujal Rumpel svojemu gostu.

„Nič se ne bojte, gospod!“ je dejal mož in rezal in nabadal.

„Ta gnjat je prav poštena gnjat, sočna in mehka, skoraj premehka za dobre zobe. Gospodi se godi le dobro,“ je premišljeval, s komolcem uprt ob mizo in kos mesa na vilicah. „Ampak vilice imate nerodne. Čemu po štiri roglje? Pri nas imajo samo po dva; in na dva roglja nabodeš več do rogovile. Potlej pa kar posnameš z ustnicami.“

„Še malo mrzle pečenke?“

„Ta je tudi dobra,“ je pohvalil Kocjan, ko se je bil prepričal do dobrega.

„Ne pijete pa skoraj nič.“

„Še nisem prav začel. Ni slaba kapljica; ampak dolenjec ni.“

„Burgundec je, francosko vino.“

„Se mi je precej zdelo. Domačin je reznejši, tako da popraska po grlu. A tudi ta je dober. Pa mi ga še nalijte! Jaz imam to navado, da se najprej dobro najem, potlej pa pijem.“

„Pametna navada,“ je pritrdil Rumpel in vzel smotke iz žepa in ponudil. „Ali kadite?“

„Pa še kako rad!“ Rumpel mu je prižgal fino smotko in mož je menil, da ne diši slabo; ampak tobak v klobasah, drobno zrezan, rezanica, da je močnejša in boljša. Čudil se je, da gospod nič ne

pljuje, kadar kadi, in vprašal, kje da daje delati črevlje. Prijel ga je tudi za rokav, pomel sukno, če je kaj voljno, in vprašal, po čem da bi bil vatel takšnega blaga.

Pogovor je zastal. Rumpel je pogledoval na uro, vstajal, hodil k oknu, meril sobo in sedal zopet nepotrpežljiv. Kocjan je bil miren, zadovoljen sam s seboj in z vsem svetom. Na stolu se je nagnil s trupom nazaj, z glavo naprej in se zamislil. Med premišljevanjem je zadremal najlaže. Nekaj časa mu je hodilo po glavi, ali naj bi res prepisal posestvo ali pa se poslovil in zahvalil in šel. Preden se je bil odločil, je zaspal. Ko so ga zdramili, je zagledal poleg Rumpla tudi Janeza in še nekega drugega gospoda, ki je imel nekako pisanje že pripravljeno.

Pozno zvečer pa sta sedeli v toplo zakurjeni, mehko pregrnjeni sobi, ki jo je s prijetno zamolklostjo razsvetljevala viseča svetiljka, obe svakinji in premišljevali napol zadovoljni dogodek tega dne, napol nezadovoljni možne posledice in čakali z nekim strahom Arturja.

Od zadnjega prepira sta se bili že toliko pomirili, da se jima je dozdeval smešen in nedostojen. Pritrjali sta obe z nekakšnim kesanjem sodbi kralja Salomona o ničemurnosti človeškega življenja. Gospa je vzdihnila lahno in počasi, svakinja glasneje in odločneje, ker je menila, da ima več povoda. Ona ima vendar moža in družino, si je dejala v opravičenje, ker ni pomislila, da se ne briga dosti za družino, kdor išče sam svoje sreče. Obema je bilo pri srcu pusto kakor zavedenemu človeku, kadar se iztrezni.

„Ali ne pojdeš še spat?“ je vprašala svakinja.

„Spat?“ se je zavzela gospa. „Kako bi mogla jaz zaspati, dokler se ne vrne Artur!“ In res je bila v velikih skrbih zaradi sina. Morda je zvedel, kako mu svojci odvajajo izvoljenko? In kaj bo počel, kadar zve! Ali si ne bo gnal preveč k srcu bridke izgube? Morda se bo vdal in spoznal sam, da je takšna rešitev zanj najboljša in da skrbe starši le za njegovo srečo. Toda kaj bo, če prevzame strast in jeza mladeniča, ki ne pozna potrpljivosti, vaje, da se ustreže vsaki njegovi želji? Ali se bo obrnila bridkost in jeza proti drugim? Ali sama proti sebi? Ene nadloge so se iznebili starši, nesrečne, smešne snehe so rešeni; a zdaj se dviga druga težava, negotovost, kako da sprejme Artur nezaželeno, nena-prošeno dobroto iz rok svojih roditeljev.

Materi je stopila pred oči še druga nevarnost. Delavstvo obupuje v svoji bedi, razjarjenost prekipava, grožnje in pretnje bruhajo iz divjih ust. Uradniki se umičejo delavcem in hodijo oboroženi. Ah, če zaloti ubogega sina na samem srdita druhal! Kdo mu bo pomagal, ko niti orožja noče nositi in občuje in se brati sam z delavci? Toliko je delavcev, orožnikov pa tako malo! Kako slabo skrbi vendar država za varnost davkoplačevalcev! Zakaj ni poslala vojakov?

Razburjena gospa je sicer vedela, da varujejo orožniki posebno tudi gradič, in gospod Klepš je miril vsak dan, da ni nobene nevarnosti. Toda kaj bo par orožnikov za varstvo tako dragocenih življenj!

Pozno ponoči je zapel zvonec in truden, izmučen je prišel počasi Artur. V blede svetlobi se je videl še bledejši njegov obraz. Pozdravil je z zatopljenim glasom, premeril sobo in se ustavil pred mizo.

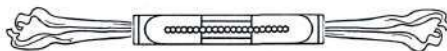
„Artur, ti si truden. Čaja naj ti prinese Elza in pojdi spat!“ je dejala mati.

„Ne bom ne pil, ne jedel, mama,“ je odkimal Artur in gledal sedaj mater, sedaj teto. Teta se je vzdignila, pospravljala svoje pletenje in menila, da je že pozno. On pa je še vedno gledal zdaj eno, zdaj drugo.

„Ta Rumpel je pravi lopov,“ je dejal čez nekaj časa. Glas mu je drhtel in se trgal, „hinavec od nog do glave. Dobro bi bilo, da se spravi izlepa izpod nog, da se ne izpozabim jaz nad gostom. Lahko noč!“

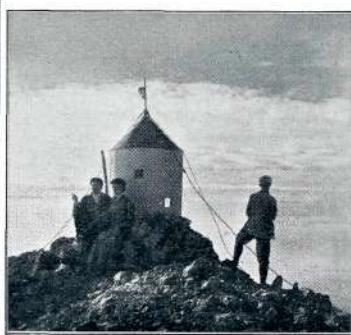
Artur se je obrnil in šel. Svakinji sta gledali vsaka na svojo stran in dihalo težko pod težkimi besedami. Če bi bil le jasneje govoril Artur in utemeljil svojo obsodbo in če bi si bili onidve le upali vprašati, kako da naj se umeje obtožba! Toda Bog ve, kaj misli sin, Bog ve, kaj sluti in česa da dolži! Teta niti v mislih ni hotela ugovarjati Arturju, a ponosno se je spela pokonci, namrščila obrvi in hudo pogledala svakinjo, ki je zaničljivo vrnila pogled; zakaj nobene pregrehe ji ni očitala vest; a lahkomiselnost, lahkoživost očitati njej, za to nista imela nobene pravice ne mož, ne svakinja. Samo sina se je bala gospa in hčere; zakaj otroci so staršem jako rahla vest, in če jo ti preslišijo, hudi tožniki in ostrí sodniki; in kakšna protinaravna nesreča, če morajo starše soditi otroci!

(Dalje.)

Pogled na Škrlatic nad Vrti s snežišča
pod Kredarico in Malim Triglavom

Aljažev stoip

Triglavski koča S. P. D. na planoti Kredarice
z Malega Triglava

FOT. F. KUNAVER in R. BADIURA

PRIZORI S TRIGLAVA

Delo in denar.

Povest. Spisal dr. Fr. Detela.

(Dalje.)

X.

burno nepotrpežljivostjo je bila čakala pred cerkvijo Meta, kdaj da se vrne iz Javorja Kocjan. Z upanjem je odganjala strah, ki ji je stiskal srce, in strah je odganjal upanje, s katerim jo je navdajala tiha molitev za srečen izid. Naposled se je primajal Kocjan z Janezom in komaj se je premagala Meta, da jima ni stekla naproti. Toda kazati je morala mirno dostojnost, dasi je hotelo razdraženo srce prebiti vznemirjene prsi. Za nobeno ceno ni hotela vprašati tega, česar se je tako bala in tako nadejala zvedeti.

Kocjan je pripovedoval, kako dobro da je jedel in pil, kako prijazna da je grajska gospoda, in prorokoval, da se bo izprevrglo vreme, ker so ga davi tako bolele kosti. Kako ji je presedalo to govorjenje, kako je napeljevala besede na druge važne stvari! Brez uspeha. Mož je govoril, kar se je zdelo njemu važno, in Janez ni govoril nič. Koračil je vstric, len in malomaren, počasi, da se je zdelo Meti, da je v hoji in vedenju čisto podoben svojemu očetu. Za božjo voljo! Kakšna dolgočasna moža sta to! si je mislila nejevoljna in ju spremljala potrpežljivo. Roke so si že podajali v slovo, ko je vendar izpregovoril Kocjan: „Kaj sem ti že mislil povedati, Janez? Kdaj pa boš prevzel gospodarstvo? Zdrav in pridi kmalu! Prinesi tudi kaj denarja, ker pri hiši ga ni nič!“

Tako je zvedela Meta, da je vsa zadeva uravnana, prepis izvršen in Janez gospodar. Olajšalo se ji je srce in pomladna radost je vzcvetla v duši, da so ji zalesketale oči in zažarela lica. Pogledala je Janeza, ki je ostal miren in hladen. Kako se zna po-

tajevati! si je dejala. Nič ni izpremenil obraza na vprašanje, kdaj da prevzame gospodarstvo; samo z ramami je zmignil. In ko sta ostala sama, je gledal zamišljen v tla ali stran, da bi ga ne našle oči, ki so ga iskale, in hodil tih ob njeni strani. Stisnilo se ji je zopet srce in užaljeni ponos je zdramil jezo, ki spi poleg ljubezni. Pustila ga je, češ da jo čaka važen opravke, in hitela proč, da se ne bi bilo treba pozneje kesati hude besede.

„Počakaj, Meta, da pojdeva skupaj!“ je klical Janez za njo, ker je začutil, da jo je razžalil. Meta ga ni poslušala. To se je zdelo fantu, ki je bil začel premišljevali, ali naj bi se res vrnil domov in vzel Meto, nekakšno opravičevanje svoje premišljenosti. — Svoje glavna je. Kakšna šele postane! si je dejal in se pomiril.

Meta pa si je brisala solze in sklepala, da popusti vse skupaj, tvornico in Janeza, in se vrne k materi nazaj. Po vodi so bile splavale vse njene nade; zaman so bila vsa prizadevanja. Kaj je mar Janezu, da postane sam svoj gospodar! Celo nejevoljen je bil videti, kakor da bi se branil tega, po čemer je prej tolikanj hrepenel. Toda, oh! ne brani se on svojega doma, ne lastnega posestva, ampak nečesa drugega se brani, nekega bremena, neke obveze. Z bridkostjo se je zavedala, da je ona tisto breme in nekdanja obljuba tista obveza, iz katere se hoče on rešiti tudi na stroške svoje samostalnosti, če mora tudi ostati vse žive dni ubog delavec. Ali mu je dala ona kaj povoda? Ali si je sama količkaj kriva svoje nesreče? V spomin ji je stopilo zopet nedolžno občevanje z Arturjem in rdečica jo je polila, ne od sramu, ampak od nejevolje, če bi to mogel biti razlog krivičnemu vedenju, če bi ji mogel za-

meriti on, da se je prikupila ona proti svoji volji in kljubu vsemu nasprotovanju komu drugemu. Oh, moška krivičnost, ki išče povsod razlogov za opravičevanje svoje brezsrčnosti! Tako nesrečno se je čutila Meta, da je morala poiskati v tolažbo in pomirjenje tovarišico, še nesrečnejšo od sebe. Šla je Lojzi pomagat pri perilu.

Da ni šla domov ali k Jemčevim, za to je imela še poseben vzrok. Bala se je, da pride Artur za njo, ki bo zahteval kakšnih pojasnil; in mučen bi ji bil razgovor z mladeničem, ki si je bil vtepel v glavo nespametne misli in se jezi, kadar mu jih hoče kdo izbiti.

Res je prišel k Jemčevim ves razburjen Artur. Iskal je Janeza in Mete. Dobil je samo Drago, ki mu ni mogla nič povedati, kam da bi bila šla onadva.

„Kakor da bi se skrivala pred menoj,“ je dejal Artur. „Ali ste videli Janezovega očeta?“

„S petelinom? Seveda, in zdelo se mi je, da ni bilo vseh Janezu, da je prišel.“

„Ali veste, čemu je prišel?“

„Ne, mislim si pa lahko. Najbrž hoče vzeti sina s seboj zdaj, ko praznujejo delavci. Toda ne vem, če pojde Janez, ker čez delo on ne zabavlja, samo čez delavce.“ Dragica se je samozadovoljna namuzala; kar ji je prišlo na misel, kako nezadovoljen da je bil fant prve čase in kako zaman mu je prigovarjala pozneje Meta, da naj se vrne domov. Če ga ne drži ne kraj, ne delo, ne plača, ne družba, kaj ga drži?

„Ali Vi kaj veste, gospodična,“ je dejal Artur in pogledal Drago v oko, „da bi bila Meta nekako nevesta Janezova?“

Draga je prebledela in molčala.

„Jaz tega nič ne vem,“ je dejala čez nekaj časa, ko je vprašal Artur zopet. Obema se je bil izpremenil glas in zopet je nastal molk. Draga je čutila, kako se ji trga beseda, in ta občutek ji je budil mučno misel, da sklepa Artur iz njene zadrege, da ona ne govori resnice, da ga slepi iz ozirnosti in v tolažbo. In vendar je govorila resnico. Seveda izražajo boječi ljudje resnico večkrat tako neodločno, da zbude sami sum in dvom, in laž se javlja često tako odločno, da naredi najboljši vtisk na sodnika. Sodbe po prvih vtiskih so zato tudi tako imenitne in tako krivične. Neodločna resnica se zdi napol laž, odločna laž vsaj napol resnica in neodločen človek je vedno siromak; laž mu škoduje in resnica mu ne pomaga.

Nejeveren je gledal Artur v oči Dragici in njo je popolnoma zmedel nezaupljivi pogled. Tako skrbno se je zaklepala pred nadležnimi mislimi in čustvi, da niti vedela ni natančno, zakaj da je prepadla. Zdaj naj pa tolmači kdo njeno izbeganoost po svoje in ugane te misli! Artur pa je mislil zares, da mu

prikriva deklica resnico, bodisi kot nadaljevanje in sklep dolgega varanja ali iz usmiljene prizanesljivosti. Premišljeval je nekaj časa, kaj naj bi storil, in gledal nem zdaj skoz okno, zdaj Dragi v izbegani obraz; naposled se je obrnil in šel. Z bridkostjo se je zavedel, kako krivo, koliko premilo je sodil ljudi.

Dragi se je smilil v srce in prav huda je bila na Meto in na Janeza, če sta bila res zgovorjena, če sta res toliko časa slepila ne samo Arturja, ampak tudi prijatelje, ki so jima zaupali.

Janeza pa je bil spomnil očetov prihod zopet uboge sestre Lojze. Bal se je, da ne bi srečal oče svoje izgubljene hčere, da ne bi česa zvedel o njej. Zanj bi bila to nova sramota, pomagalo ji ne bi nič. Kaj se briga oče za hčer! Samo on, brat, je ostal sestri, da brani njeno čast.

Da je Brnot redkokdaj doma, je vedel Janez. Saj je imel mož toliko dela z vodstvom stavke, ko je moral osrčevati malodušne, miriti razjarjene, brzdati nepotrpežljive, tolažiti na vse strani in razdeljevati pičle podpore med najrevnejše in najsilnejše. Skrbeti je bilo treba tudi za straže okrog tvornice, opazovati in poizvedovati, kaj da se godi po pisarnah, kaj menijo uradniki, kakšne volje da je ravnatelj.

Ko se je bil Janez poslovil od očeta in razprl z Meto, je šel hudovoljen nad Brnota. Enkrat ga bo menda vendar dobil doma! In če bo doma, bo sam doma; zakaj sestro je bil videl on na perišču.

Janez je potrkal na vrata in mož se je res oglasil.

Janez je vstopil. Lojzika je ležala v postelji in ga veselo pozdravila, Brnot je sedel za mizo in pisal. Prihod ga ni premotil. Ne da bi vstal izza mize ali pogledal, kdo da je prišel, je pisal naprej in samo vprašal, kaj da je posebnega.

„Ali veste, kdo sem jaz?“ je vprašal Janez trdo in stopil bliže.

Brnot je pogledal, umeknil oči pod grozečim pogledom in planil pokoncu. Spoznal je delavca, s katerim je imel že parkrat prepir, in mislil, da je prišel nadenj z očitanjem in pritožbami.

„Lojza je moja sestra,“ je dejal Janez zamolklo.

Brnot je prebledel in se izkušal pomiriti z značilnim vprašanjem: „No in kaj potem?“

„Jaz sem prišel, da poravnava račun.“

„Jaz nimam z Vami nobenega računa,“ je dejal mož in stopil en korak nazaj.

„Ampak jaz ga imam z Vami,“ je dejal Janez in postopil za njim, da sta se skoraj dotikala s širokimi prsi.

„To je moje stanovanje,“ je zakričal mož. „Tu nimate Vi nobene pravice. Vun!“

Takrat pa je zgrabil Janez Brnota čez pas, da bi ga vrgel po klopi. A nasprotnik je bil krepak

mož in se je začel srdito braniti. Lojzika, ki je bila sumljivo opazovala vedenje svojega znanca, si je zakrila v groznem strahu z rokami oči in kričala in tulila in klicala mater. Moža se nista zmenila, ker niti slišala nista otroka. Rvala sta se ljuto s stisnjenimi usti in razpaljenimi očmi in slišalo se je samo stokanje napora in kletev in ropot, ko so se prevračali in lomili stoli. Brnot je izkušal prijeti Janeza za grlo; a ko je ta začutil nevarnost, je zgrabil hitro nasprotnika za rdečo ovratnico, zavil z vso močjo debeli voz in zadraval, da je rezala ovratnica v močni vrat in davila grlo. Težko je padel mož po klopi in Janez nanj.

„Prokleti koruznik!“ je rohnal fant, „ki si ukradel sestri čast in dobro ime. Ali boš vrnil, kar si vzel?“

Mož je trepetal pod železnimi rokami in se premetaval in cepetal z nogami in v grozi so se izbulile iz zabuhlega obraza podplute oči.

Proti svojemu namenu bi bil zadavil Janez nasprotnika, da ni prihitela v zadnjem trenotju na kričanje svoje hčerke Lojza, ki je vrgla škaf, poln težkega, zmrzlega perila, z glave, zgrabila brata in mu iztrgala Brnota iz rok.

„Kaj imata? Križ božji! Kaj imata?“ je vpila bleda od strahu in razburjenja. „Stran, Janez! Pojdi stran!“

„Lojza,“ je dejal Janez in si popravljaval raztrgano obleko in zaničljivo pogledal nasprotnika, „jaz sem se potegnil za tebe“.

„Proč, Janez, proč! Jaz sem izgubljena. Meni ne moreš ti nič pomagati. Idi in pusti me, kjer sem!“ Siloma ga je rinila proti durim; on pa se je ustavljal in obračal in vzdigal pest in grozil, da se bosta še videla z Brnotom. S težkim trudom ga je spravila sestra čez prag in zaklenila duri za njim.

Brnot se je spravljal počasi na noge. Tresel se je po vsem telesu od strahu in jeze; a kmalu je začel robantiti, da je to vlom in nasilstvo in da se bo on maščeval. Lojza je jokala ob postelji in stiskala k sebi otroka, ki je zavijal oči in trepetal v božjasti.

„Kaj jočeš?“ se je obrnil Brnot do Lojze.

„Oh, zakaj neki!“ je zastokala ona in ga pogledala tako obupno, tako očitajoče, da si ni upal počakati mož nobene besede več. Hitro si je oblekel suknjo in zapustil stanovanje, brez slovesa, da ga ne bi zadržala Lojza. Sam in trezno je hotel preudariti in presoditi svoj položaj, uravnati potem svoj sklep in se nazadnje razvedriti v navadni večerni družbi.

Čutil se je osramočenega. Napadel ga je bil preprost delavec; rešila ga je bila ženska, Lojza; kriva poraza je bila najbolj debela ovratnica. Brnot je premišljeval, ali naj bi naznanil sodišču nasilni napad ali povedal samo tovarišem, v kakšni nevar-

nosti da živi on, ko se poteguje zanje, kako bi ga bil kmalu umoril delavec, ki nima zmisla za skupne koristi, ki bi prelomil stavko rajši danes ko jutri, ki hoče uničiti voditelja, da bi potegnil za seboj množico. Ali naj se maščuje sam? A takšno maščevanje ni bilo lahko. Kdor se ne meni za svoje življenje, je nevaren nasprotnik. Nehote se je potipal Brnot za vrat, ki ga je še vedno opominjal, in če bi bil zagledal oddaleč Janeza, bi bil zavil najbrž na drugo pot. Sodna pot mu tudi ni ugajala, ker je vedel, kako brezobzirno radovedna da so sodišča, kako brskajo ob vsaki novi zadevi po vseh starih, kako se tožitelju večkrat slabše godi ko tožencu. Tudi ne bi rad tožil Lojzinega brata; zakaj vrivala se mu je neprijetna misel, da mu je Lojza rešila življenje, in dozdevalo se mu je, da bi ji bil on pravzaprav dolžan nekoliko zahvale. Nekaj hvaležnosti bi ji tudi izkazal on rad; a trpeti ne bi smel njegov ugled, njegovo dostojanstvo, načela. S čim da bi ji ustregel najbolj, to je čutil in vedel, če bi se namreč poročil z njo. Toda načela, ki jih je zagovarjal doslej tako navdušen in prepričan, ali naj jih zataji? Mož je gubančil čelo in mrščil obrvi, ko je premišljeval, kako sitna postajajo časi človeška načela, če jih je zagovarjal preveč navdušen in prepričan. Koliko priročneje je, če jih skriva v svojem srcu; nekako knjigovodstvo brez sitnih priglednikov, kjer se lahko izpremeni vsak postavek in se končno na oko vendar ujame račun. O, lahko bi razveselil Lojzo, ki je imela tudi svoja načela, nič manj trdna od njegovih. Koliko je že on trpel za svoja, koliko zaradi njenih! Vzemimo, da se on poroči; ali se bodo kaj izpremenile zanj razmere? Ona bo prala in služila naprej in prispevala k stroškom družinskega življenja. Oh, poroka! Malenkost. Njega ne bi stala nič, njej bi pa le ustregel. Da bi le ne bilo načel in ljudi, ki jih nadzorujejo! A načela se morajo vendar ravnati po razmerah, in če se izpremene razmere, se morajo pač tudi načela. Danes boj proti kapitalu, jutri premirje, pojutrišnjem mir. Zahtevaj mnogo, da dosežeš nekaj! Ceni previsoko, da lahko popuščaš! Življenje je vedna poravnava. Načela se rode v mislih, žive v besedah, umirajo v dejanju. Možu se je zazdelo, da so poglavitne sestavine načel pravzaprav ošabnost in trma. Ali so potemtaka načela res tako vzvišena in nedotična? Brnot bi jih bil najrajši obesil na bližnji kol. Toda bati se je bilo pohujšanja, in mož je začutil, da se mu vije okrog vratu vrv zavisnosti od delavcev. Vodja jim je bil postal, ker je najbolje in najpogumneje izražal, kar je čutila v srcu množica; vodil jih je, ker je hodil pred njimi tja, kamor so hoteli sami iti; poslušali so ga, ker jim je govoril po srcu in jim budil nade, ki so jim spale v prsih in se boječe skrivale pod odejo, ker je bil priprav-

ljen zanje delati in trpeti. To, to ugaja množici, da kdo zanje dela in trpi. Brezplačno seveda, zakaj plačilo za tuje delo in tuje trpljenje izgovarja množica sama sebi in gleda pisano vsakega, kdor bi se ne hotel zadovoljiti z delom in trpljenjem za druge in z nekako častjo, katera se mu deli pogojno in nevoščljivo z godrnjanjem kakor beraču miloščina.

Brnot je bil nekako sit nehvaležnega vodstva, ki mu je bilo nakopalo toliko težav, toliko stroškov in odgovornosti. Vse je gledalo nanj, vse pričakovalo rešitve od njega; on pa je spoznaval, da se je bil uštel, da bo težko izpeljal, kar je bil pričel, in da bo treba pripravljati delavce k prijenljivosti. In proti komu se bo obrnila nejevolja, kadar se bodo morali vdati? Proti delodajalcem? Oh, ne. Proti njemu. Njega bodo preklinjali, njega izročili z lahkim srcem in pohlepno zavistjo kot žrtvo zmagujočemu kapitalu. In če bi zahtevalo ravnateljstvo, da ga ubijejo, bi ga ubili za splošno korist. Ostudna sebičnost druhali!

Tako se jezi večkrat zavedna sebičnost osebe na nezavedno sebičnost množice, kadar se izpreminja ta iz mrtvega orodja v živo silo, ki zgrabi voditelja, ga porabi kot orodje svojih slepih namenov, ga polomi in zavrže.

Brnot je premišljeval, ali naj bi se umeknil sebičnim, nehvaležnim ljudem, ali naj bi jim še naprej delal tlako. Če bi se kar natihem izgubil, bi ravnal morebiti najpametneje. Ušel bi vsem težavam, ki jih je prinesla stavka, in iznebil bi se nalepem sitne ženske in bolehnega otroka. Toda ugled in načela! Hudobni tovariši bi mu utegnili tudi drugod delati sitnosti. Takšen je svet. „Pa saj bi bil to zadnji pomoček“, je sklenil; „in zanj je še vedno čas. Tako daleč še nismo. Delavci so se potegnili za mene; spodobi se, da se tudi jaz še pobrigam za njih korist, da se še žrtvujem, zdaj najprej s tem, da se poročim.“

Spomnil se je namreč, da je bil ravno to zahteval ravnatelj, preden ga je bil zapodil. Takrat je seveda on z moško brezpogojnostjo odbil žalečo zahtevo; a delavcem ni bil omenil o tem nič, da ne bi se zmanjšala v njih očeh krivičnost ravnateljevega postopanja proti njemu. Zdaj pa jim pove lahko naravnost, kaj da se je zahtevalo od njega in kako da je on pripravljen žrtvovati osebno svobodo na oltarju splošne koristi. Misel se mu je zdela imenitna. Lojzi bi se prikupil, nezadovoljnimi tovarišem zamašil usta, ravnateljstvu izpodbil razlog sovražnosti in Lojzinega brata bi se odkrižal. Tak neizobražen človek je nevaren.

Ta poslednji razlog je tako prepričal Brnota, da se je obrnil naravnost proti župnišču. „Naj napravim tudi župniku malo veselja,“ si je mislil v

ošabni zadovoljnosti. „Morebiti mu pomorem do knezoškofijskega svetništva.“ Oprezno se je ozrl okrog sebe in izginil v župnišču.

O sprejemu se ni zmotil. S prihuljeno ponižnostjo je napravil župniku veliko veselje. Ko sta se bila pogovorila zastran poroke, sta začela govoriti o žalostnih razmerah delavcev. Župnik, ki je dobro poznal vso bedo, je prigovarjal Brnotu, da naj stori, kar more, da se konča grozni boj, in obetal, da se zavzame vnovič z vso vnemo za delavstvo sploh in za Brnota posebej.

Z enako opreznostjo se je izgubil Brnot zopet v mrzli megli in hitel med tovariše. V nizki sobi delavske krčme, kjer so bila majhna okna tako zabita in na spodnjem robu tako zavarovana z žaganjem, da ni mogla prodreti nobena zdrava sapica v zadehli prostor, so sedeli in sloneli za mizo delavci. Nekateri so pili in kadili, drugi so se samo greli ali pa so bili prišli vprašat, kako da gredo stvari. Tri, štiri ženske so poslušale na klopih, kaj da se govori, in nekaj otrok je kašljalo pri peči in pritiskalo roke in lica k pečnici. Ko je vstopil Brnot, so se uprle vanj vse oči in na dveh straneh so se mu umikali možje. Vse je pričakovalo, da izve kaj važnega. Brnot je sedel na ogel mize, si pogladil visoko čelo, zavihal brke in pogledal po tovariših.

„Jaz slišim,“ je dejal malomarno, „da se hočejo nekateri upreti našim sklepom in pričeti delo na svojo roko.“

Delavci so molčali in gledali predse izpod čela.

„Brezvestno početje. Vpraša se, ali hočemo mi s silo preprečiti tak poskus, ali ukreniti skupno, kar bi ugajalo vsem.“

„Tovornica se nič ne vdaja?“ je vprašal en delavec rezko, pušnil dim proti Brnotu in pljunil predse. Brnot je zmignil z ramami.

„Oh, da ste bili le tako neumni in da ste poslušali takšne obljube!“ je zastokala ena ženska, predejala otroka z ene roke na drugo in ga brisala z mokrim, umazanim predpasnikom. Za njo je zastokala druga, tretja je že zaihtela.

„Tiho, ženske!“ se je oglasil star delavec. „Ve tega ne umejete.“

„Samo vi umejete, da,“ sta ga zavrnila dve. „Zato se nam pa vsem tako godi. Oh!“

„Ne mešajte se v naše stvari!“ se je jezil oni.

„I zakaj ne bi smela ona tudi govoriti!“ se je vteknil v prepir drug delavec. „Saj dela kakor mi in trpi kakor mi.“

„Vsi trpimo, bratje, vsi,“ je miril Brnot nejevoljo in malosrčnost, „in najhuje je meni, ker vidim, da trpite vi zaradi mene, ker ste se potegnili za mene. Lahko bi rekel seveda, da ste se potegnili za pravico. Toda krivica dé hudo navadno samo tistemu,

komur se godi; drugi jo prenašajo precej ravnodušno. Vi je niste prenesli, krivice, ki se je zgodila meni. Zatorej sem vam dolžan jaz hvalo in zatorej mi je hudo zaradi vas. Jutri se snidemo zopet in jaz razjasnim vse razmerje. Ako ovira samo moja oseba porazumek, sem jaz pripravljen popustiti službo in oditi v druge kraje.“

„Kaj pa zvišanje plač?“ je vprašal eden izmed delavcev. „Saj o tem se je govorilo toliko.“

„Sleparilo toliko,“ je zastokala ena delavka.

„O zvišanju plač,“ je dejal ozlovoljen Brnot, „se ne da govoriti, če se ljudje vdajajo. Nekateri hočejo, da se začnemo mi pogajati z ravnateljem; jaz pa sem za to, da se začne z nami pogajati ravnatelj. Da to ni vse eno, vendar umejete. A drugi so drugih misli. Jaz hočem le toliko povedati, da nočem dati povoda, da bi trpeli vsi delavci. Da ste stopili na mojo stran, to je bilo lepo in plemenito ravnanje. Toda časi se pokesa človek tudi lepega dejanja, če mu ne prinese koristi. Odtod pregovor: Dobrota je sirota. Ali se vi kesate tega, kar ste storili?“

Nihče ni izpregovoril besede.

„No, skesate se jutri tudi še lahko,“ je nadaljeval pikro Brnot. „In res. Kaj bi se vlekli za mene, če nimate nobenega zaupanja vame! Vi boste imeli eno izkušnjo več in jaz tudi. Kaj sem izkusil jaz, tega vam ne povem, ker vas nočem žaliti; vi pa boste izkusili, da je treba ali vdano služiti, ali pa se neomahljivo boriti. Siromak je upornik, kateremu upade pogum, ako izpodleti prvi poskus. Jaz odidem brez vsake zamere, ako je vam to v korist, ki ste mi bratje v delu in trpljenju. Povem vam še nekaj, o čemer sem molčal dozdej. Kakor od mnogokaterega izmed naših delavcev, tako je zahteval ravnatelj tudi od mene, da naj se poročim. Čudna zahteva, kajne? ki omejuje na srednjeveški način prostost in jemlje človeškemu srcu najprvotnejše pravice. Kaj da mislim jaz o tej stvari, vam je vsem znano. Kdo sme siliti dva človeka v zakon, ki se ne marata vzeti! Še v cerkvi se vprašata pred poroko ženin in nevesta, če se marata.“

„Ej, če se ne marata vidva, zakaj pa živita skupaj?“ je dejala zopet ženska z otrokom v naročju.

Brnot se ni zmenil za tako puhel ugovor in nadaljeval slovesno, da se hoče celo poročiti, ako more s tem pomagati delavcem. „Da me niso same besede, bom dokazal v par dneh. In če bi se zahtevala moja glava,“ se je vzdignil od mize, „bi jo položil z veseljem pod sekiro za brate delavce.“

„Od pete do ust ga je sama čeljust,“ je dejala ena delavka, ko je bil Brnot odšel. Delavci pa so ga nekateri zagovarjali in očitali tovarišem nehva-

ležnost, drugi so zmajevali z glavami in obupovali nad uspehom. Tiho so odhajali drug za drugim s težkimi glavami in težkimi nogami v strupeno zimsko noč, v gola, mrzla stanovanja.

V Brnotovi sobi pa sta se držali tesno objeti mati in hči. Lojzika se je še tresla od prestane groze in pojemala v težkih vzdihih; mati pa je jokala od žalosti in zapuščenosti, kakršne še ni bila začutila nikoli.

„Zakaj je bil ta mož tako hud?“ je vprašala hčerka in se plaha ozrla po izvrnjenih in polomljenih stolih. „Prej mi je prinesel kruha in jabolk in jaz sem ga imela rada. Zakaj je bil tako hud? Oh, zdaj ne bom dobila jaz nič več od njega.“

„Oh, res, Lojzika, nič več!“ je dejala mati obupana in uničena.

Kako je ljubila ona tega človeka, ki je znal z lepo, moško besedo tako seči do srca, ki je govoril o boju za razdedinjence, o brambi zatirancev, o požrtvovalnem usmiljenju! Kak svet ogenj požrtvovalnosti so bile vnele njegove besede v njenem srcu! Kako se je trudila in pehala, da bi z delom svojih rok zadoščala hišnim potrebam; zakaj on je moral žrtvovati ves svoj zaslužek in mnogo njenega splošni blaginji delavcev, katere je poučeval in organiziral po krčmah, za katere je skrbel tolikanj, da ni utegnil skrbeti ne zanjo, ne za otroka. In če mu je to rahlo očitala katerikrat, jo je zavrnil, da ona ne umeje tega, da se mora posameznik žrtvovati za skupnost. In res ni umela ona, kako da bi moral oče, morala mati žrtvovati svojega otroka skupnosti; saj bi bili preskrbljeni vsi otroci, ako bi preskrbela vsak oče in vsaka mati svoje. On ji je dokazoval, da je takšno stališče samoljubno, sebično; a ni je prepričal. Dokler pa sta živela v tujini, se je laže prenašala ta žalost; v domačih krajih se je odprla še druga rana. Kjer nje ni poznal nihče, tam se ona pred nikomer ni posebno sramovala svojega življenja; tu pa je stala pred znanci, sorodniki, starši, bratom in sestro kakor pred neizprosnim sodiščem in sram jo je bilo. O, da bi mogla ostati skrita in nepoznana! Toda zaman se je ogibala ljudi, zaman povešala oči, zaman zaklepala hišo. Oh, kolikrat je sklepala, da ostavi takšno življenje, da zbeži proč, kjer je ne bi srečal nikoli noben znanec! Kako se ji je bila tudi zbudila misel, da bi se vrnila domov in se vrgla materi pred noge kakor izgubljena hči in jo prosila, kakor se prosi Bog, da naj ji da zavetja, naj jo reši groznega sveta. In hitela je res domov s svojim otrokom in videla mater na smrtni postelji; a pred njeno obličje si ni upala stopiti. Vrnila se je zopet v stare razmere in prosila in jokala, da naj ji preskrbi pošteno ime on, ki mu je bila žrtvovala ona samo sebe. Zaman. Roganje in posmehovanje je bil

odgovor od začetka, pozneje kletev in zmerjanje. Mož je moral delati za splošnost; kaj se je brigal za posameznika! Zborovanja, shodi, krčme, to je bilo važno delovanje; kako preživlja ona sebe in otroka, to ni prišlo v poštev. Oh, spoznala je Lojza to splošnost in skupnost, ki je pila njeno srčno kri in zahtevala od nje vedno več dela in pritrgovanja in zatajevanja. Oh, sama plemenitost in blagost in nesebičnost je bilo moža na shodih in solze so mu stopale v oči, kadar je govoril o izkoriščanju ubogih delavcev! Doma pa se je potem najedel, pogledal po predalih, če je še kje kak krajcar, in šel v krčmo in se tam žrtvoval do polnoči in čez za ubogo delavstvo. Koliko je trpela ona pod to požrtvovalnostjo za splošnost, od katere ni odpadla nikdar nobena drobtinica za dom. — Dom? — Kje pa je dom ob večni selitvi iz hiše v hišo, iz kraja v kraj, kjer vse pisano gleda moža in posmehljivo in zaničljivo njo in otroka? Kakšna sramota, ko jo je srečala Meta, ko jo je spoznal Janez! In njiju nezasluženo sočutje! Preklinjala naj bi jo bila in zmerjala; a pomilovanje in sočutje s sramoto, to je neznosno. In ta groza danes, ko je davil Janez njega, za katerega je ona toliko prestala in pretrpela. In kaj, kadar se srečata zopet! Eden bo poginil, zaradi nje, zaradi njenega nevrednega življenja. Ona bo zakrivila smrt ali svojega brata, ali svojega —. Misel se je pretrgala. Kakor z razbeljenim železom ji je bil vžgan spomin, kako se je vedel on, potem ko ga je bila ona rešila smrti. Šel je, ostavil njo in otroka sama, gotovo se zopet žrtvuje v krčmi za splošnost. Nobena zahvala ni prišla iz srca, nobena lepa beseda z jezika. Kje je še rešitev, kje pomoč? Kakšna bodočnost se odpira njej, kakšna otroku! Zavržena na tem svetu, zavržena na onem. Po vsem telesu se je stresla ob tej misli, ki se ji je vsiljevala tolikrat, a jo je ona vedno težila in uspavala s slepilnimi nadami. Saj je bila podarila nespametna vse svoje mlado življenje njemu v tihem brezpogojnem upanju, da se združi enkrat z njim v takšni zvezi, da je ne bo treba skrivati in tajiti pred starši in brati. To upanje ji je podrl dogodek tega dne in zdaj ni imela nobenega mamila več za razburkano vest, nobenega zdravila za smrtno rano. Česa naj bi še čakala? Ali bo še kakšna žrtva omečila srce onega, ki niti nobenega hvaležnega pogleda nima za rešiteljico svojega življenja? Oh, grozna sebičnost človeka, ki gori le za splošnost!

Lojzika je objemala mater z drobnimi ročicami in vpila, da naj ne joka; če ne, bo ona umrla. Materi se je krčilo srce, ko je mislila, kakšno mater da ima ubogi otrok, kakšno bo spoznanje, kako se je bo sramovala, kako zatajevala njo, ki ji ne bo mogla zapustiti niti poštenega imena. In v kakšnih

razmerah bo rasla! Kako se bo mogla braniti izkušnjavam hudobne matere hčerka, ko se ni obrnila poštenih staršev hči! A rajša bi jo videla mrtvo ko v takšnih razmerah, v kakršnih živi mati; rajša mrtvo v grobu ko živo v blatu. In vendar, kdo jo bo varoval, kdo branil? Oče, ki živi in deluje in popiva za splošnost? On bo samo gledal, da si kmalu kaj prisluži otrok zanj in za njegovo splošnost. Grozne slike o bodočnosti ljubljene hčerke ji je predstavljala razburjena domišljija. Oh, kruta smrt, zakaj ne pobereš ljudi nedolžnih! Kaj čakaš, da se zadolže!

Ko je razvidela Lojzika, da ne more pomiriti matere z laskanjem in objemanjem, je sklenila roke in začela poluglasno moliti, kolikor je znala. Vedela je, kako potrpežljivo ji popravlja mati besede in razlaga, česar ne umeje ona.

„Kaj je to, vsakdanji kruh, mama?“ je klicala in jo tresla za roko, „Kaj je to?“

Mater so obšle tako strašne misli, da ji je zastala sapà in je morala pritisniti roko na razdraženo srce. Divje so zableščale oči, ki jih je s temnim krogom obdala groza, ko je zgrabila hčer, jo vzdignila iz postelje in nesla iz hiše. Hči jo je objela okrog vratu in motila z vpraševanjem: „In ne vpelji nas v izkušnjo, mama. Kaj se to pravi?“

Mati je zajokala naglas, poljubila hčerko, da ji je zmočila obraz s solzami, in jo nesla zopet nazaj v posteljo.

„Ali pojdeš ti, Lojzika, z menoj?“ je ihtela.

„Oh, pojdem, mama,“ je dejala hčerka; „samo ne jokaj nikar!“

„Še malo ostani doma! Potem pridem jaz pote.“ Mati je popravila hčerki posteljo, ji zatlačila odejo za hrbet in urno odšla.

V tem stanovanju ni hotela ostati več. Postelja, miza, klop, vse jo je napolnjevalo s studom in grozo. V gozdu bi prenočila rajša ko še katerikrat pod to streho. Stresla se je, ko je pomislila, kaj da je nameravala storiti, ko jo je rešila molitev ljubega otroka. Lojzika ni še razumela, kaj se pravi: In ne vpelji nas v izkušnjo! A kdor količkaj pozna samega sebe, ne more nikdar zadosti ponižno in iskreno moliti te prošnje.

Lojza je hitela v mraku po vasi, da bi dobila Meto ali Janeza in se pogovorila z njima zastran prenočišča za sebe in otroka. Drugega dne bi si že sama poiskala novega stanovanja. Kako bo prehranila svojo hčerko, to je ni skrbelo in na to niti mislila ni, vsa nekako srečna, da se je rešila težkih verig, v katere je bila toliko časa vkovana v strašni sužnosti. Kakor da bi bila vstala od smrti, tako ji je bilo pri srcu in rajša bi poginila takoj nego se vrnila v stare razmere. Vsa je bila izpremenjena, pripravljena vse pretrpeti in vdano prepričana, da

bi zaslužila vsako trpljenje. Tiho se je veselila lepih, dobrih misli, ki so jo obhajale in osrčevale. Takšne tolažbe že dolgo let ni čutila v svoji duši kakor sedaj, ko je premišljevala, kako hoče pričeti vse novo življenje, življenje pokore za sebe, skrbi in dela za otroka. Nobenega ponižanja se ni bala več, ko se je bila sama v srcu postavila tako nizko, da je ni mogel nihče več ponižati. In če bo pozneje, ko doraste hčerka, ponižana še pred njo, nič hudega, še nekoliko pokore. Ampak hčerka ne pojde po svetu, kakor je šla ona in se izgubila. Ostala bo pri njej in v domačem kraju med znanci, ki gledajo drug na drugega in ne odpuste radi nobene slabosti. Hčerka mora živeti srečnejša od matere.

Lojzika pa je doma tudi premišljevala, kako da bi razveselila dobro mamó. Bila je premeteno dekle, ki je mnogo mislila, kadar je bila prepuščena sama sebi, in si znala hitro sama pomagati.

Komaj je bila mati dvajset korakov od hiše, je bila Lojzika že iz postelje in si je hitro natikala na bose noge mrzle, trde čevlje. Zvit nasmeh ji je krožil ustnice in v svetlih očeh se je bralo, da ima Lojzika nekaj posebnega v mislih. Naredila si je bila zares lep načrt. Soba doma je bila tako mrzla, da se je ona komaj pod odejo mogla prav ogreti. Denarja za kurivo ni bilo; in da bi prinesel hudi mož, ki je hotel podreti hišo, še kaj drv, ni upala več Lojzika. Na dvorišču tvornice pa leži vedno velik kup premoga. Tam ga je že dobil marsikak otrok in ga prinesel domov. Zakaj ne bi šla enkrat tudi Lojzika ponj? Saj ni ona več tako majhen otrok; ona že lahko pomaga pri gospodinjstvu. Kakšno veselje bo zvečer, ko bo tožila mama, da nima s čim zakuriti peči; ona pa ji bo pokazala velik, debel kos premoga, ki bo hitro razgrel vso sobo. Kako jo bo objela od radosti mati! Ona pa se bo ponesla in rekla, da bo prinesla še, da bo za kurivo skrbela ona. Toda skrivaj se mora to izvršiti, da ji ne bi zabranila mati, ki hoče storiti vse sama.

Lojzika si je opasala predpasnik in smuknila iz hiše. Na cesti jo je zgrabila mrzla burja za ušesa, za nos in gole noge. Lojzika se ni zmenila. Skrila je drobne roke pod predpasnik, sklonila glavo proti vetru, da so ji mežurkale pod mrazom mokre oči, in hitela naprej in vlekla ohlapne čevlje, ki so se sezuvali po blatnem snegu. Burja ji je silila za vrat, skozi rokave in ob nogah za široke čevlje; a ni je ugnala. Že je prišla Lojzika do dolgega zamazano-rjavega zidu tvornice, ki ga nikdar ni hotelo biti konec. Kadar je pogledala Lojzika postrani, vedno je videla poleg sebe rjavi zid, ki je hitel kakor z njo vstric. Naposled je vendar prišla do glavnega vhoda, kjer je zmrzovalo nekaj delavcev na straži. Tvornica je stala tiho kakor v zimskem spanju. Samo

z dvorišča se je čula nekaka počasna hoja in tam je razločilo v mraku oko dva orožnika, ki sta nekoliko hodila, nekoliko stala in se ozirala okrog in predevala puško na rami, da je mrzlo zalesketal izza ograje bajonet. Lojzika je hitela ob zidu naprej. Nihče je ni ustavil, nihče ogovoril. Rada bi bila srečala kakšnega otroka, da bi jo spremil, ker je bil kraj samotni in je nastopala tema. „Toda če ga ni, ga ni,“ si je mislila in drobnela dalje, da bi se nekoliko ogrela in kmalu opravila. Dolgi zid je prešel v leseno ograjo iz debelih desk, ki so bile ošpičene na vrhu, in skozi to ograjo so peljala na dvorišče široka lesena vrata, odprta čez dan za vozove, ki so vozili premog, drva, glino za tvornico in odvažali pepel, smeti, žlindro. Zvečer pa so se zapirala. Za ograjo je ležal velik kup premoga, velika izkušnja za siromake, ki so hodili mimo in se spominjali mraza doma.

Odkar je bila izbruhnila stavka, se niso odpirala vsak dan ta vrata, zapirala pa so se zvečer bolj zgodaj. Pazilo se je namreč sedaj jako strogo, da ni nihče nič odnesel, in zapirali so vrata uradniki sami, katerim se je navadno mudilo iz tvornice. Posebno oster je bil Artur, ki je bil, kakor se mu je zdelo, iz golega usmiljenja hud na trmaste delavce. Vedel je, koliko da trpe, in se jezil, da ne primejo zopet za delo, ki so je bili popustili lahko miselno, brez povoda. On je gorel za tesno zvezo med delavcem in kapitalom, ki naj bi koristila obema; in da se delavcem ne godi slabo, je sklepal iz tega, ker jih je bilo tako lahko dobiti. Napačno umovanje seveda; zakaj čim manj je delavcev in čim več popraševanja po njih, tem bolje se počutijo. Pri Jemcu je videl nekakšno skromno blagostanje; a ni pomislil, da tukaj služijo in pridobivajo razen matere vsi člani rodbine in da je velika razlika, ali mora pridobivati eden za štiri ali štirje za enega in da nima vsak delavec tako malo potreb kakor ta družina. A tem manj potreb dopušča delavcu kapital, čim več si jih lasti sam. Izkušal je bil Artur zasejati med delavce razdor in jih pridobiti toliko za delo, da bi se pokazila stavka; a ni se mu posrečilo. To ga je močno jezilo poleg vseh drugih domačih in zasebnih sitnosti, ki so ga razburjale in obračale od resnega dela. In kako se je bil on vnel za delo! A komaj se je bil resno poprijel, komaj pokazal svojo spretnost, se je že pretrgalo delo zaradi sebične trme nekaterih hujšakačev. Mehkemu njegovemu srcu so se smilili siromaki, ki so trpeli mraz in glad, a iz ust je govorila trda nejevolja, zakaj da se ne upre večina strahovladi manjšine. Preverjen, da se godi krivica tvornici, je bil kljub vsej dobrosrčnosti neizprosni proti delavskim zahtevam in za boj do skrajnosti. Kadar bi se vdali

delavci, takrat bi on sam podpiral njih prošnje; a sedaj je bil oster nasprotnik, ki je gledal skrbno, da se ne bi prizadela nobena škoda tvornici, in čakal nepotrpežljivo, kdaj da bosta zaveznika, mraz in glad, premagala trmoglavce.

Ko je pridrgotala Lojzika, so bila še odprta lesena vrata. Deklica je nekoliko postala, nekaj časa prisluškovala in si grela s sapo prosojno rdeče prste; potem se je še ozrla okrog sebe in stekla skozi vrata. Kmalu je bila pri kupu premoga in začela razgrebati z mrzlimi rokami trdi, ostri sneg. Izgrebla je par debelejših kosov in si zopet pihala v roke, ki jih je komaj še čutila. Od tvornice sem je zaškrpjal sneg pod nogami. Lojzika se je potuhnila za visoki kup in se plaha ozrla. Prihajala sta počasi v pogovoru dva moža, Artur in en orožnik.

„Še vedno niso zaprta vrata!“ se je razjezil Artur. „Glejte, tod uhajajo delavci in kradejo premog in drva. Tak berač nima gozda nič, denarja nič; iz dimnika pa se mu kadi vsak dan.“ Jezno je zaloputnil, zaklenil in zapehnil težka vrata.

Lojzika je čepela v snegu prestrašena, da si ni upala sopsti. Zdajzdej, si je mislila, bo pristopil žandar in ji zabodel bajonet v prsi. Kar čutila je, kako ji reže jeklo v pljuča in srce; in nikogar ni bilo, ki bi ji pomagal, ki bi jo rešil. Oh, da bi je le ne zapazil!

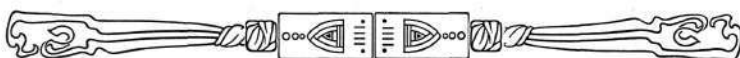
Moža sta odhajala in Lojzika si je oddehnila. Govorjenje se ni čulo več in temni postavi sta bili utonili v noči. Lojzika je vstala z velikim trudom. Noge so ji bile postale težke in slabe, da so komaj odtrgale od snega čevlje, ki so primrzovali. Hitro je pobrala v predpasnik dve kepi premoga in se oprezno obrnila proti vratom. S strahom je zaznala, da so zaklenjena. Položila je premog na tla in izkušala odriniti zapah. Trud je bil brez uspeha. Zopet si je ogrevala s sapo premrzle roke. „Prelezla bom vrata,“ si je dejala tiho in tipala po prečnikih, nabitih na težka vrata. Zateknila si je konec predpasnika, kjer je nosila premog, za pas, da je imela roke proste, in se začela spenjati po vratih. Že se je bila prijela z rokami za vrhnji rob, ko se ji je zvalil premog iz predpasnika v sneg. Nekaj časa je premišljevala, ali naj bi šla zopet ponj, ali ga pustila na tleh. Zdelo se ji je, da bi brez premoga vendar ne mogla priti domov, in spustila se je zopet po vratih dol. Poskušala je potem vreči premog čez vrata, da bi potem zlezla za njim. Toda premalo je imela moči. Črna kepa je udarila ob vrata in padla trmasta nazaj. Lojzika se je prestrašila ropota in si naložila zopet

premog v predpasnik. Ko pa se je hotela speti vnovič po prečniku, so ji odpovedale roke, da se ni mogla več oprijeti. Zdelo se ji je tudi, da se zopet bližajo ljudje, in zopet je skočila za kup snega, počenila in se zvila skupaj, da bi ji ne bilo tako mraz. Oh, kako počasi sta hodila Artur in žandar! Da bi se že vendar enkrat obrnila in šla! Toda ne. Še obstala sta. Lojziki so ledenele noge, vzdigala je zdaj levo, zdaj desno in hitela gibati s prsti v črevljih, ki so bili kakor iz zmrzlega železa. Brez konca dolgo se ji je zdelo, odkar čepi sključena. Kaj si bo mislila mama doma! Toda kaj more ona storiti? Ali naj vstane in se pokaže? Kaj pa! Da jo zabode žandar.

Burja je bila ponehala, ko se je bila razgrnila črna noč. Lojziko je obšel strah. Zatisnila je oči, da se ji ne bi kaj groznega prikazalo iz tmine. Noge so jo začele skeleti, kakor bi jo kdo zbadal z žarečimi iglami, in skeleča bolečina se je širila po vsem telesu. Tiho so tekale od zapuščenosti in groze solze iz skelečih oči, tiho, da ne bi slišal žandar. Zdaj se je zazdelo Lojziki, kakor da bi jo kdo klical oddaleč. „Da, prav mamica me kliče,“ si je dejala. „Toda jaz nisem tako neumna, da bi se oglasila. Saj bi me precej zabodel žandar.“ Premišljevala je, kako bo jutri pritekla domov in pripovedovala, da je bila zunaj vso noč in da se ni nič bala. Premisleka vredno se ji je zdelo, ali naj bi rekla, da se je kaj bala, ali da se ni bala nič. „To je dobro,“ si je mislila, „da me nič več ne zebe.“ Obhajala jo je res čudnoprijetna toplota in trudnost jo je prevzela, da je zadremala. Zazdelo se ji je, da je že doma. Peč je zakurjena in skozi žarečo mrežo se vidi še kepa premoga, ki ga je bila ona prinesla. In mamica je zopet enkrat vesela in se ji smehlja in jo gladi z gorko roko po licih in laseh in ji gleda v oči. Zdajzdej jo je stisnila krepko k sebi in jo poljubila na usta.

Lojzika je zaspala sladko in trdno, da se ni več prebudila na tem svetu. Stopila je pred prestol Onega, ki je edini pravi lastnik vsega sveta, a ima po zemlji svoje odgovorne hišnike in najemnike in o bogatinu in Lazarju vedno iste misli. Zatorej pozor, krivični hišniki, ki ne poznate na zemlji razen svoje zasebne lastnine nič svetega! Glejte, da odpišete o pravem času kaj dolgov svojim hlapcem, ki ne dolgujejo pravzaprav vam, ampak gospodarju! To bo pametno ravnanje, ki bi vam utegnilo pridobiti pomiloščenje pri gospodarju.

(Dalje.)

MEGLENO MÖRJE S KREDARICE PROTI SEVERU

FOT. B. BRINŠEK

Delo in denar.

Povest. Spisal dr. Fr. Detela.

(Dalje.)

XI.

Kar je trdila gospa Klepševa odnekadaj, da je Javorje pust, dolgočasen, nesrečen kraj, to so spoznavali in čutili čimdalje bolj vsi stanovalci. Umolknil je bil prešerni smeh prvih časov, godbe in petja ni bilo slišati več, izprehajati se nikomur ni ljubilo in zapuščeno sankališče je bil zametel sneg. Družba se je shajala s prisiljeno prijaznostjo in olajšana se razhajala s hladno vljudnostjo. Vse je kazalo, da se kmalu razide.

Gospod pl. Rumpel se je bil že odpravil. Nerač in s srdito bridkostjo v srcu; toda gospa mu je bila naštelila toliko razlogov in ga prosila tako nujno, da se ni mogel ustaviti. Tako torej so se plačevale njegove usluge! O, prav. Zakaj se je bil zamešal v rodbinske norosti! Ali ni slutil, da se bo potegnili mati za sina, ne zanj, kadar jima pride kaj navzkriž, in da bo iztresel sin nad njim svojo jezo, če bo mati z njegovo pomočjo prekrizovala njemu račune? In vendar se ni mogel popolnoma ločiti gospod Rumpel. Pri Rožiču na Fužinah se je bil ustavil in nastanil. Teta Mara mu je bila namreč namignila, da naj se umakne samo za nekaj dni; Arturjeva jeza da se bo kmalu poleгла in potem ga bo on sam hvaležen povabil nazaj.

Mosterih se je bil naveličal brezuspešnega snubljenja. Saj se Berti niti ni ljubilo več, da bi se bila šalila z njim ali si norca delala iz njega.

In kako bi se mogla še šaliti Berta, ko si je tako k srcu gnala bratovo žalost! Da so se hudovali nanjo starši in teta, ker odklanja Mosterihovo snubitev, za to se ni zmenila; a brat, Artur, se je bil popolnoma odtujil domači hiši. Nobenega zaupljivega občevanja ni bilo več med njima; nobena topla beseda ni prišla iz njegovih ust; na prisrčna njena vprašanja ni dajal nobenega odgovora; priprošnjo in zagovor pri starših je zavračal. Kako se ji je smilil siromak, kako zapuščeno se je čutila, ker je izgubila brez svoje krivde bratovo srce.

Nič manj hudo ni bilo materi. Koprnela je po sinovi ljubezni in se kesala, če se je morda prestrogo ustavljala njegovi želji, in premišljevala, ali naj še počaka ali naj mu izpolni nespametno voljo. Samo eno prisrčno besedo naj bi bil izpregovoril Artur in ljubeznivo jo pogledal kakor v prejšnjem času, in sama bi bila šla snubit zanj. Toda sin je molčal in materi je bilo težko izreči prvo besedo, dokler ni vedela, kakšen dobi odgovor. In nikomur ni mogla potožiti mati svoje bridkosti. Mož je bil nekaj dni sem popolnoma nepristopen za razgovor o domačih zadevah; svakinja pa je gledala z zanič-

ljivo mirnostjo njeno bridkost in pasla zlorade oči na skesanem obrazu.

„Kaj praviš, zakaj je Artur tako pobit?“ je vzdihnila gospa.

„No, povoda ima vendar dovolj,“ je ciknila ona na stare pritožbe.

Gospa je preudarjala, ali naj bi naprosila koga, ki bi posredoval med njo in sinom, ki bi namignil Arturju, da ni neizprosna mati; samo oklene naj se je on zaupljivo. Toda kdo bi mogel to storiti? Soprog ni prišel v poštev; hčerko prositi se je sramovala mati; do svakinje ni imela zaupanja.

Tako je bilo izginilo iz Javorja vse veselje in tiha pobitost je čakala nestrpljivo razrešitve zunanjih in notranjih zapletkov.

Gospoda Klepša je bila prevzela mrzličasta razburjenost. Zadeva starega prijatelja Mosterih, ki prodaja ceneje nego kupuje, mu ni dala miru. Da hoče ta veletržec s tem uničiti nekaj konkurentov, kakor je menil dr. Lajb, se je zdelo v začetku tem verjetneje Klepšu, ker se je dalo s spretno uporabo takšne nakane po Lajbovem nasvetu napeljati tiho nekaj denarja iz Mosterihove blagajne v Klepševo. Toda gospoda svetnika, ki je zaupal svojim prijateljem tem manj, čim bolje jih je poznal, so bile obšle kmalu druge, nove misli. Komaj je bil nakazal dr. Lajbu za prve potrebe potrebni denar, mu je že tudi posvetila oprezna skopost globoko v to temno zadevo. Da bi hotel Mosterih uničiti samo konkurente, to se je zazdelo Klepšu nekako pošteno, za Mosterih prepošteno. Kaj, ko bi nameraval uničiti ta poštenjak svoje prijatelje? To bi bilo zlobneje; tedaj verjetneje in naravneje. Da, da, proti prijateljem, proti njemu, Klepšu, je naperjena nakana starega grešnika. S hitro prodajo po slepih cenah si hoče slepar pridobiti denarja, spraviti potem gotovino na stran, trgovino na boben. „Oh, kako hudoben je svet!“ je vzdihnil mož, ko je pisal pisma zaupnikom, ki naj bi poizvedovali o Mosterihovih kupčijah in razmerah. „Na nikogar se ne more zanesiti človek. Nepoštenost je rak, ki razjeda obrt in trgovino. Oh, kako prijetno bi bilo na svetu brez goljufive konkurence, kredit po ceni, delavstvo zvesto, pridno, z malim zadovoljno. Obtok socialne krvi, denarja, bi se vršil nemoteno skoz vse sloje; iz denarja delo in iz dela zoper denar z obrestmi. Toda kaj, ko prodira sleparstvo že v najnižje sloje!“

Klepš je bil poklical ravnatelja Adamiča, da izve, kako da je plačeval gospod Mosterih zadnje čase. Ravnatelj je poročal po pravici, da je precej neporavnane dolga, da se odlaga plačevanje in da je mislil že on sam rahlo podrezati.

Klepš je kimal pomembno in gledal postrani. „Nobenega naročila izvršiti, dokler niso izpolnjene

obveznosti!“ je dejal tiho in šel. Dr. Lajbu je brzojavil, da naj takoj ustavi vso kupčijo in izterja dolgove. Oh, morda je ukrenil on to že prepozno! Kdo ve, koliko je že izgubljenega! Kdo ve, kako drzno je spekuliral Lajb! In kako lahko, ker ne na svojo, ampak za njegovo nevarnost, ker je dobiček skupen, izguba samo Klepševa! Imenitna trgovska zveza! Klepš se je jezil na samega sebe, da je bil tako nepreudaren, in na Lajba, ki ga je bil tako preslepil; in z nestrpnim strahom je čakal poročil o neprijetni zadevi, kjer bi se zdela izguba bolj zaslužena ko dobiček.

Iz prvih zaupnih poročil je zvedel gospod Klepš, da odpovedujejo banke Mosterihu kredit.

„In jaz nisem bil tako pameten,“ je tožil mož v svoji pisarni, „da bi mu ga bil odpovedal o pravem času. Jaz hočem zastopati tuje koristi, ko nisem mogel niti svojih. Kupovati na upanje, četudi drago, prodajati za gotov denar, četudi ceno, in kadar je dosti gotovine na strani, naznaniti upnikom, da je ni, in pričeti pogajanje o popustu, ali se dobi še preprostejša sleparija? In vendar sem jaz nasedel nanjo.“

V svoji sobici pa je ravnal mladi gospod Mosterih skrbno svoje perilo in svojo obleko in jo vlagal v kovčege. Dobil je bil od doma pismo, ki mu je naročalo, da naj se lepo zahvali za gostoljubni sprejem in se odpravi nemudoma proti domu. Gospa in teta in gospodična so se čudile, kam da se mu tako mudi; omenjale, kako ljubo da bi jim bilo, če bi ostal vso zimo pri njih, in trdile, da ga bodo bridko pogrešale. Mosterih se je klanjal, da on to pač ve in umeje; a da se ne da nič narediti; njegov papa da rad iznenadi svoje prijatelje. Tolažil je, da se kmalu zopet vidijo in da on ne bo pozabil tako hitro lepih dni, ki jih je bil preživel v Javorju; toda doma ga potrebujejo nujneje; oče je že star, kakor po letih, tako po nazorih; hiša zahteva čilejših moči in modernejšega vodstva, moža s hladno glavo in bistrim očesom, ki pregleda namah razmere in prilike; ravno sedaj da so nastale nekakšne neprilike, kjer potrebuje papa sinovega sveta in sinove pomoči in to da je pravi povod nemudnemu odhodu; v imenu svojega očeta ima on še jako važen razgovor z gospodom svetnikom.

In res je bil naložil stari Mosterih mlademu važen posel. Poleg najiskrenejših pozdravov in najpristrčneje zahvale je moral izporočiti mladenič z rahlo obzirnostjo, da je zabredel gospod Mosterih v neke težkoče, ki vendar, kakor se nadeja, ne bodo omajale preizkušene prijateljstva.

Ko je zagledal gospod Klepš Mosterihov slovesni obraz, se je dvomljivo nasmehljaj, ker ni vedel, ali pomeni slovesno snubitev ali kaj neprijet-

nega. Potem je obžaloval, da odhaja mladenič tako zgodaj, tako kmalu.

„Tudi meni neprijetno, gospod svetnik,“ je dejal Mosterih. „Dovolite, da sedem. Neprijetno zaradi neke sitne dolžnosti, ki mi jo je naložil papa.“ Gospoda Klepša obraz se je daljšal. „Morebiti bo najboljše, če preberem pismo samo.“

„Prosim,“ je kimal vdano Klepš.

„Preljubi moj Adolf itd. itd. Zasebne stvari, gospod svetnik, ki Vas ne bi zanimala. Ampak sedaj: Razodeni, ljubo moje dete, velečenjemu gospodu svetniku z vso obzirnostjo, ki jo zahteva njegova starost in bolehnost in najino dolgoletno iskreno prijateljstvo, da sem zašel jaz, seveda brez svoje krivde, v majhne denarne težkoče. Neugodne konjunktore, drag kredit, nezanesljivost uradništva, polom dveh trgovin, kjer smo bili prizadeti, vse to je omajalo naše ravnotežje.“

„Omajalo ravnotežje,“ je ponavljal gospod Klepš, se smehljaj in kimal.

„Omajalo ravnotežje,“ je ponovil Mosterih in se priklonil, ker mu je bil naročil oče obzirnost. „Najhuje pa so nas zadele zahrbtne spletke nekih dobrih prijateljev, ki so nas najprej zavedli v nevarne kupčije in nam potem izpodkopali kredit.“

„Oh, lopovščina!“ je vzdihnil Klepš.

„Takšno prijateljstvo? Gotovo. Zmisel tega dolgega tarnanja, gospod svetnik, je ta, da ne more več plačevati moj papa. Pripravljen pa je pogajati se. Trideset procentov svoje obveznosti bi mogel on po svojem računu pokriti. Drugi upniki bi se zadovoljili s tem deležem, skoraj tretjino. Ponudba, gospod svetnik, se meni vidi poštena in ugodna. Kaj naj izporočam svojemu očetu v Vašem imenu?“

Klepš se je bridko smehljaj in gledal postrani mladega gospoda.

„Vaše mnenje, gospod svetnik,“ je nadaljeval Mosterih, „je za mojega očeta merodajno in najboljše bo, če je Vi izrečete pismeno. Jaz pa mu izporočim medtem, da ga Vi pozdravljate prav iskreno in le želite, da bi se ugodno zanj rešila neprijetna zadeva. Zahvaljujem se Vam za izkazano gostoljubnost in obžalujem hkrati, da ni še spojila tesnejša vez obe rodbini. Toda kar še ni, se lahko še zgodi. Priporočam se, gospod svetnik. Nakit, ki sem ga bil prinesel gospodični Berti, se mi vrne o priliki, kajne? Ako se namreč ne premisli gospodična. Toda ne mudi se nič. O priliki!“

Gospoda Klepša je seveda lomila jeza; toda to neprijetno čustvo je hitro potlačil razum, ki je tiho prigovarjal, da se je treba miriti; zakaj stari Mosterih si je zdaj gotovo že prislepčil toliko denarja, da je postal še uglednejši član človeške družbe in da bi bil spor z njim kvaren in neprilichen. S sleparskim

prodajanjem je izgubil morda 10⁰/₀; ker se bo pa pobotal tako, da plača samo 30⁰/₀ svojih dolgov, ima čistega dobička 60⁰/₀, sami pristni tisočaki, nobeden ponarejen. Ponarejanje je tudi težko, zamudno in tudi kaznivo delo, ki spravi človeka ob ugled in v zapor. Zdaj je osleparil Mosterih druge; a svet se vrti in denar je okrogel. Da bi le Berto srečala pamet, da bi vzela mladega Mosterih! Potem bi se vse lepo zravnilo. Sicer pa kupčija je kupčija; človek se je ne izuči nikoli; jeza pa škoduje zdravju in trgovini.

Dasi se je premagal gospod Klepš in prijazno stisnil roko mladeniču, ki ga je bil tako nežno in obzirno obvestil o sitni zadevi, ga je to premagovanje vendar hudo zdelalo. Ko se je odpravljaj Mosterih, ponosen, da je tako spretno izvršil važno nalogo, da je naravnost imponiral staremu Klepšu, ko si je zapenjal na saneh gorke rokavice, si prižgal smotko in migal prijazno damam, ki so mahale z robci za njim: je ležal gospod Klepš onemogel, kakor brez misli in čutov v svojem fotelju.

„Je že šel,“ je očitala Berti teta, ki je gledala za vozom; „zdaj pa glej za njim!“

„Vsi so šli,“ je vzdihnila gospa, ki je čutila najbridkeje grozno osamelost. Gostje beže, pred domačini se mora zaklepati hiša; zunaj groze sovražne, lačne oči delavcev. Res, srečni ljudje v Javorju!

„Ah, nekdo se pelje k nam,“ je dejala Berta, ki je še gledala za sanmi.

„Znan obraz,“ je dejala teta. „Pomagaj mi no reči! Saj je bil že v Javorju.“

„Dr. Lajb je. Elza, Elza!“ je klicala gospa hišno, „če vpraša kdo po nas, reci, da nas ni doma!“

Ta previdnost gospe Klepševe je bila odveč; dr. Lajb je imel opraviti samo z gospodom. Gospod Klepš je slonel še vedno s povešeno glavo, utrujen in zdelan v naslonjaču, ko je potrkal in vstopil dr. Lajb.

„Dovolite, gospod svetnik,“ je dejal, „da Vas vprašam sam in osebno, kako da mi je razumeti Vašo odpoved.“

„Prosim gospod doktor,“ se je sklonil pokonci gospod Klepš, „poslušajte me! Da ste me informirali Vi o Mosterihu krivo in napačno, to umejete danes vendar.“

„Jaz? Krivo in napačno? Gospod svetnik, Vi se motite.“

„Nikar mi ne segajte v besedo,“ se je premagoval Klepš; „sicer ne pridemo do konca.“

„A stvarne ugovore —“

„Pustite stvarne ugovore in poslušajte! Mosterih stoji pred polomom in mi pred izgubo najmanj 70⁰/₀.“

Lajb je zmignil z rameni in segal v besedo z jezikom in z rokami, se prekladal in presedal na stolu,

vstal in sedel zopet, ko je predel Klepš mirno niti svojih misli. „Oh, da sem se spustil z Vami v to kupčijo!“ je vzdihnil.

„No, da ste se spustili v to kupčijo,“ se je rogal dr. Lajb, „to je bila res nesreča. Ampak to nesrečo in izgubo meni in sebi ste zakrivali Vi, edino Vi.“

„Kako vendar?“ je tarnal Klepš. „Jaz sem plačeval v gotovini, Mosterih, kar ste Vi meni zamolčali, z zadolžnicami, z gnili zadolžnicami, in menicami.“

„Z gnili zadolžnicami? Tega nikar ne pripovedujte meni, gospod Klepš. Mosterihove zadolžnice niso bile gnile, dokler se jih niso doteknile Vaše nesrečne roke.“

„Moje roke!“ je vzdihnil Klepš in sklepal roke.

„Vaše roke in Vaše spletke. Poslušajte zdaj Vi mene! Mosterih je imel povsod kredit, neomejen kredit, in jaz sem hotel ravno v denar spraviti, realizirati, njegove zadolžnice, ko ste posegli Vi s svojo nesrečno, pohlepno roko vmes, par dni prezgodaj.“

„Prepozno, prepozno sem posegel vmes. Polom je bil neizogiben.“

„Kaj se to pravi, polom je bil neizogiben? Če ne zadene mene nobena škoda, če imam že spravljen svoj dobiček, kaj briga mene potem polom? Midva bi bila s svojim dobičkom že na varnem. In kak dobiček bi bil to! Toda ne. Vi ste morali spletkariti. Zdaj pa si pripišite izgubo sami sebi!“

„Dve tretjini vzamem jaz nase?“

„Druge želje nimate? Jaz da bi delil z Vami izgubo, ki ste jo zakrivali Vi sami? Po pravici bi me postavilo sodišče pod varstvo ali pa poslalo v blaznico.“

„Če ste hoteli deliti z menoj dobiček, morate vendar tudi vzeti nekaj škode nase.“

„Gospod Klepš, izpijte kupico mrzle vode, ki Vas bo predramila: Škodo, ki ste jo napravili Vi meni, naj povrnem jaz Vam! Nesramno. Jaz sem prišel vprašat, koliko da dobim opravnine, provizije, za svoje delo in posredovanje.“

„Nikar se ne šalite, gospod doktor, ko je zadeva tako resna.“

„Jaz se nič ne šalim; ampak zahtevam, kar meni gre.“

„Ali mi imate še kaj povedati?“ je prašal Klepš in vstal in odpravljaj svojega gosta.

„Saj še na to niste odgovorili, kar sem Vas vprašal,“ se je ustavljal Lajb. „Jaz ne odjenjam od svoje zahteve, ki jo bom izterjal tudi po sodnijskem in še drugem potu, kar Vam ne bo všeč.“

„Nobene besede več!“ ga je ustavil Klepš. „Jaz nimam ne časa, ne volje, da bi se pričkal z Vami. Zdravi, zdravi!“

„Kmalu boste slišali nekaj, kar Vam bo šumelo po ušesih.“

„Če mi ne odidete takoj, gospod doktor, pokličem strežaja, ki Vas bo spremil.“

„Tak slepar, tak cigan,“ je mrmral dr. Lajb in Klepš je pritisnil za zvonec. „Kaj pa dolgove, ki jih je naredil Vaš sin, kdaj jih boste plačali? Kaj naj porečem upnikom?“

Strežaj Emil je vstopil in se priklonil in gospod Klepš mu je naročil, da naj spremi gospoda doktorja do pod gradu. Dr. Lajb si je grizel ustnice, stiskal pesti in prebadal z očmi gospoda svetnika, ko mu je pomagal Emil v težko suktnjo s tako odločnostjo, da ni bilo misliti na uspešen upor.

Razkačen je hitel dr. Lajb proti dolini in preudarjal, kako bi se maščeval, da bi njega stalo najmanj in onega bolelo najhuje. Gospod Klepš pa se je miril s premišljevanjem, kako bi se dala škoda in izguba, ki je zadela njega, porazdeliti med več deležnikov, da bi se laže prenesla, ali pa prevahiti na tuje rame. Računal je, koliko bi zaleglo, če bi se utrgalo vsakemu delavcu nekaj malega, da bi se takorekoč nobenemu nič ne poznalo. Tudi cene izdelkom bi se lahko nekoliko vzdignile. Kupovalci bi bili tako malo prizadeti, da bi komaj kaj čutili; a ker se proizvaja tolika množina, bi vrgel tudi majhen povešek velik dobiček. Če bi le ne bilo toliko konkurence! Kaj, ko bi se sporazumela in zložila konkurenčna podjetja? Podpirati se je treba vzajemno, ne se uničevati! Če se zvežejo, kartelirajo podjetja, potem se dajo brez strahu znižati plače delavcem in zvišati cene izdelkom; dobiček bo dvojen. Samo organizacije je treba. Kako lepo se da po novinah in shodih in v parlamentu zagovarjati načelo, da je treba ščititi domačo industrijo, ki preživlja toliko tisoč delavcev — Klepš se je malo namuzal — in zapreti s carinami uvoz konkurenčnih izdelkov po gaslu: domač trg domačinom. Potem se bodo narekovale cene in plače, da bo dobiček navzgor in navzdol.

Po Fužinah pa je bilo navsezgodaj že vse razburjeno. V ravnateljstvo pisarno je bil prišel povedat orožnik, da se je našlo za lesenimi vrati truplo delavskega otroka, ki je bil zmrznil ponoči. Arturja je zbadlo pri srcu, ko je slišal to novico, in z drugimi uradniki je pohitel na kraj, kjer se je bila prigodila nesreča. Orožnik je razlagal, kako se je najbrž vse naključilo.

„Poglejte, gospod Klepš!“ je dejal in pokazal Arturju kepo premoga v predpasniku mrtvega otroka. „S tem premogom je hotela uiti; a prezgodaj zanj sva midva snoči zaprla vrata. Poskušala jih je preplezati. Tod so sledovi. Tukaj se je oprijemala, tu zastavljala noge; a od mraza je onemogla in potem

se je zgodilo, kar se je zgodilo. Kaj se hoče! Če bi se bila oglasila, bi jo bila z gospodom Klepšem gotovo izpustila.“

Artur je poslušal blede in prepadel, in prikimal. Kaj bi bil dal, če bi se ne bila zgodila ta nesreča ali če bi vsaj on ne bil nič prizadet.

„Tako je, če uče ljudje že otroke krasti,“ je dejal uradnik, ki je stal poleg Arturja. Ta pa je zrl nem nepremično v sključeno zmrzlo truplo, ki mu ni očitalo nobene krivice, samo prosilo usmiljenja. Ta mili nemi glas zmrzlih ust je prediral Arturju srce in pretresal mozeg in kosti. Kako grozno mu je razsvetlilo življenje posledice razmerja med delom in denarjem! Kako drugač se vse to sliši in bere, kako drugač doživi! Kako strašna je pravičnost brez usmiljenja! Naj bi bil pokraden ves premož; samo smrti naj bi bil odšel ubogi otrok! Artur je spoznaval, da se cena človeškega življenja ne da primerjati z nikakršnim blagom; in če bi bil mislil naprej in dalje, bi se bil zgražal nad vsemi, ki žrtvujejo brezvestno svojemu dobičku človeško življenje, ki obkladajo z bremenom delavske plače in in življenjske potrebščine, ki kujejo denar iz draginje in lakote in pritrjujejo siromakom, da bogate bogatini. Toda Artur ni mislil tako daleč, ni videl bede in lakote okroginokrog; samo zmrzla deklica mu je ležala pred očmi in ga prosila, da naj nikar ne zapira vrat, dokler ne odnese toliko premoga, da ne zmrzne doma, kakor je zmrznila tukaj.

Bridkost za bridkostjo je padala na ubogega mladeniča in vsaka je obležala na njegovem srcu. Kako kratke so bile sanje o srečni ljubezni! Kako hitro so odpadli prijatelji, kako kmalu se odtujila rodbina! Huje pa ga je zadela smrt uboge deklice. Kako more biti pri srcu njenim staršem! Kak srd jih mora navdati proti onim, katerim bodo pripisali krivdo te nesreče! Kako bo podnetila ta novica grozne strasti delavcev. Loteval se je Arturja strah, da se bo nanj izvrnila krivda, proti njemu obrnila togota. Bežati bi moral pred spominom nesrečne žrtve in pred jezo razdraženih delavcev.

Lojzikina mati pa dolgo ni vedela, kaj se je bilo zgodilo z njenim detetom. Ko ni našla pred ta večer Lojzike doma, si je mislila, da je obiskala hčerka kakšno vrstnico v soseščini in da se vrne kmalu. Čakala jo je nekaj časa in spravljala skupaj svojo obleko, da jo odnese z otrokom vred k Meti, kjer je hotela prenočiti.

Meta jo je bila sprejela z največjim veseljem. Odkar je bila sklenila ponosna, da se ne zmeni več za Janeza, je bilo prešlo komaj nekaj ur in že se je bila skesala svojega sklepa. Premislila je bila še enkrat svoje ravnanje proti Janezu, ki ga ni hotela počakati, ko jo je klical, in prepričala se je bila, da

je ravnala grdo in žaljivo. Premišljevala je tedaj, kako bi popravila, kar je zagrešila prevzetna trma. Če bi se ponudila ugodna prilika, bi sama poprosila Janeza, naj ne bode hud in naj ji odpusti. Toda kako težka bi bila prošnja in kako nerada se ponudi prava prilika! Takrat pa je prišla Lojza s svojo prošnjo, ki se je zazdela Meti najboljša prilika. Vedela je Meta, kako rad ima Janez sestro, in zbudilo se ji je upanje, da ji pridobi sestra bratovo srce. Obe sta bili tako žalostni in nesrečni, poklicani, da tolažita in pomagata druga drugu.

Pomirjena se je bila vrnila Lojza v staro stanovanje po otroka. Ko pa se je bilo znočilo in Lojzke le ni bilo domov, jo je šla vznemirjena iskat. Hodila je od hiše do hiše, popraševala tu in tam, vedno bolj v skrbeh in klicala navsezadnje, da so leteli ljudje iz hiš, kaj da je, in se jezili nekateri, kaj da vpije. Lojza se ni zmenila. Jokala je in prosila, da naj ji pomagajo iskati. Do polnoči je hodila z Meto po vasi in okolici in iskala otroka. Izmučeni sta se vrnila obe na Metino stanovanje. Meta je tolažila tovarišico, da se bo dobila hčerka drugega dne, ker se je gotovo zamudila v kakšni hiši in tam zaspala med drugimi otroki; Lojza pa se ni dala pomiriti. Preden se je zaznal dan, je bila že zopet na nogah, je zopet iskala in povpraševala v težkih slutnjah. Medtem pa se je širila govorica, odkonca tiho in negotovo, potem določneje, da so našli na dvorišču tvornice truplo otroka, ki je zmrznil ponoči. Materi se je stemnilo pred očmi, ko jo je dosegel ta grozni glas; srce ji je bilo kakor zastalo v prsah in utrujena, omotična se je naslonila na ograjo ob cesti. Toda kmalu se je predramila in planila za delavci, ki so hiteli na dvorišče, gledat mrtvega otroka, njenega otroka, kakor je bila preverjena. Po burnem napadu groze in obupnosti je že zopet zbirala s krepko voljo svoje misli. „Oh, pravičen je Bog, pravičen je Bog,“ si je ponavljala v skrušenem srcu in tekla vedno hitreje.

Na dvorišču tvornice je že stala gruča ljudi okrog mrtvega otroka. Lojza se je prerinila skoz, pokleknila pred svojo Lojziko in jo vzdignila v naročje.

Brnot je stal zraven, gledal hudo in si vihal brke. Ponoči je bil prišel on tako pozno in take volje domov, da ni pogrešil ne Lojze, ne otroka doma; zjutraj pa se je zbudil zopet tako pozno, da si je lahko mislil, da sta že obe šli po svojih opravkih. Ko pa je zvedel zunaj, da je vzela zimska noč mlado življenje, se mu je takoj zasvetilo v glavi, kolikega pomena da postane lahko za njegovo borbo ta dogodek, ki mu daje v roke oster meč. Neusmiljeno bo sekal z njim sovražnike. Kmalu je imel Brnot okrog sebe trop somišljenikov. Krčile in vzdigovale so se pesti in tu in tam se je že klicalo prokletstvo in pogin morilcem. Delavci, delavke, otroci so se zgri-

njali, premnogi z grozno jezo v srcu, odločni in pripravljeni vse storiti in vse trpeti; zbirali so se na drugi strani orožniki, ki so se tiho in resno menili med seboj; uradniki so se bili poskrili po pisarnah.

Tudi Janez je bil prišel gledat z Meto in z Jemčevimi. V njegovi glavi pa je dobil nesrečni dogodek takoj posebno lice. Kakor je namreč on od začetka nasprotoval stavki, ker je hotel delati in služiti in ker je mrzil onega, ki je bil s svojim hujskanjem nakopal delavcem grozno bedo in prizadel njemu z nesramno brezvestnostjo bridkost in sramoto: tako je izvrnil tudi zdaj vso krivdo, da je zmrznila uboga Lojzika, na očeta Brnota. „Morebiti jo je ta vrag še sam poslal premog krast,“ je sumničil v svojem srcu. „Mati je iskala otroka vso noč; kje pa je bil on? In kako se drži zdaj! Kakor da bi otrok ne bil njegov.“

Ženske so plakale, nekatere naglas, druge pri-tajeno, in ogledovale mrlička; moški so gledali srepo na tvornico, na orožnike, na mrtvega otroka in okrog sebe, kakor da bi iskali kakšnega orožja; Brnot pa je bil v veliki zadregi. Da bo našel svojega otroka mrtvega, tega se ni bil nadejal in ta novi dogodek mu je nekoliko zmetel načrte.

Janez pa se ni mogel krotiti več.

„Glejte ga, koruznika!“ je zakričal in vzdignil roko proti Brnotu. „Svojega otroka bo zatajil. V smrt ga je pognal in zdaj ga noče priznati.“

Janez je stopil naprej in stisnil pesti pred prsi, kakor da bi hotel zdajzdaj planiti na nasprotnika. Prijatelji so ga zadrževali in mirili, delavci so se umikali in spogledovali in Brnot, ki je spoznal neugodni položaj, je hotel vzeti otroka v svoje roke.

„Ne dotikaj se ga!“ je zakričala Lojza in se obrnila z otrokom stran.

„Tako je prav,“ so pritrdjevale ženske. „Prej se ni brigal za otroka; zdaj bi ga imel rad.“

Od druge strani je pritiskal Janez, kakor da bi slutil, da je zdaj pravi trenotek, da se znosi nad so-vražnikom. Vpil je, da je Brnot gnal v smrt otroka in goni v smrt tovariše; on je kriv vse stiske in bede delavcem; kaj jim je vse natvezel o izboljšanju plač in skrajšanju delovnega časa! in kaj imajo sedaj! Lakoto in mraz in smrt. „Kaj ga še poslušamo! Kaj se bojimo tega strahopetca! Pustimo ga in pojdemo na delo! Kdor je mojih misli, ta gre z menoj.“

Več se ni slišalo, ker je srdito ugovarjanje udušilo Janezove besede. Hitro so obstopili Brnota naj-odločnejši pristaši, drugi so pristopali v strahu, da ne bi ostali v manjšini, in kmalu je ostal Janez sam s svojim pogumom. Jemec in njegov sin sta ga držala za roke in se rvala z njim, da se jima ne bi iztrgal in drl v nesrečo, Meta ga je pogovarjala in mirila. Od druge strani so letele psovke in kletve, nekateri

so grabili ledeni sneg, drugi pobirali kamenje ali segali v žepe kakor po nože.

„Janez, prosim te, kakor se Bog prosi, miruj! Usmili se sebe in mene!“ je vpila Meta. Janez pa se ni brigal ne za prošnje, ne za grožnje; iztrgal se je z vso močjo iz rok in se obrnil proti tvornici. Meta je skočila predenj, da bi ga zadržala ali vsaj branila; od vseh strani pa so navalili nanj delavci. Nastala je gneča in iz gneče so se dvigale gorjače.

„Narazen, narazen!“ so kričali orožniki in izkušali predreti in razgnati množico. A v splošnem vpitju se ni razločila nobena beseda, in kdo se zmeni v divjem srdu za nevarnost! V metežu so mahale palice in ena je zadela, trdo, suho, tako da izpreleti od otlega zveka oddaleč človeka mraz. „Jezus!“ je zastokala Meta in omahnila. Hrum in kričanje je takoj prenehalo in groza je prepadla strmeče obraze. Vpili so samo še orožniki, ki so se prerivali skoz množico. Ta se je zdaj umikala sama. Janez je stal raztrgan in krvaveč in držal Meto, ki se ni več zavedla. Prihitele so ženske, ki so jo prenesle v bližnje stanovanje, jo dramile in močile in vpile, kje da je zdravnik, naj gre kdo po zdravnika. Množica pa se je razhajala in se hudovala, zakaj da je rinila Meta naprej, zakaj se obešala na kmetskega trdoglavca; vsi so valili krivdo nanjo in na Janeza.

Janez, ki je bil ostal trmast na bojišču, si je brisal kri z obraza in z roke in si popravljaj razdrapano obleko. Tresel se je po vsem životu in rad se je oprl na Jožeta, ki ga je prijel pod pazduho in ga peljal domov. Spotoma se je tolažil, da on vendar ni odjenjal in da bi bil že ugnal Brnota, če bi imeli delavci količkaj samozvesti in poguma.

Delavci, ki so se bili razšli pred orožniki, so se začeli zopet shajati v živahnih gručah. Vsem je bilo srce tako polno, da so se morali razgovoriti. Kdo da je kriv te nesreče, kaj da nastane iz teh dogodkov, to je šlo vsem po glavi.

„Dve žrtvi!“ je dejal Brnot in si brisal oči. „Moja Lojzika,“ ihtenje mu je trgalo besedo, „je morala zmrzniti, ker ima za objestno gospodo kos premoga več vrednosti ko življenje ubogega delavskega otroka. Sam mladi gospod Klepš je zapiral snoči vrata. Ali je vedel, da je priprl otroka ali ni vedel, kdo ve!“

„O, vedel, vedel,“ se je oglasil izmed poslušalcev delavec.

„Tem strašneje,“ je vzdihnil Brnot. „Z živaljo ima dober človek usmiljenje, ti ga nimajo niti z ljudmi, niti z otroki. Tako so vajeni izrabljati delavca kot vprežno živino. Bolje se godi psom v Javorju ko delavcem na Fužinah. In zdaj to čudno naključje, očitna kazen! Kako je zavajal mladi Klepš delavce, kako jih je hujskal, da bi izdali vas, svoje tovariše,

da bi prekrizali vaše načrte in se potegnili proti vaši koristi za korist tvornice. Toda ob vaši možnosti, vaši stanovski zavesti se je razbil ta naklep in črepine so ubile tisto delavko in ranile tistega delavca, s katerima je občeval najrajši mladi Klepš. Ali bi mogla biti kakšna kazen pravičnejša? Skoraj bi želel človek, da naj se zgodi tako vsem sebičnežem, ki iščejo v splošnem boju svojih koristi. Toda ne! Ti ubogi ljudje, ki so šli v smrt za svoje zatiralce, niso vedeli, kaj da delajo.“

Molče so poslušali delavci besede. Srditost, ki je hotela izbruhniti ob trupu male Lojzike, se je bila podela, ko je padla druga žrtev. Tam so lahko valili krivdo na druge, tukaj težko od sebe. Ona nesreča je govorila zanje, ta proti njim. Upadal je zopet pogum; srca so se polnila s topo brezupnostjo ali pa s srdom, ki je grizel in mesaril v svoji onemoglosti sam sebe.

Artur je bil skrivaj, še preden je bila nastala ta rabuka, zapustil tvornico skoz vrata, ki so peljala skoz majhen gaj proti Peščati in odtod na cesto. Nikogar ni hotel srečati, ne delavca, ne uradnika, nihče mu ni smel brati z obraza, da se čuti on količkaj krivega. V meglo zavil je šel skoz grmovje, ki je sipalo nanj ledeno ivje. Potem se je obrnil navkreber ob vodi, ki je šumela globoko med strmimi bregovi in podila studene valove proti jezu nad tvornico. Arturja je zeblo, da se je zavijal v debelo suknjo, stiskal glavo med rame in skrival v žepih mrzle prste. Rad bi bil pospešil korak, samo da bi bil vedel, kam da naj gre. V tvornico, v vas se ni mogel vrniti; saj bi ga bil zadel v srce vsak ledeni pogled in kakor očitaneje bi mu zvenelo najprijaznejše opravičevanje. Domov ni hotel iti, da ga ne bi izpraševali, če je res zmrznil v tvornici delavski otrok in kako da se je moglo to zgoditi. Govoriti o tem ni mogel več in misliti ni hotel. Proč tedaj od kraja, kjer je ležala v snegu mrtva deklica, proč od ljudi, ki so jo videli in milovali in obtoževali krivce. Oh, da bi on nikdar ne bil prišel v Javorje in na Fužine! Naj bi bil rajši ostal med lahkomišelnimi lahkomišelnimi tovariši! Vsaj ga ne bi zdaj tožilo srce in pekla vest in preganjal spomin. Ali je res življenje sama prevara in lepo, dokler se ne pozna in ne vidi odbližu? Kakšni so se videli prijatelji in kakšne je spoznal! Veseliti se je hotel tuje sreče in niti to veselje se mu ni privoščilo. Janez in Meta, kako sta ga imela oba za norca, sporazumljena in dogovorjena! Zakaj? Čemu? Kaj jima je bil storil on? Splepljenje v obraz, roganje za hrbtom. Tak je človek. Ne prenese ne lepega, ne grdega ravnanja, enkrat nesramno prevzet, enkrat pasje ponižen. In če se tako hlinijo preprosti ljudje, kaj šele oni, katerim je olepotičila

masko izobrazba! Nekako razumevna se mu je zdela želja tistega rimskega cesarja, ki je obžaloval, da nimajo vsi Rimci skup enega samega vratu, da bi dejal vse z enim mahom ob glavo. Kako rad se je izprehajal Artur prej po tem bregu. Tukaj je govoril z njo o svoji in njeni bodočnosti in dokazoval, da bi jo osrečil, kako da so si enaki vsi ljudje in najboljše tisti, ki je najblažjega srca. Njej so žarela lica in oči, ki so slepile in goljufale njega, neizkušenega mladeniča. Tu sta slonela na ranti in gledala v bistro vodo. Vse prešlo! Niti rante ni več ob strmini. Najbrž so jo bili razdrli in odnesli ubogi delavci in si zakurili z njo mrzle peči. Žalosten je gledal Artur zadnjikrat, kakor se mu je zdelo, po tihi pokrajini, ki se mu je bila tolikanj priljubila.

Premotili so ga nekako znani glasovi, ki so se čuli vedno razločneje, ker so se bližali in ker je ležala okroginokrog mrtva tišina.

„Torej tak slepar je ta Klepš?“ je slišal Artur govoriti prijatelja Rumpla.

„Na razstavi bi dobil prvo darilo,“ je odgovoril glas, ki ga je bil tudi že nekje slišal Artur. „Sploh je vsa ta svojat ena žlota.“

Artur je stopil naglo naproti, spoznal dr. Lajba poleg Rumpla in kri mu je zavrela.

„Ah, dva sleparja s poštenjakom med zobmi,“ je dejal Artur s stisnjenimi ustnicami.

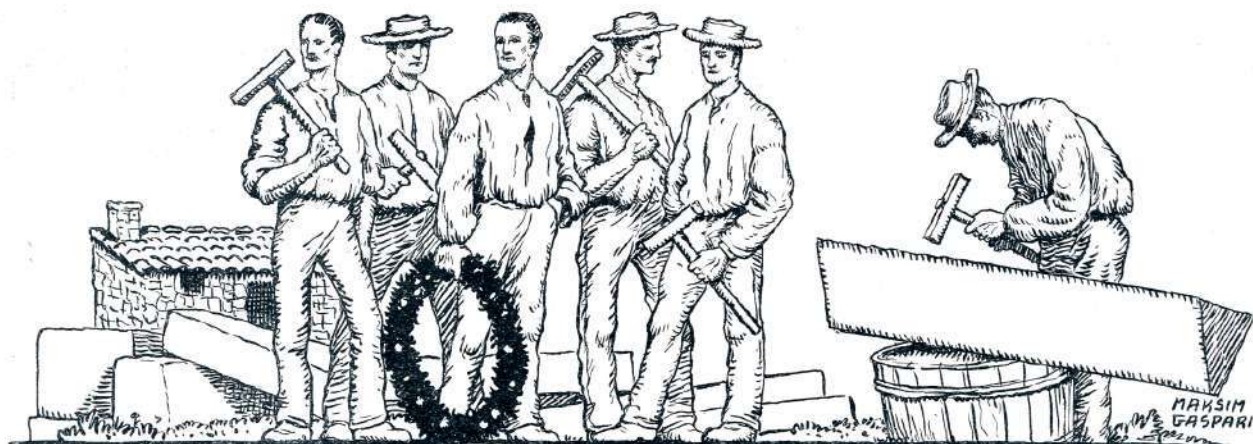
„Jezik za zobmi!“ je zavpil Lajb in stopil za Rumpla. „Prekličite takoj!“

„Jaz ne preklicujem ne svojih besed, ne svojih klopov,“ je dejal Artur in sunil od sebe Rumpla, ki ga je bil porinil dr. Lajb naprej. Izza Rumplovega hrbta je vzdigal dr. Lajb roko, da bi udaril Arturja. Ta je odbil roko, udaril nazaj in začeli so se rvati. Rumpel in Lajb sta rinila Arturja nazaj proti bregu, počasi, polagoma, a nevzdržno; zakaj dvema ni bil kos Artur, naj se je še tako upiral. Naenkrat pa mu je na robu strmine zmanjkalo tal. Noga mu je izpodrslila; začel se je loviti z rokami in grabiti polzki sneg. Toda ne roka, ne noga ni držala. Krčevito je zasajal Artur otrple prste v snežno skorjo in iskal opore z nogami. Zaman; kakor z gladkim ledom je bila pokrita strmina. Vedno hitreje je drčal Artur navzdol in puščal za seboj na snegu krvave sledove odrlih prstov in odrgnjelih dlani. Začul se je grozen krik in telo je zdrknilo z brega in pljusnilo v studeno vodo. Voda ga je tiho zavila v hitre valove, udušila mirno slabotni upor, obrnila truplo z neudržno silo po toku in ga valila naprej proti jezu nad tvornico.

Rumpel in Lajb sta pogledala plaho okrog sebe, se zavila vsak v svojo suknjo, pomeknila klobuke na oči in hitela molče proti kolodvoru.

(Konec.)

NABREŽINSKI KAMENARJI

Delo in denar.

Povest. Spisal dr. Fr. Detela.

(Konec.)

XII.

Kakor ostrmi in otrpne v strahu razburjena narava, kadar udari iz razjarjenega neba ognjena strela in strese grom stene in strop nebesnega poslopja: tako je nastala strmeča, pričakujoča tišina po Fužinah, ko se je razlegnil glas, da se je našlo ob fužinskem jezu truplo Klepševga sina Arturja. Sapa je zastajala prebivalcem, ki so si izkušali razjasniti burne misli, kako da se je zgodila nesreča, kaj da je bil povod, kakšne bodo posledice. Da so se maščevali obupni delavci, je bila splošna misel, ki si je ni upal nihče javno izreči. Delavci sami so se pomenljivo spogledovali in si sporazumno kimali. Kar je bilo pogumnejših, so menili, da brez kazni ne bo nihče več moril delavskih otrok. Brnot pa je spoznal, da se obrača stvar na slabše. Zagovarjal je delavstvo, ki ga ne sme nihče brez dokazov dolžiti takšnega zločina; delavci da se bore za svoje pravice samo s postavno dovoljenim orožjem; to jim velevala čast in poštenje, brez ozira na ravnanje nasprotnikov. „Mi ne morimo ne odraslih, ne otrok,“ je dejal. „Moje očetovsko srce pa krvavi —“

„Nobene besede več! V imenu postave!“ je zakričal orožnik, ki je bil prihitel s par tovariši, ko so se bili začeli zbirati delavci.

Razburjenost je rasla. Razgnani delavci so se vedno zopet zbirali; ravnateljstvo se je posvetovalo z uradniki; okrajni glavar in župnik sta posredovala in mirila na vse strani; med hišami, med ljudmi, od tvornice do Javorja so se bliskali bajoneti. Prepla-

šeno pa je bilo le bolj tisto prebivalstvo, ki ni bilo nič prizadeto; delavci so gledali zaničljivo na varnostne odredbe in jih spremljali z zlobnimi opazkami.

Javorje je bilo zavito v globoko žalost. Nobena glasna beseda, noben trd korak ni premočil mrtvaške tišine, ki je ležala na gosposkem domu.

Gospoda Klepša je bila silno pretresla grozna nesreča. A samo za hip. Ko se je zavedel, da bi ga utegnili zadeti kap, kar bi ne pomagalo ne njemu, ne sinu, se je otesel nevarnega čuvstva s tem, da se je vdal nejevolji, da ga vznemirjajo in motijo takšni dogodki. Vsa glava mu je bila nabito polna Mosterihove zadeve; zdaj pa so trkali na zaprta vrata novi gostje, nove, neprijetne misli, ki so zahtevale glasno in brezobzirno vstopa. Kdo se ne bi jezil? Takšna smrt prekriža najlepše račune, ker se ni vzela pri nobenem v poštev. Toliko je bilo silnih, nujnih opravkov; stari gospod Klepš pa je moral sestavljati genljiv mrtvaški list, brzojavljati in popisovati na vse strani svojo bridkost, dajati navodila za pogreb, poslušati in zahvaljevati dolge, enolične izraze sožalja, ki so dohajali pismeno in ustno s tresočimi glasovi, drhtečimi ustnicami, po možnosti solznimi očmi. Neprijetno in mučno delo, zlasti če se ve, kako težko se ustreže sožalovalcem, ko se nekaterim nobena žalost ne zdi zadosti globoka, drugim pa še ta hlinjena. Že zaradi teh sitnosti je bilo hudo gospodu, da mu je umrl sin. Ali se je utopil namenoma ali po nesreči ali so ga umorili drugi, o tem ni razmišljal, ker ni bila to njegova, ampak pristojnega sodišča zadeva.

Vse drugač pa je potrla smrt edinega sina mater. Ta je bila živo prepričana, da se je sam utopil Artur in da je njena brezsrdnost zakrivila sinu smrt. Oživel so v njenem srcu vsi spomini, kako ljubezniv, kako ljubek je bil Artur v svoji veseli lahkomišelnosti, kako resnoben in ponosen, ko se je bil poprijel dela, kako otožen in pobit zadnje dni. Kako malo je poznala ona sinovo srce, ko ga je s trdosrdnostjo gnala v hladni grob! Oh, da so se morali naseliti na tem nesrečnem kraju! Koliko je prosila ona moža, da naj odidejo iz te grozne puščave! Kakor da bi bila slutila nesrečo, ki jih je tu pričakala. Soprog je kriv ali vsaj sokriv te žalostne smrti. Zakaj se ni zmenil on za sina nič? Zakaj ni svetoval sinu ali njej, da bi se vdal ali sin, ali mati? Saj ni iz sebičnosti nasprotovala ona nameravani zvezi, neprimernemu zakonu. Ponašala bi se bila seveda rada s sinom; toda iz nesebične ljubezni je izvirala strah, da si nakoplje sin nesrečo za vse življenje. Ona je poznala življenje in vedela, kako se porajajo iz hrepenenja nade, ki izginejo s hrepenenjem kakor vešče v močvirju. Takšnih prevar, takšnega izpregledanja je hotela obvarovati ljubega sina, za katerim je zdaj točila bridke solze. Kako bi bila mogla misliti ona na takšno nesrečo takrat, ko je hotela namišljeni nesreči iz rok iztrgati sina! Nesrečno nesporazumenje! Kar se je zdelo njej nesreča, je ljubil sin kot svojega življenja srečo. Kako plemenito je mislil on o zakonski zvezi; kako ničemurni, prazni, lahkomišelnosti so se mu morali zdeti njeni pojmi, njeno mišljenje! In morda ne samo mišljenje! Kako neizprosno obsoja neizkušena mladost vse, kar se ne ujema z njenimi idealnimi, neizvednimi nazori! In morda je zdaj izrečena sodba; in da se ne bi preklicala in ne ublažila, je odhitel sodnik v večnost in prepustil obsojenko kazni in kesanju. Žalost, ki je globoko skrita razjedala dušo in pekla tem huje, ker se ni mogla razodeti nobenemu sočutnemu srcu.

Dobra svakinja je slutila to kesanje in te dušne muke. „Zdaj je prepozno jokati,“ je dejala z ostrim glasom in bodečim pogledom, huda nanjo, ki hoče samo jokati in vzdihovati, skrb za pogreb pa prepušča njej. Hudo je bilo seveda tudi njej za Arturjem, a dasi je bila tudi ona ugovarjala njegovi nameri, zastran smrti se je čutila popolnoma nedolžno. „Sin je šel,“ je dejala suho; „zdaj je treba gledati, da ne pojde za njim še soprog.“

Zaničljivo je pogledala gospa nasprotnico; obri-sala si je oči in vstala. Jeza ji je bila pregnala žalost.

„Elza,“ je klicala hišno, „danes še začnete spravljati skupaj prtljago. Še dve noči ostanemo tukaj. Nazaj ne pridemo nikdar več.“

Ne od soproga, ne od svakinje ni bilo pričakovati materi nobene tolažbe. Hčerka pa je bila

sama neutolažna. Da je gnala brata v smrt nesrečna ljubezen, o tem je bila prepričana in dolžila je tudi sebe sokrivde. Zakaj ni pomagala odločneje bratu proti predsodkom staršev, zakaj ni zagovarjala z večjo vnemo bratovih nazorov o pravem zakonu? Toda kdo si je mogel misliti, kdo slutiti takšno strast, kdo pričakovati takšne nesreče! Kako drugač, kako prijetno so se skončevale povesti, kakršne je ona rada brala! Kako mirno se je poslovila ona od obeh snubcev, prepričana, da ne bi hotel nobeden izmed nju kaj trpeti zanjo, nikar umreti. Kakšno je moralo biti bratovo srce, da je zaradi ene ženske zavrglo in pohodilo vse svoje lepo, mlado, srečno življenje! Umeti tega dogodka ni mogla Berta, čutila je tem bridkeje nenadomestno izgubo. Snubcev bo dobila drugih, če se ji bo zdelo, in kolikor bo hotela; brata nikdar več. In kakšnega brata! Če je šel za tujo žensko v smrt, kako trdno bi se mogla nanj zanesti sestra! On pač ni bil nič podoben njenim snubcem, ki jih vabi samo denar. Kako srečna bi bila ona, če bi dobila takšnega soproga, kakršen je bil Artur! Zdaj pa se njegove lepe, iskrene, nesebične ljubezni ne bo veselila ona nikdar več. Kakor zapuščena sirota se je zdela sama sebi, ko je potrta in objokana v red devala dragocene vence na mrtvaškem odru nesrečnega brata. Da leži na mrtvaškem odru tudi uboga delavka, kateri je ona tolikanj zavidala bratovo ljubezen, tega pa ni vedela Berta.

V mrtvašnici sta ležali Lojzika in Meta, Lojzika z otročje začudenim izrazom na drobnem licu, Meta kakor mramoren kip stroge boginje. Ljudje, ki so ji hodili kropiti, so pokladali smrečja in rožmarina na oder, in Lojza je krasila z zelenjem svojega otroka, da je bil videti kakor angelček, ki je zašel iz gorkih nebes na to ledeno zemljo.

Brnot je hodil okrog mrtvašnice poparjen in pobit in čakal, kdaj bi mogel govoriti z Lojzo samo. Mož je bil v nekaki stiski. Iz vseh glasnih in tihih izrazov sočutja z ubogo materjo in njenim detetom je zvenelo prikrito očitanje njemu; ujel je že tudi nekaj zaničljivih in sovražnih besed, ki so topile kristalno čistost njegovega značaja; in občutljiv je bil za sodbo svojih pristašev tem bolj, čim manj se je briga za mnenje nasprotnikov. Da bi bil umrl otrok vsaj natihoma! Čemu vzdigati toliko nadležnega hrupa ravno sedaj, ko je hotel on vso domačo zadevo lepo in mirno urediti! Saj se je bil vendar že dogovoril z župnikom; ali bo zdaj začela nagajati Lojza, ki jo je hotel on posebno razveseliti? Zdelo se mu je, da bi mu delo hudo, če bi ga zapustila. Zakaj človek se človeka navadi; a Lojza je bila tudi dobra gospodinja. Kam naj se zateče on proti koncu tedna, ko bo primanjkovalo drobiža!

Že dopoldne mu je bilo dolgčas po Lojzi; kaj bo šele opoldne, če bo hiša in miza prazna! Res, škoda bi bilo Lojze.

Tako je čakal Brnot nepotrpežljiv in se jezil, da mu zavira drugo, važno delovanje takšna brezpomembna malenkost, in se obračal proč, kadar so prihajali ljudje v mrtvašnico ali odhajali. Ljudje se namreč niso vsi vedli, kakor se spodobi. Od začetka jim je stopal Brnot naproti in si pritiskal robec na oči, da bi sprejemal izraze sožalja. Kropilci pa so ga pogledovali čudno in neprijazno in eden, ki se mu je on zahvaljeval za izraz sočutja, je celo pljunil predenj, tako da je mož ostrmel in premišljeval, ali meri ta izraz na njega, ali je golo neotesano naključje; ali naj torej on ignorira ali reagira. Po treznem premisleku je razsodil, da ni bila namenjena žalitev njemu in njegovi žalosti. Da pa ne bi prišel zopet v novo zadrego takšnega razsojevanja, se je obračal rajši stran in čakal, da pride nanj vrsta. Čakal je dolgo. Zakaj moški so se že odpravljali hitro, moški, ženske pa so se gnetle neprestano okrog odra, se pogovarjale in stokale in popravljale luči ali obleko ali zelenje.

Ko je odzvonilo poldne, se je vendar izpraznila mrtvašnica; Lojza je ostala z mrličema sama. Brnot je nabral obraz v žalne gube, si obrisal oči in stopil pred Lojzo in jo hotel prijeti za roko.

„Pusti me pri miru!“ je dejala ona in se umeknila. „Midva nimava nič več skupnega.“

On jo je gledal in se radoval natišem, kako jo bo razveselil s poročilom, da je bil že pri župniku. Da bi jo nekoliko izkušal, jo je spomnil skupne sreče, ki sta jo užila v prejšnjih letih, in zdaj te nesreče, ki ju mora zvezati še trdneje. Ona je odkimovala, da noče nič slišati o prošli sreči, ki je bila ena sama nepretrgana nesreča.

„Ali vidiš tu na odru mrtvo Lojziko? Ta smrt je konec moje nesreče; začetek pa si ti. Zatorej proč!“

Brnot je povedal, da je že govoril z župnikom in da vzame njo takoj v zakon. Lojza pa se ni obotavljala nič.

„Prepozno, prepozno,“ je dejala. „Za ta svet je izgubljeno moje življenje; da ne bo še za oni svet, zato proč!“

Takega odgovora ni pričakoval Brnot. Napadla ga je nekaka omotica, da se je prijel z eno roko za mrtvaški oder in z drugo si obrisal mrzlo čelo. Proseče je gledal Lojzo in jo začel nagovarjati, da naj se ga usmili, naj mu odpusti vso krivdo.

„Jaz sem odpustila vsem ljudem vse,“ je dejala Lojza, „vsem ljudem, ki so storili meni ali Lojziki kaj hudega. Odpustila sem tudi tebi vse, vse; ampak sebi nisem odpustila, sebi ne. Zatorej narazen in

mir za vselej! Pojdi, pojdi! Prej se nisi brigal za svojega otroka; kaj hočeš sedaj! Prepusti tudi mrtvega meni, kakor si mi prepuščal živega! Idi, idi in ne otežuj mi odpuščanja in pozabljenja!“

„Vsaj roko mi daj v slovo!“

„Čemu? Saj si jo zavračal leta in leta.“

„Usmili se v imenu najine Lojzike!“

„Oh, le poglej jo mrtvo in vtisni si jo v spomin, da ti pride na misel, kadar boš izkušal še kako žensko tako speljati, kakor si mene.“

Prišli so zopet ljudje kropit in pretrgal se je razgovor. Brnot se je obrnil in šel, zopet med svet, med ljudi, jezen in hud, posebno na župnika. Čemu je šel torej on v župnišče? Čemu se je ponižal pred župnikom? Celo pripovedoval je tovarišem, da je pripravljen poročiti se po vseh cerkvenih postavah. Kaj je bilo tega treba! Tako se godi človeku, ki zataji svoja načela. Ni bridkejšega za politika, kakršen je bil Brnot, od spoznanja, da so se zatajila načela zaman in zastoj. Značaj je dragocena reč; po slepi ceni ga pameten človek ne proda.

Lojza pa se je obrnila zopet k mrličema, mirna v srcu, kakor že zdavnaj ne; saj je bila živa hčerka kakor svoje matere javna vest, mrtva kakor zadoščevanje za krivdo, ki boli in peče, a hkrati zdravi in celi skeleče rane. „Bog bodi zahvaljen za pokoro!“ je mrmrala sama zase in naprosila par žensk, da naj ostanejo pri mrličih, da ide ona pogledat, kako se godi bratu.

Janez je imel obvezan obraz in roko. „Zaradi strahopetnih ljudi,“ je godrnjal, „ki zabavljajo za hrbtom čez Brnota; kadar se pa ta pokaže, se poskrijejo kakor miši pred mačko. Ej, Brnot in njegovi strahovalci nimajo toliko moči zaradi svoje srčnosti, ampak zaradi te strahopetnosti.“

Janez je bil namreč premalo dušeslovca, da bi bil vedel, da ni samorasla ta strahopetnost, ampak zasajena in cepljena, da izvira iz strahu pred videzom strahopetnosti ali iz polnozavedne sebičnosti; saj se je kazal tem ljudem večji pogum v odporu proti tvorniškem ravnateljstvu nego proti sodelavcem; manj boječi so se zdeli, ako popuste na to stran nego na ono; močna vez pa je tudi tovarištvo dela in trpljenja, stanovska čast in zavednost, ki je velevala rajši skupno trpeti nego zase dobičkariti. Ta preprosta poštenost in ta močna zavest je glavna zaslomba voditeljem organiziranih strank; kar še manjka, store obljube in strah in par pomočnikov, ki ne poznajo ne ozirov, ne pomislekov. Janez pa je bil sam svoj človek, ki se ni hotel zanašati na druge, ki je zahteval, da naj vsak sam misli in sam pove svojo misel; potem da se bode ukrenilo vedno prav; zakaj vsi ljudje vedo vse; eden ali dva pa ne vesta vsega, zatorej lahko zabredejo vsi, če se prepusti mišljenje in go-

vorjenje samo nekaterim. On ni vedel, kako malo se ljubi ljudem sploh misliti, kako se boje vsake odgovornosti in kako pospešuje sebični strah pred svojo odgovornostjo gromadno mišljenje in gromadno delovanje, podobno gibanju groznega stvora, ki ima nekaj malega možganov, a ogromen trup in orjaške ude, da stori lahko mnogo dobrega, a tudi mnogo zla.

Vsa ta človeška čreda je jezila Janeza. Z glasno jezo pa je prikrival tudi tiho pobitost, ki ga je bila prevzela. Rane na glavi in na roki ga namreč niso bolele tolikanj, kolikor spomini zadnjih dogodkov. Da je imela Meta njega mnogo rajša nego on njo, to mu ni bil več povod samozavesti in samoljubju; da pa je vračal on ljubezen z brezobzirnim, žaljivim vedenjem, tega se je kesal, to bi bil rad popravil, če bi se dalo. Brezsrčno ni ravnal, kakor se mu je zdelo, ampak brez pravega premisleka in lahkoživo. Čemu ga je vendar imela ona tako rada? Naj bi bila rajša posnemala njega. Oh, ali pa on njo! Škoda, da se nista gledala zadnje dni nekoliko ljubezniveje! Zmeraj ima človek žalost in jezo; on pa celo sramoto. Življenje je dala zanj Meta. Neznosno! Koliko rajši bi ga bil dal on, kakor je mislil, sam zase! Kaj se je silila vmes! Zakaj ga je zadrževala? Morebiti bi bil pa zmogel on; saj so mu hiteli tudi orožniki na pomoč. Ampak ženske se morajo povsod mešati v moške zadeve. Prav sama si je kriva svoje nesreče. Ali jo je naprosil, da naj mu pride pomagat? In koliko mu je pomagala? Nič. Narobe. Ovirala ga je, pomagala pravzaprav bolj nasprotnikom in našla smrt po nesrečnem naključju. Ali je mar on kriv? Tega ne more trditi noben pošten človek. Toda kako malo je poštenih ljudi na svetu. Drugi pa stikajo glave skup in zabavljajo čezenj in kažejo s prstom za njim, za junakom, ki se je dal rešiti od ene ženske. Grdi, obrekljivi svet! Postrežljivi spomin mu je pripomnil, da se vede ta in oni znanec že nekako čudno proti njemu, ali ni že tudi slišal nekaj sumnih besedi? Gotovo so se nanašale na njegovo čudno, za moškega ne posebno častno rešitev. A naj mu le kdo kaj dvoumnega ali nejasnega omeni o tem dogodku!

„Janez, ali ne prideš nič kropit?“ je vstopila sestra Lojza in ogledovala obveze, če še drže.

„Oh, pusti me!“ je odvrnil Janez. „Saj vidiš, da lahko tudi mene denete na oder.“

„Ampak Meta je vendar umrla za tebe.“

„Ali sem jo prosil?“ se je jezil Janez in kri mu je šinila v obraz, da se je pokazala krvavina na obvezi. „Kaj se je mešala vmes. Toda saj ste vse ženske enake. Ti si se tudi mešala vmes, ko sem imel jaz obračun z nekim človekom. Zakaj nas ne pustite pri miru?“

„Janez?“ je dejala Lojza resno in mu gledala v oko „ali je to zahvala? Ali je nisi dolžan Meti, ki je ubranila, da te niso umorili drugi, in meni zato, da nisi ti umoril nekoga? O, brez srca ste moški.“

Solze so se ji udrle po obrazu, ko se je obrnila, da odide. Janez si je potisnil klobuk na glavo in šel za sestro.

„Lojza, meni ne smeš zameriti,“ jo je pogo-varjal; „toda ti ne veš, kako hudo mi je pri srcu, ker niso ubili mene namesto Mete. Ti ne veš, koliko jaz trpim, ker me je sram pred ljudmi. Zakaj mi je naredila Meta to sramoto!“

„Kako čuden si ti, Janez! Ali ti je to ona nalašč naredila? Ali je vedela, da bo treba umreti?“

„Vidiš, tako je, Lojza. Zdaj govoriš pametno. Meta ni vedela, da gre v smrt, in če bi bila vedela, bi ne bila šla. Tako je.“

„Oh, ti ne umeješ,“ se je bridko nasmehnila sestra, „kako bi šel kdo za drugega v smrt. Ali moreš vsaj umeti, kako da živi in dela in trpi kdo za drugega? Ali ne misliš nič na našo rajno mater? In kaj misliš ti zdaj početi? Domačija je prepisana nate, kakor mi je še snoči pripovedovala Meta. Ali ne pojdeš domov iz te žalosti!“

Janez je molčal. Iste misli so silile tudi njemu v glavo, a on jih je odganjal. Kar nič se mu ni mudilo domov.

Srečavala sta delavce in delavke, ki so gledale Lojzo sočutno in prijazno, Janeza pa sovražno. Janez je hitel mimo, da ne bi razumel, kaj da govore, in premišljeval je sam pri sebi, kako bi se izgovoril, da se ne bi bilo treba vrniti domov. V mrtvašnici se mu je vendar storilo inako, ko je videl mirni, blede obraz nje, ki si je tolikanj prizadevala, da bi si bila pridobila njegovo srce, ki je zapustila dom in trpela in umrla zanj. Janez je ni umel v življenju in ne v smrti. Kakor madež na svojem značaju se je trudil izbrisati misel, da se je ona žrtvovala za njega. Žrtva se mu je zdela kakor miloščina, ki poniža onega, komur se deli. Vsa ta čudna čuvstva pa so izvirala iz nepriznanega kesanja in užaljene prevzetnosti.

Arturjevo truplo je odpeljal imeniten mrtvaški voz s štirimi črnimi konji na postajo in odtod železnica proč od nesrečnega kraja. Spremilo ga je mnogo tuje in vsa domača gospoda slovesno, mirno, dostojno, kakor se spodobi za sloje, kjer se gleda na to, da se kaže razum in prikrivajo čuvstva. Zakaj razum je aristokrat, čuvstva so demokratska primes, ki se jih človek v boljši družbi sramuje kakor kmet-skih sorodnikov.

Ko so pokopavali Meto in Lojziko, je bilo pokopališče polno delavcev in kmetov.

„Še žandarji jima izkazujejo zadnjo čast,“ je dejal en delavec in pokazal na orožnike, ki so bili pripravljeni, da preprečijo vsak nered. Toda ker se je bilo Brnotu prepovedalo govoriti ob grobu ljubljene hčerke, se je izvršil pogreb izvzemši par hudih besedi in nekaj zabavljanja, ki so ga pametno preslišali orožniki, mirno in genljivo.

Iz Medgorja je bila prišla na Metin pogreb mati z dvema otrokoma in Kocjanova Franca, Janezova sestra. Janez se je nekoliko bal očitanja; toda Kosovka ga je tolažila sama in le obžalovala, da je stari Kocjan toliko časa zatezal prepis. Janez je spoznal, da Meta ni tožila materi zaradi njegovega vedenja. To mu je iznova obtežilo srce in njo tako povzdignilo v njegovih očeh, da je stal ves ponižan in potrft ob njenem grobu. Toda to žalost je izpodrivala še večja skrb, kako preprečiti, da bi se ne srečali in spoznali sestri Franca in Lojza. Skupaj z Meto so pokopavali namreč Lojziko in Janez je hotel obvarovati njeno mater ponižanja in sramovanja. „Takšna svetnica, kakršna je Franca,“ si je mislil, „ne pozna sveta nič in ne odpusti ne sebi, ne drugim nobene napake.“ Zadrževal jo je, da ni hodila preblizu za krstama in po pogrebu jo je spravljal s pokopališča.

„Kar pojdi, Janez!“ mu je dejala Franca. „Jaz pridem kmalu za teboj. Tebe gotovo zebe, ker si tako ranjen; mene pa nič. Jaz bi rada še nekoliko pomolila.“ Janez ni vedel, ali naj bi šel ali počakal. Pokopališče se je praznilo; na majhnem svežem grobu je klečala Lojza in Janeza je izprehajala vročina in mraz, ko je zapazil, kako da Franca vedno tja pogleduje. Janez jo je kar silil, da bi odšla; a Franca je ostala, stopila k Lojzi in jo prijala za rame: „Lojza, ti tukaj?“

„Pusti, Franca, pusti!“ je branila sestra. „Jaz nisem vredna, da bi se imenovala tvoja sestra. Mojega otročička so danes tukaj pokopali.“

„Kaj je treba to praviti, Lojza!“ je gubančil Janez čelo. Franca, ki je bila nekoliko prebledela, je objela sestro in se razjokala na njenem vratu in jo prosila, naj res ne govori tako; saj ni ona tako ošabna, da bi sestri kaj očitala, ko je sama vsa pregrešna. „Oh, pojdi z menoj, Lojza, v Medgorje!“

„Pojdem, Franca, pojdem, kot tvoja dekla,“ je ihtela Lojza.

„Ne, ne, skupaj bodeva gospodinjili. Janez je gospodar. Ali veš, da je dom že prepisan nanj?“

„Vem, Franca; toda tega ne vem, če pojde on domov.“ Ko so se vračali vsi trije s pokopališča, sta zbrali sestri vso svojo zgovornost, da bi pregovorili brata. Toda Janez se je držal trmasto. Govoril je sem in tja; povedal ni nič pravega, Menil je, da se je že prav navadil dela v tvornici; da se boji,

da je dom hudo zadolžen; da naj ga rajši prevzame ena izmed sester; ali pa naj bi prišel bratov eden iz Amerike. Sestri sta prosili in obetali, kako pridno da bosta delali obe in kako dobro da se izplača delo dandanes, če ni treba plačevati dninarjev. Janez pa je le ugovarjal, da si mora vsaj toliko prislužiti v tvornici, da bo plačal nekaj dolgov. Sestri sta kar obupovali; zakaj hudo in težko je prigovarjati človeku, ki se brani s puhlimi pretvezami.

Po vasi se je izvedelo, da se ravnateljstvo tvornice dogovarja in pogaja z odposlanstvom delavstva. Delavci so v gruclah živahno razpravljali, česa da se je nadejati. Večina je bila pripravljena popolnoma odnehati, samo da bi se vsaj navidez nekaj doseglo, kar bi opravičilo odnehanje. Nekateri so nasvetovali, naj se poprosi Brnot, da se umakne sam zadovoljno, ker je on glavna ovira sporazumenju; drugi so se sramovali takšnega postopanja, in vsi so bili nazadnje teh misli, da naj se počaka. Hudovali so se na Janeza, ki jim je bil hotel pokaziti sklepe, in bežati bi bil moral fant, če bi bil zašel v njih družbo. Niti Jemčev Jože si ga ni upal zagovarjati in je požiral molče zabavljičice, ki so letele na prijatelja in odskakovale tudi nanj. Da je Janez podkupljen od ravnateljstva, se je zdelo vsem dognano; saj jih je slišalo mnogo, kako je ščuval proti stavki, zabavljaj čez Brnota, zagovarjal ravnatelja, ki je vrgel Brnotu knjižico pred noge; saj je bil znan kot prijatelj mladega Klepša.

„Če se že vdamo,“ je predlagal eden, „moramo staviti vsaj ta pogoj, da se ta ničvredni lopov, ta podkupljeni stavkokazec, ne sprejme več med tvorniško delavstvo.“

Ta predlog je jako ugajal vsem skup; a vsak zase se ga je prestrašil tako, da mu je zastala beseda. Kaj se pravi sprejemati moške predloge in staviti imenitne pogoje, to so čutili vsi na svojih telesih in vsak se je zavedal, da se ne bo dalo prisiliti ravnateljstvo, da bi zapodilo iz službe najvda-nejšega delavca; vse se je balo, da se ne bi ob takšni zahtevi razbila vsa pogajanja. Tiho so se spogledovali, nihče si ni upal ugovarjati, nihče pritrditi.

„Kaj praviš ti, Dominik?“ se je obrnil en delavec na tršatega mašinista, ki je temno gledal predse.

„E, pustimo tega kmeta!“ je dejal Dominik. „En ovaduh več ali manj. Morebiti ne bo dolgo, pa se bo ponesrečil.“

Pomen besedi je stresel poslušalce. Eni so prikimali, nekaterim so se zasvetile osvetljivo oči; rekel ni nihče nič. Jože si ni upal ne ostati, ne oditi, da ne bi zbudil ogorčene sumnje.

Takrat pa sta pristopila dva orožnika, ki sta iskala Dominika. Ko sta ga dobila, sta ga takoj odpeljala s seboj.

Brnota in Dominika, ki sta bila sicer razumna delavca, je bila zapeljala najbrž ničemurnost, da sta začela zaupno bahati okrog, kako da se je ponesrečil Artur, kako da se je branil, kako prosil; toda zob za zob; kdor goni delavce v smrt, se ne sme nadejati, da mu bodo prizanašali delavci. Ta širokusta ničemurnost jima je nakopala sodno preiskavo in dolgotrajen preiskovalni zapor.

Jože je prišel domov v velikih skrbah, kaj da naj stori z Janezom, ki niti ne slutí, v kakšni nevarnosti da živi sam, v kakšno spravlja tudi sosa-novalce. Da bi se le hotel preseliti Janez! Toda od-povedovati stanovanje prijatelju poštenjaku, ki ni zagrešil ničesar, je težko.

Jože je povedal doma, kar je videl in slišal, in prestrašil je močno vse domače. Družina se je začela posvetovati, kaj da bi bilo storiti. Zdelo se je vsem, da bi pogrešali Janeza, ker se je bil že tako udomačil: gospodinji je hodila tudi na hvalo hrana-rina in stanarina. Draga, ki je bila večkrat slišala, kako je Meta nagovarjala Janeza, da naj se vrne v Medgorje, se je celo bala poprej, da ga ne bi pre-govorila. A zdaj je dobila stvar drugo, strašno lice. Spoznala je Draga, da je Janezovo življenje v veliki nevarnosti poleg divje osvetljivosti nekaterih delavcev. Grozno načelo gromadne, nerazvite zavesti, da je bolje, da pogine eden, ali kriv ali nedolžen, nego da trpi skupnost, se je kazalo kakor temna pošast, ki je iztezala proti Janezu svoje krake. Ta pa se niti ni hotel umekniti v neprevidni srčnosti. Kaj sto-riti? Ali naj ga ona sama prosi, da naj odide? Kolikrat je zatrjeval prej, da ne pojde s Fužin, in ona se je natihem veselila, ker bi tudi njej težka po-stala ločitev. Zdaj pa ni videla druge rešitve za Janeza. Ali naj trepeče ona dannadan, kdaj da bodo prinesli njega ubitega ali zaklanega? Ne, ne, naj živi, četudi daleč od nje! Samo ona mu ni mogla prigovarjati, da naj odide. Oče in brat naj ga pre-govorita!

„Res, vsa naša hiša je v nevarnosti,“ je dejala mati, ko se je ozrla na prebledelo hčer. „Čim prej odide fant, tem bolje za njega in za nas.“

„Zatorej mu dajte prigovarjati!“ je prosila hči. „On ne vidi in ne slutí nobene nevarnosti in kakor slep pojde v past.“

„A mu je težko prigovarjati,“ je menil brat Jože, „ker se čuti precej razžaljenega, če izpregovori člo-vek o kakšni nevarnosti. Treba mu bo dopovedati, da se bojimo mi za sebe, dokler stanuje on pri nas.“

„Saj se tudi res bojimo,“ je dejala mati. „Če nam zažgo hišo ali ubijejo razen Janeza še Jožeta, ali bi ne bila to grozna nesreča? Ali se nam ni bati?“

„Če bi le ne bilo človeka sram tako govoriti!“

„Ej, bom pa jaz govorila,“ je dejala mati.

Janeza sta pripeljali kakor nalašč obe sestri domov in ga vabili in prosili, da naj se vrne v Med-gorje. Janez je odmajeval z glavo, neodločen kakor svojega očeta sin in nevoljen, ker mu je primanjkovalo razlogov, zakaj da ne bi šel. Jemčevi so pri-skočili obema sestrama na pomoč in dokazovali, kako da Janezu ne kaže drugač, nego da se loti doma gospodarstva. Janez je gledal zdaj enega, zdaj drugega in ni vedel, kaj bi rekel.

Sestri sta odšli v Metino stanovanje, da se pri-pravita za odhod, Janez pa je stopil v svojo sobico, da preudari vso sitno zadevo. Za njim je prišla Draga.

„In ti mi tudi prigovarjaš, Draga?“ je dejal Janez žalosten.

„Kaj hočem?“ je dejala tiho in se obrnila proč.

„Ti ne veš, kako je meni hudo.“

„Saj je meni tudi; in vendar moraš iti, moraš iti,“ je dejala ona in pripovedovala, kako da mu strežejo po življenju razjarjeni delavci.

„In jaz nalašč in prav zaraditega ne grem,“ se je srdil Janez. „Naj mi le pridejo! Ali meni, da se jih jaz kaj bojim?“

„Jaz pa se bojim, Janez, za tebe in tako bojim, da te res prosim iz vsega srca, da se varuj in pojdi. Jaz ne preživim, če ne odideš ti, nobenega mirnega dne, v vednem strahu, da se ti ne bi kaj pripetilo. Zaradi mene, Janez, pojdi in reši se! Mene se usmili, če se nič ne smiliš sam sebi!“

„In vendar jaz ne morem iti, Draga, ne morem, ako ne greš ti z menoj. Oh, pojdi, Draga, kot moja žena in gospodinja na moj dom!“

Draga je malo zardela in premišljevala.

„Samo da te rešim,“ je dejala prijazno in mu stisnila roko, „iz samega usmiljenja.“

Za Arturjevim truplom se je bila odpeljala iz Javorja vsa Klepševa rodbina. Ravnatelj Adamič je dobil še zadnja navodila, da naj se prične zopet z delom in sprejme, če je treba, tudi Brnot. Z Moste-rihom se je bilo namreč razmerje uredilo. Poštenjak je plačal 30% svojih dolgov; 70% je dobil popusta in s popustom vred stari ugled in stari kredit. Z drugimi livarnami pa so se vršila pogajanja, kako da bi se preprečila pogubna konkurenca. Podjetja naj bi postopala skupno v skupno korist; določala vzajemno izdelovanje, prodajo, cene, delavske plače; tako bi dobila zveza v roke na eno plat delavce, na drugo kupovalce. Proizvajalo bi se po najnižjih, pro-dajalo po najvišjih cenah; v upravni svet bi se po-klicali vplivni možje vseh strank. Saj ne pozna denar ne vere, ne narodnosti in pomiri hitro malenkostne pomisleke, kakršni razvnamajo strasti preprostega ljudstva. Pravo rodoljubje bi zaprlo s carinami meje, da ne bi bilo sitne konkurence, ali kakor se glasi

lepše, da ne bi šel denar iz dežele. Nastale bi lepe, patriarhalne razmere, kjer bi bilo enim zagotovljeno delo, drugim denar.

Stavka se je končala, brez zvišanja plač seveda; saj je bila tvornica zadosti izgubila pri Mosterihu; a sprejeli so se zopet vsi delavci, tudi Brnot, kadar pride namreč opran in očiščen iz zapora; in še sto kron je podaril gospod Klepš najpotrebnejšim delavcem.

Novine so pisale, da si je priborilo delavstvo sijajno zmago nad krutim kapitalom, in se začele potem prepirati, katera stranka da si je stekla največ zaslug za to zmago; vse pa so obžalovale, da je zahtevala stavka tri nedolžne žrtve; toda brez žrtv ni boja, brez boja ne zmage; zmaga se je dobila z združenimi silami, in pokazalo se je, kakšna moč da je v slogi; vsi delavci so se držali izborni; sebičnih stavkokazcev se ni dobilo, razen enega, ki naj si sam pripiše, da je dobil po grbi (priljubljena opisava) in da ga je izbacnilo zavedno delavstvo iz svoje srede.

Te besede so letele na Janeza, ki ga sicer niso imenovalle novine, ker je bil brezpomembna oseba, a ga hudo prijemale zaradi njegove sebičnosti. Janez bi se bil zopet jezil, če bi jih bil bral.

V tvornici se je pričelo redno delo, enolično, duhomamno; nekateri delavci so nasvetovali, da naj bi se poslale zahvalne diplome tistim, ki so pomagali, da je prenehala stavka; večina je odklonila nasvet.

Janez pa se je vrnil s svojima sestrama vesel in pogumen na svoj dom.

„Ali ste prinesli kaj denarja?“ je vprašal stari Kocjan, ki je sedel v kožuhi na čelešniku.

„Nič, oče,“ je rekel Janez; „ampak doma ga bomo dobili.“

„Sem si precej mislil,“ je dejal mož razočaran in zadremal.

Janež se je lotil z vso vnemo starega dela v sladki zavesti, da ne dela samo zase, ampak še bolj za mlado gospodinjico, ki je pripravljala na Fužinah balo in oskrbovala dva groba. In delo se mu je spešilo, ker sta mu pomagali Lojza in Franca, ki sta za sebe samo molili, delali pa zanj in za hišo. Če živi namreč hiša takšnega konsumenta, kakršen je bil Kocjan, se mora žrtvovati eden ali drugi domač producent, da reši in drži hišo. To vedo prav dobro slovenske matere, ki znajo tako lepo združiti pobožnost s skrbjo za dom, da se večkrat ne pozna, kaj da prevaguje.

Uspešno delo je vir zadovoljnosti; zato je bil Janez vesel in zadovoljen. Stari Kocjan pa je ostal nezadovoljen, načeloma, ker je nezadovoljnost v mnogih ozirih dobra; z njo skrbimo za izboljšanje in se branimo poslabšanja. Najzadovoljnejši sami s seboj in tedaj tudi z vsemi drugimi pa sta bili Lojza in Franca, kakor da bi bilo res, da se lepše plačuje delo za bližnjika ko delo za sebe in za denar.

Spomin na te ...

Zložil dr. Leopold Lénard.

Spomin na te je kot molitev,
ki v svetem kraju iz srca kipi;
spomin na te je kot pesnitev,
ki nam pričara, kar le v snu živi.

Spomin na te je meč nabrušen,
ki s slastjo sreblje vročo kri vragov;
spomin na te je most porušen,
ki loči me od blaženstva bregov.

Spomin na te je cvetka skrita,
ki ni je še zagledalo oko;
spomin na te — mladost ubita,
katere nikdar več nazaj ne bo.

Spomin na te oblak je sinji,
ki sam ne ve, kam veter ga drvi;
spomin na te je jek v pustinji
kateremu nikjer odmeva ni.

